

UNIwersytet PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

DE SECURITATE ET DEFENSIONE

O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI

ZESPÓŁ REDAKCYJNY/ EDITORIAL TEAM

REDAKTOR NACZELNA/ EDITOR IN CHIEF	DR MALINA KASZUBA
ZASTĘPCA REDAKTOR NACZELNEJ/ DEPUTY EDITOR	MGR MARTA STEMPIEŃ
ZASTĘPCA REDAKTOR NACZELNEJ/ DEPUTY EDITOR	MGR MACIEJ TOŁWIŃSKI
REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK POLSKI)/ LANGUAGE EDITOR (POLISH)	MGR TOMASZ CHODOWIEC
REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK ANGIELSKI)/ LANGUAGE EDITOR (ENGLISH)	MGR HANNA SIENKIEWICZ-KAYA
REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK ROSYJSKI)/ LANGUAGE EDITOR (RUSSIAN)	MGR ALEKSIEJ PULIK
SEKRETARZ REDAKCJI/ SECRETARY	MGR ANNA PISKORZ

RADA NAUKOWA/ SCIENTIFIC COMMITTEE

- PROF. ZW. DR HAB. ROMUALD KALINOWSKI** UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZY
W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND
- PLK DR HAB. TOMASZ KOŚMIDER**, PROF. AKADEMII OBRONY NARODOWEJ/ NATIONAL
DEFENCE UNIVERSITY, POLAND
- PLK DR HAB. ANDRZEJ PIECZYWOK** AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ/ NATIONAL DEFENCE
UNIVERSITY, POLAND
- DR HAB. MARIUSZ KUBIAK**, PROF. UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNEGO
W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND
- DR HAB. ZBIGNIEW SABAK**, PROF. AKADEMII OBRONY NARODOWEJ/ NATIONAL DEFENCE
UNIVERSITY, POLAND
- DR HAB. HENRYK WYRĘBEK**, PROF. UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNEGO
W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND
- DR ROBERT GAWŁOWSKI**, WYŻSZA SZKOŁA BANKOWA W TORUNIU/ TORUN SCHOOL
OF BANKING, POLAND
- DR HAB. GALINA KUC**, PROF. CHARKOWSKIEGO UNIWERSYTETU NARODOWEGO
IM. W. KARAZINA/ V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY, UKRAINE
- DR HAB. INNA STECENKO**, PROF. BAŁTYCKIEJ AKADEMII MIĘDZYNARODOWEJ/ BALTIC
INTERNATIONAL ACADEMY, LATVIA
- DOC. DR DENIS IROSZNIKOW** PAŃSTWOWY UNIWERSYTET W RIAZANIU IM S. A. JESIENINA/
RYAZAN STATE UNIVERSITY, RUSSIA
- DR SANDRA KAIJA**, PROF. UNIWERSYTETU STRADYNIA W RYDZE/ RIGA STRADIŅŠ
UNIVERSITY, LATVIA

ADRES REDAKCJI/ EDITORIAL TEAM OFFICE

INSTYTUT NAUK SPOŁECZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA, WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY,
UNIwersytet PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH,
UL. ŻYTANIA 39, 08-110 SIEDLCE/
SOCIAL SCIENCES AND SECURITY INSTITUTE, FACULTY OF HUMANITIES,
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES,
ŻYTANIA 39, 08-110 SIEDLCE, POLAND

**ZA WERSJĘ PIERWOTNĄ CZASOPISMA UZNAJE SIĘ WERSJĘ ELEKTRONICZNĄ DOSTĘPNĄ POD
ADRESEM [HTTP://WWW.DESECURITATE.UPH.EDU.PL](http://www.desecuritate.uph.edu.pl) / THE ORIGINAL VERSION OF
THE JOURNAL IS THE ELECTRONIC VERSION AVAILABLE AT THE
[HTTP://WWW.DESECURITATE.UPH.EDU.PL](http://www.desecuritate.uph.edu.pl)**

KOREKTA/ PROFREADING: MGR TOMASZ CHODOWIEC

SKŁAD I ŁAMANIE/ TYPESETTING: MGR MARTA STEMPIEŃ, MGR TOMASZ CHODOWIEC

LOGOTYP/LOGOTYPE: ALEKSANDRA WOLSKA

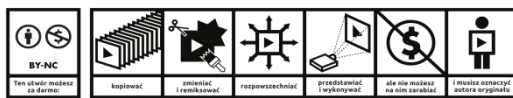
OKŁADKA: MGR MARTA STEMPIEŃ

WYDAWCA/ PUBLISHER:

INSTYTUT NAUK SPOŁECZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA, WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY,
UNIwersytet PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH,
UL. ŻYTANIA 39, 08-110 SIEDLCE/
SOCIAL SCIENCES AND SECURITY INSTITUTE, FACULTY OF HUMANITIES,
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES,
ŻYTANIA 39, 08-110 SIEDLCE, POLAND
[HTTP://WWW.INSIB.UPH.EDU.PL](http://www.insib.uph.edu.pl)

PL ISSN 2450-5005

© COPYRIGHT BY UNIwersytet PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Uwaga: autorstwa użyte niekomercyjnie 3.0 Polska - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, remiksowanie, rozpowszechnianie, przedrukowanie i wykonywanie zbiorów
zbiorem w celach niekomercyjnych. Wyższe ten nie obejmuje jednak utworów zależnych (tzw. twórczość kolekcyjna). <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/pl/>

ADRES DO PRZESŁANIA ARTYKUŁÓW/ ARTICLES SUBMISSION ADDRESS

REDAKCJA "DE SECURITATE ET DEFENSIONE. O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI"
E-MAIL: secu.et.defen@gmail.com

UNIwersytet PRZYRODniczo-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Instytut NAUK Społecznych i Bezpieczeństwa

DE SECURITATE ET DEFENSIONE

O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI

SPIS TREŚCI

WSTĘP

7

ZBIGNIEW CIEKANOWSKI, HENRYK WYRĘBEK

Współczesne technologie informatyczne – szanse i zagrożenia

8

ANTANAS MAKŠTUTIS, LAURA MAKŠTUTYTĖ

Optymalizacja zasobów ludzkich: trendy bezpieczeństwa narodowego

22

ALEKSANDR VIACHESLAVOVICH ZAKHAROV

Влияние миграционных процессов на природоохранную деятельность

38

SERGEÏ VLADIMIROVICH NOVIKOV, ALEKSIEI PULIK

К вопросу об участии граждан в охране общественного порядка от преступлений совершаемых мигрантами

47

MARIUSZ BĄK

Cechy psa-kandydata do służby w policji w kategorii pies patrolowo – tropiący

57

PAULINA BREJDAK

Bezpieczeństwo podatników w świetle określoności prawa

71

DANUTA KALINOWSKA

Edukacja prewencyjna z wykorzystaniem elementów arteterapii realizowana przez Komendę Powiatową Policji w Garwolinie

84

AGATA KRZEMIŃSKA

System opieki nad weteranami w Republice Estońskiej

95

HELENA LIŚNIEWSKA

Odzyskiwanie izolowanego personelu – nowy kierunek w siłach zbrojnych RP

112

DANIEL SMAGA, MARCIN MAZUREK

Specyfika zadań polskiej Policji wobec terroryzmu

121

MARTA STEMPIEŃ

Dżihadyzm a tworzenie quasi-państw. funkcjonowanie „państw dżihadystycznych” w przestrzeni międzynarodowej – studium porównawcze

133

MARCIN WIERZBICKI

Miejsce Policji w życiu społecznym

144

TIMUR ANDRIEVSKIÏ

Гибридная война: сущность и базовые стратегии

158

JOANNA ZYCH

Izraelska koncepcja uderzenia wyprzedzającego i wojny prewencyjnej

166

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	7
ZBIGNIEW CIEKANOWSKI, HENRYK WYRĘBEK <i>Modern information technologies – opportunities and threats</i>	8
ANTANAS MAKŠTUTIS, LAURA MAKŠTUTYTĖ <i>The optimization of human resources: trends of national security</i>	22
ALEKSANDR ZACHAROW <i>The impact of migration processes on environmental protection</i>	38
SERGEY NOVIKOV, ALEXEY PULIK <i>Some aspects of participation of citizens in the protection of public order from crimes committed by migrants</i>	47
MARIUSZ BĄK <i>Features of dog candidate to police in patrol-trackig category</i>	57
PAULINA BREJDAK <i>Legal security based on the definite character of tax regulations</i>	71
DANUTA KALINOWSKA <i>Preventive education with use of artetherapy elements implemented by the Command of District Police in Garwolin</i>	84
AGATA KRZEMIŃSKA <i>The care system of Estonian veterans</i>	95
HELENA LIŚNIEWSKA <i>Isolated personnel recovery – new direction in the military forces of the Republic of Poland</i>	112
DANIEL SMAGA, MARCIN MAZUREK <i>Specifics of tasks of Polish Police towards terrorism</i>	121
MARTA STEMPIEŃ <i>Functioning of „jihadi states” in the international space – comparative study</i>	133
MARCIN WIERZBICKI <i>Place of the police in a social life</i>	144
TIMUR ANDRIEVSKY <i>Hybrid war: nature and basic strategies</i>	158
JOANNA ZYCH <i>The Israeli concept of pre-emptive strike and preventive war</i>	166

Drodzy Czytelnicy, Szanowni Autorzy!

Z wielką przyjemnością oddajemy do rąk Czytelników pierwszy w 2017 r. numer półrocznika naukowego „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności”. Czasopismo jest od początku wydawane w otwartym dostępie. Jest to swoista szansa zarówno dla autorów, mogących pokazać swoją pracę i poddać ją krytyce, jak i dla Czytelników, mających bezpłatny dostęp do tekstów. Otwieranie dostępu do wyników badań wpisuje się w politykę Komisji Europejskiej, zalecającej wdrażanie powszechnego dostępu do prac naukowych. Nasze czasopismo w tej kwestii stara się nadążać za ogólnościowymi trendami, z tego względu podejmujemy współpracę z Sherpa RoMEO, by w przyszłości znaleźć się w bazie DOAJ, jednej z największych baz zrzeszających czasopisma wydawane w trybie Open Access.

Warto wspomnieć, że od 24 lutego br. czasopismo jest indeksowane w ERIH plus, jednej z największych i najbardziej prestiżowych baz referencyjnych w Europie. Nie jest to jedyne narzędzie, jakie pojawiło się od ostatniego wydania. W marcu br. powstał w serwisie społecznościowym fanpage „O Bezpieczeństwie i Obronności”. Znaleźć tam można nie tylko treści związane z bieżącym funkcjonowaniem redakcji, wydarzeniami naukowymi, w których uczestniczyli członkowie kolegium i, nasze zdjęcia, ale tematy do dyskusji i komentarze związane z aktualnymi wydarzeniami na scenie międzynarodowej.

Prezentowany numer powinien zainteresować środowisko naukowe, specjalistów i ekspertów nauk o bezpieczeństwie i obronności, a także studentów, doktorantów czy publicystów. Zawiera on wiele, podobnie jak poprzednie kilkanaście oryginalnych artykułów polskich i zagranicznych autorów, o znaczeniu zarówno teoretycznym, jak i praktycznym, poświęconych aktualnym zagadnieniom o charakterze militarnym, gospodarczym, politycznym, prawnym czy społecznym, z którymi boryka się dziś Polska, Unia Europejska i cała społeczność międzynarodowa. Niniejszy numer, Poruszają one szeroko pojętą problematykę bezpieczeństwa i obronności, od zagadnień związanych z technologiami informacyjnymi, zasobami ludzkimi, funkcjonowaniem służb państwowych, w tym policji, sił zbrojnych, procesami migracyjnymi, konfliktami zbrojnymi czy zagrożeniami płynącymi z działalności struktur dżihadystycznych tj. Państwo Islamskie. Mam więc nadzieję, że tak jak wszystkie do tej pory opublikowane numery, również ten zainteresuje szerokie grono Czytelników.

Dziękuję Autorom oraz członkom Rady Naukowej i Recenzentom za współpracę. Życzę Państwu zajmującej lektury, jednocześnie zachęcając do współpracy z naszą Redakcją i z Instytutem Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Wydziału Humanistycznego UPH w Siedlach.

Marta Stempień
Zastępca Redaktor naczelnej
„De Securitate et Defensione.
O Bezpieczeństwie i Obronności”

Zbigniew CIEKANOWSKI¹

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej²

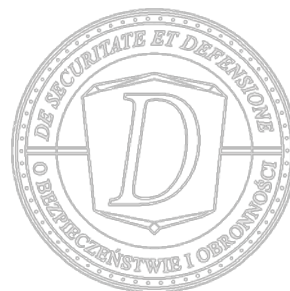
zbigniew@ciekanowski.pl

Henryk WYRĘBEK³

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach⁴

Wydział Humanistyczny, INSiB

Henryk.Wyrebek@uph.edu.pl

WSPÓŁCZESNE TECHNOLOGIE INFORMATYCZNE – SZANSE I ZAGROŻENIA

ABSTRAKT: Dynamiczny rozwój informatyki spowodował że człowiek jest coraz bardziej uzależniony od komputerów i pochodnych urządzeń. Jeszcze na początku lat 80. XX wieku komputer był jedynie narzędziem, którego głównym przeznaczeniem było wykonywanie skomplikowanych obliczeń naukowych lub użycie w celach militarnych. Obecnie urządzenia teleinformatyczne towarzyszą człowiekowi praktycznie w każdym aspekcie jego życia, począwszy od wykonywania zadań służbowych, na relaksie i utrzymywaniu kontaktów ze znajomymi kończąc. Technologie informatyczne zdominowały sposób zarządzania państwem wraz z jego kluczowymi elementami, do których należy m.in. infrastruktura krytyczna. Wraz z rosnącym uzależnieniem funkcjonowania społeczeństwa od technologii informatycznych rosną również zagrożenia płynące z ataków w cyberprzestrzeni. Fakt ten wykorzystują organizacje terrorystyczne, co owocuje pojawieniem się nowego, groźnego dla świata zagrożenia – cyberterrorizmu.

SŁOWA KLUCZOWE: cyberterrorizm, cyberatak, cyberprzestrzeń

MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES – OPPORTUNITIES AND THREATS

ABSTRACT: The dynamic development of information technology has caused that man is becoming more and more dependent on computers and related devices. At the beginning of the 1980s computer was only a tool which main purpose was to perform complex scientific calculations or

¹ Zbigniew Ciekanski – dr hab. profesor Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Zainteresowania naukowe skupiają się zarówno wokół zagadnień związanych z zarządzaniem zasobami ludzkimi, zarządzaniem kryzysowym jak i z szeroko rozumianym bezpieczeństwem. Autor kilkudziesięciu książek i ponad stu opracowań krajowych i zagranicznych z powyższej problematyki..

² Pope John Paul II State School Of Higher Education in Biała Podlaska.

³ Henryk Wyrebek – dr hab. profesor Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Zainteresowania naukowo-badawcze koncentrują się wokół problemów interdyscyplinarnych: nauki o zarządzaniu oraz nauki o bezpieczeństwie i obronności. Autor ponad 100 publikacji naukowych.

⁴ Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.

use in military purposes. Currently, the telecommunication devices accompany man in almost every aspect of life, starting with performing the work tasks, relaxation and maintaining contacts with friends. Information technology dominated the state management with its key elements, one of which is, among others, critical infrastructure. With the growing addiction of society from information technology, also threats from the attacks in cyberspace grow. This fact is used by terrorist organizations, which results in the emergence of a new, dangerous for the world, threat – cyber-terrorism.

KEYWORDS: cyberterrorism, cyberattack, cyberspace

WPROWADZENIE

Z uwagi na rosnące znaczenie systemów teleinformatycznych wykorzystywanych obecnie przez społeczeństwa na całym świecie, a także wchodzących w skład państwowej infrastruktury krytycznej, współczesna doktryna prawna zaczęła interesować się legalnym definiowaniem cyberprzestrzeni. Było to spowodowane ilością specyficznych działań podejmowanych przez ludzi za pośrednictwem komputerów oraz sieci. Konieczne było rozpoznanie nowego cyfrowego środowiska, które nadało zupełnie nowy kształt zawieraniu umów cywilnoprawnych, dokonywaniu czynności administracyjnych, ale i popełnianiu nowoczesnych form przestępczości. Wiele spośród znanych dotychczas czynności prawnych wyraźnie zmieniło się w cyberprzestrzeni, podczas gdy inne dopiero dzięki niej powstały. Poniżej zaprezentowano krótki przegląd definicji cyberprzestrzeni przyjętych na gruncie rządowych dokumentów różnych krajów, w tym definicję cyberprzestrzeni zapisaną w polskiej ustawie, a dalej omówiono, w jaki sposób przyjęcie określonego sposobu charakteryzowania cyberprzestrzeni wpływa na rozumienie tego, czym jest bezpieczeństwo cyberprzestrzeni. Jedną z najbardziej znanych i powszechnie cytowanych jest definicja cyberprzestrzeni sformułowana przez Departament Obrony USA na potrzeby powołania jednolitego słownika terminologii wojskowej oraz powiązanej, według której cyberprzestrzeń to: „Globalna domena środowiska informacyjnego składająca się z współzależnych sieci tworzonych przez infrastrukturę technologii informacyjnej (IT) oraz zawartych w nich danych, włączając Internet, sieci telekomunikacyjne, systemy komputerowe, a także osadzone w nich procesory oraz kontrolery”⁵.

CYBERTERRORYZM

Socjologicznym rozwinięciem koncepcji cyberprzestrzeni jako obszaru komunikacji o światowym zasięgu jest nazwanie jej Nową Wieżą Babel. Cyberprzestrzeń nie tylko zbliża, ale wręcz powoduje mieszanie się kultur, gromadząc idee oraz informacje pochodzące z całego świata. Stwierdzenie, że wyłączenie się z niej spowoduje izolację jednostek, spadek konkurencyjności przedsiębiorstw oraz podrzędność krajów, wskazuje na ogromne znaczenie tego obszaru, służącego uczestniczeniu w nowoczesnej, globalnej społeczności. Innym, ale tak samo interesującym określeniem użytym w strategii francuskiej jest nazwanie cyberprzestrzeni Nowymi

⁵ J. Wasilewski, *Zarys definicyjny cyberprzestrzeni* [w:] „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 9.

Termopilami, gdzie na co dzień dochodzi do niewidocznych w materialnym świecie starć, nie tylko zaburzających poprawne funkcjonowanie systemów czy naruszających dobra prawne ich użytkowników, lecz także mogących zagrozić ludzkiemu życiu. Może się tak zdarzyć, jeśli na przykład zostaną zaatakowane systemy odpowiedzialne za szeroko rozumiane bezpieczeństwo publiczne.

Pomimo wielokrotnie podejmowanych w literaturze przedmiotu prób zdefiniowania cyberterroryzmu, do tej pory specjaliści nie byli w stanie wypracować jednolitej, powszechnie wykorzystywanej definicji tego zjawiska. Dodatkowo niektórzy badacze uważają, iż zamiast tworzyć na siłę nowe pojęcie określające cyberterroryzm, należałoby wykorzystywać znacznie szersze pojęcie jakim jest walka informacyjna⁶.

Do pierwszych prób określenia cyberterroryzmu, jako połączenia terroryzmu i cyberprzestrzeni można zaliczyć definicję podaną w latach 80. XX wieku przez B. Collina. Stwierdził on, iż „cyberterroryzm to świadome wykorzystanie systemu teleinformatycznego, sieci komputerowej lub jej części składowych w celu wsparcia bądź też ułatwienia przeprowadzania akcji terrorystycznej”⁷.

Z kolei M. Łapczyński zaznacza, iż termin ten pojawił się już w 1979 r.⁸, kiedy szwedzkie Ministerstwo Obrony umieściło go w raporcie o zagrożeniach komputerowych, rekomendując by rząd zaangażował się w monitorowanie, zarówno publicznych, jak i prywatnych sieci komputerowych⁹. Natomiast A. Bógdał-Brzezińska i M. Gawrycki uważają, iż cyberterroryzm jest jednym z najbardziej nieprzewidywalnych sposobów oddziaływania grup zorganizowanych na stabilność działania struktur państwa. Jak zauważają najbardziej zagrożonymi systemami są systemy określone mianem infrastruktury krytycznej, do których należy zaliczyć m.in. telekomunikację, systemy energetyczne, finansowe czy systemy służb ratowniczych¹⁰.

Z kolei amerykańska ekspertka do sprawy cyberbezpieczeństwa D.E. Denning uważa, iż cyberterroryzm jest połączeniem cyberprzestrzeni oraz terroryzmu¹¹. Polega on na nielegalnych atakach oraz groźbach ich wykonania wobec komputerów, sieci komputerowych oraz informacjom przez nie przechowywanym w celu zastraszenia lub wymuszenia na rządach państw oraz ich społeczeństwach celów politycznych lub społecznych. Ponadto Denning uważa, iż aby zaliczyć konkretny atak do kategorii ataków cyberterrorystycznych powinien on skutkować przemocą przeciwko ludziom lub mieniu, bądź też wyrządzone szkody powinny skutecznie wywołać poczucie strachu.

⁶ A. Bógdał-Brzezińska, M. Gawrycki, *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, Warszawa 2003, s. 70.

⁷ W.L. Tafoya, *Cyber Terror*, [w:] „Biuletyn służb porządku publicznego FBI”, październik 2011.

⁸ <http://konflikty.wp.pl/kat,1020225,title,Czy-grozi-nam-cyberterroryzm,wid,11640989,wiadomosc.html> (10.10.2016).

⁹ A. Adamski, *Cyberterroryzm*, [w:] V. Kwiatkowska-Darul (red.), *Terroryzm*, Toruń 2002, s. 113-121.

¹⁰ A. Bógdał-Brzezińska, M. Gawrycki, *op. cit.*, s. 70.

¹¹ *Ibidem*, s. 198.

Natomiast zgodnie z przyjętą definicją przez Narodowe Centrum Ochrony Infrastruktury USA (*National Infrastructure Protection Plan – NIPC*¹²)

*cyberterroryzm jest atakiem kryminalnym popełnionym przy użyciu komputera oraz sieci telekomunikacyjnych, powodującym użycie siły, zniszczenie bądź też przerwanie usług w celu wywołania poczucia strachu, poprzez wytworzenie zamieszania i wywołania niepewności w określonej części populacji, w celu wpływania na rządy oraz ludność w sposób, mogący wykorzystać ich reakcje dla osiągnięcia z góry określonych celów politycznych, społecznych, ideologicznych bądź też głoszonego przez terrorystów programu*¹³.

Interesujące określenie cyberterroryzmu przedstawił w swoim artykule E. Lisocki:

*Cyberterroryzm jest to przemyślany politycznie lub militarnie motywowany atak albo groźba ataku na systemy i sieci teleinformatyczne oraz zgromadzone dane w celu sparaliżowania lub poważnego zniszczenia infrastruktury krytycznej państwa oraz zastraszania i wymuszenia na rządzie lub społeczności daleko idących polityczno – militarnych działań. Cyberterroryzm jest to również świadome wykorzystanie sieci teleinformatycznych oraz globalnej sieci Internet przez organizacje terrorystyczne, ruchy narodowo – wyzwolenicze oraz ruchy powstańcze do propagandy, rekrutacji on-line, komunikowania się, mobilizacji, zbierania informacji o potencjalnych celach ataku, planowania i koordynacji akcji oraz szeroko pojętej dezinformacji i walki psychologicznej. Cyberatak może być przeprowadzony jako część składowa większej polityczno – militarnej akcji lub samodzielnego ataku*¹⁴.

Na tej podstawie autor wyróżnił dwie formy cyberterroryzmu – państwowy i niepaństwowy.

W powszechnym rozumieniu cyberterroryzm państwowy polega na stosowaniu przez dane państwo zakamuflowanej przemocy fizycznej (w odróżnieniu od polityki terroru), poprzez działalność funkcjonariuszy służb specjalnych lub też grupy tworzonej *ad hoc* ewentualnie najemników, które nie są bezpośrednio powiązane ze strukturami bezpieczeństwa państwa. Terroryzm państwowy może być stosowany jako instrument polityki wewnętrznej wobec opozycji, mniejszości etnicznych itp., jak również polityki zagranicznej – występując przeciwko obywatelom, instytucjom i infrastrukturze obcego państwa. Do form terroryzmu państwowego w cyberprzestrzeni można zaliczyć następujące elementy:

- wojnę informatyczną;
- walkę informacyjną;
- walkę z terroryzmem;
- konflikty lokalne;
- walkę z organizacjami terrorystycznymi;
- walkę z przestępczością;

¹² US National Infrastructure Protection Centre.

¹³ http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf (22.10.2016).

¹⁴ E. Lisocki, *Cyberterroryzm państwowy i niepaństwowy – początki, skutki i formy*, Gdańsk 2009, s. 58.

- działalność szeroko rozumianych służb ochrony państwa¹⁵.

Z kolei cyberterrorizm niepaństwowy można określić jako działalność organizacji terrorystycznych prowadzony w sposób niezależny od struktur państwowych. Organizacje te mogą stanowić część większej struktury o zasięgu międzynarodowym lub też współpracować z innymi organizacjami terrorystycznymi przy zachowaniu swojej autonomii. Do form takiego cyberterrorizmu możemy zaliczyć: działalność organizacji terrorystycznych, ruchów narodowo – wyzwolenieńczych oraz ruchów powstańczych z wykorzystaniem osób takich jak:

- przestępcy;
- hakerzy;
- frustraci;
- crackerzy;
- hakywiści;
- szpiedzy¹⁶.

Obecnie cyberterrorizm staje się coraz częściej stosowanym narzędziem przemocy. Terrorysty korzystają z Internetu prawdopodobnie już od chwili, gdy sieć ta pojawiła się na świecie. Oczywiście, jak często i w jakim zakresie, nie wiadomo, gdyż śledzeniem ich poczynań w Internecie zajmują się organizacje, których działalność jest utajniona. W ostatnim czasie pojawiły się jednak informacje, że wzrosło zagrożenie tzw. wojną cybernetyczną. Nie mniej jednak zdaniem analityków FBI tego typu wojna, czy ataki terrorystyczne na sieć internetową nie stanowią obecnie realnego zagrożenia. Wynika to z pewnej sprzeczności: infrastruktura informatyczna, mogąca być przedmiotem ataku terrorystycznego, jest przez terrorystów intensywnie wykorzystywana. Wiadomo np., że Al-Kaida wykorzystuje Internet do działalności handlowej, jak i do planowania działań terrorystycznych.

Prowadząc kwerendę literatury przedmiotu, można również natknąć się na próby podziału ataków cyberterrorystycznych ze względu na metody przeprowadzenia akcji. Wyróżnia się tutaj dwa typy akcji, które mogą się wzajemnie uzupełniać: samodzielne akcje lub akcje będące bardziej złożonego planu. Pierwszym typem są ataki fizyczne na systemy teleinformatyczne prowadzone tradycyjnymi metodami. Pierwsze ataki tą metodą były przeprowadzone już w latach 70. ubiegłego wieku. Włoskie Czerwone Brygady 27-razy obierały za cel firmy elektroniczne i komputerowe. Członkowie brygad uważali, że niszcząc systemy teleinformatyczne uderzają w samo serce państwa. Na bazie tych doświadczeń specjaliści wykazują, iż terrorysty nie muszą znać się na informatyce. Potrzebują oni jedynie informacji, gdzie i jak uderzyć na infrastrukturę sieciową, aby sparaliżować życie w krajach wysoko z informatyzowanych. Z drugiej strony w klasycznym” ujęciu akcja cyberterrorystyczna jest atakiem mającym miejsce w cyberprzestrzeni i polegającym na zaatakowaniu oprogramowania przeciwnika.

CYBERPRZESTRZEŃ

¹⁵ Z. Ciekawski, *Zwalczanie terroryzmu w Polsce*, Jarosław 2015, s. 86.

¹⁶ Z. Ciekawski, S. Wojciechowska-Filipek, *Bezpieczeństwo funkcjonowania w cyberprzestrzeni Jednostki – Organizacji – Państwa*. Warszawa 2016, s. 98.

Z uwagi na rosnące znaczenie systemów teleinformatycznych wykorzystywanych obecnie przez społeczeństwa na całym świecie, a także wchodzących w skład państwowej infrastruktury krytycznej, współczesna doktryna prawna zaczęła interesować się legalnym definiowaniem cyberprzestrzeni. Było to spowodowane ilością specyficznych działań podejmowanych przez ludzi za pośrednictwem komputerów oraz sieci. Konieczne było rozpoznanie nowego cyfrowego środowiska, które nadało zupełnie nowy kształt zawieraniu umów cywilnoprawnych, dokonywaniu czynności administracyjnych, ale i popełnianiu nowoczesnych form przestępczości. Wiele spośród znanych dotychczas czynności prawnych wyraźnie zmieniło się w cyberprzestrzeni, podczas gdy inne dopiero dzięki niej powstały. Poniżej zaprezentowano krótki przegląd definicji cyberprzestrzeni przyjętych na gruncie rządowych dokumentów różnych krajów, w tym definicję cyberprzestrzeni zapisaną w polskiej ustawie, a dalej omówiono, w jaki sposób przyjęcie określonego sposobu charakteryzowania cyberprzestrzeni wpływa na rozumienie tego, czym jest bezpieczeństwo cyberprzestrzeni. Jedną z najbardziej znanych i powszechnie cytowanych jest definicja cyberprzestrzeni sformułowana przez Departament Obrony USA na potrzeby powołania jednolitego słownika terminologii wojskowej oraz powiązanej, według której cyberprzestrzeń jest globalną domeną środowiska informacyjnego składającą się z współzależnych sieci tworzonych przez infrastrukturę technologii informacyjnej (IT) oraz zawartych w nich danych.

Należy wyjaśnić czym jest cyberprzestrzeń. Początkowo termin ten był wykorzystywany jedynie w powieściach W. Gibsona, twórcy cyberpunku¹⁷, w celu określenia wirtualnej rzeczywistości. W swojej książce, zatytułowanej „Neuromancer” Gibson określił cyberprzestrzeń, jako

*konsensualną halucynację doświadczaną każdego dnia przez miliardy uprawnionych użytkowników we wszystkich krajach, w tym przez dzieci nauczone pojęć matematycznych (...). Graficzne odwzorowanie danych pobieranych z banków wszystkich komputerów świata. Niewyobrażalna złożoność... Światłne linie przebiegały bez przestrzeń umysłu, skupiska i konstelacje danych*¹⁸.

Przedstawiona definicja oczywiście nie odnosi się do dzisiejszych realiów, jednak oprócz zapoczątkowania debaty na temat cyberprzestrzeni, określiła podstawowe pojęcia jakimi są: światowy zasięg, łączenie wszystkich elementów w jedną spójną bazę danych, złożoność oraz niemożność odniesienia cyberprzestrzeni do fizyczności rzeczywistego świata.

Obecnie coraz więcej państw oraz organizacji międzynarodowych rozważa zamieszczenie definicji cyberprzestrzeni w aktach normatywnych. Spowodowane jest to nie tylko rosnącym znaczeniem systemów teleinformatycznych dla społeczeństwa, ale głównie ze względu na oparcie na nich infrastruktury krytycznej państwa.

W literaturze przedmiotu, jedną z najczęściej wykorzystywanych definicji cyberprzestrzeni jest stworzona przez Amerykański Departament Obrony. Opisana w Słowniku Terminologii Woj-

¹⁷ Nurt w literaturze science-fiction oraz kinematografii, który skupia się na ludziach i otaczającej ich zaawansowanej technologii komputerowej i informacyjnej, niekiedy połączony z różnego rodzaju zamieszaniem w społeczeństwie (np. stan wojenny) (<https://pl.wikipedia.org/wiki/cyberpunk>) (22.10.2016).

¹⁸ W. Gibson, *Neuromancer*, Katowice 2009.

skowej i Powiązanej definicja głosi, iż cyberprzestrzeń jest „globalną domeną środowiska teleinformatycznego, składająca się z zależnych od siebie sieci tworzącą infrastrukturę IT oraz przechowywanych w nich danych, wliczając w to Internet, sieci telekomunikacyjne, systemy komputerowe wraz z tworzącymi je procesorami i kontrolerami”¹⁹.

Z kolei w przyjętej w 2015 r. Doktrynie Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej określono, że cyberprzestrzeń to

*przestrzeń przetwarzania i wymiany informacji tworzona przez systemy teleinformatyczne (zespoły współpracujących ze sobą urządzeń teleinformatycznych i oprogramowania zapewniające przetwarzanie, przechowywanie, a także wysyłanie i odbieranie danych przez sieci telekomunikacyjne za pomocą właściwego dla danego rodzaju sieci telekomunikacyjnego urządzenia końcowego przeznaczonego do podłączenia bezpośrednio lub pośrednio do zakończeń sieci) wraz z powiązaniem między nimi oraz relacjami z użytkownikami*²⁰.

Warto zaznaczyć, iż pojęcie to zostało rozwinięte do miana cyberprzestrzeni RP, będącej w obrębie państwa oraz miejscach, w których funkcjonują przedstawicielstwa RP, wliczając w to placówki dyplomatyczne, kontyngenty wojskowe, jednostki pływające oraz statki powietrzne poza przestrzenią Polski, będące pod jej jurysdykcją.

TECHNIKI STOSOWANE PRZEZ CYBERTERRORYSTÓW

Pomysłowość terrorystów planujących ataki terrorystyczne wykracza daleko poza racjonalne myślenie. Do 11 września 2001 r. większość osób utożsamiała narzędzia, którymi mogą posługiwać się terroryści z bronią konwencjonalną i materiałami wybuchowymi. Ataki na WTC oraz Pentagon pokazały, iż terroryści są w stanie wykorzystać niemal każdą dostępną rzecz czy przedmiot, również duże samoloty pasażerskie, aby osiągnąć założone cele. Podobnie jest w cyberprzestrzeni. Od momentu pojawienia się ogólnie dostępnych sieci teleinformatycznych, atakujący wytworzyli niemal niewyobrażalną ilość narzędzi i technik, które są wykorzystywane w atakach na komputery i sieci teleinformatyczne, jak również w koordynowaniu konwencjonalnych ataków.

Ciągła zmienność panująca w świecie teleinformatycznym nie pozwala obecnie na wymienienie wszystkich potencjalnych zagrożeń dla urządzeń teleinformatycznych. Od początku lat 80. XX wieku specjaliści ds. bezpieczeństwa komputerowego byli świadkami masowego wysypu nowych sposobów do przełamania zabezpieczeń lub też oddziaływania na sposób działania danej sieci. Dodatkowym utrudnieniem w próbie określenia wszystkich ataków w cyberprzestrzeni był fakt, iż dana metoda może być rozwijana i modyfikowana powodując wytwarzanie się podgrup. Poniżej przedstawiono podstawowe pojęcia związane z cyberterroryzmem i nowymi technologiami:

¹⁹ http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf (22.10.2016).

²⁰ <https://www.bbn.gov.pl/pl/prace-biura/publikacje/6818,Doktryna-cyberbezpieczenstwa-RP.html> (22.10.2016).

- backdoor – umyślne tworzeniu przez programistów „furtok” w aplikacjach, które w późniejszym okresie umożliwiają dostęp do komputera ofiary poprzez ich wykorzystanie w zainstalowanym oprogramowaniu;
- backdoor-santas – technika polegająca na pozyskiwaniu poufnych danych użytkownika pod pozorem wykonywania pożytecznych czynności;
- bakteria – złośliwe oprogramowania wpływające pośrednio na uszkodzenie danych. Jego działanie polega na ciągłej reprodukcji;
- bomba logiczna – fragment kodu programu komputerowego, bardzo często wirusa zawartego w zwykłym programie lub robaka, umieszczonego w nim bez wiedzy użytkownika;
- bomba pocztowa – metoda wykorzystująca protokoły pocztowe, polegająca na zaśmieceniu skrzynki pocztowej ofiary bardzo dużą ilością wiadomości;
- botnet – sieć zainfekowanych i przejętych komputerów zarządzanych przez serwer twórcy wirusa/bota;
- cookies – jedna z podstawowych technik zbierania informacji o użytkownikach komputerów;
- cracking – metoda wykorzystująca istniejące luki w systemie w celu złamania jego zabezpieczeń;
- dialery – metoda polegająca na podmianie telefonicznego numeru dostępowego użytkownika najczęściej na numery wysokopłatne;
- DoS/DDos (*Denial of Service*) – atak na system komputerowy bądź usługę sieciową którego celem jest zakłócenie jej działania;
- expolit – złośliwe oprogramowanie pozwalające na bezpośredni dostęp do komputera ofiary. W tym celu wykorzystywana jest luka w oprogramowaniu znajdującym się na komputerze będący celem ataku;
- hijacking – atak, który polega na przechwyceniu transmisji odbywającej się pomiędzy dwoma komputerami, umożliwiając uzyskanie dostępu do szczególnie chronionych programów oraz danych;
- inżynieria społeczna – metoda ataku polegająca na wykorzystaniu niekompetencji osób oraz ich niewiedzy w zakresie działania systemów komputerowych. Stanowi najczęściej uzupełnienie ataków softwareowych;
- keylogger – oprogramowanie służące do przechwytywania wprowadzanych danych za pomocą klawiatury;
- koń trojański – potocznie nazywany trojanem – programy pozwalające na wykonanie niepożądanego i nieprzewidzianego przez użytkownika działania, np. usunięcie plików, partycji dysku twardego, czy też przekazywać dane do twórcy programu bez wiedzy użytkownika;

- mobler – robak międzyplatformowy, technika oparta na przekazywaniu wiadomości SMS, zapisywaniu informacji o wiadomościach oraz rejestrze połączeń, zdalnym podsłuchiwaniu i łączeniu rozmów konferencyjnych oraz uaktywnianiu usług lokalizacyjnych;
- phishing – metoda oparta głównie na inżynierii społecznej, polegającej na podszywaniu się pod instytucje celem kradzieży danych wrażliwych.
- Robak – złośliwe oprogramowanie, którego celem jest jak najszybsze rozprzestrzenienie się po sieci. Po zagnieżdzeniu się w danym systemie, zaczyna się zachowywać jak wirus, bakteria lub trojan. W odróżnieniu do wirusów, robak nie wymaga uaktywnienia po stronie użytkownika komputera. Wykorzystuje słabe punkty serwerów pocztowych, stron WWW, programów obsługujących czaty internetowe oraz innych popularnych aplikacji;
- rootkit – oprogramowanie maskujące obecność w systemie innych aplikacji zaliczanych do grona złośliwego oprogramowania;
- skanowanie – atak polegający na sondowaniu atakowanego systemu poprzez sprawdzanie jego adresów sieciowych oraz portów sieciowych;
- skimming – technika wykorzystywana w celu nielegalnego skopiowania danych zawartych w pasku magnetycznym karty oraz danych zawartych w chipie znajdującym się na karcie;
- sniffing – technika śledzenia ruchu w sieci. Specjalistyczne oprogramowanie przechwytuje wiadomości przekazywane za pomocą sieci i kopiuje ich treść na dysk twardy atakującego;
- SPAM – w najprostszy sposób metodę tę można wyjaśnić jako niepożądana przez odbiorców wiadomość tekstowa. Główną cechą tej metody jest wysyłanie masowej ilości wiadomości do możliwie największej grupy odbiorców;
- spoofing – technika polegająca na podszyciu się pod dane urządzenie w sieci, w celu dokonania włamania do systemu lub też oszustw komputerowych;
- spyware – programy stosowane w celu prowadzenia szpiegostwa cybernetycznego. Podczas instalacji zainfekowanego programu, bez wiedzy użytkownika, aktywowana jest kolejna instalacja spyware;
- wabbit – złośliwe oprogramowanie, którego zadaniem jest powielanie dowolnego pliku znajdującego się na dysku komputera w celu wyczerpania pamięci użytkowej systemu;
- wirus – typ złośliwego oprogramowania w postaci samoreplikującego się kodu. Jego działanie polega na uszkodzeniu danych, programów czy też modyfikacji działania systemu²¹.

W dzisiejszych czasach zdobycze nowoczesnych technologii stały się istotnym elementem egzystencji człowieka. Codziennie miliony ludzi korzystają z komputerów oraz smartfonów. Wraz z upowszechnieniem się wykorzystania komputerów i sieci teleinformatycznych w gospodarstwach domowych, komputer przestał być postrzegany jedynie jako narzędzie pracy. Obecnie jest potężnym narzędziem multimedialnym, za pomocą którego możemy korzystać z Internetu, oglądać filmy, grać w gry komputerowe. Ponadto dzięki Internetowi ludzie mają możliwość ciągłego pozostawania w kontakcie z innymi. Należy jed-

²¹ A. Bógdał-Brzezińska, M. Gawrycki. *op.cit.*, s. 98.

nak zaznaczyć, iż pomimo wykorzystania urządzeń teleinformatycznych w celu zaspokojenia prywatnych potrzeb człowieka są one także narzędziami niezbędnymi do poprawnego funkcjonowania infrastruktury krytycznej państwa. Komputery działające w ramach specjalnie zaprojektowanych sieci są również kluczowym elementem dzisiejszych systemów odpowiedzialnych za automatyzację i obsługę procesów produkcyjnych, kontroli lotów czy też systemów zaopatrzenia w wodę i żywność. Komputery stanowią również podstawę systemów odpowiedzialnych za zapewnienie ciągłości działania administracji publicznej, ochrony zdrowia i ratownictwa.

ZAGROŻENIA DLA SYSTEMÓW ZAOPATRZENIA W ENERGIĘ, SUROWCE ENERGETYCZNE I PALIWA

Obecnie trudno sobie wyobrazić życie bez energii elektrycznej, czy też paliw, bowiem rozwój cywilizacji jest niemal całkowicie uzależniony od energii elektrycznej, surowców energetycznych i innych nośników. Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego jest jednym z podstawowych zadań każdego z państw. W Polsce, zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 r. „Prawo energetyczne” (Dz. U, 2015 r. poz. 2365), bezpieczeństwo energetyczne jest stanem gospodarki pozwalającym na pokrycie perspektywicznego zapotrzebowania odbiorców na paliwa i energię w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony, przy zachowaniu wymagań ochrony środowiska. Polska jest w stanie osiągnąć ten stan poprzez dywersyfikację źródeł paliw, rozwój infrastruktury związanej z pozyskiwaniem energii ze źródeł odnawialnych, wykorzystanie zdolności krajowych złóż surowców – głównie węgla, umożliwiając nieprzerwaną pracę krajowych systemów energetycznych, nawet w przypadku przerwania dostaw z jednego źródła.

Jednym z pierwszych ataków przeprowadzonych w sektorze energetycznym było włamanie do Departamentu Energetyki USA. W latach 80. XX wieku grupa „hakerów z Hanoweru” włamała się do sieci teleinformatycznej tego departamentu i przez kilka miesięcy analizowała zawarte w niej informacje. Zleceniodawcą tego ataku było najprawdopodobniej KGB.

Obecnie liczba ataków na sektor energetyczny rośnie lawinowo, co znajduje swoje potwierdzenie w odpowiednich raportach tworzonych przez zainteresowane instytucje. Przykładowo działający przy Amerykańskim Departamencie Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Zespół ds. Reagowania na Incydenty Komputerowe w Przemysłowych Systemach Kontroli ICS-CERT²² wykazał, iż w 2011 r. przeprowadzono 198 cyberataków na infrastrukturę przemysłową w tym w szczególności na sektor energetyczny²³. Jednym z najpoważniejszych ataków cybernetycznych był blackout z 2003 r., który dotknął USA. Brak zasilania objął wówczas swym zasięgiem północnowschodnie i środkowe stany, w których mieszka ponad 50 milionów osób. Za powód awarii pierwotnie uznano błąd programistyczny w systemie sterującym pracą urzą-

²²Ang.: *The Industrial Control Systems Cyber Emergency Response Team*.

²³A. Kozłowski, *Cyberbezpieczeństwo infrastruktury energetycznej*, [w:] „FAE Policy Paper” 7/2014.

dzeń korporacji FirstEnergy w Ohio²⁴. Jednakże nowe światło na tę sprawę rzucili w 2007 r. Tom Donahue oraz Tim Bennett²⁵, którzy wykazali, iż blackout z 2003 r. został spowodowany przez chińskich hackerów, powiązanych z Chińską Armią Ludowo-Wyzwoleńczą, którzy przejęli kontrolę nad systemem SCADA zastosowanym w FirstEnergy.

Kolejnym spektakularnym i najszerzej opisywanym przez mass-media był atak przeprowadzony za pomocą wirusa Stuxnet. W 2009 r. przeprowadzono akcję, najprawdopodobniej przez Amerykanów i Izraelczyków, której celem było zniszczenie wirówek wykorzystywanych przez Iran do wzbogacania uranu. Należy podkreślić, iż placówka naukowa w Natanz, która była celem ataku nie była podłączona do sieci Internet. Problem ten został rozwiązany poprzez wprowadzenie złośliwego oprogramowania za pomocą pamięci zewnętrznej USB²⁶.

Jeszcze innym przykładem może być awaria w dostawie energii elektrycznej w zachodniej części Ukrainy (grudzień 2015/styczeń 2016). Według różnych szacunków prąd nie docierał nawet do 1,4 miliona mieszkań. Najprawdopodobniej doszło do cyberataku, polegającego na infekcji złośliwym oprogramowaniem sieci teleinformatycznej dwóch podstawowych dostawców energii elektrycznej. W jej wyniku doszło do przejęcia kontroli nad komputerami, które miały możliwość zdalnego sterowania funkcjonowaniem stacji transformatorowych. W ten sposób cyberterrorysta był stanie wyłączyć zasilanie we wszystkich kontrolowanych przez komputer podstacjach, a następnie uszkodził system operacyjny głównego komputera w sposób utrudniający przywrócenie poprawnego jego działania.

Na podatność systemów energetycznych na atak cyberterrorystyczny składa się wiele zjawisk. Po pierwsze popularność systemów SCADA²⁷, czyli systemów mających za zadanie nadzór oraz kontrolę przebiegu procesu technologicznego oraz produkcyjnego, w tym przede wszystkim w zakresie kontroli pracy gazociągów, ropociągów oraz sieci energetycznych. Większość z tych systemów wykorzystuje oprogramowanie zapewniające graficzny interfejs człowiek-maszyna, pozwalający operatorowi na uzyskanie pełnej kontroli nad urządzeniami pracującymi w danym systemie. Należy podkreślić, że systemy te są powszechnie uważane za podatne na cyberatak z jednego powodu – podczas projektowania ich głównych założeń i mechanizmów zabezpieczeń, cyberataki nie były tak powszechne jak dzisiaj.

Jedną z akcji z wykorzystaniem słabego ogniwa zabezpieczeń systemu SCADA miała miejsce w 2012 r.. Zaatakowano wówczas system należący do kanadyjskiej firmy Telvent, będącej operatorem przesyłu ponad połowy gazu i ropy naftowej na obu kontynentach amerykańskich. Zdaniem przedstawicieli firmy, hakerzy uzyskali możliwość przeprowadzenia ataku z wykorzystaniem kontrolowanego przez nich systemu.

²⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Northeast_blackout_of_2003 (13.11.2016).

²⁵ http://www.theregister.co.uk/2008/06/02/chinese_blamed_us_power_outage/ (13.11.2016).

²⁶ Uniwersalna Magistrala Szeregowa – rodzaj magistrali wykorzystywanej w trakcie komunikacji komputera z urządzeniami peryferyjnymi.

²⁷ SCADA – z ang.: *Supervisory Control And Data Acquisition*.

Kolejnym czynnikiem wpływającym na podatność sektora energetycznego na ataki jest powszechność korzystania z usług podwykonawców. Większość z nich stanowią podmioty, które nie posiadają wystarczających środków finansowych do wprowadzenia stosownych zabezpieczeń. Konieczność połączenia systemów wielu firm znacząco ułatwia atakującym przeprowadzenie skutecznej akcji dzięki wykorzystaniu słabości w systemach zabezpieczeń mniejszych podmiotów.

Trzecim zjawiskiem mającym wpływ na podatność na ataki są wysokie koszty bezpieczeństwa. W niektórych przypadkach rachunek strat i zysków przedsiębiorstwa wskazuje, iż zatrudnienie specjalistów z dziedziny bezpieczeństwa IT oraz inwestycje w wyspecjalizowane zabezpieczenia jest nieopłacalna. Z ekonomicznego punktu widzenia naprawa wyrządzonych szkód dla takich przedsiębiorstw jest mniej kosztowna niż inwestowanie w kolejne zabezpieczenia. Częściowo taki stan rzeczy wynika z ewolucji, a czasem rewolucji w zakresie stosowanych przez atakujących metod. Niestety doprowadza to do swoistej negatywnej symbiozy – przedsiębiorstwa nie wiedzą o atakach, pozwalając hakerom na nieskrępowany dostęp do ich sieci i przetwarzanych informacji.

Ostatnim zagrożeniem, wartym zaznaczenia jest czynnik ludzki, bowiem często najslabszym ogniwem zabezpieczeń jest człowiek. Ogólna wiedza osób, które nie zajmują się na co dzień problematyką bezpieczeństwa teleinformatycznego jest zazwyczaj na relatywnie niskim poziomie. Jednym z najpowszechniej występujących zjawisk, które mogą doprowadzić do ataku na infrastrukturę sieciową danego przedsiębiorstwa jest słabe zabezpieczenie haseł dostępu do systemu. Użytkownicy wykorzystują najczęściej bardzo łatwe do zapamiętania hasła, których moc zabezpieczeniowa jest znikoma. Zgodnie z danymi zebranymi przez firmę SplashData²⁸, zajmującej się tworzeniem oprogramowania do generowania silnych haseł, najpopularniejszym hasłem w 2014 r. była kombinacja cyfr „123456”, zaś na drugim miejscu uplasowało się słowo „password”²⁹. Złamanie takiego hasła jest banalnie proste. Wykorzystywane w tym celu oprogramowanie w pierwszej kolejności próbuje uzyskać dostęp do danego konta za pomocą słów pochodzących ze słownika. Kolejnym błędem jest zapisywanie haseł na kartkach i umieszczanie ich w łatwo dostępnych miejscach. Oczywiście w przypadku zdalnego ataku nie jest możliwe uzyskanie bezpośredniego dostępu do pomieszczeń, jednakże wykorzystując systemy telewizji przemysłowej, czy też prowadząc klasyczną obserwację obiektu można uzyskać potrzebne dane. Przejęte w ten sposób hasła nie tylko ułatwiają przeprowadzenia ataku, lecz również maskują działalność hakerów.

Ataki cyberterrorystyczne mogą przynieść wiele niespodziewanych efektów. Pomimo tworzenia specjalnych planów, mających za zadanie przygotowanie sektora energetycznego na efekty potencjalnych ataków, nie jesteśmy w stanie do końca ich przewidzieć. Skuteczny atak na infrastrukturę energetyczną jest w stanie wywołać poczucie strachu i wywoływać panikę

²⁸ SplashData – amerykańska firma zajmująca się bezpieczeństwem oprogramowania i usług.

²⁹ Badanie przeprowadzone na podstawie analizy danych, które wyciekły z popularnych portali społecznościowych oraz usług sieciowych.

wśród ludności. O ile w przypadku okresu letniego brak prądu lub też gazu nie jest aż tak dotkliwy dla społeczeństwa, o tyle w okresie zimowym stwarza realne zagrożenie. W Polsce podstawowym paliwem, wykorzystywanym do ogrzewania domów oraz wody w miejskich instalacjach wodociągowych, obok węgla kamiennego jest gaz ziemny. Uszkodzenie systemów odpowiedzialnych za sterowanie przesyłem i dystrybucją tego paliwa może zaszkodzić całemu społeczeństwu. Brak ogrzewania w mieszkaniach może przyczynić się do pogorszenia zdrowia ludności, a w skrajnych przypadkach również śmierci przez wyziębienie organizmu. Z kolei brak prądu może przyczynić się do wywołania paniki wśród obywateli.

PODSUMOWANIE

Cyberterroryzm stanowi realne zagrożenie dla systemów teleinformatycznych infrastruktury krytycznej państwa, zaś z drugiej potencjalne skutki udanego ataku na systemy infrastruktury mogą nie tylko zdestabilizować funkcjonowanie państwa, lecz również doprowadzić do zagrożenia zdrowia i życia obywateli. Porównując znikome koszty przeprowadzenia ataku cyberterrorystycznego z potencjalnymi skutkami, należy stwierdzić, iż obecnie jest to jedna z najtańszych metod wzniesienia paniki i terroru wśród społeczeństwa.

Cyberterroryzm jest zjawiskiem, którego pod żadnym pozorem nie można bagatelizować. Pomimo trudności w określeniu jego źródeł, czy też poprawnym rozpoznawaniu tego zjawiska każde państwo powinno odpowiednio zabezpieczyć systemy teleinformatyczne infrastruktury krytycznej.

Naczelną zasadą powinno być podejmowanie działań nakierowanych na ochronę całej cyberprzestrzeni przed jakimikolwiek przejawami nielegalnego jej wykorzystania.

Na podstawie badań własnych jak i wielu innych badających tę problematykę należy stwierdzić, że niestety w Polsce jak innych krajach niewiele osób ma świadomość z powagi zagrożenia i wielu indywidualnych użytkowników nie wie, w jaki sposób zgłaszać zaobserwowane incydenty. Zagrożenie cyberterroryzmem, wraz z jakościowym i ilościowym rozwojem systemów komputerowych, będzie zatem proporcjonalnie rosło. Szczególnie zagrożone tym rodzajem terroryzmu wydają się państwa o wysokim stopniu uzależnienia infrastruktury od systemów informatycznych, co idzie w parze z powszechnym dostępem do sprzętu komputerowego.

BIBLIOGRAFIA

- Adamski Andrzej. 2002. Cyberterroryzm. W *Terroryzm*, 113-121. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Bógdał-Brzezińska Agnieszka, Marcin Gawrycki. 2003. *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*. Warszawa: ASPRA-JR.
- Ciekanowski Zbigniew. 2015. *Zwalczanie terroryzmu w Polsce*, Jarosław: PWST-E.
- Lisocki E. 2009. *Cyberterroryzm państwowy i niepaństwowy – początki, skutki i formy*. Uniwersytet Gdański.

Tafoya William L. 2011. „Cyber Terror”. Biuletyn służb porządku publicznego FBI (10)
<https://leb.fbi.gov/2011/november/leb-november-2011>.

Wasilewski Janusz. 2013. „Zarys definicyjny cyberprzestrzeni”. Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego 9 (5) : 225-234.

Zbigniew Ciekanski, Sylwia Wojciechowska-Filipek. 2016. Bezpieczeństwo funkcjonowania w cyberprzestrzeni Jednostki – Organizacji – Państwa. Warszawa: CeDeWu.
<http://konflikty.wp.pl/kat,1020225,title,Czy-grozi-nam-cyberterrorizm,wid,11640989,wiadomosc.html>

http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf

http://www.theregister.co.uk/2008/06/02/chinese_blamed_us_power_outage/

https://en.wikipedia.org/wiki/Northeast_blackout_of_2003

<https://www.bbn.gov.pl/pl/prace-biura/publikacje/6818,Doktryna-cyberbezpieczenstwa-RP.html>

Antanas MAKŠTUTIS¹

The General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania²

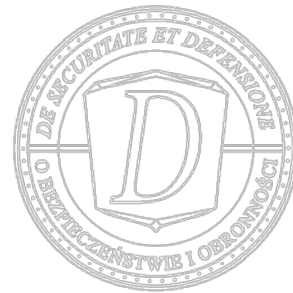
Vilnius, Lithuania³

antanas.makstutis@gmail.com

Laura MAKŠTUTYTĖ⁴

Nicosia, Cyprus⁵

makstutyte@hotmail.com

THE OPTIMIZATION OF HUMAN RESOURCES: TRENDS OF NATIONAL SECURITY

ABSTRACT: The paper analyzes the state strategy of human resource for full employment policies in the globalization conditions. This paper aims to examine the integration of state management system (SMS) and society self-management system (SSMS) common in European Union (EU) area in the globalization conditions. Authors present a research models of state and society chain of integration which responds to human resource full employment policies in the globalization conditions. Integration of the state strategy chain synchronizes the key processes in terms of society for human resource full employment of development economics common for EU and NATO area in the globalization conditions. The results of national security now and in future are presented; conclusions and recommendations for improving the management of state and society future trends and the development of human resources trends under the conditions of Lithuania are formulated.

KEYWORDS: human resources, full employment, management, self-management, unemployed persons, employment rate, poverty, trends, private and national security, models

OPTYMALIZACJA ZASOBÓW LUDZKICH: TRENDY BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

ABSTRAKT: W pracy przeanalizowano państwową strategię zarządzania zasobami ludzkimi w odniesieniu do polityki pełnego zatrudnienia w warunkach globalizacji. Artykuł ma na celu zbadać integrację państwowego systemu zarządzania (SMS) i społecznego systemu samodzielnego zarządzania (SSMS) wspólnego dla obszaru Unii Europejskiej (UE) w warunkach globalizacji. Autorzy przedstawiają modele badań łańcucha integracji państwa i społeczeństw, który odpowiada polityce pełnego zatrudnienia w warunkach globalizacji. Integracja łańcucha strategii państwa syn-

¹ Antanas Makštutis – Prof. Dr. habilitated.

² Litewska Akademia Wojskowa im. gen. Jonasa Žemaitisa

³ Wilno, Litwa.

⁴ Laura Makštutyte – Master qualification degree of Communication and Information.

⁵ Nikozja, Cypr.

chronizuje kluczowe procesy społeczne dla zasobów ludzkich w odniesieniu do pełnego zatrudnienia ekonomii rozwoju wspólnego dla obszaru Unii Europejskiej i NATO w warunkach globalizacji. Prezentowane są wyniki stanu bezpieczeństwa narodowego oraz prognozy; wnioski i zalecenia dotyczące poprawy zarządzania państwem i społeczeństwem, ukazane w przyszłych tendencjach. Prezentuje się również trendy rozwoju zasobów ludzkich w warunkach funkcjonowania Litwy.

SŁOWA KLUCZOWE: zasoby ludzkie, pełne zatrudnienie, zarządzanie, samozarządzanie, osoby bezrobotne, wskaźnik zatrudnienia, ubóstwo, trendy, bezpieczeństwo państwowe i prywatne, modele

INTRODUCTION

We understand perfectly today the correctness of selected road of integration to the EU and NATO as the cause of development of national economy and market in the small states under the present factors of globalization in today's difficult world. Therefore only in the environment of the EU and NATO (*the cooperation security guarantee*) the favourable circumstances are created for the development of the state and society⁶. Money takes an important place in the life of people and in the development of national economy and market: national currency or the single EU euro monetary system as the currency has its own designation, not only being the expression of price or value but also in terms of the purchasing power, capital accumulation and development⁷. As of today it may be noticeable that the introduced single monetary system – the EU transnational currency, the euro – did not bring sudden positive results that were expected and predicted but, on the contrary, revealed the negative factors resulting from euro introduction, including the sudden jump in prices, decrease in the purchasing power, tendencies to not stimulate the wage increase rates, worsening social guarantees, the different level and speed of the economic development in the countries that became highlighted, increase of internal political, economic and social threats in the individual states⁸.

Tendencies for globalization of the world economy are not promising since research already conducted by the EU statistical services in 2014-2015 which showed that 87,46 million of 508,5 million people from EU-28 countries lived in poverty (*this accounted for 17.2 percent, average*) and the main reasons for integration were i.e.: the increased unemployment, unsafe work, failures of social security systems, housing crisis, debts, family structure, tax systems, and different levels of development⁹. Today those factors are characteristic for Lithuania and the quality of life of our people, since analogous problems actually exist in every

⁶ A. Makštutis, *The Strategy of National Security in Lithuania*. Proceedings of the International Scientific Conferences of Faculty of Social Sciences of Daugavpils University. The materials of International Scientific Conference: „Social Sciences for regional Development 2014”. Part I. Issues of Sociology. Daugavpils University 2015, pp. 31-38.

⁷ *Lithuania prices and wages*, <http://verslas.delfi.lt/verslas/bgruzevskis-lietuvoje-net-alausuz-puse-europines-kainos-neisgersi.d?id=60443167> (17.01.2015).

⁸ *Government has approved the introduction of the euro plan*, <http://verslas.delfi.lt/verslas/vyriausybe-priteuro-ivedimo-planui.d?id=60769787> (25.02.2013).

⁹ *The EU in the world*, 2016 edition, Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/-/KS-EX-16-001> (7.11.2016).

EU country. It means that individual states cannot or are not able to ensure the interests of national economy and market development in the single EU human resource market¹⁰.

It may be noticed that coordination of developmental processes, in geo-economics and national security, their political, economic and social factors, is complicated, even though the EU institutions and the institutions of its member states are in close collaboration and seek to achieve the better results of human resource activity¹¹.

The relevance of the problem. The conditions of globalization in the state and society development optimization – the state and society of human resource full employment policy, progress in the development and use of democracy: as state management system (SMS) and society self-management system (SSMS) unity improvement, improve national security trends of Lithuania, in EU and NATO space. **Society of full employment**, as a research system is not functionally tested, not described in the theory and practice, the absence of a methodology for implementation and its methods of micro-, macro- and centralized system at the global level over time, mainly because it made such functional science works unfound foreign and Lithuanian of published scientific works. **The research goal** – to provide the society full employment methodology for its implementation methods and techniques. **The object of research** – the state and the society factors of human resource systems. **Survey methodology** – scientific knowledge of methods: theoretical and empirical. **Research methods** – case analysis, classification, graphical, mathematical and generalization.

The state and society strategy of human resource full employment and the national security system have functional relationships¹²: they are developing the country's external and internal environment; they shape threats; they increase the incompatibilities and therefore political, economic and social threats are increasing; they affect national security, it is – an individual's vulnerability of developing society.

These issues – particularly relevant in Lithuanian society in the EU and NATO level.

References and other sources – the authors' published works, the normative acts of the state, national legal acts of regions, and other material of Lithuania, EU and NATO results.

The development of human resource

Literature Review

State management and society self-management analysis of the results. Research methods: scientific literature analysis, the analysis of legal documents, the statistical data analysis, logical analysis of the scientific problems, systemic analysis, seeking to determine the principal tendencies of the changes in the contemporary features of the national market. *Research*

¹⁰ U. Karaliūnaitė, *Residents identified the biggest problem in Lithuania*. (In Lithuanian), <http://www.delfi.lt/verslas/verslas/gyventojai-ivardijo-didziausia-problema-lietuvoje.d?id=65805546#ixzz3E10XLrY> (22.10.2014).

¹¹ K. Bredin, J.Söderlund, *Human Resource Management in Project-Based Organizations*, UK: Palgrave Macmillan 2011.

¹² A. Makštutis, *Activity management*, Vilnius: Ministry of Education and Science, PC 1999. (In Lithuania, Russian and English).

forecasts: the tendencies for the modernization of the state under the global economy and market conditions in the national state and the society, the Baltic Sea Region, and on the global scale¹³. *The research has been carried out* in Lithuania in 2006-2016, using the scientific findings of Lithuanian scientists and other most advanced national and world information data sources, which have created conditions for the formulation of the key theoretical and practical approaches presented in this work¹⁴. *The research results* allow one to forecast the activity of the 21st century organization in the national state and society under the conditions of national market in the Baltic Sea Region, to formulate theoretical and practical provisions in respect of human resource labour under the conditions of national economy¹⁵.

The state and its society is the most significant system allowing for the balanced development of the political organizations of the national market in the society, throughout its processes and the progress; democracy development factors are controlled for speeding up the balanced development of the society in the national economy¹⁶, an impact is made on the human labour, family life, labour results of a separate collective in the organization, the general economic, political and social structure of the society, individual, family and collective (*in the organization*) is secured, and the progress of developmental economy processes, characteristic of the 21st century in the globalized world, is constantly ensured¹⁷.

The labour activity, which is expressed by the work performed per calendar year (*or per activity cycle*), explains how the most important features of the national economy, intended for the improvement of the management and self-management system in the national state under the conditions of the Baltic Sea Region economy, are revealed in the society, national economy, and the market¹⁸. The management theory provided in the work is characteristic for all the states in the world today and, as it seems, in the future¹⁹.

According to this theory, the most important features of the national state in the 21st century society are distinguished and characterized²⁰, the special system of institutions, which is intended for the performance of government functions; the right to perform government functions strictly according to the normative system of acts („NSA”) of the state; the state territory, which is limited by the borders and where the government functions are im-

¹³ *Modern tendencies for management*. A collection of scientific works. The scientific editor and compiler Makštutis A. Vilnius: MAL2008.. (In Lithuania, Russian and English). www.lka.lt.

¹⁴ *Vide* A.S.Makštutis, B.S. Kotliar, I.J.Mai, A.V.Aliaev, *Management and globalization in the 21st century*, Moscow: Kanon 2006. (In Russian).

¹⁵ J.Bagdanavičius, A.Makštutis, *Human Capital and National Economic Development in the European Union in the 21st Century*, In A.Ignasiak-Szulc (ed.), *The Role of Human Capital in the Development of the Countries and Regions of Central and Eastern Europe*, Torun: „Dom Organizatora” 2010, pp. 93-104.

¹⁶ *Vide* J.A.F. Stoner, Ch. Wankel (ed.), *Global Sustainability as a Business Imperative*, UK: Palgrave Macmillan 2011.

¹⁷ *Vide* A.S.Makštutis, B.S. Kotliar, I.J.Mai, A.V. Aliaev, *op. cit.*. Moscow: Kanon 2006. (In Russian).

¹⁸ *Vide* A.Ignasiak-Szulc (ed.), *op.cit.*

¹⁹ *Vide* B. Melnikas, *The knowledge-based society: globalization, sustainable development, economic solutions*. Vilnius: VU PC 2013. (In Lithuanian).

²⁰ *Vide* N. Delener, L. Fuxman, F.V. Lu, S. Rodrigues, L. Rivera (ed.), *Globalizing Businesses for the Next Century: Visualizing and Developing Contemporary Approaches to Harness Future Opportunities*, Readings Book. Helsinki: GBATA 2013, www.gbata.org.

plemented for the development of the national security of organizations according to their normative system of acts („nsa”)²¹. The features of the state in the society provide equal conditions for optimization of human labour, family life and activity of the organization in using progress, developing democracy in the society, since the government executive functions are implemented according to „NSA” (*constitution, laws and other normative acts*), therefore the system of organizations of the national economy, which exercises management, must undertake personal responsibility for the speed of progress development in the national market, since democracy in the society is expressed through self-management (*human labour in the family life and organization by actual results*)²². Democracy is expressed by the self-management, which is implemented in the life of the individual and the family, management of the activity of the collective inside and outside the organization according to „nsa” of the organization²³. The mutual factors of „NSA” and „nsa” regulate the degree of public democracy and national economy in the state and the Baltic Sea Region²⁴. The methodology of effective society of full employment is expressed with the application of mathematical model 1²⁵: $k_{L.ef.} = A_R / A_N$, (1)

here: $k_{L.ef.}$ – The comparative economic effectiveness ratio; A_R – The real result;
 A_N – The normative result.

At the present moment in separate EU countries and the single EU market space, measures for facilitating negative factors are being prepared²⁶. However, forecasts are not very optimistic especially in the countries with the higher level of economic development than the common average²⁷. The results of those forecasts are explained by the common microeconomic factors that are expressed in the development of the activity of individual organizations, e.g., product cost-price structure, profit, marginal costs, variable costs, long-term costs and their dependence on the consumption processes that are valued by the balance of demand and supply in separate countries and the EU single market²⁸. It is expected that consumer needs will become more sophisticated and the trend towards stricter environmental, energy, and safety constraints conditions will continue in the future²⁹. It is therefore important to ensure that each state when implementing the main goals of the state would seek to

²¹ A.Makštutis, D.Prakapienė, G.Gudzevičiūtė, B.Melnikas, *The optimization of development*, Vilnius: MAL 2016. (In Lithuanian).

²² *The Constitution of the Republic of Lithuania*, Kaunas: MP 2006. (In Lithuanian).

²³ Vide A. Makštutis, D. Prakapienė, G. Gudzevičiūtė, B. Melnikas, *op.cit.*

²⁴ *The Lithuania – among the EU countries*, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuva-tarp-es-saliu-kur-didziausia-skurdo-ir-atskirtiesgresme.d?id=55245917>, (26.02.2013).

²⁵ Vide A.Makštutis, D.Prakapienė, G.Gudzevičiūtė, B.Melnikas, *op.cit.*

²⁶ S. Partycki (ed.), *Gospodarka w sieciach relacji*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2014. (In Polish, Russian and English).

²⁷ *Minimum wage hikes removed Lithuania from Shame*, <http://verslas.delfi.lt/verslas/minimalios-algos-suolis-isbrauke-lietuva-is-gedos-lentos.d?id=60721615>, (21.02.2013).

²⁸ *The Lithuania - among the EU...*, *op. cit.* (26.02.2013).

²⁹ A. Makštutis, *The principles of strategic management*. Klaipėda: KU PC 2001. (In Lithuanian).

achieve the main target – to protect the country’s society and to create the conditions for the development of the human labour activity at the level of national resources³⁰.

Human resources, full employment, the statistical results of the EU

The unemployment rate is the number of unemployed persons as a percentage of the labour age shown in Table 1 and Table 2³¹ (in the EU).

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Belgium	8.3	7.2	7.6	8.4	8.5	8.5
2. Bulgaria	10.3	11.3	12.3	13.0	11.4	9.2
3. Czech Republic	7.3	6.7	7.0	7.0	6.1	5.1
4. Denmark	7.5	7.6	7.5	7.0	6.6	6.2
5. Germany	7.0	5.8	5.4	5.2	5.0	4.6
6. Estonia	16.7	12.3	10.0	8.6	7.4	6.2
7. Ireland	13.9	14.7	14.7	13.1	11.3	9.4
8. Greece	12.7	17.9	24.5	27.5	26.5	24.9
9. Spain	19.9	21.4	24.8	26.1	24.5	22.1
10. France	9.3	9.2	9.8	10.3	10.3	10.4
11. Croatia	11.7	13.7	16.0	17.3	17.3	16.3
12. Italy	8.4	8.4	10.7	12.1	12.7	11.9
13. Cyprus	6.3	7.9	11.9	15.9	16.1	15.0
14. Latvia	19.5	16.2	15.0	11.9	10.8	9.9
15. Lithuania	17.8	15.4	13.4	11.8	10.7	9.1
16. Luxembourg	4.6	4.8	5.1	5.9	6.0	6.4
17. Hungary	11.2	11.0	11.0	10.2	7.7	6.8
18. Malta	6.9	6.4	6.3	6.4	5.8	5.4
19. Netherlands	5.0	5.0	5.8	7.3	7.4	6.9
20. Austria	4.8	4.6	4.9	5.4	5.6	5.7
21. Poland	9.7	9.7	10.1	10.3	9.0	7.5
22. Portugal	12.0	12.9	15.8	16.4	14.1	12.6
23. Romania	7.0	7.2	6.8	7.1	6.8	6.8
24. Slovenia	7.3	8.2	8.9	10.1	9.7	9.0
25. Slovakia	14.5	13.7	14.0	14.2	13.2	11.5
26. Finland	8.4	7.8	7.7	8.2	8.7	9.4
27. Sweden	8.6	7.8	8.0	8.0	7.9	7.4
28. United Kingdom	7.8	8.1	7.9	7.6	6.1	5.3

Table 1. The unemployment rate is the number of unemployed persons as a percentage of the labour age (%)

Source: Database-Eurostat: 5 November, 2016. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tipsun20>.

³⁰ A. Makštutis, *Modern Management*. Vilnius: MAL 2010. www.lka.lt. (In Lithuanian).

³¹ *Database-Eurostat*, [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Employment_rate_age_gr_oup_15%E2%80%9364,_2004%E2%80%9314_\(%25\)_YB16.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Employment_rate_age_gr_oup_15%E2%80%9364,_2004%E2%80%9314_(%25)_YB16.png) (4.11.2016).

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
EU-28	62.9	63.4	64.3	65.2	65.7	64.4	64.1	64.2	64.1	64.1	64.9
Euro area (EA-19)	63.0	63.5	64.5	65.5	65.8	64.4	64.0	64.1	63.7	63.4	63.9
Belgium	60.3	61.1	61.0	62.0	62.4	61.6	62.0	61.9	61.8	61.8	61.9
Bulgaria (*)	54.2	55.8	58.6	61.7	64.0	62.6	59.7	58.4	58.8	59.5	61.0
Czech Republic (*)	64.2	64.8	65.3	66.1	66.6	65.4	65.0	65.7	66.5	67.7	69.0
Denmark	75.7	75.9	77.4	77.0	77.9	75.3	73.3	73.1	72.6	72.5	72.8
Germany (*)	65.0	65.5	67.2	69.0	70.1	70.3	71.1	72.7	73.0	73.5	73.8
Estonia	63.1	64.8	68.4	69.8	70.1	63.8	61.2	65.3	67.1	68.5	69.6
Ireland (*)	66.3	67.6	68.7	69.2	67.4	61.9	59.6	58.9	58.8	60.5	61.7
Greece	59.1	59.6	60.6	60.9	61.4	60.8	59.1	55.1	50.8	48.8	49.4
Spain (*)	61.3	63.6	65.0	65.8	64.5	60.0	58.8	58.0	55.8	54.8	56.0
France (*)	63.7	63.7	63.6	64.3	64.8	64.0	63.9	63.9	63.9	64.1	64.3
Croatia	54.7	55.0	55.6	59.0	60.0	59.4	57.4	55.2	53.5	52.5	54.6
Italy	57.7	57.6	58.3	58.6	58.6	57.4	56.8	56.8	56.6	55.5	55.7
Cyprus (*)	68.9	68.5	69.6	71.0	70.9	69.0	68.9	67.6	64.6	61.7	62.1
Latvia	61.0	62.1	65.9	68.1	68.2	60.3	58.5	60.8	63.0	65.0	66.3
Lithuania	61.6	62.9	63.6	65.0	64.4	59.9	57.6	60.2	62.0	63.7	65.7
Luxembourg (*)	62.5	63.6	63.6	64.2	63.4	65.2	65.2	64.6	65.8	65.7	66.6
Hungary	56.8	56.9	57.4	57.0	56.4	55.0	54.9	55.4	56.7	58.1	61.8
Malta (*)	54.0	53.6	53.9	55.0	55.5	55.3	56.2	57.9	59.1	60.8	62.3
Netherlands (*)	73.1	73.2	74.3	76.0	77.2	77.0	74.7	74.2	74.4	73.6	73.1
Austria	66.5	67.4	68.6	69.9	70.8	70.3	70.8	71.1	71.4	71.4	71.1
Poland (*)	51.7	52.8	54.5	57.0	59.2	59.3	58.9	59.3	59.7	60.0	61.7
Portugal (*)	67.6	67.3	67.6	67.6	68.0	66.1	65.3	63.8	61.4	60.6	62.6
Romania (*)	57.7	57.6	58.8	58.8	59.0	58.6	60.2	59.3	60.2	60.1	61.0
Slovenia	65.3	66.0	66.6	67.8	68.6	67.5	66.2	64.4	64.1	63.3	63.9
Slovakia (*)	57.0	57.7	59.4	60.7	62.3	60.2	58.8	59.3	59.7	59.9	61.0
Finland	67.6	68.4	69.3	70.3	71.1	68.7	68.1	69.0	69.4	68.9	68.7
Sweden (*)	72.1	72.5	73.1	74.2	74.3	72.2	72.1	73.6	73.8	74.4	74.9
United Kingdom	71.7	71.7	71.6	71.5	71.5	69.9	69.4	69.3	69.9	70.5	71.9
Iceland	82.3	83.8	84.6	85.1	83.6	78.3	78.2	78.5	79.7	81.1	81.7
Norway	75.1	74.8	75.4	76.8	78.0	76.4	75.3	75.3	75.7	75.4	75.2
Switzerland (*)	77.4	77.2	77.9	78.6	79.5	79.0	78.6	79.3	79.4	79.6	79.8
FYR of Macedonia	:	:	39.6	40.7	41.9	43.3	43.5	43.9	44.0	46.0	46.9
Turkey	:	:	44.6	44.6	44.9	44.3	46.3	48.4	48.9	49.5	49.5
Japan	68.7	69.3	70.0	70.7	70.7	70.0	70.1	70.3	70.6	71.7	72.7
United States	71.2	71.5	72.0	71.8	70.9	67.6	66.7	66.6	67.1	67.4	68.1

(*) 2011: break in series.

(*) 2005: break in series.

(*) 2007: break in series.

(*) 2013: break in series.

(*) 2009: break in series.

(*) 2010: break in series.

Source: Eurostat (online data code: ifsi_emp_a)

Table 2. Employment rate, age group 15–64, 2004–2014 age (%)

Source: Eurostat.

Thirteen of the twenty-eight states are the worst of human resources for full employment in the EU results. These are: Belgium, Bulgaria, Croatia, Cyprus, France, Greece, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, Portugal, Slovakia and Spain (Table 1).

Income poverty: 17.2 % of the population in the EU-28 facing risk of poverty 2014³².

These are people full employment problem today common EU area and the world (Table 2 and Table 3).

³² *The EU in the world, op.cit.* (7.11.2016).

	Total	Children (0–17)	Adults (18–64)	Elderly (65 years and over)
EU-28	24.4	27.8	25.4	17.8
EA-18	23.5	25.6	25.1	16.0
Belgium	21.2	23.2	21.6	17.3
Bulgaria (*)	40.1	45.2	36.4	47.8
Czech Republic	14.8	19.5	14.6	10.7
Denmark	17.9	14.5	21.3	10.8
Germany	20.6	19.6	22.0	17.4
Estonia (*)	26.0	23.8	24.0	35.0
Ireland	27.4	30.3	29.2	13.0
Greece	36.0	36.7	40.1	23.0
Spain	29.2	35.8	31.8	12.9
France	18.5	21.6	19.9	10.1
Croatia	29.3	29.0	29.3	29.7
Italy	28.3	32.1	30.0	20.2
Cyprus	27.4	24.7	28.3	27.2
Latvia	32.7	35.3	30.0	39.3
Lithuania	27.3	28.9	25.6	31.9
Luxembourg	19.0	26.4	19.4	6.4
Hungary	31.1	41.4	31.5	18.1
Malta	23.8	31.3	21.8	23.3
Netherlands	16.5	17.1	18.9	6.9
Austria	19.2	23.3	18.9	15.7
Poland	24.7	28.2	25.2	18.2
Portugal	27.5	31.4	28.3	21.1
Romania	40.2	51.0	38.7	34.0
Slovenia	20.4	17.7	21.3	20.1
Slovakia	18.4	23.6	18.1	13.4
Finland	17.3	15.6	17.9	17.0
Sweden	16.9	16.7	17.2	16.5
United Kingdom	24.1	31.3	23.2	19.3
Iceland	11.2	13.7	11.0	7.3
Norway	13.5	11.9	15.0	9.9
Switzerland (*)	16.3	17.2	12.7	29.6
FYR of Macedonia	43.2	46.9	43.1	38.4
Serbia	43.1	43.4	44.8	36.6

(*) 2014 Break in time series.

(*) 2014 data not available; 2013 data instead.

Table 3. People at risk of poverty or social exclusion, by age group, 2013–2014 (%).

Source: Database-Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion,_by_age_group,_2014.png, (7.11.2016).

At present even greater concern is expressed in institutions from Austria, Bulgaria, Croatia, Cyprus, Czech Republic, Finland, France, Germany, Great Britain, Greece, Hungary, Italy, Latvia, Lithuania, Poland, Portugal, Romania, Spain, Sweden, and other countries ES-28, because the main problem is unemployment and full employment in the EU and in the world.

Research Framework: Case Study

The optimization of human resource and solutions: Lithuanian case

Special attention shall be devoted to the development of national business projects, risk evaluation, technical-economic investment justification, and business plan preparation in order to more rationally use all the resources available in Lithuania and thus to form a basis for boosting our country's economy³³.

³³ A. Makštutis, *The Strategy of Development Society in Lithuania* In S. Partycki (ed.), *E- społeczeństwo*

However, personal initiatives alone are not enough as the present-day negative national market balance (*when import volumes exceed considerably export volumes*) impedes the national product creation, production and sale on the national and international market, therefore the purchasing power of people decreases or the value of the currency – euro also declines³⁴.

Demand consists of the consumption of people and of their purchasing power in the market, and when the national product creation, production and sale are not activated, the real conditions become constantly reduced to activate the human labour activity³⁵ and to increase the value-added per employed person and capital accumulation function that increase directly the consumption of Lithuania's society and demand on the national market³⁶.

Firstly, the state and the society are independent in the world community. In the 21st century, the vision and mission of the national state and society got changed in the essence and, accordingly, the state and society management system³⁷.

Secondly, the national security relations underwent changes under the global political, economic and social conditions, affecting the state and social relations, which are characterized by the political, economic and social factors of the national economy in the 21st century³⁸.

Thirdly, the rates of the development, of the national economy are slowing down, therefore the totality of negative and positive factors increases and is characterized by inflation, competition, conjuncture, unemployment, bankruptcy, demand, supply, import, export, resources, migration, other national and global market factors³⁹.

The solutions problems of the optimization development society

Society of full employment theory is based on the individual (*human*) life stay-in results from birth to death. These results indicate – total result.

Individual life results can be calculated using a mathematical model 2⁴⁰:

$$|\mathbf{A}_i| = \sum |+\mathbf{A}_i| \mathbf{f}_t \mathbf{f}_e \mathbf{f}_1 \mathbf{f}_a - \sum |-\mathbf{A}_i| \mathbf{f}_t \mathbf{f}_e \mathbf{f}_1 \mathbf{f}_a, \quad (2)$$

here:

$|\mathbf{A}_i|$ – results of work;

$|+\mathbf{A}_i|$ – development results;

w *Europie Środkowej i Wschodniej. Teraźniejszość i perspektywy rozwoju*, Lublin: KUL 2015, pp. 34–38.

³⁴ A. Makštutis *The Economics Evolution of Lithuanian in EU* In G. Główska, R. Sobiecki (ed.), *Przedsiębiorstwo w strukturach sieci. Doświadczenia i perspektywy rozwoju w Europie Środkowej i Wschodniej*, Lublin: KUL2016, pp. 326-331.

³⁵ Vide K. Bredin, J. Söderlund, *op. cit.*

³⁶ A. Makštutis, *The Strategy of National Security in Lithuania*. Proceedings of the International Scientific Conferences of Faculty of Social Sciences of Daugavpils University. The materials of International Scientific Conference: „Social Sciences for regional Development 2014”. Part I. Issues of Sociology. Daugavpils University 2015, pp. 31-38.

³⁷ A. Makštutis, *Lithuanien Evolution of European Union*. Proceedings of the International Scientific Conferences of Faculty of Social Sciences of Daugavpils University. The materials of International Scientific Conference: „Social Sciences for regional Development 2015”. Part I. Issues of Sociology. Daugavpils University 2016, pp. 38–44.

³⁸ *New trends in National Security*, University of Defence, Czech Republic. Brno: UD PC 2014.

³⁹ *Lithuania's Progress Strategy „Lithuania 2030”*, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/valstybes-pazangos-strategija-lietuva-2030-pasmerkta.d?id=60449927> (25.01.2016). (In Lithuanian).

⁴⁰ A. Makštutis, D. Prakapienė, G. Gudzevičiūtė, B. Melnikas, *op. cit.*, p. 59.

$|-A_i|$ – consumption results;
 $f_I f_a$ – the functions of intellect and environment;
 $f_t f_e$ – the functions of time and space.

Society of full employment limits can be determined using a mathematical model ³⁴¹:

$$0 < \sum |+A_{\text{Society}}| f_t f_e f_I f_a < \infty, \quad (3)$$

here: all values are known.

The solutions of the problems national security.

1. It is possible to present the problem-solving steps in the national security strengthening of the state and society in the 21st century (Figure 1).

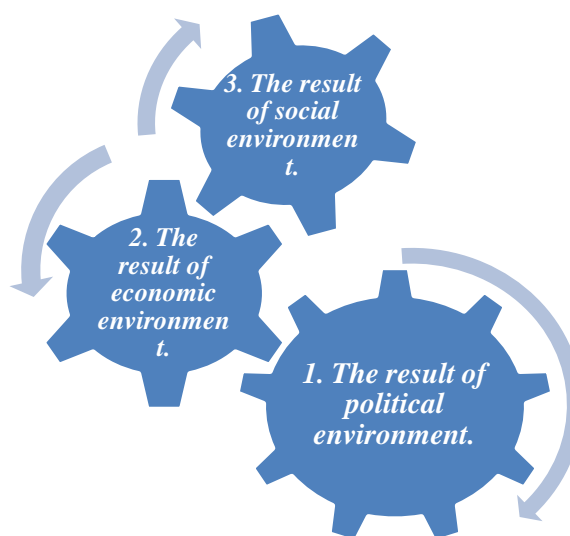

Figure 1. *The model of quality management of the country's political, economic and social environment*
 Source: prepared by the authors.

Abbreviations and definitions, used in Figure 1: all values are known.

2. It is possible to present the problem-solving steps in the national security strengthening of the state and society in the 21st century (Figure 2).

<i>EU</i>	<ul style="list-style-type: none"> •EU „NSA” •EU Market
<i>Lithuania</i>	<ul style="list-style-type: none"> •Constitution and „NSA” •Economy and national market
<i>Regions B ir C</i>	<ul style="list-style-type: none"> •Community B, C and „nsa” •Regions B, C economy and market

Figure 2. *The model of quality management of the development state and society at the EU level.*
 Source: prepared by the authors.

⁴¹ *Ibidem*, p. 60.

Abbreviations and definitions, used in Figure 2: „NSA” – the normative system of acts of the quality management state; *B* – large regions; *C* – small regions; „nsa” – normative system of acts of the quality management society; all values are known.

3. It is possible to present the problem-solving steps in the national security strengthening of the state and society in the 21st century (Figure 3).

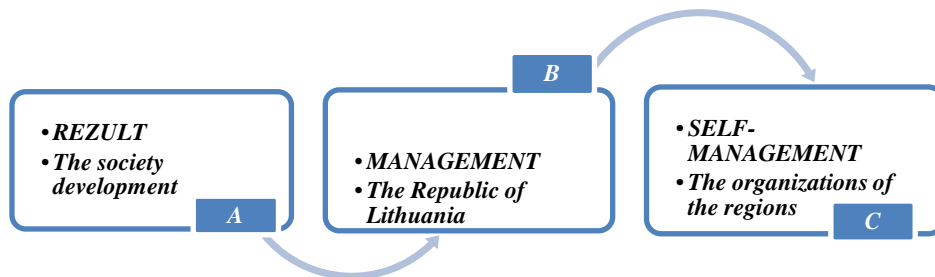

Figure 3. The model of quality management of the democratic processes of the state and society.

Source: prepared by the authors.

Abbreviations and definitions, used in Figure 3: all values are known.

The methodology of effective management and self-management is expressed by management and self-management computations with the application of mathematical model 4⁴²:

$$A = B + C, \quad (4)$$

here:

A – The result of quality management of the democratic processes of the state and society, the value of which is 100 percent;

B – The management of the state;

C – The self-management of organizations in regions of the state.

4. It is possible to present the problem-solving steps in the national security strengthening of the state and society in the 21st century (Figure 4).

Figure 4. The model of quality management of the national market.

Source: prepared by the authors.

⁴² *Ibidem*, p. 37.

Abbreviations and definitions, used in Figure 4: all values are known.

Man and his family's standard of living index (*range from 0 to ∞*) can be determined using a mathematical model 5⁴³:

$$\mathbf{I}_H = \mathbf{E}_R : \mathbf{D}_N, \quad (5)$$

here: \mathbf{I}_H – quality of life index (*number from 0 to ∞*);

\mathbf{E}_R – life earnings (*Eur*);

\mathbf{D}_N – life disbursements or ratio (*Eur*).

5. It is possible to present the problem-solving steps in the national security strengthening of the state and society in the 21st century (Figure 5).

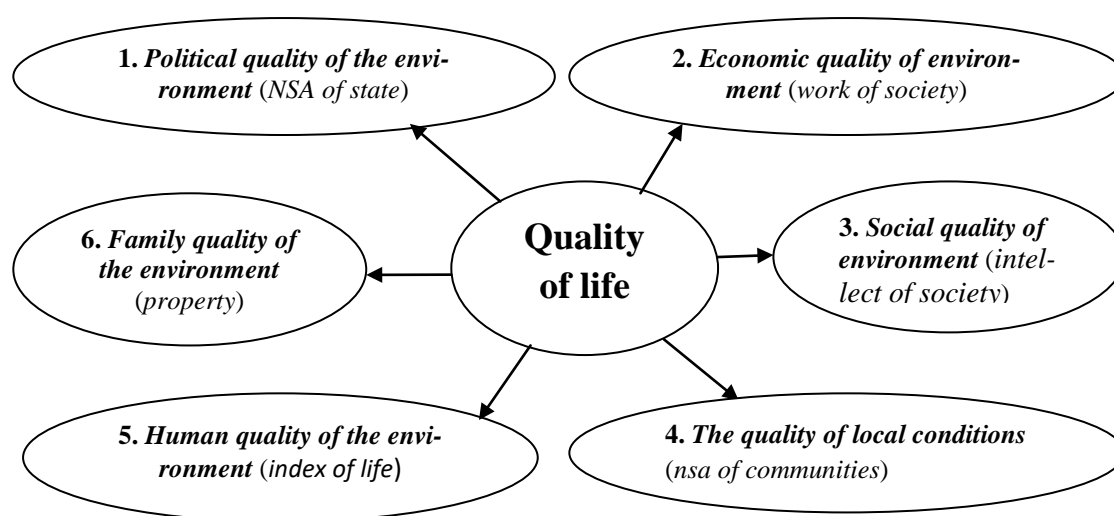

Figure 5. The model of quality management of the society.

Source: prepared by the authors.

Abbreviations and definitions, used in Figure 5: all values are known.

6. It is possible to present the problem-solving steps in the national security strengthening of the state and society in the 21st century (Figure 6).

⁴³ *Ibidem*, p. 61.

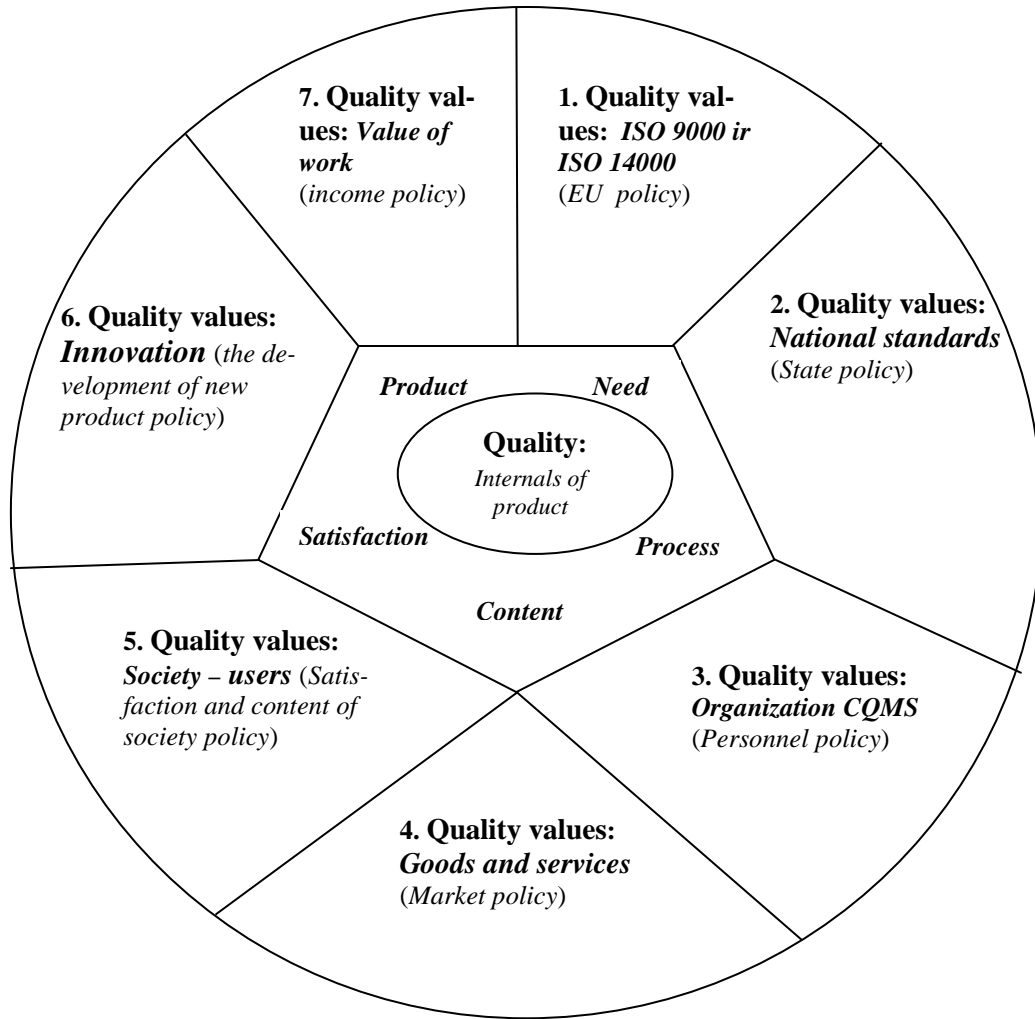

Figure 6. The quality value model of management the state and society at the EU level.
Source: prepared by the authors.

Abbreviations and definitions, used in Figure 6:

here: **CQMS** – Complex Quality Management System; all values are known.

7. It is possible to present the problem-solving steps in the national security strengthening of the state and society in the 21st century (Figure 7).

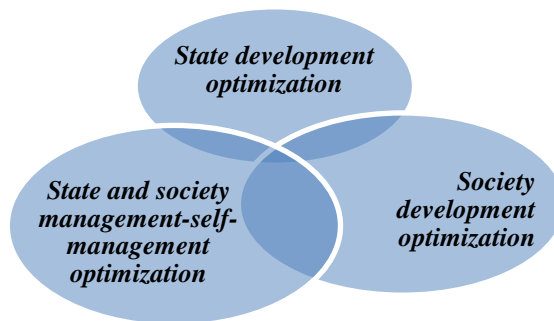

Figure 7. The model of quality management of the state and society.
Source: prepared by the authors.

Abbreviations and definitions, used in Figure 7: all values are known.

8. It is possible to present the problem-solving steps in the national security strengthening of the state and society in the 21st century (Figure 8).

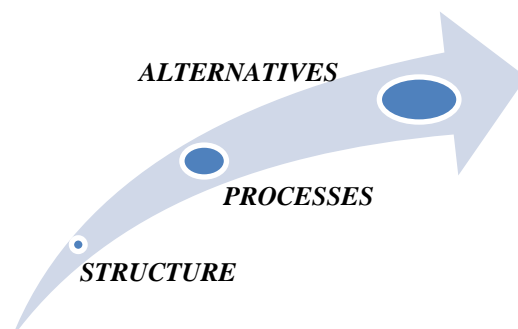

Figure 8. *The model of quality management of the organization.*
Source: prepared by the authors.

Abbreviations and definitions, used in Figure 8: all values are known.

9. It is possible to present the problem-solving steps in the national security strengthening of the state and society in the 21st century (Figure 9).

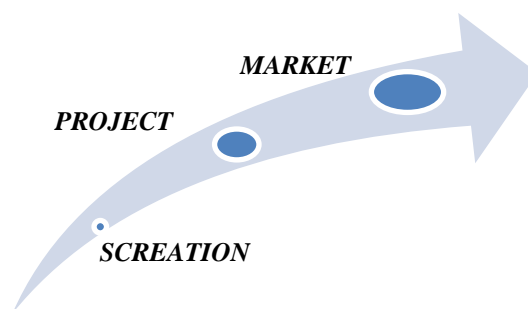

Figure 9. *The model of quality management of the new product.*
Source: prepared by the authors.

Abbreviations and definitions, used in Figure 9: all values are known.

10. It is possible to present the problem-solving steps in the national security strengthening of the state and society in the 21st century (Figure 10).

Figure 10. *The model of complex quality management system of the organization.*
Source: prepared by the authors.

Abbreviations and definitions, used in Figure 10: all values are known.

Generalization. It is possible to present the problem-solving trends of the optimization national human resources of the state and society for improve national security in the 21st century.

Conclusions

The solutions of the human resources development optimization:

- Political environment optimization in the 21st century (Figure 1; Figure 2; Figure 3).
- Economic environment optimization in the 21st century (Figure 8; Figure 9; Figure 10).
- Social environment optimization in the 21st century (Figure 5; Figure 6).
- *The solutions of the private and national security trends optimization:*
- Implement the management and self-management systems models for improve private security (Figure 4).
- Implement the management and self-management systems models for improve national security (Figure 7).

Summary

The paper analyzes the state strategy of society for full employment policies in the globalization conditions. This paper aims to examine the integration of state management system (SMS) and society self-management system (SSMS) common to European Union (EU) area in the globalization conditions.

We present a research models of state and society chain integration which responds to full employment policies in the globalization conditions. Integration of the state strategy chain synchronizes the key processes in terms of society for full employment of development economics common EU area in the globalization conditions.

The work provides an analysis of development the factors economic and social environment in Lithuania, the role of environmental factors for development the society at the present moment, presents the future changes in the national economy, describes the private security strengthening tendencies in Lithuania under the conditions of EU and the urgent issues in the management of human resources trends of the society of the economic and social environment in Lithuania. The generalized results of theoretical studies and research for strengthening national strategy now and in future are presented; conclusions and recommendations for improving the management of state and society trends of future and human resources trends under the conditions of Lithuania are formulated.

Bibliography

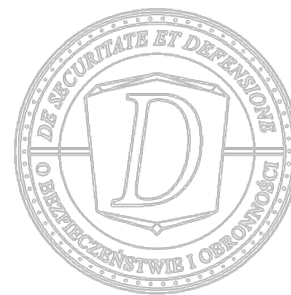
- Bagdanavičius Juozas, Makštutis Antanas. 2010. Human Capital and National Economic Development in the European Union in the 21st Century. The Role of Human Capital in the Development of the Countries and Regions of Central and Eastern Europe. Edited by A. Ignasiak-Szulc. Torun: „Dom Organizatora”, pp. 93-104.
- Bredin Karin, Söderlund Jonas. 2011. Human Resource Management in Project-Based Organizations. UK: Palgrave Macmillan.
- Delener N., Luxman L., Lu F. V., Rodrigues S., Rivera L. (ed.). 2013. Globalizing Businesses for the Next Century: Visualizing and Developing Contemporary Approaches to Harness Future Opportunities. Helsinki: GBATA. www.gbata.org.
- Government has approved the introduction of the euro plan. <http://verslas.delfi.lt/verslas/vyriausybe-prite-euro-ivedimo-planui.d?id=60769787>.
- Ignasiak-Szulc Aranka. (ed.) 2010. The Role of Human Capital in the Development of the Countries and Regions of Central and Eastern Europe. Toruń: Dom Organizatora.
- Indriūnas Algimantas Valentino, Makštutis Antanas. 2008. Public Management Strategy in Lithuania. Vilnius: Firidas. (In Lithuanian).
- Karaliūnaitė U. 2014. Residents identified the biggest problem in Lithuania. (In Lithuanian). <http://www.delfi.lt/verslas/verslas/gyventojai-ivardijo-didziausia-problema-lietuvoje.d?id=65805546#ixzz3E10XLrxY>.
- Lithuania prices and wages. In <http://verslas.delfi.lt/verslas/bgruzevskis-lietuvoje-net-alausuzpuse-europines-kainos-neisgersi.d?id=60443167>.
- Lithuania's Progress Strategy „Lithuania 2030”. (In Lithuanian). In <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/valstybes-pazangos-strategija-lietuva-2030-pasmerkta.d?id=60449927>.
- Makštutis A.S., Kotliar B.S., Mai I.J., Aliaev A.V. 2006. Management and globalization in the 21st century. Moscow: Kanon. [In Russian].
- Makštutis Antanas. 1999. Activity management. Vilnius: Ministry of Education and Science, PC. (In Lithuania, Russian and English).
- Makštutis Antanas. 2001. The principles of strategic management. Klaipėda: KU PC. (In Lithuanian).
- Makštutis Antanas. 2010. Modern Management. Vilnius: MAL. www.lka.lt. (In Lithuanian).
- Makštutis Antanas. 2015. The Strategy of Development Society in Lithuania. In E- społeczeństwo w Europie Środkowej i Wschodniej. Teraźniejszość i perspektywy rozwoju, Lublin: KUL, pp. 34-38.
- Makštutis Antanas. 2015. The Strategy of National Security in Lithuania. Proceedings of the International Scientific Conferences of Faculty of Social Sciences of Daugavpils University. The materials of International Scientific Conference: „Social Sciences for regional Development 2014”. Part I. Issues of Sociology. Daugavpils University.
- Makštutis Antanas. 2016. Lithuanien Evolution of European Union. Proceedings of the International Scientific Conferences of Faculty of Social Sciences of Daugavpils University. The materials of International Scientific Conference: „Social Sciences for regional Development 2015”. Part I. Issues of Sociology. Daugavpils University.

- Makštutis Antanas. 2016. The Economics Evolution of Lithuania in EU. In *Przedsiębiorstwo w strukturach sieci. Doświadczenia i perspektywy rozwoju w Europie Środkowej i Wschodniej*. Lublin: KUL, pp. 326-331.
- Makštutis Antanas., Prakapienė D., Gudzevičiūtė G., Melnikas B. 2016. The optimization of development. Vilnius: MAL (In Lithuanian).
- Melnikas B. 2013. The knowledge-based society: globalization, sustainable development, economic solutions. Vilnius: VU PC (*In Lithuanian*).
- Minimum wage hikes removed Lithuania from Shame. <http://verslas.delfi.lt/verslas/minimalios-algos-suolis-isbrauke-lietuva-is-gedos-lentos.d?id=60721615>.
- Modern tendencies for management. 2008. A collection of scientific works. The scientific editor and compiler Makštutis A. Vilnius: MAL. www.lka.lt. (In Lithuania, Russian and English).
- New trends in National Security. 2014. University of Defence, Czech Republic. Brno: UD PC.
- Partycki S. (ed.). 2014. *Gospodarka w sieciach relacji*. Lublin: Wydawnictwo KUL. (In Polish, Russian and English).
- Stoner James A.F. Wankel Charles. (ed.). 2011. *Global Sustainability as a Business Imperative*. UK: Palgrave Macmillan.
- The Constitution of the Republic of Lithuania. 2006. Kaunas: MP. (In Lithuanian).
- The EU in the world, 2016 edition, Eurostat. In <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/-/KS-EX-16-001>.
- The foundation of prof. A. Makštutis for the harmonious development of the state and society. In www.fondarniraida.lt.
- The Lithuania - among the EU countries. In <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuva-tarp-es-saliu-kur-didziausia-skurdo-ir-atskirtiesgresme.d?id=55245917>.
- The National Security Strategy. 2012. Vilnius: Lithuanian Seimas: PC (In Lithuanian). In <https://www.google.lt/#q=Nacionalinio+saugumo+strategija.+2012.+LR+Seimo+nutarimas+Nr.+XI-2131%2C+2012+m.+bir%C5%BEelio+26+d>.

*Aleksandr Viacheslavovich ZAKHAROV*¹

*Tambovskii gosudarstvennyi universitet im. G.R. Derzhavina*²

*Tambov, Rossiia*³

ВЛИЯНИЕ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА ПРИРОДООХРАННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

АННОТАЦИЯ: Автором в статье рассматривается вопрос взаимосвязи между миграционными процессами и экологической ситуацией, которая является одним из факторов, влияющих на переселение людей. Приводится характеристика естественных и антропогенных форм воздействия на экологию, которые прямо влияют на возможность принятия определённых политических решений на государственном уровне, что ведёт к усилению миграционных потоков. Отстаивается точка зрения, что глобализирующее мировое сообщество взаимодействует с окружающей средой на самом высоком уровне, а следовательно миграционные потоки перестают быть вопросом двусторонних отношений между парой государств, а приобретают системный общечеловеческий характер, а, следовательно, требуют совместного решения, путём регулирования форм воздействия на окружающую среду.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: миграция, экология, окружающая среда, глобализация, природоохранная деятельность

WPLYW PROCESÓW MIGRACYJNYCH NA OCHRONĘ ŚRODOWISKA

ABSTRAKT: Autor w artykule rozpatruje kwestie wzajemnego powiązania procesów migracyjnych i sytuacji ekologicznej, która stanowi jeden z czynników, wpływających na przemieszczanie się ludzi. Prezentowana jest charakterystyka naturalnych i antropogenicznych form oddziaływania na przyrodę, bezpośrednio wpływających na podjęcie określonych decyzji politycznych na poziomie państwowym, które prowadzą do nasilenia się strumieni migracji. Autor wychodzi z założenia, że w epoce globalizacji społeczeństwo światowe zaczyna oddziaływać na środowisko naturalne, na zwiększanie się poziomu jego jakości, co oznacza, że kanały migracyjne przestają być sprawą dwustronnych relacji pomiędzy parą państw, a przyjmują wymiar problemu ogólnoludzkiego, rozwiązanie którego leży w domenie uregulowania form wpływu na środowisko naturalne.

SŁOWA KLUCZOWE: migracja, ekologia, środowisko naturalne, globalizacji, ochrona środowiska

¹ Александр Вячеславович Захаров – кандидат юридических наук, доцент Кафедры конституционного и международного права, Институт права и национальной безопасности, Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина.

² Tamбовski Uniwersytet Państwowy.

³ Tamбов, Rosja.

Глобальные процессы в современном мире в совокупности с экономическими, политическими и прочими изменениями в национальных системах привели к резкой интенсификации миграционных процессов.

В научной литературе сложились различные подходы к определению понятия «миграционный процесс», который раскрывается как:

1. множество событий, влекущих за собой смену места жительства, одни из этих событий являются явными (переселение), другие – латентными (формирование подвижности и т.д.);
2. двоякое движение – как поток выбытий и как поток прибытий;
3. перемещение, переселение людей, связанное с изменением места пребывания и проживания сроком не менее чем на шесть месяцев и др.⁴.

Представляется возможным согласиться с позицией Кононова Л.А. и Балхаева Б.Б., отмечавших упрощенность предлагаемых подходов и фактическое отождествление миграционного процесса с понятием миграции, что исключает наличие важных элементов процесса: регулирующие миграционные потоки воздействия; миграционные отношения; миграционные услуги; миграционная культура и прочие.

Исследование миграционных процессов является особенно важным, поскольку миграционный процесс изменяет социальную ситуацию в различных общественных сферах, посредством взаимного воздействия между населением (коренным и пришлым).

Не случайно ряд исследователей предлагают рассматривать миграционный процесс как фактор происходящих социальных изменений⁵.

По мнению Казарян К.В., миграционный процесс является видом юридического процесса и представляет собой особый вид государственно-властной юридической деятельности государственных органов по реализации определенных функций в миграционной сфере путем претворения в жизнь норм миграционного права⁶.

На наш взгляд, миграционный процесс – это сложное явление, включающее в себя такие элементы, как миграционные потоки, миграционные отношения, регулятивные механизмы.

В научной литературе оценка влияния миграционных процессов производилась с различных позиций: политических, экономических, правовых и т.д.⁷. Однако аспект,

⁴ Кононов Л.А., Балхаев Б.Б. Теоретическое развитие взглядов на миграционный процесс /Вопросы совершенствования системы государственного управления в современной России. М.: Директ-Медиа, 2015. С. 52.

⁵ Логинова Л.В., Понукалина О.В. Межрегиональные миграционные процессы в современной России: тенденции и проблемы управления // Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2015. №6. С. 222-229.

⁶ Казарян К.В. Миграционный процесс как разновидность юридического процесса: теоретико-правовой анализ // Северо-Кавказский юридический вестник. 2015. №3. С. 20.

⁷ Зайнуллин Л.И. Место миграционных процессов в процессе формирования общества будущего // Вестник экономики, права и социологии. 2016. №1. С. 257-259; Дмитриева А.С. Миграционные процессы как проблема Евросоюза // Проблемы и перспективы внешнеэкономической деятельности в условиях евразийского экономического союза. Владимир, 2015. С. 30-37; Абдуллаев Э.Э. Мировые процессы миграции как факторы, воздействующие на формирование современного миграционного законодательства Российской Федерации // Социально-политические науки. 2015. №4. С. 118-123; Квочкин А.В. Миграционные процессы и ликвидация дефицита трудовых ресурсов // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология

связанный с влиянием миграционных процессов на окружающую среду, является недостаточно исследованным.

Оценивая миграционные процессы применительно к природоохранной деятельности, можно выделить несколько основных аспектов влияния:

1. миграционные процессы стимулируют глобализационные процессы, влияющие на охрану окружающей среды;
2. миграционные процессы могут выступать в качестве причин экологической нестабильности и возникновения современных глобальных экологических вызовов человечеству;
3. миграционные процессы выступают в качестве фактора активизации национальной экологической политики государства.

Представляется возможным согласиться с Исаян Г.В., отмечавшим, что «развитие миграционных процессов в условиях глобализации проявляется в формировании принципиально новой миграционной ситуации в мире, которую можно охарактеризовать следующим образом:

- изменение масштабов и структуры миграционных процессов;
- появление новых требований к качественным характеристикам мигрантов;
- неравномерное демографическое развитие стран и регионов мира;
- усиление неравномерности в социально-экономическом развитии развитых и развивающихся стран;
- рост и обострение проблем мигранофобии, межэтнические конфликты;
- превращение миграции населения в глобально организованный международный бизнес, в том числе и криминальный;
- рост проблем в формировании механизмов воздействия на нелегальную миграцию населения»⁸.

Несмотря на все это, миграция населения стимулирует процессы глобализации, связывая между собой государства и их население в единую коммуникативную сеть, и становится причиной многих важнейших социальных, экономических и культурных событий.

и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2014. №5-2(43). С. 101-104; Окладникова Е.А. Миграционные процессы и образование в современной России // Социология образования. 2014. №7. С. 131-138; Юрченко И.В. Миграционные процессы и межэтнические противоречия в «русских» регионах юга России // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2014. №12-1. С. 223-226; Василенко И.К. Миграционные процессы как фактор распространения религиозного экстремизма // Экономика и право. 2013. №2(36). С. 93-97; Ефимов Ю.Г., Мелешкин В.В. Миграционные процессы как фактор современной политической нестабильности // Социально-гуманитарные знания. 2008. №11. С. 222-229; Сапрунов А.Г. Миграционные процессы как детерминанты криминализации и виктимизации населения // Общество и право. 2013. №4(46). С. 116-120; Килин А.З., Коновалова О.В., Путимцев А.Б. Миграционные процессы и развитие нарко-ситуации в Красноярском крае // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В.П. Астафьева. 2014. №2(28). С. 18-24.

⁸ Исаян Г.В. Миграционные процессы в условиях глобализации: совершенствование и управление // Социально-экономические науки и гуманитарные исследования. 2016. №10. С. 202.

Коренева И.Б. негативно оценивает современные глобализационные процессы в контексте природоохранной деятельности, считая, что это вызывает экологическую нестабильность и подрывает экологическую безопасность планеты: «Не вдаваясь в подробный анализ современного состояния процессов глобализации (нового международного разделения труда, в том числе внутриотраслевой обмен типоразмерами продукции усиливающий экономическую связь партнёров, а также обмен товаров на услуги; международное производство, сопровождающееся выносом в развивающиеся страны трудоёмких, материалоёмких и экологически грязных производств; политическое, а также и силовое давление, для навязывания глобализации сомневающимся в её полезности стран; минирование интересов крупных транснациональных корпораций вплоть до полного игнорирования интересов национальных производителей) следует отметить, что реализация такого сценария глобализации, осуществляемого под руководством правительств стран большой семёрки, ведёт к нарастанию в геометрической прогрессии экологической напряжённости, при которой проблема экологической безопасности не имеет положительного решения»⁹.

Истощение природных ресурсов, демографические изменения, изменение биологического разнообразия — процессы, которые сегодня также приобрели глобальность проявления и наивысшую степень интенсивности. Анализируя исторические этапы развития человеческого общества, можно также выделить периоды перенаселенности, дефицита природных ресурсов и случаи массового исчезновения биологических видов. Однако в современном мире географический охват и интенсивность развития негативных процессов окружающей среды увеличивается.

Представляется возможным согласиться с Уткиным А.И., отмечавшим, что глобализация не смягчает, а усиливает мировое неравенство: «Процесс глобализации отнюдь не разрешает проблему существующего разительного глобального неравенства, он не размыкает сложившиеся к третьему тысячелетию иерархии богатства и бедности. Глобализация создает дополнительные возможности для крупных производителей (чаще всего транснациональных корпораций, которые, пользуясь феноменально разверзшимся рынком, укрепляют свои позиции) за счет менее крупных и менее приобщенных к современной науке и технологиям производственных коллективов во всех странах. Этим менее эффективным производителям грозит исчезновение с лица планеты»¹⁰.

По мнению Рогожиной Н.Г., «само выдвижение идеи устойчивого развития на глобальном уровне можно расценивать как попытку со стороны развитых стран привлечь развивающиеся страны к решению глобальных экологических проблем через признание их неотъемлемого права на долгосрочный экономический рост, условием достижения которого должно стать изменение существующих форм экономического взаимодействия

⁹ Коренева И.Б. Ноосферный вызов и экологическая безопасность // <http://www.koreneva.com/1229463403.php>.

¹⁰ Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. М.: Логос, 2002. С. 90-91.

между развитыми и развивающимися странами».¹¹ Ухудшение социально-экономических условий развития многих стран «третьего мира» стало причиной обострения противоречий в системе «общество – окружающая среда», что объясняется в первую очередь неблагоприятным воздействием внешнего фактора на процессы экономического развития. Развивающиеся страны хотят добиться для себя определенных преимуществ и сократить разрыв в экономическом и технологическом развитии между ними и развитыми государствами, забывая о необходимости обеспечения глобальной экологической безопасности. И, как справедливо отмечают Рожков К.Л. и Рыбалкин В.Е., «если развивающиеся страны так же как и развитые, будут стремиться к росту продолжительности жизни своего населения, то им, учитывая структуру производства на их административной территории, придется жертвовать ростом валового продукта»¹², к чему в условиях экономического отставания от развитых стран они явно не готовы.

Негативной стороной глобализирующегося мира также является возникновение опасных видов загрязнений среды. Например, геохимическое загрязнение, которое создается в основном пятью отраслями промышленности (теплоэнергетикой, черной и цветной металлургией, нефтедобычей, нефтехимией, производством стройматериалов), может вести к глобальному потеплению, увеличению размеров стратосферных озоновых дыр, запылению воздуха, кислотным дождям и т.п. Радиотоксикация, шумовое и электромагнитное загрязнения вызывают у людей массовые разнообразные заболевания и уже считаются составляющими глобального экологического кризиса. Так, электромагнитное загрязнение, вызываемое антропогенными источниками (линии электропередач, трансформаторные подстанции, электростанции, коммерческие передатчики, радиотелефоны и т.д.), уже существенно превышает естественный уровень. Последствия же такого загрязнения проявляются в нарушении здоровья у человека: потеря памяти, болезнь Паркинсона, болезнь Альцгеймера, синдром внезапной смерти у грудных детей и т.д.

Активные миграционные процессы могут способствовать росту правонарушений в регионе, в том числе и в сфере экологии¹³. Для экологических правонарушений характерна высокая латентность, достигающая 95-99%. Подобные выводы специалистов основаны на фактической несогласованности все более ухудшающейся экологической обстановки и уровня регистрируемых правонарушений. По отношению к окружающей среде экологические преступления представляют наивысшую вредоносность, поскольку и окружающей среде, и человеку причиняется невосполнимый, неисчислимый по своим масштабам вред.

¹¹ Рогожина Н.Г. Экологические проблемы в политике развивающихся стран в контексте глобализации // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. 2000. №1. С. 96.

¹² Рожков К.Л., Рыбалкин В.Е. Глобализация как вызов национальной экономике // Международная жизнь. 2001. №1. С. 75.

¹³ Сапрунов А.Г. Миграционные процессы как детерминанты криминализации и виктимизации населения // Общество и право. 2013. №4(46). С. 116-120.

Миграционные процессы могут привести к дисбалансу потребления природных ресурсов и их истощению. По мнению Бусыгина А.Г., истощаемость природных ресурсов отражает два компонента:

1. сырьевой, причинами которого являются высокие темпы потребления минеральных ресурсов, некомплексный характер их добычи и переработки, ориентация на экстенсивное природоэксплуатирующее производство, слабое использование отходов производства и вторичного сырья;
2. разрушение естественных экосистем на огромных территориях, которые могут быть вызваны необходимостью размещения переселенцев, беженцев и т.п.¹⁴.

Особое внимание необходимо уделить миграционным процессам, вызванным вооруженными конфликтами, поскольку это, в свою очередь, может привести к возникновению современных глобальных экологических вызовов человечеству. Представляется возможным согласиться с Костиным А.И., отмечавшим, что «в научно-техническом плане важность ликвидации военной угрозы заключается в том, что поворот главного направления научно-технического прогресса с военного на мирный является существенной предпосылкой снижения остроты глобальных противоречий и предотвращения кризисных ситуаций в будущем»¹⁵.

Вооруженные конфликты продуцируют кризисные явления не только в странах, участвующих в них, но оказывают крайне негативное воздействие, омрачая перспективы всего человечества. Гонка вооружений, в качестве политики сдерживания, все более трансформирует НТР, лишает ее созидательной силы, превращая в неуправляемый процесс.

Развитие человечества в целом, как и каждого отдельного государства, зависит от наличия изымаемых из окружающей среды природных ресурсов. Неравномерность их распространения на планете в условиях нарастающих темпов использования приводит к усилению влияния экологических факторов на динамику региональных и глобальных конфликтов в мировой политике. Война выступает средством доступа к таким ресурсам. Учитывая политический аспект, природные ресурсы, из-за которых могут возникать конфликты, классифицируют по трем типам:

- а – природные объекты и ресурсы, которые сосредоточены на территории одной страны (так называемые национально-территориальные ресурсы);
- б – ресурсы, которые могут быть интернациональными в том плане, что они выходят за пределы границ отдельных государств (это так называемые разделяемые природные ресурсы);
- в – ресурсы, которые могут быть или являются частью общего мирового наследия (экстерриториальные ресурсы).¹⁶

¹⁴ Бусыгин А.Г. Десмоэкология или теория образования для устойчивого развития. – Ульяновск: Изд-во «Симбирская книга», 2003. – С. 44.

¹⁵ Костин А.И. Экополитология и глобалистика. – М.: Аспект Пресс, 2005. – С. 174.

¹⁶ *Ibidem*, С. 276-277.

Политическая нестабильность на ресурсно-экологической почве особенно обостряется в развивающихся странах, что в свою очередь активизирует миграционные процессы.

Основопологающей идеей для развития мирового сообщества является обеспечение такого научно-обоснованного использования природных ресурсов в целях удовлетворения материальных и иных потребностей человека, при котором будут обеспечены необходимые для его жизни и здоровья параметры окружающей среды и устойчивого развития биосферы.

В целях сохранения экологического равновесия в неблагополучных с точки зрения условий окружающей среды регионах, а также обеспечения естественного развития экологических систем, сохранения и восстановления уникальных природных комплексов необходимо осуществить ряд мероприятий, направленных на стабилизацию экологической обстановки, устранение кризисной экологической ситуации в некоторых промышленных центрах и крупных городах, ликвидацию последствий радиоактивного загрязнения территорий, сохранение природного комплекса бассейнов озер и рек и др.

Изменение численности населения в регионе в результате миграционных процессов также способствует экологической нестабильности. По мнению зарубежных ученых, все проблемы окружающей среды имеют демографическое измерение, ибо при прочих равных условиях чем больше количество людей, тем сильнее загрязнение и больше объем потребления.¹⁷ Почти весь прирост населения приходится в наше время на долю развивающихся стран. Последствия этого для окружающей среды будут прежде всего ощущаться в обществах, испытывающих быстрое демографическое изменение. Тем не менее, что касается локальных загрязнений окружающей среды, имеющих глобальный и региональный масштаб, то их последствия, как правило, обрушиваются на экономику и политику других наций. Точно так же объединенные запасы глобального сырья и ресурсов будут испытывать совокупное воздействие многих местных дефицитов, в то время как отдельные национальные экономики и отрасли промышленности испытывают воздействие глобального дефицита — что отражается на глобальных рынках и ценах на основные предметы потребления. Например, быстрый демографический рост называют главной причиной при объяснении растущего обнищания района Африки южнее Сахары и процессов разрушения почвы и опустынивания. Это осложняет решение экономических проблем данного региона и способствует увеличению суммы его внешнего долга. Таким образом, проблемы окружающей среды в отдельных африканских странах отражаются на международной банковской политике. Решение этих международных проблем повлекло за собой политическое противостояние и борьбу между правительствами западных стран и их финансовыми секторами. В будущем демографические и природно-климатические осложнения на юге могут привести к политической неустойчивости и массовому исходу населения, что затронет как внутренние, так и внешние интересы це-

¹⁷ Хелд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Д. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура. — М.: Праксис, 2004. — С. 445.

лого ряда других народов¹⁸. Данные процессы в свою очередь усиливают миграцию населения в страны, которые являются экономически более развитыми в поисках лучшей жизни.

Как справедливо отмечают Колесникова Ю.С. и Юрков Д.В., традиционно на миграционные процессы влияет множество факторов, среди которых есть те, которые можно нивелировать и регулировать, и те, что являются постоянными переменными в миграционных процессах. «К последним можно отнести географическое положение региона, агроклиматические условия и т.п. По оценкам ООН, в 2008 г. до 20 миллионов человек стали мигрантами из-за климатических изменений. Ученые констатируют, что количество “климатических” мигрантов уже к 2050 г. может достичь 200 миллионов человек. Географическое положение также часто становится причиной миграции. Так, районы Севера стремятся покинуть люди предпенсионного возраста, переезжая в Центральную Россию».¹⁹

Репутация региона, правовая и инвестиционная привлекательность оказывают влияние на миграционные потоки. В европейских странах, а также в странах Латинской Америки и Азии намечаются тенденции, когда “страны-доноры” не стремятся вернуть выехавших мигрантов, а пытаются их эффективно использовать в местах их пребывания через сети диаспор. Зачастую “страны-доноры” не обладают сравнимым научным потенциалом и уровнем развития технологий, как принимающие страны, поэтому эффективность научных исследований будет выше в “стране-реципиенте”.

Таким образом, миграционные процессы оказывают непосредственное влияние на природоохранную деятельность. Национальным государствам необходимо учитывать последствия миграции в своей политике, в том числе и в экологической сфере, в целях предупреждения экологической нестабильности региона.

Библиография

- Abdullaev Él'shan Él'shad Ogly. 2015. Mirovye protsessy migratsii kak faktory, vozdeĭstvuiushie na formirovanie sovremennogo migratsionnogo zakonodatel'stva Rossiĭskoi Federatsii. Sotsial'no-politicheskie nauki. №4.
- Busygin Aleksandr Georgievich. 2003. Desmoĕkologĭia ili teoriia obrazovaniia dlia ustoĭchivogo razvitiia. Ul'ianovsk: Izd-vo Simbirskaiia kniga.
- Vasilenko I.K. 2013. Migratsionnye protsessy kak faktor rasprostraneniia religioznogo ĕkstremitizma. Ėkonomika i pravo. №2(36).
- Dmitrieva A.S. 2015. Migratsionnye protsessy kak problema Evrosoiuz. Problemy i perspektivy vneshne ĕkonomicheskoi deiatel'nost' v usloviakh evraziĭskogo ĕkonomicheskogo soiuz. Vladimir.

¹⁸ См. подробнее: Хелд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Д. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура. – М.: Праксис, 2004. – С. 445.

¹⁹ Колесникова Ю.С., Юрков Д.В. Внутространовые факторы, воздействующие на миграционные процессы // Экономические науки. 2015. №6. С. 36.

- Efimov Iurii Germanovich, Meleshchkin Valerii Vedeniktovich. 2008. Migratsionnye protsessy kak faktor sovremennoi politicheskoi nestabil'nosti. Sotsial'no-gumanitarnye znaniia. №11.
- Zainullin Lenar Il'dusovich. 2016. Mesto migratsionnykh protsessov v protsesse formirovaniia obshestva budusheho. Vestnik ekonomiki, prava i sotsiologii. №1.
- Isaian G.V. 2016. Migratsionnye protsessy v usloviakh globalizatsii: sovershenstvovanie i upravlenie. Sotsial'no-ekonomicheskie nauki i humanitarnye issledovaniia. №10.
- Kazarian Kristine Vasakovna. 2015. Migratsionnyi protsess kak raznovidnost' iuridicheskogo protsessa: teoretiko-pravovoi analiz. Severo-Kavkazskii iuridicheskii vestnik. №3.
- Kvochkin Aleksandr Vladimirovich. 2014. Migratsionnye protsessy i likvidatsiia defitsita trudovykh resursov // Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i iuridicheskie nauki, kul'turologiia i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. №5-2(43).
- Kilin Anton Zakharovich, Konovalova Olga Viktorovna, Putimtsev Andrei Borisovich. 2014. Migratsionnye protsessy i razvitie narkosituatsii v Krasnoiarskom krae. Vestnik krasnoiarskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. V.P. Astaf'eva. №2(28).
- Kolesnikova Iuliia Sergeevna, Iurkov Dmitrii Vasil'evich. 2015. Vnutristranovye faktory, vozdeistviushie na migratsionnye protsessy. Ekonomicheskie nauki. №6.
- Kononov Leonid Alekseevich, Balkhaev B.B. 2015. Teoreticheskoe razvitie vzgliadov na migratsionnyi protsess. Voprosy sovershenstvovaniia sistemy gosudarstvennogo upravleniia v sovremennoi Rossii. M.: Direkt-Media.
- Koreneva Irina Borisovna Noosfernyi vyzov i ekologicheskaiia bezopasnost'. Global'nye Voprosy Prirodopol'zovaniia. Rezhim dostupa: <http://www.koreneva.com/1229463403.php>.
- Kostin Anatolii Ivanovich. 2005. Ekopolitologiia i globalistika. M.: Aspekt Press.
- Loginova Larisa Viktorovna, Ponukalina Oksana Viktorovna. 2015. Mezhregional'nye migratsionnye protsessy v sovremennoi Rossii: tendentsii i problemy upravleniia Vestnik Saratovskoi gosudarstvennoi iuridicheskoi akademii. №6.
- Okladnikova Elena Alekseevna. 2014. Migratsionnye protsessy i orazovanie v sovremennoi Rossii. Sotsiologiia obrazovaniia. №7.
- Rogozhina Nataliia Grigor'evna. 2000. Ekologicheskii problemy v politike razvivaiushikhsia stran v kontekste globalizatsii. Vestnik Moskovskogo universiteta. Serii 12. Politicheskie nauki. №1.
- Rozhkov Kirill L'vovich, Rybalkin Valerii Evgen'evich. 2001. Globalizatsiia kak vyzov natsional'noi ekonomike. Mezhdunarodnaia zhizn'. №1.
- Saprunov Aleksandr Georgievich. 2013. Migratsionnye protsessy kak determinanty kriminalizatsii i viktimizatsii naseleniia. Obshestvo i pravo. №4(46).
- Utkin Anatolii Ivanovich. 2002. Globalizatsiia: protsess i osmyslenie. M.: Logos.
- Kheld David, Gol'dblatt David, Makgriu Entoni, Perraton Dzhonatan. 2004. Global'nye transformatsii: politika, ekonomika, kul'tura. M.: Praxis.
- Iurchenko Inna Vadimovna. 2014. Migratsionnye protsessy i mezhnatsionnye protivorechiia v russkikh regionakh iuga Rossii. Gumanitarnye, sotsial'no-ekonomicheskie i obshestvennye nauki. №12-1.

Sergei Vladimirovich NOVIKOV¹

Tambovskii gosudarstvennyi universitet imeni G.R. Derzhavina²

Tambov, Rossiiskaia Federatsiia

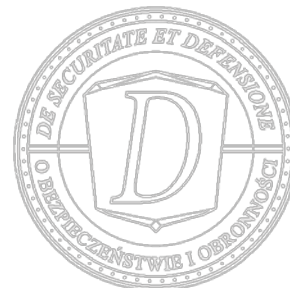
nsv0@pochta.ru

Aleksiei PULIK³

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach⁴

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

724472741@wp.pl

К ВОПРОСУ ОБ УЧАСТИИ ГРАЖДАН В ОХРАНЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА ОТ ПРЕСТУПЛЕНИЙ СОВЕРШАЕМЫХ МИГРАНТАМИ

Аннотация: Миграционные процессы обрели со второй половины двадцатого столетия поистине глобальные масштабы, охватив все континенты планеты, социальные слои и группы общества, различные сферы общественной жизнедеятельности. Демократические ценности, распространяемые на сферу производства, торговли и финансов привели к активному движению миграционных процессов из стран с низким уровнем жизни населения в более комфортабельную Европу. По мнению экспертов ООН, общая численность тех, кто обратится за убежищем в странах ЕС в 2015–2016 годах, превысит несколько миллионов человек. Особую озабоченность вызывает незаконная миграция. Негативные последствия незаконной миграции потенциально представляют высокую угрозу национальной безопасности государства и обеспечения общественного порядка. Незаконные мигранты, при отсутствии государственного механизма защиты их прав и свобод на территории страны пребывания, лишены мер социальной и правовой защиты. Что заставляет их быть неразборчивыми в поиске источников дохода, поэтому большинство нелегальных мигрантов уходит в теневой криминальный сектор экономики. Особую опасность для общественной безопасности представляет «уличные преступления» совершаемые нелегальными мигрантами. В борьбе с ней существенную помощь могут оказать члены общественных объединений правоохранительной направленности. Легализованное участие, под

¹ Сергей Владимирович Новиков – к.п.н., доцент, заведующий кафедрой специальной подготовки и обеспечения национальной безопасности, Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина,

г. Тамбов, Российская Федерация.

² Derzhavin Tambov State University; Tambov, Russia

³ Aleksiej Pulik – magister, doktorant Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach oraz prawa handlowego na Wydziale Prawa na Uniwersytecie w Białymstoku.

⁴ Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Social Sciences and Security Institute.

руководством органов внутренних дел, граждан в охране общественного порядка является примером формирования развитого гражданского общества.

Ключевые слова: миграция, нелегальная миграция, охрана общественного порядка, обеспечение общественной безопасности, члены общественных объединений правоохранительной направленности

SOME ASPECTS OF PARTICIPATION OF CITIZENS IN THE PROTECTION OF PUBLIC ORDER FROM CRIMES COMMITTED BY MIGRANTS

Abstract: Migration processes have gained in the second half of the twentieth century a truly global scale, covering all continents of the planet, social strata and groups in society, the various spheres of public life. Democratic values distributed on the sphere of production, trade and finance led to active movement of migration from countries with low living standards in Europe more comfortable. According to UN experts, the total number of those who applied for asylum in the EU countries in 2015-2016 to exceed several million people. Of particular concern is the illegal migration. The negative effects of illegal migration of potentially pose a high threat to national security and public order. Illegal migrants, in the absence of state protection mechanism for their rights and freedoms on the territory of the host country, lack of measures of social and legal protection. What causes them to be hard to find sources of income, so the majority of illegal migrants into the shadow criminal economy. Of particular danger to public safety is "street crimes" committed by illegal immigrants. In the struggle with it substantial aid could have members of public associations of law enforcement focus. Legalized part, under the leadership of law-enforcement bodies, citizens in the maintenance of public order is an example of the formation of a developed civil society.

Keywords: migration, illegal migration, public order, public security, public associations members of law enforcement focus

Миграция населения характерна для всех этапов истории человечества⁵. В результате глобализации и позитивных достижений в области связи и транспорта процессы международной миграции все более активизируются, приобретая качественно иной характер. Диагностируя нынешнее положение миграции в мире, следует обратить внимание на факторы, которые выделяет один из ведущих специалистов в области экономики миграции Ричард Б. Фримен, причисляющий к ним, во-первых, изменение численности населения земного шара, что отражается на статистике подсчёта процента мигрантов, во-вторых, ярко выраженная феминизация миграционных процессов, и, в-третьих, изменение каналов и направлений миграции⁶. Миграционные процессы обрели со второй половины двадцатого столетия поистине глобальные масштабы, охватив все континенты планеты, социальные слои и группы общества, а также различные сферы общественной жизни. По подсчётам Департамента по эко-

⁵ G. Włodzimierz, *Procesy migracyjne jako źródło szans i zagrożenie dla społeczności lokalnych*. [in]: W. Fehler (red.), *Bezpieczeństwo w środowisku lokalnym*, Biała Podlaska 2009, s. 31.

⁶ R.B. Freeman, *People Flows in Globalization*, "Journal of Economic Perspectives", 20(2), 2006. P. 147-148.

номическим и социальным вопросам Организации Объединённых Наций количество мигрантов в 2015 г. составило более 243 млн. человек⁷, что даёт основание утверждать, что минувший век вполне правомерно назван «эрой миграции»⁸.

Анализируя процесс «европейской интеграции», можно сделать вывод о том, что он может привести к существенным преобразованиям в европейском пространстве, масштабы которых сопоставимы с геополитической революцией. Возможным результатом данных процессов является демонтаж национально-государственных образований в пользу региональных образований, о которых упоминают, например, польские исследователи⁹, и устранение внешнеполитических и экономических границ при одновременной жёсткой внутривнутриполитической борьбе за власть¹⁰.

Распространение демократических ценностей на сферы производства, торговли и финансов привело к активизации миграционных процессов из стран с низким уровнем жизни населения в более комфортабельную Европу. Основной причиной такого активного движения является крайне значительный разрыв между доходами в странах Азии и Африки и высокоразвитыми европейскими странами, что вынуждает экономически активное население «искать счастья» на чужой земле.

По данным Комиссии по демографии Совета Европы, если в 1960 г. люди европейского происхождения составляли 25% мирового населения, в 2000 г. – 17%, то через 40 лет они будут составлять не более 10%. В 2000 г. население Европы насчитывало 728 млн., к 2050 г., при сохранении текущего уровня рождаемости и без учёта иммиграции, оно будет насчитывать 600 млн. Европа потеряет к этому времени столько жителей, сколько составляет население Германии, Польши, Дании, Норвегии, Швеции и Финляндии вместе взятые. В последний раз столь значительное сокращение населения Европы наблюдалось только во время эпидемии чумы в 1347-1352 гг. Особенно серьёзная ситуация сложилась в Германии, где к 2050 г. население может сократиться с 82 до 59 млн. человек¹¹.

По мнению экспертов ООН, общая численность тех, кто обратился за убежищем в странах ЕС в 2015–2016 годах, превысило несколько миллионов человек.

⁷ ST/ESA/SER.A/384, Организация Объединённых Наций, Департамент по экономическим и социальным вопросам, Отдел народонаселения, [2016], International Migration Report 2015, United Nations. P.1. Режим доступа: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015.pdf> (03.05.2017).

⁸ И.А. Алешковский, Иммиграционная политика и экономическое развитие стран принимающих мигрантов (на примере действия программы "Зеленая карта" в Германии) // Политика народонаселения: настоящее и будущее: Четвертые Валентеевские чтения: Сборник докладов. / В.В. Елизаров, В.Н. Архангельский Ред., М.: МАКС Пресс, 2005. С. 187-192.

⁹ M.J. Chodakiewicz, A Future Geopolitical Revolution in Europe?, "The Institute of World Politics", June 27, 2012, http://www.iwp.edu/news_publications/detail/a-future-geopolitical-revolution-in-europe (15.04.2017).

¹⁰ T.G. Grosse, *Dwie wizje integracji europejskiej. Refleksje po szczycie UE w grudniu 2011 r.*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna”, 2 (37) 2012, s. 120-121.

¹¹ О. Четверикова, Демографическая революция в Европе: миграция как орудие глобализации. Институт высокого коммунитаризма. 2012. Режим доступа: <http://communitarian.ru/publikacii/evropa/demografii-cheskaya-revoljuciya-v-evrope-migraciya-kak-orudie-globalizacii> (15.04.2017).

Прирост показывают беженцы из Сирии и Афганистана. За пару лет их количество выросло в несколько раз¹². За ними идут мигранты из Ирака и из таких африканских стран, как Нигерия и Эритрея, а также из Пакистана, Ирана и Албании. Рядом с Албанией, по статистике Евростата, находится Россия, но количество запросов на получение убежища от граждан РФ снизилось в два раза в 2014 году по сравнению с данными годом ранее, в то же время следует признать, что абсолютное число российских граждан, ищущих убежища в Европе, по данным на конец 2016 г., сохраняется на том же уровне¹³. Помимо граждан названных стран, в Европу едут беженцы еще из 20 государств, в том числе Украины, но их количество составляет примерно четверть от общего числа мигрантов.

Несмотря на столь внушительные данные, а также интуитивно воспринимаемые пределы понятия миграции, в науке по настоящий момент не сложилось однозначного определения, что именно составляет предмет изучения миграции¹⁴. Независимо от этого все исследователи сходятся в одном, что миграционные процессы несут в себе двунаправленный потенциал, который может обернуться как шансом для культурного или цивилизационного развития¹⁵, так и угрозой для государственной безопасности¹⁶, проявляющейся в возникновении проблем на рынке труда, доступе к механизмам социальной поддержки, сложностях с ассимиляцией и интеграцией приезжих, размывании пределов национальной самоидентичности, формировании организованной преступности, терроризма, экстремизма и нарастания социального неравенства, а также возникновении явления нелегальной миграции.

Увеличение числа прибывающих лиц заставляет принимающие государства, которые заинтересованы в определённых категориях пребывающих лиц, в первую очередь в высококвалифицированных мигрантах¹⁷, выстраивать различные заградительные механизмы для уменьшения потока мигрантов, например, усложняя процедуру легального оформления прибывающих лиц. Однако эффект от введения подобных процедур является неоднозначным: подобного рода решения заставляют лиц, которым было отказано в легальном пересечении границы, искать обходные пути, прибегая к незаконным методам пересечения границы. В результате и без того высокое число лиц нелегально прибывающих или проживающих на территории определённых стран, являющихся или обладающими вы-

¹² Countries of origin of (non-EU) asylum seekers in the EU-28 Member States, 2013 and 2014 // Eurostat. Statistics explained. 12 March 2015. Режим доступа: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Countries_of_origin_of_\(non-EU\)_asylum_seekers_in_the_EU-28_Member_States,_2013_and_2014_\(%C2%B9\)_YB15_II.png&oldid=225315](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Countries_of_origin_of_(non-EU)_asylum_seekers_in_the_EU-28_Member_States,_2013_and_2014_(%C2%B9)_YB15_II.png&oldid=225315) (15.04.2017).

¹³ First time asylum applicants in the EU-28 by citizenship, Q4 2015 – Q4 2016 // Asylum quarterly report. Eurostat. Statistics explained. 15 March 2017. Режим доступа: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report (15.04.2017).

¹⁴ K. Jaskułowski, M. Pawlak, *Główne teorie migracji międzynarodowych: przegląd, krytyka, perspektywy*, „Sprawy Narodowościowe Seria nowa”, Nr 48. 2016, s. 129.

¹⁵ R. Raczyński, *Wpływ migracji międzynarodowych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2015, nr 2, s. 13.

¹⁶ *Ibid.*, s. 13-14; G. Włodzimierz, *op. cit.*, s. 44.

¹⁷ A. Konarzewska, Raport, *Migracyjne Problemy Unii Europejskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, I-II-2007/3-4, s. 91-92.

соким потенциалом, чтобы стать своеобразными миграционными реципиентами, только увеличивается.

Поскольку большая часть настоящей работы посвящена проблеме незаконных мигрантов, целесообразно попытаться дать чёткое юридическое определение данной категории неграждан, для чего представляется разумным обратиться к опыту борьбы с данным явлением в соседствующих с ЕС регионах. Так, в применяемом на территории стран-членов СНГ Соглашении о сотрудничестве в борьбе с незаконной миграцией, «незаконными мигрантами» признаются граждане третьих государств и лица без гражданства, нарушившие правила въезда, выезда, пребывания или транзитного проезда через территории Сторон, а также граждане Сторон, нарушившие правила пребывания на территории одной из Сторон, установленные ее национальным законодательством¹⁸.

Негативные последствия незаконной миграции потенциально представляют высокую угрозу национальной безопасности государства и обеспечения общественного порядка. Поскольку установление правил пребывания и транзита через собственную территорию является проявлением суверенитета государства, нарушение законодательных установок следует до некоторой степени расценивать, как покушение на государственный суверенитет, в силу факта взаимосвязи между базовыми элементами государства, как власть, территория и установленный на ней правовой режим¹⁹.

Незаконные мигранты, при отсутствии государственного механизма защиты их прав и свобод на территории страны пребывания, лишены мер социальной и правовой защиты, что заставляет их быть неразборчивыми в поиске источников дохода, поэтому значительное количество данных лиц может оказаться вовлечённой в теневой или даже криминальный сектор экономики. В качестве источника дохода незаконные мигранты могут совершать имущественные преступления, преступления против жизни и здоровья граждан, участвовать в процессе незаконного оборота оружием, а также наркотическими и психотропными веществами. Такие лица могут образовывать преступные формирования, которые могут обладать выраженным этническим характером.

Следует, однако, более тщательно обратить внимание на явление «этнической преступности»²⁰, которая зачастую ошибочно воспринимается как разновидность незаконной деятельности «организованных преступных формирований, созданных на общности лиц определённой национальности или же родственных национальностей, языка, культуры, традиций и обычаев, территорий их происхождения или проживания»²¹, или деятельность, прояв-

¹⁸ „Соглашение о сотрудничестве государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с незаконной миграцией” (Заключено в г. Москве 06.03.1998) // Содружество. Информационный вестник Совета глав государств и Совета глав правительств СНГ. 1998. N 1. С. 81-86.

¹⁹ F. Vietti, T. Scribner, *Human Insecurity: Understanding International Migration from a Human Security Perspective* // „Journal on Migration and Human Security”, 2013, No. 1, p. 23.

²⁰ Э. Рабданова, К вопросу о феномене этнической преступности // Сибирский юридический вестник. 2003. № 3. С. 88-91.

²¹ И.Х. Касаев, Этническая преступность в России: криминологический аспект // Правовая культура. 2011. № 1. С. 206.

ляющуюся в совершении преступлений определённого типа, в силу следования антиобщественным традициям этноса, посредством которого проявляется стереотипное поведение данной группы²². Основной чертой субъекта данной категории преступлений выступает лишь этническая принадлежность, которая является крайне размытым понятием, наподобие понятия «уроженец» и др. Столь высокая степень абстрагирования от значимых характеристик субъекта подобных категорий правонарушений может привести к принципиально неправильной интерпретации, избежать которой можно посредством введения дополнительных условий, необходимых для выделения этнической преступности, например, фактора возникновения в замкнутых анклавах-гетто, где проживают мигранты определённого этноса.

Образуя этнические преступные формирования, значительная часть которых составляют нелегальные мигранты, они оказывают существенное влияние на формирование неконтролируемого рынка товаров и услуг, минуя процедуры налогообложения. Многочисленный и практически неконтролируемый сегмент мирового рынка труда образованный нелегальными мигрантами, который, по данным Международной организации труда, составляет около трети всех международных мигрантов, распространяется преимущественно в мелком или теневом секторе экономики, масштаб которого растёт во всех странах. Так, по официальным оценкам Еврокомиссии, он достигает в отдельных европейских странах от 8 до 30 % ВВП, а в целом по Европе – 20%. Если не учитывать Восточную Европу, то к странам с наибольшим теневым сектором относятся Греция (30-35%), Италия (27,8%), Испания (23,4%) и Бельгия (23,4%). Среднее положение занимают Ирландия, Канада, Франция и Германия (от 14,9% до 16,3%). Особенно быстро теневой сектор стал расти после кризиса 2008 г²³.

Опасности для национальной безопасности, связанные с нелегальными мигрантами, приобретают различные формы, неограничивающиеся лишь криминальной составляющей территориальных анклавов со значительной долей некоренных этнических иммигрантов среди населения. Подобные группы могут стать инструментом манипуляции в международных отношениях, обеспечивая основание для потенциальной возможности государств-поставщиков мигрантов влиять на внутренние дела страны пребывания их граждан действительно или якобы в целях защиты прав и интересов своих соотечественников. Наплыв нелегальных мигрантов создает напряженность в сфере межэтнических отношений и способствует возникновению этнических конфликтов, что приводит к массовому нарушению общественного порядка.

Под общественным порядком следует понимать фактически существующую совокупность взаимосвязей общественных отношений, регулируемых правовыми и иными общест-

²² А.М. Зюков, Криминологическая характеристика преступлений, совершаемых представителями разных этнических групп: дис. ... канд. юрид. наук. Рязань, 2005. С. 26.

²³ О. Четверикова, *op. cit.*

венно одобряемыми нормами, которые гарантирует беспрепятственное и бесконфликтное функционирование субъектов в данном обществе²⁴.

Обеспечение общественного порядка включает в себя меры по сохранению сложившихся под воздействием экономических, политических, социальных, юридических, нравственных и других факторов устоев в данном обществе, а также обеспечение его охраны и защиты от каких бы то ни было внешних посягательств или иных попыток причинения им вреда. Спектр мер такого рода широк: от коренных экономических преобразований и повышения активности правоохранительных органов до нравственно-воспитательных усилий²⁵.

Цель установления и поддержания общественного порядка состоит в обеспечении национальной безопасности, безопасности личности, общественной безопасности, в создании благоприятных условий для нормального функционирования организаций и общественных объединений, для труда и отдыха граждан, уважения их чести, человеческого достоинства и общественной нравственности, т.е. обеспечения возможности реализации основных функций государства²⁶, исполнение которых является залогом его существования, а, следовательно, находится в сфере его интересов, исполнение которых определено ключевым элементом национальной безопасности, в соответствии со ст. 6 Стратегии национальной безопасности Российской Федерации²⁷.

Поскольку некоторые аспекты реализации государственных функций не могут осуществляться государством напрямую, публичная власть вынуждена прибегать к различным формам передачи компетенций и посредничества в процессе исполнения государственных функций, во исполнение принципа субсидиарности²⁸, что оформляется посредством деятельности государственных корпораций самоуправляемого типа, публично-частного партнёрства или использования неправительственных организаций (например, саморегулируемых организаций). Среди последнего типа передачи публичных функций частным субъектам в России следует назвать введённый сравнительно недавно механизм участия граждан в охране общественного порядка. Для сравнения, деятельность подобных организаций, например, в Республике Польша является важным элементом обеспечения безопасности населения. В качестве примера можно привести деятельность Добровольной противопожарной охраны²⁹ или Польского Красного Креста³⁰.

²⁴ A. Misiuk, *Administracja porzadku i bezpieczenstwa publicznego. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Warszawa 2008, s. 18.

²⁵ С.А. Авакьян (ред.), *Конституционное право. Энциклопедический словарь*. М.: Норма 2001.

²⁶ А.Л.Бредихин, *О функциях государства* // История государства и права. 2013. N 22. С. 19.

²⁷ Указ Президента РФ от 31.12.2015 N 683"О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации" // "Собрание законодательства РФ", 04.01.2016, N 1 (часть II), ст. 212

²⁸ О.Б.Алексеев, Щедровицкий П.Г. «Практическая субсидиарность» // Казанский федералист. 2002. № 4. Режим доступа: [http://www.kazanfed.ru/publications/kazanfederalist/n4/stat3/\(15.04.2017\)](http://www.kazanfed.ru/publications/kazanfederalist/n4/stat3/(15.04.2017)).

²⁹ M. Karpiuk, *Organizacje społeczne i ich zadania w sferze bezpieczeństwa państwa* [in:] M. Czuryk, K. Dunaj, M. Karpiuk, K. Prokop, *Bezpieczeństwo państwa: zagadnienia prawne i administracyjne*, Olsztyn 2016, s. 291.

³⁰ A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne*, Warszawa 2012, s. 210-233.

В соответствии со ст. 8 Федерального закона от 2 апреля 2014 г. «Об участии граждан в охране общественного порядка», народные дружинники, как названы в ст. 2 данного закона лица, участвующие в деятельности по оказанию помощи органам внутренних дел и иным правоохранительным организациям, вправе оказывать содействие органам внутренних дел и иным правоохранительным органам в следующих случаях:

1. информировать органы внутренних дел и иные правоохранительные органы о правонарушениях и об угрозах общественному порядку;
2. участвовать в мероприятиях по охране общественного порядка по приглашению органов внутренних дел и иных правоохранительных органов;
3. участвовать в охране общественного порядка при проведении спортивных, культурно-зрелищных и иных массовых мероприятий по приглашению их организаторов;
4. участвовать в работе координационных, консультативных, экспертных и совещательных органов (советов, комиссий) по вопросам охраны общественного порядка, создаваемых в органах внутренних дел (полиции) и иных правоохранительных органах, по их приглашению³¹.

Одним из наиболее актуальных направлений совместной работы может служить содействие народных дружинников в борьбе с противоправными явлениями, вызываемыми нелегальной миграцией. Подобная практика распространяется в Российской Федерации.

Народные дружинники могут принимать участие в процессе осуществления сбора информации о местах проживания нелегальных мигрантов, а далее представители органов внутренних дел, совместно с народными дружинниками, участвуют в рейдовых мероприятиях, по задержанию нелегальных мигрантов. Учитывая, что доля преступлений, совершаемых нелегальными мигрантами, в увеличении показателей «уличной преступности» достаточно велика, особенно в таких городах как Москва и Санкт-Петербург, то подобная деятельность существенно влияет на повышение уровня общественной безопасности.

Легализованное участие, под руководством органов внутренних дел и иных правоохранительных органов, граждан в охране общественного порядка является примером формирования развитого гражданского общества. Когда гражданин, своими действиями, разделяет ответственность за свой покой и безопасность близких с государственными органами. А непосредственное участие, совместно с органами внутренних дел, в процессе охраны общественного порядка, процедурах задержания граждан совершивших правонарушения, является формой общественного контроля за соблюдением прав и свобод задержанных.

³¹ Федеральный закон от 02.04.2014 N 44-ФЗ „Об участии граждан в охране общественного порядка” // „Собрание законодательства РФ”, 07.04.2014, N 14, ст. 1536.

Библиография

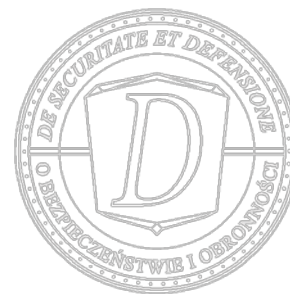
- Aleksandra Skrabacz. 2012. Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne. Warszawa: Dom wydawniczy Elipsa.
- Andrzej Misiuk. 2008. Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zagadnienia prawno-ustrojowe. Warszawa.
- Anna Konarzewska. 2007. Raport, Migracyjne Problemy Unii Europejskiej. Bezpieczeństwo Narodowe, I-II-/3-4.
- Countries of origin of (non-EU) asylum seekers in the EU-28 Member States, 2013 and 2014. Eurostat. Statistics explained. 12 March 2015. Rezhim dostupa: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File: Countries_of_origin_of_\(non-EU\)_asylum_seekers_in_the_EU-28_Member_States,_2013_and_2014_\(%C2%B9\)_YB15_II.png&oldid=225315](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Countries_of_origin_of_(non-EU)_asylum_seekers_in_the_EU-28_Member_States,_2013_and_2014_(%C2%B9)_YB15_II.png&oldid=225315) (data obrashcheniia 15.04.2017).
- First time asylum applicants in the EU-28 by citizenship, Q4 2015 – Q4 2016// Asylum quarterly report. Eurostat. Statistics explained. 15 March 2017. Rezhim dostupa: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report (data obrashcheniia 15.04.2017).
- Francesca Vietti, Todd Scribner, Human Insecurity: Understanding International Migration from a Human Security Perspective // „Journal on Migration and Human Security”, 2013, No. 1.
- Freeman, Richard, B. 2006. People Flows in Globalization. Journal of Economic Perspectives, 20(2).
- Krzysztof Jaskułowski, Marek Pawlak. 2016. Główne teorie migracji międzynarodowych: przegląd, krytyka, perspektywy, Sprawy Narodowościowe Seria nowa. Nr 48..
- Małgorzata Czuryk, Katarzyna Dunaj, Mirosław Karpiuk, Krzysztof Prokop. 2016. Bezpieczeństwo państwa: zagadnienia prawne i administracyjne. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji UWM.
- Marek Jan Chodakiewicz. 2012. A Future Geopolitical Revolution in Europe?. The Institute of World Politics. June 27,. Rezhim dostupa: http://www.iwp.edu/news_publications/detail/a-future-geopolitical-revolution-in-europe. data obrashcheniia 15.04.2017.
- Rafał Raczyński. 2015. Wpływ migracji międzynarodowych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka. Nr 2.
- Tomasz Grzegorz Grosse. 2012. Dwie wizje integracji europejskiej. Refleksje po szczycie UE w grudniu 2011 r.. Myśl Ekonomiczna i Polityczna, 2 (37).
- Włodzimierz Fehler. 2009. Bezpieczeństwo w środowisku lokalnym, Wydawnictwo Arte. ST/ESA/SER.A/384, Organizatsiia Ob”edinennykh Natsiï, Departament poëkonomicheskim i sotsial’nym voprosam, Otdel narodonaseleniia. 2016. International Migration Report 2015. United Nations. P.1. Rezhim dostupa: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015.pdf>
- Avak’ianSuren Adibekovich. 2001. Konstitutsionnoe pravo. Èntsiklopedicheskiï Slovar’. Moskva: Norma.

- Alekseev Oleg Borisovich, Shchedrovitskiĭ Petr Georgievich. Prakticheskaia Subsidiarnost'. Kazanskiĭ federalist. 2002. № 4. Rezhim dostupa: <http://www.kazanfed.ru/publications/kazanfederalist/n4/stat3>. data obrashcheniia 15.04.2017.
- Aleshkovskiĭ Ivan Andreevich. 2005. Immigratsionnaia politika i ěkonomicheskoe razvitie Stran priniimaiushchikh migrantov (na primere deĭstviia programmu „Zelenaia karta” v Germanii). Politika narodonaseleniia: nastoiashchee i budushchee: Chetvertye Valentevskie chteniia: Sbornik dokladov. Moskva: MAKSPreSS.
- Bredikhin Alekseĭ Leonidovich. 2013. O funktsiakh gosudarstva. Istoriia gosudarstva i prava. N 22.
- Ziukov Andreĭ Mikhaĭlovich. 2005. Kriminologicheskaia kharakteristika prestupleniĭ, Sovershaemykh predstaviteliami raznykh ětnicheskikh grupp: dis. ... kand. iurid. nauk. Riazan'.
- KaSaev Il'ias Khamzatovich. 2011. Ętnicheskaia prestupnost' v Rossii: kriminologicheskiĭ aspekt // Pravovaia kul'tura. № 1.
- Rabdanova Ę. 2003. K voprosu o fenomene ětnicheskoi prestupnosti. Sibirskiĭ iuridicheskiĭ vestnik. № 3.
- Soglasenie o sotrudnichestve gosudarstv-uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv v bor'be s nezakonnoĭ migratsiei (Zakliucheno v g. MoSkve 06.03.1998). Sodruzhestvo. Informatsionnyi vestnik soveta glav gosudarstv i soveta glav pravitel'stv SNG. 1998. № 1.
- Ukaz Prezidenta RF ot 31.12.2015 N 683. O Strategii natsional'noi bezopasnosti Rosiĭskoi Federatsii. Sobranie zakonodatel'stva RF, 04.01.2016, N 1 (chast' II).
- Chetverikova Ol'ga. 2012. Demograficheskaia revoliutsiia v Evrope: migratsiia kak orudie globalizatsii. Institut vysokogokommunitarizma. Rezhim dostupa: http://communitarian.ru/publikacii/evropa/demograficheskaya_revolyuciya_v_evrope:_migraciya_kak_orudie_globalizacii. data obrashcheniia 15.04.2017.
- Federal'nyi zakon ot 02.04.2014 N 44-FZ. Ob uchastii grazhdan v okhrane obshchestvennogo poriadka, Sobranie zakonodatel'stva RF. 07.04.2014, N 14, St. 1536.

Mariusz BĄK¹

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach²

poziomb4@o2.pl

CECHY PSA-KANDYDATA DO SŁUŻBY W POLICJI W KATEGORII PIES PATROLOWO-TROPIĄCY

ABSTRAKT: Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie, opis i wyjaśnienie pożądaných cech psa, będącego kandydatem do służby w Policji. Pokazano najbardziej właściwe rasy oraz omówiono ich cechy charakteru. Odniesiono się również do wymagań zdrowotnych, zawartych w odpowiednich dokumentach wewnętrznych.

SŁOWA KLUCZOWE: pies policyjny, Policja, zwierzęta w Policji

FEATURES OF DOG CANDIDATE TO POLICE IN PATROL-TRACKING CATEGORY

ABSTRACT: The aim of article is to present, describe and explain of desirable features of dog candidate to Police. The most applicable dog breeds and their character traits are shown. Article also relates to health requirements, contained in proper internal documents.

KEYWORDS: police dog, police, animals in police

WPROWADZENIE

Człowiek postanowił połączyć swoje losy z losami dzikiego psa blisko 15 tys. lat temu. Już wtedy dostrzegł szansę wykorzystania potomka wilka do pomocy w zdobywaniu pożywienia, ochronie siedliska przed dzikimi zwierzętami oraz ludźmi, mogącymi zagrozić jego życiu lub dobytkowi. Dzisiaj, oprócz zadań obronnych, towarzyskich, pies spełnia również funkcję estetyczną – stał się swoistą ozdobą człowieka. Zaspokajają ludzką potrzebę piękna,

¹ Mariusz Bąk – magister, absolwent Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.

² Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.

stąd tak wielka liczba ras psów o różnorodnych cechach, wyróżniających daną rasę spośród innych³.

Wraz z rozwojem cywilizacji wykorzystanie psów stawało się coraz bardziej wszechstronne. Rozwój kryminalistyki sprawił, iż psy znalazły swoje miejsce także w procesach wykrywczych, zapobieganiu popełnianiu przestępstw, zaprowadzaniu porządku publicznego. Tylko Policja nielicznych państw na świecie nie wykorzystuje psów do wyżej wymienionych czynności, a dzieje się tak przede wszystkim ze względów religijnych lub kulturowych. Jednak i w tych państwach nie podważa się wszechstronnych umiejętności psów, które pomagają człowiekowi w odnajdywaniu osób zaginionych, zlokalizowaniu niewidocznych dla człowieka śladów czy wskazaniu niewyczuwalnych dla człowieka zapachów.

Tematyka psów służbowych w Policji staje się coraz bardziej popularna. W ostatnich latach powstało wiele publikacji dotyczących warunków doboru psów specjalistycznych do Policji, tresury oraz specyfiki pracy psów służbowych poszczególnych kategorii. Niewątpliwie istotną rolę odgrywają psy patrolowo-tropiące, których w polskiej Policji szkoli się najwięcej. Psy te wykorzystywane są do patrolowania wraz z policjantem obszarów szczególnie zagrożonych i niebezpiecznych, jako pierwsze stają w jego obronie nawet z narażeniem własnego zdrowia i życia, to one dzięki pracy węchowej podążają tropem sprawcy czynu zabronionego aby go odnaleźć i zatrzymać.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie, opis i wyjaśnienie pożądanых cech psa, będącego kandydatem do służby w Policji. Pokazano najbardziej pożądane rasy oraz omówiono ich cechy charakteru. Odniesiono się również do wymagań zdrowotnych, zawartych w odpowiednich dokumentach wewnętrznych.

RASY PSÓW WYKORZYSTYWANYCH W POLICJI

Zarówno Policja w Polsce, jak i na całym świecie wykorzystuje do celów służbowych psy nie tylko rasowe ale także nierasowe, jednakże te drugie nie mogą znacznie odbiegać wyglądem od wzorca.

Początkowo jako psy użytkowe uznawane były tylko niektóre rasy, do których zaliczany był owczarek niemiecki, rottweiler, bokser, doberman, sznaucer olbrzymi oraz airedale terier. Z czasem dołączyły do nich psy ras owczarek belgijski malinois, hovawart i bouvier des Flandres. Rasy te wykorzystywane są na potrzeby służby głównie ze względu na cechy charakteru, sposób zachowania oraz wygląd zewnętrzny. Przy doborze psów do służby ważne są także jego predyspozycje psychiczne dlatego wykorzystywane są także psy innych ras⁴.

Zgodnie z poleceniem Pierwszego Zastępcy Komendanta Głównego Policji z dnia 3 stycznia 2013 r. w polskiej policji wprowadzony został centralny dobór psów, który realizowany jest przez Zakład Kynologii Policyjnej w odniesieniu do psów kwalifikowanych na wszystkie formy szkolenia przewodników i tresury psów w Policji. Zgodnie z zawartymi

³ G. Wiorowski, K. Lubryczyński, *Kynologia policyjna*, Szczytno 2010.

⁴ M. Schmidt, W. Koch, *Poradnik podstawowego szkolenia psów*, Warszawa, 2000, s. 9-10.

tam założeniami do centralnego doboru psów do służby w Policji Komendant Centrum Szkolenia Policji powołuje komisję, która zajmuje się m.in. wyszukiwaniem, typowaniem oraz kwalifikowaniem psów do tresury oraz wycenianiem wartości na podstawie oceny stanu zdrowia i przeprowadzanych prób charakteru⁵. Poniżej omówiono najważniejsze rasy psów wykorzystywane w Policji.

Owczarek niemiecki – jest to najczęściej wykorzystywana i najbardziej popularna rasa psów w szeregach polskiej Policji. Duża popularność wśród hodowców, a co za tym idzie duża liczba przedstawicieli tej rasy stwarza możliwość szczegółowej segregacji oraz weryfikacji cech użytkowych podczas doboru oraz wybrania osobników o najbardziej pożądanym cechach. Jednakże nie tylko łatwość dostępu sprawia, że owczarek niemiecki jest najczęściej wykorzystywanym psem w polskiej Policji⁶.

Owczarki niemieckie posiadają wiele cech pozytywnych, do których zalicza się: inteligencja, hart ducha, łatwość przystosowywania się do warunków otoczenia, duże zdolności węchowe (ok. 22 mln komórek węchowych – najwięcej ze wszystkich ras), duża chęć do zabawy i wykonywania poleceń, wysoka zdolność szkoleniowa oraz łatwość w nawiązywaniu więzi z nowym opiekunem. Psy te uważane są za rozsądne, zrównoważone i lojalne. Za osobę do której się przywiążą, są w stanie oddać życie. Owczarek niemiecki z natury pozostaje w stosunku obrończym co do swojego opiekuna. Niekiedy inteligencja owczarków niemieckich przyrównywana jest do inteligencji siedmioletniego człowieka⁷.

Wadą tej rasy jest duże prawdopodobieństwo wystąpienia dysplazji stawów biodrowych – nie jest wadą wrodzoną. Często staje się jednak czynnikiem utrudniającym a także uniemożliwiającym proces szkolenia oraz efektywnego wykorzystania psa w służbie⁸.

Owczarek belgijski malinois – po raz pierwszy na potrzeby Polskiej Policji pies tej rasy został wyszkolony w roku 2008 przez instruktora z Zakładu Kynologii Policji w Sułkowicach nadkom. Mariusza Prokopczyka i specjalizował się w wyszukiwaniu zapachów materiałów wybuchowych. Zainteresowanie tą rasą nastąpiło po wizycie w belgijskiej szkole policji w 2007 r.. Był to początek wykorzystywania psów tej rasy w Polsce, która obecnie cieszy się dużą popularnością, a psy tresowane są i szkolone w różnych specjalnościach.

Malinois to owczarek belgijski, który od swych pobratymców (owczarków belgijskich terwueren, groenendal i lakenois) różni się okrywą włosową i z reguły jeszcze bardziej żywiołowym temperamentem. Nazwa rasy pochodzi od miejscowości Malines, a hodowlę rozpoczął w 1891 r. prof. A. Raul. W odróżnieniu od owczarków niemieckich są to psy nieco mniejsze, o szczuplejszej sylwetce, inaczej kątowne. Ich żywszy temperament wymaga in-

⁵ <http://csp.edu.pl/csp/wolnytekst/1936,dok.html> (13.03.2015 r.).

⁶ G. Wiorowski. K. Lubryczyński, *Kynologia policyjna... op. cit.*, s. 66.

⁷ B. Wilcom, Ch. Walkowicz, *Atlas ras psów świata*, Warszawa 1997.

⁸ G. Wiorowski. K. Lubryczyński, *Kynologia policyjna...*, s. 67.

nych metod szkoleniowych. Psy te posiadają talent pasterski i stróżujący, a w razie zagrożenia wiernie bronią swojego właściciela⁹.

Malinois to także doskonały towarzysz wszystkich lubiących sport i rekreację, np. jazdę rowerową, spacerzy czy jogging. Wymaga jednakże większego kontaktu, zabawy i zainteresowania ze strony opiekuna niż przedstawiciele ras o mniejszym temperamencie. Psy te bezwzględnie potrzebują ciągłego treningu i szkolenia¹⁰.

Labrador retriever – nazwa tej rasy wywodzi się od półwyspu Labrador w Kanadzie, mimo iż psy te pochodzą w rzeczywistości z Nowej Finlandii, oraz angielskiego czasownika, *to retrieve* – „przynosić”, czyli od zadań do których wykorzystywane są w myślistwie. Jest to jedyna rasa, która należy do grupy psów aportujących, wodnych i płochaczy, zakwalifikowana do sekcji psów aportujących. Na początku psy te wykorzystywano w rybołówstwie do pomocy przy wyciąganiu sieci, aportowaniu przedmiotów, a także ratowaniu tonących. Z czasem walory tej rasy doceniać zaczęto także w myślistwie¹¹.

Psy tej rasy, mimo iż nie nadają się na stróża, wykorzystywane są przez policję w wielu państwach. W Polsce rzadko można spotkać policjantów pracujących z tymi psami, częściej wykorzystywane są one w ratownictwie. Psy te są łatwe do ułożenia, lubią towarzystwo dzieci i mocno przywiązują się do swoich właścicieli. Cechuje je także żywiołowość i wytrzymałość¹².

Labradory posiadają doskonały węch dzięki czemu wykorzystywane są do wyszukiwania zapachów narkotyków, materiałów wybuchowych, a także w Straży Granicznej, Służbie Celnej i ratownictwie¹³.

Golden retriever – podobnie jak labrador retriever nie posiada cech, które posłużyłyby do czynności psa stróżującego, aczkolwiek jest wyśmienitym towarzyszem człowieka oraz przewodnikiem psów niewidomych¹⁴. Golden retrieviery to doskonałe psy myśliwskie. Uwielbiają przebywać w towarzystwie zarówno dorosłych jak i dzieci. Są zrównoważone, trudno je sprowokować, szybko się uczą i wykonują polecenia. Pomagają ludziom, często niepełnosprawnym, w wykonywaniu codziennych czynności, np. przynoszą zakupy, podnoszą słuchawkę telefonu¹⁵.

W polskiej Policji psy tej rasy nie są wykorzystywane, aczkolwiek znajdują się na liście ras preferowanych z uwagi na niektóre cechy charakteru.

Rottweiler – psy te są kuzynami szwajcarskich psów pasterskich, a ich ojczyzną są Niemcy. Łączą one w sobie cechy psów pasterskich i bojowych. Przedstawiciele tej rasy są nieustraszeni i pojętni. Z natury są to psy przyjazne i spokojne, chętnie współpracują

⁹ L. Smyczyński, *Psy, rasy i wychowanie*, Warszawa 1957, s. 335.

¹⁰ <http://www.malinois.pl> (13.03.2015).

¹¹ O. Diener, *Labrador retriever*, Łódź 2005, s. 14.

¹² A. Sayer, *Wszystko o psie*, Warszawa 1993, s. 47.

¹³ L. Smyczyński, *Psy, rasy i wychowanie..., op. cit.*, s. 535.

¹⁴ *Ibidem*, s. 47.

¹⁵ www.goldenretriever.pl (13.03.2015).

z człowiekiem, są czujne i wyśmienicie nadają się do stróżowania. Zdarza się, że mogą być agresywne wobec innych psów a także mogą kwestionować dominację człowieka¹⁶.

W polskiej Policji rasa ta nie jest zbyt popularna, niekiedy można spotkać te psy patrolujące ulice wraz z policjantami czy zabezpieczające imprezy masowe. Przyczyną niewielkiego zainteresowania tą rasą jest przede wszystkim mała dostępność zwierząt o szczególnych predyspozycjach do pracy patrolowo-tropiącej. Ponadto psy tej rasy, charakteryzują się krótką powłoką włosową, co sprawia iż źle znoszą one niskie temperatury, co z kolei ma wpływ na długość efektywnej służby¹⁷.

Terier walijski – jak nazwa wskazuje psy te pochodzą z Walii i do dziś uznawane są za symbol narodowy. Psy te zakwalifikowane są do sekcji terierów wysokonożnych. Teriery są psami myśliwskimi, do ich zadań należy przede wszystkim wypłaszanie lisów i innych zwierząt z nor, a także biorą udział w polowaniach na dziki (w sworze). Obecnie hodowany jest także jako pies towarzyszący. Terier walijski jest wesołego usposobienia, lubi zabawę, rzadko kiedy jest bojaźliwy, na ogół pewny siebie. Z uwagi na duży upór, należy poświęcać mu dużo czasu, wychowywać odpowiedzialnie i konsekwentnie. Uparcie broni swojego terytorium nieustannie walcząc o dominację nawet z dużo większymi przeciwnikami. W związku z powyższym polecany jest przewodnikom psów z doświadczeniem¹⁸.

Foksterier – podobnie jak terier walijski foksterier zakwalifikowany jest do sekcji terierów wysokonożnych. Lubi towarzystwo człowieka i bez problemu przystosowuje się do warunków otoczenia, w których przebywa jego właściciel. Jest psem energicznym, żywiołowym, potrzebuje dużo ruchu, jeżeli się mu tego nie zapewni sam poszukuje sobie zajęcia¹⁹.

Foksteriery to psy o ponadprzeciętnych zdolnościach myśliwskich, pojętne, zacięte, aportują wszelkiego rodzaju zwierzyny, które są w stanie unieść. Cechuje je także zamiłowanie do wody, z chęcią podejmują zabawę z człowiekiem, zawsze są radosne i towarzyskie. Dobrze ułożone stają się nieodzownym pomocnikiem zarówno w domu jak i podczas polowań²⁰.

Nowofundland – znany także jako „wodołaz” lub Terre neuve. Największą zaletą tych psów jest niebywała kondycja do pływania, dlatego psy tej rasy najczęściej wykorzystywane są do ratownictwa wodnego. Z ułożeniem tych psów na ogół nie ma większych problemów, a dobrze wyszkolone wykazują także umiejętności psa stróżującego²¹.

Nowofundlandy to psy inteligentne, doskonale reagujące na gesty i bezbłędnie podejmujące inicjatywę. Podczas pracy na wodzie potrafią uwzględnić położenie tonącego, siłę prądu, wysokość fali i w zależności od okoliczności odpowiednio zbliżyć się do tonącego. Różnego rodzaju sprawdziany udowadniają siłę i niezawodność psów tej rasy pracujących

¹⁶ L. Smyczyński, *Psy, rasy i wychowanie...*, op. cit., s. 215-216.

¹⁷ G. Wiorowski. K. Lubryczyński, *Kynologia policyjna...*, op. cit., s. 68-69.

¹⁸ http://pl.wikipedia.org/wiki/Terier_walijski (13.03.2015).

¹⁹ K. von der Leyer, *Wybierz psa dla siebie, Charakter, wymagania, opieka*, Warszawa 2004, s. 81.

²⁰ www.psy24.pl/2442-FOKSTERIER.html (13.03.2015).

²¹ L. Smyczyński, *Psy, rasy i wychowanie...*, op. cit., s. 245-247.

na wodzie. Są one w stanie ciągnąć po wodzie dwie dorosłe osoby, które trzymają się kółek umieszczonych na jego uprząży czy holować dwa pontony z dziesięcioma osobami w środku²². W polskiej policji psy tej rasy wykorzystywane są na przykład do wyszukiwania zwłok ludzkich znajdujących się pod wodą.

Poza opisanymi rasami na szkolenia w Policji przyjmowane są także psy innych ras, które spełniają wymagane kryteria podczas doboru.

WYMAGANIA ZDROWOTNE STAWIANE PSOM W TRAKCIE DOBORU DO SZKOLENIA

Problematykę doboru psów do pracy w policji, ich kwalifikacji i zakupu reguluje szczegółowo Zarządzenie nr 74 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2014 r. zmieniające Zarządzenie nr 296 Komendanta Głównego Policji z dnia 20 marca 2008 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia. W rozdziale 5. tego zarządzenia dotyczącym doboru psów do tresury, doskonalenia i testowania sprawności użytkowej psa określone jest, iż podstawową formą doboru psów jest centralny dobór psów do służby w Policji realizowany przez szkołę. Za opracowanie szczegółowych założeń dotyczących centralnego doboru psów do służby w Policji odpowiedzialny jest Komendant szkoły. Założenia te zatwierdzane są przez Komendanta Głównego Policji. Do obowiązków Komendanta szkoły należy także powołanie komisji, która realizuje czynności związane z centralnym doбором psów do Policji. Jednym z podstawowych zadań komisji jest sprawdzanie psów pod względem zdrowotnym. Szczegółowe wymogi zdrowotne, jakie stawiane są psom typowanym do tresury zawarte są w załączniku nr 2 do w/w Zarządzenia.

Do tresury mogą być zakwalifikowane psy bez względu na płeć, w wieku od roku do dwóch lat, posiadające odpowiednią kondycję fizyczną i psychiczną oraz odpowiadające budową i szatą wzorcowi danej rasy. Istnieje możliwość zakwalifikowania psa w innym wieku, po konsultacji z przedstawicielem szkoły, jeżeli:

- pies będzie przeznaczony do szkolenia doświadczonemu przewodnikowi,
- należy do rasy późno dojrzewającej pod względem psychicznym,
- posiada szczególne predyspozycje do tresury²³.

W momencie doboru i kwalifikowania psy muszą posiadać:

- aktualne zaświadczenie o szczepieniu przeciwko wściekliznie,
- wyniki badań w kierunku dysplazji stawów biodrowych i łokciowych wraz z opisem lekarskim stwierdzającym, iż pies jest wolny od powyższych schorzeń,
- dokument potwierdzający jego pochodzenie, określony w przepisach Ustawy o ochronie

²² www.psy24.pl/2486-NOWOFUNDLAND-silny-dobroduszny-wspanialy-plywak.html (13.03.2015).

²³ Zarządzenie nr 74 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2014 r. zmieniające zarządzenie w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia, (Dz. Urz. KGP z 2015 r., poz. 3).

zwierząt²⁴.

Powyższe zaświadczenia przedstawia komisji właściciel kwalifikowanego psa. Przy braku pełnych możliwości diagnostycznych, psa można zdyskwalifikować gdy zachodzą uzasadnione podejrzenia występowania niektórych wad i chorób, do których należą przede wszystkim:

- rażące odstępstwo od wzorca rasy,
- widoczne blizny i znaczne uszkodzenia skóry, w szczególności wyłysienia i odbarwienia, także po zaleczeniu, jak również blizny i inne ślady w okolicy szyi lub lewego ucha, które świadczyć mogą o próbach usunięcia tatuażu lub oznakowania elektronicznego,
- wady urody w postaci całkowitej lub częściowej amputacji uszu lub ogona,
- złego stanu higieny psa, polegającym przede wszystkim na silnych zabrudzeniach sierści i skóry, inwazji egzopasożytów, a także nieprawidłowej pielęgnacji sierści, której utrzymanie w odpowiednim stanie związane jest ze specjalnymi zabiegami, takimi jak trzymowanie czy strzyżenie²⁵.

Wady dyskwalifikujące psa do tresury w Policji są różne. Najważniejsze zostały wymienione i opisane poniżej.

Wady psychiczne i choroby neurologiczne objawiające się: nadpobudliwością ruchową: nie kwalifikuje się psów nadpobudliwych i cholerycznych, mających problem ze skupieniu swojej uwagi na powierzonym zadaniu oraz zachowaniami wskazującymi możliwość wystąpienia choroby kojcowej – psy o słabszej psychice, często pozostawione w kojcu wyładowują swoją energię, której nadmierność spowodowana może być stresem czy podnieceniem, poprzez bieganie w kółko, niekiedy wygryzają sobie sierść w okolicach ogona, gryzą łapy dokonując samookaleczenia. Otępiałość lub słaba reakcja na bodźce środowiskowe – nie kwalifikuje się psów niechętnych do współpracy z człowiekiem, nie wykazujących zainteresowania bodźcami testowymi, nadmiernie spokojnych i biernych. Oraz inne atypowe reakcje na bodźce zewnętrzne, np. hałas: nie kwalifikuje się psów reagujących agresją lub lękiem w zaistniałych sytuacjach typu: przejeżdżający pojazd czy rower, szelest folii, odgłosy innych zwierząt, burzę. Psy niekiedy reagują także w ten sposób na osoby podobnie ubrane czy miejsca, w których już były i zapamiętały negatywne sytuacje.

Wady i choroby narządów zmysłów także są przeciwwskazaniem, w szczególności: zaburzenia równowagi, np.: przewracanie się, skręcanie podczas spaceru, chwiejność, przekrzywienie głowy, wymioty czy oczopląs, choroba lokomocyjna, objawiająca się często nadmiernym ślinieniem, mdłościami, wymiotami. Wady budowy i postawy, przede wszystkim: dysplazja stawów – jest chorobą genetyczną często występującą u owczarków niemieckich.

²⁴ Zarządzenie nr 296 Komendanta Głównego Policji z 20 marca 2008 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia z późn. zm., (Dz. Urz. KGP z 2008 r., nr 7, poz. 46 z późn. zm.).

²⁵ *Ibidem*.

Obejmuje ona zarówno zmiany rozwojowe stawów biodrowych jak i łokciowych rezultatem czego są zaburzenia w poruszaniu się, chwiejność, zachwiana równowaga. Jest to choroba dziedziczna nieuleczalna, istnieje jedynie możliwość łagodzenia jej objawów²⁶. Kulawizny – sprawiają psu ból i powodują kulenie. Ból spowodowany może być np.: skaleczeniem, zapaleniem mięśni, zwichnięciem. Stan po złamaniu kości – psa nie kwalifikuje się do kursu, gdy zauważalny jest u niego brak zrostu kości, deformacja kości, nieprawidłowy zrost kości²⁷. Krzywica – podstawową przyczyną tej choroby tkanki kostnej jest niedobór wapnia w żywieniu. Narażone na nią są wszystkie szczenięta, w szczególności te ras szybko rosnących i dużych. Innymi wadami dysfunkcjami są: dysfunkcje ruchowe oraz nierozwinięta muskulatura.

Kolejną kategorią są wady i choroby układu powłokowego, w szczególności uszkodzenia skóry i sierści, w szczególności otarcia, wygryzienia lub zmiany niedoborowe, które mogą być objawem stanów chorobowych czy zapalnych skóry, tzw. dermatozy²⁸ oraz podejrzenie występowania neurodermatozy.

Zaburzenia przemiany materii też są przeszkodą. Objawiają się one przede wszystkim wychudzeniem – niedożywienie nie jest jedyną przyczyną wychudzenia psa. Może też być nią przewlekły stan zaburzenia przemiany materii spowodowany chorobą trzustki. Zaburzenia i schorzenia w prawidłowym funkcjonowaniu trzustki, zwłaszcza o charakterze przewlekłym, sprawiają, że pies mimo racjonalnego i prawidłowego żywienia nie wykorzystuje składników odżywczych. Pies dotknięty takimi schorzeniami wymaga podawania enzymów farmakologicznych²⁹. Otyłość, która wiąże się ze zwiększeniem masy ciała wywołanym nagromadzeniem nadmiernej ilości tkanki tłuszczowej jest nieporządana. Zdarza się również, że wzrost masy ciała wynika z zatrzymania wody w organizmie. Z otyłością związane jest ryzyko niedokrwienną choroby serca, choroby zwyrodnieniowej układu kostno – stawowego, nadciśnienia tętniczego, a nawet niektórych nowotworów. W związku z powyższym psy z tą dolegliwością nie kwalifikują się do pracy w Policji³⁰.

Do innych czynników, których wystąpienie powoduje niezakwalifikowanie psa do tresury zalicza się schorzenia wymagające stosowania diety – należą do nich przede wszystkim choroby serca, nerek, nietolerancja psa na niektóre składniki pokarmowe. Podczas kursu psy karmione są jednym rodzajem karmy, niezależnie od rasy i kategorii, w której pies jest tresowany³¹. Kolejnymi czynnikami dyskwalifikującymi psa, jest, jeśli posiada on: przepuklinę pępkową, wnetrostwo, ciążę lub ciąża urojona.

Poza wymienionymi wadami i schorzeniami, do pracy w Policji, psa mogą dyskwalifikować także:

²⁶ K. Kozłowski, *Kynologia, Podręcznik dla przewodników psów służbowych*, Legionowo 1997, s. 136.

²⁷ *Ibidem*, s. 137.

²⁸ P. Reichmann, *Gdy zachoruje pies*, Warszawa 1991, s. 47.

²⁹ K. Kozłowski, *Kynologia...*, *op. cit.*, 132.

³⁰ *Ibidem*, s. 126.

³¹ *Ibidem*, s.124-126.

- wady i choroby narządów zmysłów (uszu, oczu, nosa),
- budowa nietypowa dla danej rasy (waga, wzrost, proporcje, kątownanie),
- uszkodzenia poduszek łap i pazurów,
- wady i braki uzębienia³².

W przypadku stwierdzenia wystąpienia wady czy choroby, która może być czynnikiem dyskwalifikującym psa, o nie zakwalifikowaniu zwierzęcia do tresury decyduje lekarz weterynarii uzgodnieniu z przewodniczącym komisji kwalifikacyjnej. Wówczas pod uwagę bierze się stopień nasilenia wady i jej wpływ na tresurę w danej kategorii³³.

Lekarz weterynarii podejmuje także decyzję o zakwalifikowaniu psa do dalszej tresury w przypadkach, gdy stwierdzi lub podejrzewa wystąpienie innych wad i chorób, biorąc przy tym pod uwagę przede wszystkim:

- celowość leczenia, w przypadku psa o wybitnych cechach przydatnych do tresury (z uwzględnieniem czasu i kosztów związanych z leczeniem),
- względy tresurowe – w przypadku możliwości wyleczenia psa bez zaburzenia cyklu szkoleniowego³⁴.

PREDYSPOZYCJE UŻYTKOWE PSA

Predyspozycje użytkowe psa są to wszelakie cechy pożądate, które potrzebne są do efektywnego prowadzenia tresury w celu wyrobienia niezbędnych odruchów warunkowych, które posłużą w wykonywaniu zadań psom o określonej kategorii.

Psy szkolone w kategorii pies patrolowo – tropiący muszą mieć predyspozycje, które pomogą wypracować odruchy warunkowe w zakresie posłuszeństwa ogólnego, tropienia śladów ludzi w różnych warunkach terenowych, pokonywania przeszkód w terenie jak również ćwiczeń obrończych przewodnika. Umiejętności obrończe potrzebne są przede wszystkim w sytuacjach, kiedy niezbędne jest zapewnienie przewodnikowi wsparcia podczas wykonywania czynności służbowych w sytuacjach zagrożenia życia lub zdrowia oraz przywracania porządku publicznego. Okoliczności umożliwiające wykorzystanie psa jako jednego ze środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariusza Policji, zawarte są w Ustawie o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r.

Zarządzenie nr 74 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2014 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia (w załączniku), poza kryteriami zdrowotnymi określa także

³² Zarządzenie nr 74 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2014 r. zmieniające zarządzenie w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia, (Dz. Urz. KGP z 2015 r., poz. 3).

³³ *Ibidem*.

³⁴ Zarządzenie nr 296 Komendanta Głównego Policji z 20 marca 2008 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia z późn. zm., (Dz. Urz. KGP z 2008 r., nr 7, poz. 46 z późn. zm.).

predyspozycje tresurowe, jakimi powinien cechować się pies kwalifikowany do szkolenia w Policji. Sprawdziany predyspozycji psa do tresury nazywane są próbami charakteru.

W rozdziale 2 załącznika nr 2 powyższego Zarządzenia określone jest, iż aby sprawdzić i dokonać oceny predyspozycji psa do tresury, należy poddać go próbom charakteru, które obejmują:

- aportowanie,
- szukanie ukrytego przedmiotu,
- reakcja na strzał, hałas,
- obronę opiekuna i popęd do ścigania osoby uciekającej,
- samodzielność i czujność.

Podczas prób charakteru, ważne jest by przeprowadzać je poza miejscem stałego pobytu psa. Dzięki temu, oprócz sprawdzanych predyspozycji, można zaobserwować także umiejętność adoptowania się zwierzęcia w nieznanym mu otoczeniu, jego reakcję na nowe bodźce zewnętrzne i sposób radzenia sobie w różnych warunkach. Szczegółowe próby charakteru, jakimi poddawany jest pies uzależnione są od kategorii w jakim ma on być szkolony, jednakże w każdym przypadku zwierzę powinno być wypoczęte i wybiegane co pozwoli bardziej skupić się mu na powierzonych zadaniach³⁵.

Celem pierwszego testu, zwanego próbą aportowania, jest sprawdzenie pasji psa do podejmowania i przynoszenia przedmiotów wynoszonych bądź wyrzucanych i ukrywanych przez człowieka. W tym celu używa się przedmiotów o różnej strukturze, kształcie i wielkości. Ważne jest by przed przeprowadzeniem tej próby pies zapoznał się, najlepiej poprzez krótkotrwałą zabawę, z przedmiotem, który posłuży później do sprawdzenia pasji do aportowania. Podczas próby dopuszczalne jest pobudzanie psa głosem i gestem w celu zachęcenia go do poszukiwania ukrytej zabawki, która stanie się swoistą nagrodą po jej odnalezieniu.

Chęć aportowania różnego rodzaju przedmiotów, świadczy także o tym, że jest to naturalny, wrodzony odruch psa, nie jest odruchem wyuczonym i nie odnosi się tylko do jednego rodzaju przedmiotów. Podczas odrzucania lub wynoszenia przedmiotu, należy pamiętać aby nie robić tego „pod wiatr”. Różnica między tymi dwoma rodzajami sprawdzianu polega przede wszystkim na tym, że przedmiot odrzucony powinien zostać na odległość przynajmniej 20 metrów, przedmiot wyniesiony może być na jeszcze większy dystans, przy czym podczas wynoszenia można go wlec po podłożu, co spowoduje pozostawienia mocniejszego śladu zapachowego, który ułatwi psu odnalezienie przedmiotu³⁶.

Ważnym czynnikiem, jaki należy uwzględnić, podczas przeprowadzania tej próby, jest miejsce testu. Przeprowadzać należy ją zarówno na terenie otwartym jak i w pomieszczeniu

³⁵ Zarządzenie nr 74 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2014 r. zmieniające zarządzenie w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia, (Dz. Urz. KGP z 2015 r., poz. 3).

³⁶ Zarządzenie nr 296 Komendanta Głównego Policji z 20 marca 2008 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia z późn. zm., (Dz. Urz. KGP z 2008 r., nr 7, poz. 46 z późn. zm.).

o różnym rodzaju podłoża. Próba w budynku pozwala zaobserwować jego reakcję w pomieszczeniach zamkniętych oraz czy z podobnym zapachem podejmuje przedmioty jak to robił w terenie. Nawierzchnie o różnej strukturze pozwalają stwierdzić, czy zwierzę nie odczuwa lęku i dyskomfortu poruszając się np. na śliskich czy gładkich podłożach. Próba ta powinna zostać przeprowadzona gdy pies poszukuje przedmiotu będąc na smyczy jak również puszczony luzem³⁷.

Aportowanie luzem ma na celu zaobserwowanie samodzielności psa, który pozostawiony bez opiekuna nie może liczyć na jego sugestie i pomoc w odnalezieniu przedmiotu. Wówczas musi polegać przede wszystkim na zmyśle powonienia oraz wykazać się uporem i wytrwałością w poszukiwaniu. Aportowanie na smyczy pozwala zaś zaobserwować reakcje psa na bliskość człowieka, który niekiedy stać się może czynnikiem rozpraszającym i utrudniającym poszukiwanie. Po odnalezieniu przedmiotu ważne jest by pies bawił się nim z zapachem, cieszył się z wykonanego zadania, nie porzucał przedmiotu co może wskazywać na znudzenie, a w przypadku przywołania psa przez opiekuna powinien on z radością do niego przybiec i razem bawić się przedmiotem³⁸.

W przypadku psów kwalifikowanych do szkolenia na kursie do ratownictwa wodnego i wyszukiwania zapachów zwłok ludzkich, psy poddawane są dodatkowej próbie aportowania przedmiotów z wody. Powinny to być przedmioty dobrane tak aby nie tonęły i unosiły się na wodzie.

Drugi test, zwany szukaniem ukrytego przedmiotu, ma na celu sprawdzenie predyspozycji psa do pracy węchowej. Podobnie jak przy przeprowadzaniu pierwszej próby istotne jest by był on wypoczęty i wybiegany i przeprowadza się ją w terenie otwartym jak i w pomieszczeniach. O szczegółach próby decyduje osoba testująca, która musi jednak przestrzegać zasad określonych przepisami. W przypadku testu psów do kategorii patrolowo – tropiący, przedmiot powinien być nasączony zapachem ludzkim, tj, osoba ukrywająca przedmiot powinna być w jego posiadaniu przez pewien czas co sprawi przeniesienie zapachu ludzkiego na ten przedmiot. Ważne jest także by pies przed przeprowadzeniem tej próby zapoznał się z przedmiotem przez krótkotrwałą zabawę. Dopuszczalne jest także pobudzanie i zachęcanie psa do pracy odpowiednio modulując głos. Należy pamiętać, że głównym celem tej próby jest sprawdzenie predyspozycji węchowych psa a nie jego zdolność w zapamiętywaniu terenu. W związku z tym można nie pokazywać psu momentu odejścia osoby z przedmiotem, wówczas wskazujemy mu tylko miejsce gdzie powinien rozpocząć pracę węchową. Jeżeli zwierzę widzi osobę oddalającą się i ukrywającą za przeszkodą, przed przystąpieniem do próby można wykonać z nim krótki spacer lub obrót wokół własnej osi, tak by nie zapamiętał kierunku odejścia osoby. Podczas pracy węchowej testowany pies powinien współpracować z osobą obcą, w szczególności z kandydatem na przewodnika lub osobą testującą. Nie może też wykazywać stanów lękowych czy agresji w stosunku do osób trzecich i zwierząt znajdujących się w pobliżu.

³⁷ G. Wiorowski. K. Lubryczyński, *Kynologia policyjna...*, op. cit., s. 82.

³⁸ *Ibidem*.

W momencie odnalezienia przedmiotu powinien zasygnalizować wykonanie powierzonego mu zadania³⁹.

Trzecią próbą charakteru jest sprawdzenie reakcji na strzał i hałas. Próbę tą przeprowadza się poprzez zastosowanie hukowych środków pozoracyjnych czy broni palnej z amunicją ćwiczebną. Stosowane są źródła hałasu różnego rodzaju i natężenia. Osoba oddająca strzały powinna być ukryta i niewidoczna co spowoduje iż zwierzę nie będzie podejrzewało możliwości wystąpienia hałasu. Wystrzały powinny też dochodzić z różnych miejsc i odległości, pamiętając przy tym oby nie były one za głośne z uwagi na bardzo czuły słuch psa. Próbę tą przeprowadza się w terenie otwartym prowadząc psa na smyczy lub łączy się ją z innymi próbami jak aportowanie, wyszukiwanie ukrytego przedmiotu czy podczas obrony opiekuna. Prawidłową i pożądaną reakcją na hałas jest brak zmian w jego zachowaniu. Powinien wykazać się spokojem i równowagą. Dopuszczalne jest chwilowe zainteresowanie psa miejscem, z którego padły strzały, spojrzenie w tamtym kierunku. Po chwili powinien jednak powrócić i skupić się na powierzonym mu wcześniej zadaniu. Niedopuszczalne jest wystąpienie reakcji lękowej, czego skutkiem może być chęć ucieczki lub spadek zainteresowania czynnościami, które wcześniej zostały mu powierzone⁴⁰.

Test czwarty, zwany obroną opiekuna i popędem do ścigania osoby uciekającej, ma na celu sprawdzenie zdolności obrończych psa, jego pewności i zdecydowania w ataku. Podczas obrony przewodnika pies prowadzony jest na smyczy i w kagańcu. Pozorant ubrany jest w strój ochronny i wyposażony w miękką pałkę.

Pozostaje on w ukryciu i gdy znajduje się w odległości ok. 3 metrów od opiekuna z psem wyłania się z ukrycia i zdecydowanie aczkolwiek z zachowaniem środków ostrożności atakuje opiekuna. Nie może on uderzać psa pałką a podczas walki powinien mu ustępować by niedoświadczone zwierzę poczuło się pewnie i nie zniechęciło do walki. Opiekun może zachęcać i pobudzać psa do ataku poprzez odpowiednią modulację głosem. Na polecenie sprawdzającego opiekun przytrzymuje psa co umożliwia ucieczkę pozorantowi oddalenie się na odległość co najmniej kilkunastu metrów. Na sygnał sprawdzającego opiekun zdejmuje psu kagańiec i puszcza luzem w celu umożliwienia pogoni za napastnikiem. Podobnie jak w przypadku walki psa w kagańcu, pozorant zachowuje się tak by dać psu wygrać pojedynek. Próba obrony opiekuna w kagańcu ma na celu dokonanie analizy stopnia zdecydowania psa, jego determinację, waleczność i pasję do atakowania. Atak bez kagańca sprawdza stopień samodzielności psa, jego pasję do gryzienia i wytrzymałość. Zachowaniem pożądanym jest nieustępliwość i ciągle zaangażowanie psa podczas walki. Niedopuszczalne są reakcje lękowe u psa, jego chęć ucieczki, brak zdecydowania, przerwanie ataku bez udziału opiekuna⁴¹.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Zarządzenie nr 74 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2014 r. zmieniające zarządzenie w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia, (Dz. Urz. KGP z 2015 r., poz. 3).

⁴¹ *Ibidem*.

Piątą próbą charakteru psa jest sprawdzenie samodzielności i czujności psa. Przeprowadza się ją w sytuacji wystąpienia zagrożenia podczas nieobecności opiekuna. Podobnie jak podczas obrony opiekuna, próbę tą można przeprowadzić z psem w kagańcu lub bez. Szczegóły przeprowadzenia tej próby ustala osoba sprawdzająca kierując się przy tym założeniami określonymi w przepisach. Podczas testu opiekun przywiązuje psa do drzewa i oddala się od niego na odległość nie mniejszą niż 10 metrów. Wówczas, po upływie co najmniej jednej minuty, pozorant w stroju ochronnym wyposażony w miękką pałkę zbliża się do psa i coraz intensywniej atakuje go z zachowaniem środków ostrożności. Nie może on przy tym uderzać psa pałką, a podczas walki musi mu ustępować. Pies podczas odpierania ataku musi wykazać się czujnością, odwagą oraz popędem do obrony w przypadku nieobecności opiekuna. Psa dyskwalifikuje wystąpienie reakcji lękowych podczas przeprowadzania tej próby⁴².

Z przeprowadzonych prób charakteru sporządza się kartę kwalifikacyjną psa, której wzór stanowi załącznik nr 4 do Zarządzenia nr 74 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2014 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia (w załączniku).

PODSUMOWANIE

Przedstawione kryteria pokazują jak szczegółowo i starannie dobierane są psy do szkolenia i pracy w policji. Dobre rozpoznanie zalet i wad młodego psa jak również ocena jego stanu zdrowia są kluczowymi elementami podczas doboru, dzięki którym możliwe będzie przeprowadzenie procesu szkolenia i osiągnięcie zamierzonych rezultatów podczas tresury i efektywnego wykorzystania zwierzęcia w służbie.

Staranny dobór i selekcja są niezbędne, by zagwarantować odpowiednie cechy psa służącego w Policji. Jest to niezwykle ważne, gdyż często od efektywności ich pracy zależy życie, zdrowie ludzkie lub czyjś majątek.

LITERATURA

- Diener Oven. 2005. Labrador retriever, Łódź: Galaktyka.
- Kozłowski Krzysztof. 1997. Kynologia Podręcznik dla przewodników psów służbowych, Legionowo: CSP.
- Leyen Kathrina von der. 2004. Wybierz psa dla siebie, Charakter, wymagania, opieka, Warszawa: Świat Książki.
- Reichmann Peter. 1991. Gdy zachoruje pies. Warszawa: PWRiL.
- Sayer Angela. 1993. Wszystko o psie. Warszawa: Ars Polonia.
- Schmidt Marianne, Koch Walter. 2000. Poradnik podstawowego szkolenia psów. Warszawa: Wydawnictwo Delta WZ.
- Smyczyński Lubomir. 1957. Psy, rasy i wychowanie. Warszawa: PWRiL.
- Wilcox Bonnie, Walkowicz Chris. 1997. Atlas ras psów świata. Warszawa: Muza SA.

⁴² *Ibidem*.

Wiorowski Grzegorz, Lubryczyński Konrad. 2010. Kynologia policyjna. Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie.

www.csp.edu.pl/csp/wolnytekst/1936,dok.html.

www.goldenretriever.pl.

www.malinois.pl.

www.psy24.pl/2442-FOKSTERIER.html.

www.psy24.pl/2486-NOWOFUNDLAND-silny-dobroduszny-wspanialy-plywak.html.

www.wikipedia.org/wiki/Terier_walijski.

Zarządzenie nr 296 Komendanta Głównego Policji z 20 marca 2008 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia z późn. zm., (Dz. Urz. KGP z 2008 r., nr 7, poz. 46 z późn. zm.).

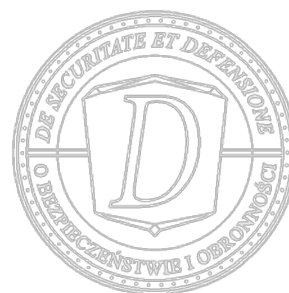
Zarządzenie nr 74 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2014 r. zmieniające zarządzenie w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia, (Dz. Urz. KGP z 2015 r., poz. 3).

Paulina BREJDAK¹

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie²

Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji

paulina.brejdak@interia.pl

BEZPIECZEŃSTWO PODATNIKÓW W ŚWIETLE OKREŚLONOŚCI PRAWA

ABSTRAKT: W artykule przedstawiono zagadnienie określoności prawa. Stanowi ona normatywny nakaz, który realizowany jest przez jasność, precyzyjność przepisów prawnych oraz poprawność legislacyjną. Z uwagi na specyfikę prawa podatkowego zasada ta odgrywa szczególną rolę w jego tworzeniu. Jednakże, wiele przepisów prawnopodatkowych jest mało zrozumiałych, nieprecyzyjnych i skomplikowanych. W konsekwencji podatnik w myśl *ignorantia iuris nocet* narażony jest na dodatkowe obciążenia lub sankcje. Dlatego też, na gruncie przepisów prawa podatkowego istnieją stosowne mechanizmy chroniące i gwarantujące bezpieczeństwo podatnika w toku stosowania prawa.

SŁOWA KLUCZOWE: prawo podatkowe, określoność prawa, zasada państwa prawnego

LEGAL SECURITY BASED ON THE DEFINITE CHARACTER OF TAX REGULATIONS

ABSTRACT: The aim of the article is to analyze the definite character of legal tax regulations. It is a normative order which is realized by the clarity, precision of legislation and legislative correctness. Due to the specificity of tax law this principle to perform a special role in its creation. However, many of the tax laws are incomprehensible, imprecise and complex. Consequently, the taxpayer in *ignorantia iuris nocet* is exposed to additional charges or sanctions. Therefore, under the provisions of tax law there are adequate mechanisms to protect and guarantee the safety of the taxpayer.

KEYWORDS: tax law, the definite character of legal regulations, rule of law

¹ Paulina Brejdak – absolwentka Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie na kierunkach: Prawo i Administracja. Prace magisterskie z zakresu prawa podatkowego obroniła w Katedrze Finansów i Prawa Finansowego. Autorka artykułów naukowych opublikowanych na łamach między innymi Roczników Nauk Prawnych KUL, Młodego Jurysty UKSW i Kortowskiego Przeglądu Prawniczego. Zainteresowania naukowe skupiają się wokół prawa podatkowego oraz procedury administracyjnej.

² John Paul II Catholic University of Lublin.

WPROWADZENIE

Podatki stanowią nieodłączny element życia każdego obywatela, a ich rola, przeznaczenie i sposób pobierania posiadają bogatą historię. Któż nie słyszał o słynnym powiedzeniu Benjamina Franklina, iż na świecie pewne są tylko dwie rzeczy – śmierć i podatki. A wtórujący Terry Pratchett dodał, że podatki są gorsze, bo śmierć nie trafia się przynajmniej co roku. O ile pierwsze podatki wzięły się stąd, że władza żądała od uboższej ludności zapłaty w zamian za ochronę, tyle już dalszy rozwój świadczeń wynikał z potrzeb finansowania wojen i podbojów. Płacono nie tylko pieniędzmi, ale również w naturze, choćby ziarnem czy żywcem. Podatki odegrały również istotną rolę w rewoltach społecznych. Jednym z powodów wojny domowej w Anglii w latach 1642 – 1649 był spór o to, kto sprawuje kontrolę nad podatkami: król czy parlament, a społeczne oburzenie z powodu zwolnienia szlachty oraz kleru z większości obciążeń stało się jedną z bezpośrednich przyczyn wybuchu rewolucji francuskiej z 1789 r.³ Współcześnie w Polsce obciążenia finansowe w postaci podatków stanowią główne źródło finansowania budżetu państwa, a ich rodzaje, warunki pobierania, wysokość oraz terminy płatności regulowane są stosownymi przepisami prawa. Niezmienny pozostał charakter podatków, bowiem wedle konstytucyjnej zasady wyrażonej w artykule 84 każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków określonych w ustawie⁴.

Prawo podatkowe jest specyficzną gałęzią prawa, które silnie ingeruje w sferę majątkową podatnika. Wobec tego powinno być jasne i przejrzyste skonstruowane. Temu służy określoność prawa, która stanowi jedną z dyrektyw zasady państwa prawnego. Kreuje ona standardy poprawnej legislacji, a w konsekwencji urzeczywistnia się w zasadzie zaufania do państwa i tworzonego prawa. Jest to dyrektywa wyznaczająca reguły stanowienia ogółu przepisów prawnych, aby były one zrozumiałe, klarowne i zapewniały bezpieczeństwo prawne adresatów norm. Zasada ta ma szczególne znaczenie na płaszczyźnie stanowienia prawa podatkowego z uwagi na jego ingerencyjną specyfikę. Niemniej jednak, w rzeczywistości są one niejasne, skomplikowane oraz zawierają wiele niedookreślonych zwrotów. W konsekwencji, prowadzi to do błędnego określania przedmiotu czy kwoty podatku. Trybunał Konstytucyjny wielokrotnie wyrażał pogląd, w myśl którego nakaz precyzji i wyrazistości sformułowań normatywnych oraz poprawności legislacyjnej ma szczególne znaczenie w prawie podatkowym. Zwłaszcza tam, gdzie uregulowania przewidują obowiązek obliczenia oraz zapłaty *quorum* podatku⁵. Natomiast, niedostateczna klarowność przepisów prawnopodatkowych jest wręcz niebezpieczna, utrudnia wykładnię prawa oraz prowadzi do dyskursu podatkowego⁶. Ponadto, prawo podatkowe charakteryzuje się nierównością podmiotów. Z jednej strony występuje władczy aparat administracji skarbowej, a z drugiej zobowiązany podatnik. Kompe-

³ *Podatki*, Encyklopedia Historii Świata, Warszawa 2001, s. 474.

⁴ Art. 84 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483), zw. dalej: Konstytucja RP.

⁵ Wyrok TK z dnia 27 listopada 2007 r., sygn. akt SK 39/06, Legalis nr 88884.

⁶ R. Mastalski, *Stosowanie prawa podatkowego*, Warszawa 2008, s. 166.

tencja państwa w zakresie nakładania podatków i ich następcej przymusowej egzekucji czyni z niego podmiot o nieskrępowanej możliwości wprowadzania podatków, ale także kształtowania pozycji prawnej podatnika⁷. Dlatego biorąc pod uwagę powyższe, tak ważne jest tworzenie prawa podatkowego zgodnie z zasadami poprawnej legislacji, ale także zagwarantowanie poprzez stosowne mechanizmy i instytucje ochronę przed zagrożeniami wynikającymi z braku dostatecznej określoności prawa podatkowego oraz nierówności podmiotów.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie problematyki określoności prawa w świetle przepisów prawnopodatkowych, a także omówienie wybranych mechanizmów chroniących podatnika przed niejasnymi i zbyt skomplikowanymi unormowaniami prawnopodatkowymi.

ZASADA OKREŚLONOŚCI STANOWIONEGO PRAWA

Władza ustawodawcza została wyposażona w swobodę kształtowania systemu podatkowego, a co za tym idzie obowiązków podatkowych. Jednakże, swoboda ta nie posiada bezwzględniego charakteru. Ograniczona jest obowiązkiem przestrzegania konstytucyjnych zasad stanowienia oraz wprowadzania w życie przepisów prawnopodatkowych. Tworzenie prawa wymaga przestrzegania wymogu rzetelnej i prawidłowej procedury ustawodawczej, ażeby obywatel mógł w sposób sumienny wypełniać swoje zobowiązania podatkowe⁸. Podstawowym i konstytucyjnie uregulowanym obowiązkiem jest nakładanie podatków, innych danin publicznych, określanie podmiotów, przedmiotów opodatkowania i stawek podatkowych, a także zasad przyznawania ulg i umorzeń oraz kategorii podmiotów zwolnionych od podatków tylko i wyłącznie w drodze ustawy⁹. Zasada ta konkretyzuje określoność prawa, która posiada swoje podstawy w konstytucyjnej zasadzie demokratycznego państwa prawnego i jest jedną z dyrektyw prawidłowej legislacji. W literaturze przedmiotu uznawana jest za niezbędne kryterium realizacji celów prawa, jeżeli są one rozumiane, jako wytwarzanie porządku społecznego¹⁰. Wedle orzecznictwa konstytucyjnego przez określoność prawa należy rozumieć zarówno precyzyjność przepisu, jak i jasność prawa, które ma być zrozumiałe i komunikatywne dla jak największej liczby podmiotów. Wymóg ten posiada charakter dyrektywy ogólnosystemowej nakładającej na ustawodawcę obowiązek jej optymalizacji w procesie stanowienia prawa¹¹. Dla oceny zgodności sformułowania danego przepisu z wymaganiami poprawnej legislacji istotne są trzy kryteria: precyzyjność regulacji prawnej, jasność przepisu oraz jego legislacyjna poprawność, które składają się na tak zwany test określoności prawa. Natomiast, rola poszczególnych kryteriów uzależniona jest od charakteru regulowanej materii, kategorii adresatów, ale przede wszystkim od stopnia ingerencji unormowań w wolności i prawa chronionych ustawą zasadniczą¹².

⁷A. Napiórkowska, *Czy ktoś chroni podatnika?*[w:] P. Borszowski, A. Huchla, E. Rutkowska-Tomaszewska (red.), *Podatnik versus organ podatkowy*, Wrocław 2011, s. 143.

⁸Wyrok TK z dnia 22 maja 2002 r., sygn. akt K 6/02, Legalis nr 54131.

⁹ Art. 217 Konstytucji RP.

¹⁰ I. Dziewulska-Gaj, *Spojrzenie na zasadę określoności w kontekście jej źródeł*, „Studia Prawa Publicznego” nr 2/2014, s. 131-152.

¹¹Wyrok TK z dnia 28 października 2009 r., sygn. akt KP 3/09, Legalis nr 175631.

¹² Wyrok TK z dnia 4 listopada 2010 r., sygn. akt K 19/06, Legalis nr 258407.

Uszczegóławiając rolę trzech filarów określoności prawa należy wskazać, iż jasność przepisu wiąże się z jego redakcją, poprawnością językową oraz logiczną¹³. Bowiem, adresat normy prawnej musi wiedzieć, jakie jego zachowanie i z jakich przyczyn ma znaczenie prawne¹⁴. Stanowienie przepisów niejasnych, wieloznacznych, które nie pozwalają obywatelowi na przewidzenie konsekwencji prawnych rozpatrywane jest w kategoriach naruszenia ustawy zasadniczej¹⁵. Zasada legislacyjnej poprawności przepisu w swoisty sposób równoważy daleko idącą swobodę stanowienia prawa. Bowiem, nakazuje precyzyjne wyjaśnienie pojęcia, które zostało zawarte w danym przepisie prawnym¹⁶. Obligatoryjne elementy składające się na wspomniany test określoności prawa nie tylko stanowią wzór poprawnego ustawodawstwa, ale przede wszystkim w kontekście prawa podatkowego są one gwarancją bezpieczeństwa podatników przed zbytnim fiskalizmem państwa. Jednakże, w rzeczywistości nakaz określoności prawa nie do końca spełnia swoją rolę. Dlatego też, ogromną rolę odgrywa orzecznictwo, działalność interpretacyjna administracji skarbowej oraz dorobek doktryny.

W wielu przypadkach interpretacja nieostrych i niedookreślonych zwrotów wymaga zastosowania pozaprawnych kryteriów. Przysparza to wiele wątpliwości, nieścisłości oraz kontrowersji, gdyż wydanie stosownego rozstrzygnięcia w danej sprawie posiada w pełni uznaniowy charakter. Aczkolwiek, powszechność występowania niedookreślonych zwrotów prowadzi do pewnego rodzaju uelastycznienia prawa i rozstrzygnięcia każdej sprawy w sposób zindywidualizowany bez skrepowania sztywnymi ramami prawnymi. Stoi to oczywiście w sprzeczności z powinnością organów prawodawczych, które są zobligowane do tworzenia jasnych przepisów prawa. Bowiem, wartością dobrego ustawodawstwa jest jego stabilność stwarzająca nie tylko poczucie pewności, ale przede wszystkim prowadząca do wykreowania w społeczeństwie przekonania o zasadności ponoszenia zobowiązań podatkowych i jasności związanych z tym procedur¹⁷. Właściwe uchwycenie istoty niedookreślonych pojęć i zwrotów podatkowych odgrywa istotną rolę, gdyż wpływa bezpośrednio na sytuację majątkową podatnika. Odnosi się to zarówno do organu podatkowego, który w wyniku wydania indywidualnego rozstrzygnięcia w sprawie decyduje o powinnościach zobowiązanego, jak i do samego podatnika. Ważna jest świadomość i znajomość czynników wpływających na rzetelne oraz terminowe ponoszenie obciążeń podatkowych. Tym samym, zmniejsza się prawdopodobieństwo ich niespełnienia. Najistotniej-

¹³ P. Łukasiak, *Zasada demokratycznego państwa prawa w prawie podatkowym w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, <http://knpf.ug.edu.pl/wp-content/uploads/2012/12/Patryk-%C5%81ukasik-Zasada-demokratycznego-panstwa-prawa-w-prawie-podatkowym-w-%C5%9Bwietle-orzecznictwa-Trybuna%C5%82u-Konstytucyjnego.pdf> (08.04.2017 r.).

¹⁴ Wyrok TK z dnia 10 listopada 1998 r., sygn. akt K 39/97, Legalis nr 10457.

¹⁵ Wyrok TK z dnia 22 maja 2002 r., sygn. akt K 6/02, Legalis nr 54131.

¹⁶ Wyrok TK z dnia 14 września 2001 r., sygn. akt SK 11/00, Legalis nr 50865.

¹⁷ D. Uszyński, *Niejasne przepisy, legislacyjne pułapki i luki w systemie prawa podatkowego* [w:] B. Kołosowska, P. Prewysz-Kwinto (red.), *W świecie finansów i prawa finansowego. Działalność dydaktyczna profesora Jana Ghuchowskiego*, Toruń 2010, s. 143.

szą rolę odgrywa autentyczna interpretacja i prawidłowe rozumienie przepisów prawnopodatkowych¹⁸.

Dobitym przykładem powszechnego występowania niedookreślonych zwrotów jest stosowanie klauzul generalnych. Zasady techniki prawodawczej dopuszczają możliwość posłużenia się nimi w przypadku zapewnienia elastyczności tekstu aktu normatywnego¹⁹ i nie można ich *a priori* utożsamiać z uchybieniem czy niedopatrzaniem legislacyjnym²⁰. W literaturze przedmiotu klauzula generalna definiowana jest jako stanowiący część przepisu prawnego nieostry zwrot językowy posiadający jednocześnie charakter oceniający i odsyłający do kryteriów pozaprawnych, które mogą przykładowo przyjąć formę norm moralnych. Wyznacza ona swobodę decydowania, która uwidacznia się w postaci uznania administracyjnego²¹. Zatem, klauzula generalna to nic innego, jak norma o dużym stopniu ogólności. Wymaga ona uprecyzyjnienia w kontekście danego stanu faktycznego²².

Mając na uwadze uregulowania prawnopodatkowe do najczęściej występujących i przysparzających wątpliwości klauzul generalnych należy zaliczyć pojęcia „ważnego interesu podatnika” i „interesu publicznego”. Terminy te są o tyle istotne, iż każdy samodzielnie albo oba łącznie mogą stanowić podstawę do udzielenia podatnikowi preferencji podatkowej w postaci tzw. ulg w spłacie zobowiązań podatkowych²³. Na mocy unormowań ordynacji podatkowej organ w przypadkach uzasadnionych „ważnym interesem podatnika” lub „interesem publicznym” może odroczyć termin płatności podatku lub rozłożyć zapłatę podatku na raty, odroczyć lub rozłożyć na raty zapłatę zaległości podatkowej wraz z odsetkami za zwłokę lub odsetki od nieuregulowanych w terminie zaliczek na podatek albo umorzyć w całości lub w części zaległości podatkowe, odsetki za zwłokę lub opłatę prolongacyjną²⁴. Pojęcia „ważnego interesu podatnika” i „interesu publicznego” nie posiadają utrwalonego zakresu treści, bowiem jako swoiste klauzule generalne odsyłają do ocen pozaprawnych. Prowadzi to do szczególnego umiejscowienia orzecznictwa sądów administracyjnych w procesie ich identyfikacji²⁵.

Określoność prawa to nie tylko *stricte* dyrektywa prawidłowej legislacji, ale również element zasady ochrony zaufania do państwa. Z uwagi na specyfikę prawa podatkowego, na płasz-

¹⁸ M.M. Hybka, *Zarządzanie ryzykiem zewnętrznym przez organy podatkowe w Polsce* [w:] J. Głuchowski, A. Pomorska, J. Szolno-Koguc (red.), *Główne wyzwania i problemy systemu finansów publicznych*, Lublin 2009, s. 471.

¹⁹ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie zasad techniki prawodawczej (t. jedn.: Dz. U. 2016 r. poz. 283 z późn. zm.).

²⁰ J. Zaleśny, *Określoność przepisów prawa na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 1/2011, s. 159-178.

²¹ B. Gnela, A. Kaźmierczyk-Jachowicz, M. Łuc, K. Michałowska, *Prawo podatkowe. Część ogólna: Kazusy*, Kraków 2007, s. 75.

²² M. Wyrzykowski, M. Ziółkowski, *Konstytucyjne zasady prawa i ich znaczenie dla interpretacji zasad ogólnych prawa i postępowania administracyjnego* [w:] R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), *Konstytucyjne podstawy funkcjonowania administracji publicznej. Tom 2*, Warszawa 2012, s. 9.

²³ Wyrok NSA z dnia 18 września 2015 r., sygn. akt II FSK 182/15, Legalis nr 1362420.

²⁴ Art. 67a § 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa (t. jedn.: Dz. U. z 2017 r. poz. 201 z późn. zm.), zw. dalej: op.

²⁵ Wyrok NSA z dnia 26 lipca 2011 r., sygn. akt II FSK 425/10, Legalis nr 382689.

czyźnie którego konkurują interesy gospodarcze państwa z interesami obywateli bardzo trudno o uzyskanie równowagi i jedności fiskalnej. Dlatego, właśnie poprzez zrozumiałe, precyzyjne uregulowania buduje się pożądany autorytet państwa i tworzonego przezeń prawa²⁶. Temu służą bezsprzecznie zasady podatkowe, które mimo iż zostały ustalone w XVIII wieku przez Adama Smitha²⁷ nadal mają ogromne znaczenie w tworzeniu wartościowego i racjonalnego systemu podatkowego, a są to równość, pewność, dogodność oraz taniość opodatkowania. Powinny być dla każdego prawodawcy wyznacznikami idealnego systemu podatkowego, który realizowany przez określone normatywnie funkcje, warunki i założenia konstrukcji podatku²⁸.

Równość opodatkowania zwana zasadą sprawiedliwości w tradycyjnym ujęciu to nic innego, jak równomierne rozłożenie ciężarów opodatkowania pomiędzy wszystkich obywateli²⁹. Stanowi ona nakaz stanowienia prawa zgodnie z zasadą równości³⁰, natomiast wszelkie odstępstwa, różnicowanie jest dopuszczalne w usprawiedliwionych przypadkach³¹. Przykładem dobrze ilustrującym takie różnicowanie jest swoboda w kształtowaniu ulg i zwolnień podatkowych. Jednakże, wynikają one przede wszystkim z przesłanek ekonomicznych i społecznych. Ważne jest, aby preferencje podatkowe nie traktowały odmiennie podmiotów charakteryzujących się taką samą cechą i warunkami³², bowiem równych należy traktować równo, a podobnych podobnie³³. Ze względu na swoją specyfikę zasada ta odgrywa istotną rolę w orzecznictwie. Pewność opodatkowania to zasada, której realizacja wymaga określonej konstytucyjnie wyłączności ustawowej regulacji podatku³⁴, wedle której nakładanie podatków, innych danin publicznych, określanie podmiotów, przedmiotów opodatkowania i stawek podatkowych, a także zasad przyznawania ulg i umorzeń oraz kategorii podmiotów zwolnionych od podatków następuje w drodze ustawy³⁵. Zapobiega ona dowolności w działaniu organów podatkowych i stanowi gwarancję ochrony praw podatnika³⁶. Dogodność opodatkowania wyraża się przede wszystkim w pborze podatku w czasie, który winien być dogodny zarówno dla podatnika, ale i dla organu podatkowego³⁷. Niestety, niski poziom legislacji narusza tę zasadę poprzez małą komunikatywność przepisów, co prowadzi do trudności zrozu-

²⁶ P. Pomorski, *System podatkowy i jego uwarunkowania*[w:]P. Smoleń, W. Wójtowicz (red.), *Prawo podatkowe*, Warszawa 2014, s. 55.

²⁷ Adam Smith (1723-1790) uważany jest za jednego z najważniejszych filozofów brytyjskiego okresu Oświecenia, ojciec ekonomii klasycznej, autor *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. Stworzył zbiór elementarnych zasad kształtujących i charakteryzujących podatki, czyli zasady podatkowe.

²⁸ N. Gajl, *Modele podatkowe. Podatki dochodowe*, Warszawa 1995, s. 10.

²⁹ *Ibidem*, s. 16.

³⁰ Wyrok TK z dnia 26 września 1989 r., sygn. akt K 3/89, Legalis nr 10042.

³¹ Wyrok TK z dnia 24 października 1989 r. sygn. akt K 6/89, Legalis nr 10046.

³² Wyrok NSA z dnia 21 sierpnia 2009 r., sygn. akt II FSK 389/09, Legalis 225864.

³³ J. Orłowski, *Konstytucyjna zasada powszechności opodatkowania-wybrane zagadnienia*, "Studia Prawno-ustrojowe" nr 22/2013, s. 81-100 cyt. za J. Oniszczyk, *Równość-najpierwsza z zasad i orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2004, s. 55 i nast.

³⁴ W. Nykiel, *Polskie prawo podatkowe*, Warszawa 2015, s. 22.

³⁵ Art. 217 Konstytucji RP.

³⁶ J. Glumińska-Pawlic, *Zasada pewności opodatkowania w polskim prawie podatkowym*[w:] *Zasady prawa. Materiały konferencyjne*, C. Marzys, A. Matan, Z. Tabor (red.), Bydgoszcz 2007, s. 34.

³⁷ N. Gajl, *op. cit.*, s. 15.

mienia obowiązków fiskalnych przez podatnika³⁸. Natomiast, taniość opodatkowania wyraża się w takiej technice poboru podatku, która nakierowana jest na redukcję niezbędnych kosztów tego procesu. Nadmierne koszty ograniczają fiskalne znaczenie poboru podatków, a w konsekwencji wymuszają zwiększenie obciążeń podatkowych³⁹.

WYBRANE MECHANIZMY OCHRONY PODATNIKA

Racjonalne stanowienie prawa podatkowego wymaga tworzenia takich uregulowań, które nie budzą wątpliwości, a przede wszystkim są zrozumiałe dla adresata. Należy pamiętać o tym, iż odbiorcą danej normy prawnej jest zarówno podmiot profesjonalny, ale i nieprofesjonalny. Dlatego, podatnik musi choćby w stopniu dostatecznym posiadać stosowną wiedzę o swoich uprawnieniach i obowiązkach, tak aby nie ponosił z tego tytułu niekorzystnych dolegliwości lub sankcji. Z uwagi na liczebność prawnopodatkowych aktów prawnych, a także niejasność ich regulacji kształtowana jest słabsza pozycja podatnika wobec silniejszego aparatu skarbowego, a jak powszechnie wiadomo *ignorantia iuris nocet*. Niestety, nie sprzyjają temu niezrozumiałe i skomplikowane przepisy prawa podatkowego.

W uregulowaniach ustawy zasadniczej brak jest instytucji, która umożliwiałaby zwolnienie od ponoszenia danin publicznych⁴⁰. Dlatego też, można zgodzić się z twierdzeniem, iż prawem każdego podatnika jest zgodne z literą prawa dążenie do ograniczenia obciążeń podatkowych. Temu służą mechanizmy gwarantujące realizację prawnopodatkowych uprawnień podatnika oraz ochronę podatnika przed zbytnią ingerencją organów administracji podatkowej. Na szczególne uwzględnienie zasługuje zasada *in dubio pro tributario*, prawo do korekty deklaracji podatkowej oraz instytucja interpretacji podatkowych.

Zasada *in dubio pro tributario* od 1 stycznia 2016 r. nie stanowi już dyrektywy interpretacyjnej⁴¹. Poprzez nowelizację ordynacji podatkowej stała się zasadą ogólną prawa podatkowego. Na jej mocy, wszelkie wątpliwości odnośnie przepisów prawa podatkowego organ ma obowiązek rozstrzygać na korzyść podatnika. Zasada ta ma zastosowanie wyłącznie do wątpliwości co do treści przepisów prawnych, a nie do stanu faktycznego. W przypadku niemożności ich usunięcia w trakcie prawidłowo prowadzonej wykładni prawa podatkowego, organ zgodnie z niniejszą zasadą winien przyjąć korzystniejsze znaczenie danych przepisów.

W myśl zasady *in dubio pro tributario* podatnik nie może ponosić negatywnych konsekwencji niejasnego sformułowania jego podatkowych powinności. Zatem, przy wątpliwościach interpretacyjnych po wyczerpaniu wszelkich dopuszczanych metod wykładni, należy przyjąć takie rozumienie określonych regulacji, które w kontekście oceny konsekwencji prawnych zachowania podatnika są dla niego najkorzystniejsze. Wobec tego nie ulega wątpliwości, iż jest to gwa-

³⁸ W. Nykiel, *Polskie prawo podatkowe*, Warszawa 2015, s. 23.

³⁹ M. Sosnowski, *Znaczenie zasad podatkowych dla systemu podatkowego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 708/2012, s. 59-71.

⁴⁰ Wyrok TK z dnia 22 maja 2002 r., sygn. akt K 6/02, Legalis nr 54131.

⁴¹ W. Szewc, M. Broniecki, *Jeszcze raz o zasadzie in dubio pro tributario* [w:] P. Borszowski (red.), *Podatnik versus organ podatkowy*, Wrocław 2011, s. 189-201.

rancja nieprzerzucania odpowiedzialności z tytułu nieprecyzyjnych przepisów podatkowych na podatnika⁴². Tym samym, organ podatkowy musi dokonać wyboru takiej interpretacji przepisów, która zapewni najdalej idącą ochronę podatnika w toku postępowania podatkowego. Co istotne, nawet kosztem polityki fiskalnej państwa⁴³. Wobec tego, mając na uwadze obowiązek rozstrzygnięcia spraw przez organy podatkowe w formie wydawania aktów władczych, kwestie sporne związane ze stosowaniem zasady *in dubio pro tributario* powinny być przedmiotem tych aktów, czyli decyzji bądź postanowień⁴⁴.

Zgodnie ze stanowiskiem Trybunału Konstytucyjnego w demokratycznym państwie prawa winna funkcjonować równowaga pomiędzy indywidualnym dobrem konkretnego obywatela, a interesem państwa⁴⁵. Zatem, zasada *in dubio pro tributario* ma chronić podatnika przed rozszerzaniem zakresu obowiązków podatkowych, czyli przed stosowaniem wykładni *in dubio pro fisco*. Bowiem błędne jest twierdzenie, że celem nadrzędnym państwa jest uzyskiwanie dochodów budżetowych, a nie realizacja konstytucyjnych obowiązków wobec podatnika⁴⁶. Ponadto, w literaturze przedmiotu podkreśla się, iż w ramach standardów współczesnej kultury prawnej normy o charakterze ingerencyjnym powinny być interpretowane tak, aby jakiegokolwiek wątpliwości były rozstrzygane na korzyść obywatela⁴⁷.

Kolejnym mechanizmem chroniącym podatnika przed ewentualnymi sankcjami prawnymi jest korekta błędnie złożonej deklaracji podatkowej. W praktycznym ujęciu funkcja korekty jest istotna również z punktu widzenia wyeliminowania z pierwotnego rozliczenia błędów o charakterze formalnym i materialnym. Stąd, może ona pełnić rolę instrumentu prawnego w ramach optymalizacji obciążeń finansowych⁴⁸. Deklaracje podatkowe to inaczej mówiąc zeznania, wykazy, zestawienia oraz informacje, do których składania obowiązani są na podstawie przepisów prawa podatkowego podatnicy, płatnicy oraz inkasenci⁴⁹. Wyróżniamy deklaracje z mocy prawa⁵⁰ odnoszące się do zobowiązań podatkowych, które powstają na skutek zaistnienia okoliczności, z którymi przepisy prawa łączą powstanie takiego zobowiązania.

⁴² L. Etel, S. Babiarz, R. Dowgier, H. Filipczyk, W. Gurba, I. Krawczyk, W. Kuśnierz, M. Łoboda, A. Nikończyk, A. Nita, A. Olesińska, P. Pietrasz, M. Popławski, J. Rudowski, D. Strzelec, *Ordynacja podatkowa. Kierunkowe założenia nowej regulacji*, Białystok 2015, s. 48.

⁴³ J. Niedojadło, *Nullum tributum sine lege-dopuszczalność wyboru drogi najmniej opodatkowanej*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” nr 1/2014, s. 53-59.

⁴⁴ Interpretacja Ogólna Ministra Finansów z dnia 29 grudnia 2015 r., sygn. akt PK4.8022.44.2015, <http://interpretacje-podatkowe.org/przepisy/pk4-8022-44-2015> (19.03.2017).

⁴⁵ Wyrok TK z dnia 11 grudnia 2001 r., sygn. akt SK 16/00, Legalis nr 51678 cyt. za K. Kunowska, *In dubio pro fisco-założenie systemowe czy błąd w praktyce stosowania prawa?*[w:] J. Głuchowski, A. Pomorska, J. Szolno-Koguc (red.), *Podatkowe i niepodatkowe źródła finansowania zadań publicznych*, Lublin 2007, s. 51.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 51 i nast.

⁴⁷ K. Radzikowski, *Glosa do wyroku WSA z dnia 29 kwietnia 2009 r., VIII SA/Wa 714/08*, „Państwo i Prawo” nr 1/2010, <http://www.lex.pl/pip-akt/-/akt/glosa-do-wyroku-wsa-z-dnia-29-kwietnia-2009-r-viii-sawa-71408> (19.03.2017).

⁴⁸ G. Pelewicz, *Korekta deklaracji podatkowej jako forma optymalizacji obciążeń finansowych* [w:] M. Münnich, A. Zdunek (red.), *Stanowienie i stosowanie prawa podatkowego w Polsce. Optymalizacja podatkowa a obejście prawa podatkowego*, Lublin 2012, s. 58.

⁴⁹ Art. 3 pkt 5 op.

⁵⁰ Art. 21 § 1 pkt 1 op.

Jego wysokość wynika *ex lege* albo z obliczeń dokonanych przez podatnika lub płatnika⁵¹ oraz deklaracje dotyczące zobowiązań powstałych na podstawie decyzji ustalającej ich wysokość⁵² posiadające charakter *stricte* informacyjny. Jeżeli przepisy prawnopodatkowe nakładają na podatnika obowiązek złożenia deklaracji to wysokość zobowiązania podatkowego ustala się zgodnie z zawartymi w niej danymi⁵³.

W praktyce deklarowania określonych zobowiązań podatkowych przez podmioty do tego zobowiązane popełniane są błędy, omyłki czy też nie wskazuje się przysługujących ulg, odliczeń lub nie korzysta się ze wspólnego rozliczania. Wobec tego, na mocy przepisów podatnicy, płatnicy i inkasenci mają możliwość skorygowania uprzednio złożonej deklaracji⁵⁴. Prawo to polega na złożeniu deklaracji tego samego rodzaju, co deklaracja korygowana, ale o innej treści⁵⁵. Korekta deklaracji jest dokumentem, w którym podatnik wykazuje własne zobowiązanie podatkowe. Deklaracja lub jej korekta są oświadczeniami woli z zachowaniem wszelkich dla takich oświadczeń skutków prawnych. Jeżeli, w ramach wszczętego postępowania kontrolnego lub postępowania podatkowego nie zostaną stwierdzone nieprawidłowości, organy podatkowe nie wydadzą żadnych decyzji to w obrocie prawnym nadal będzie funkcjonować deklaracja, którą można skorygować. Odmiennie, w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości i wydania decyzji, deklaracja taka zostaje wyeliminowana z obrotu prawnego. W konsekwencji, zastępuje ją decyzja od której służy odwołanie⁵⁶. Organ podatkowy posiada uprawnienie, ale i obowiązek jej weryfikacji. W następstwie, dokona on jednej z dwóch czynności, to jest dokona zwrotu nadpłaty lub też, może wszcząć postępowanie podatkowe w celu określenia zobowiązania podatkowego w formie decyzji⁵⁷.

Zgodnie z przepisami prawnopodatkowymi Dyrektor Krajowej Informacji Skarbowej, na wniosek zainteresowanego podatnika wydaje w jego indywidualnej sprawie interpretację przepisów prawa podatkowego⁵⁸. Stosowny wniosek może dotyczyć zaistniałego stanu faktycznego lub też zdarzeń przyszłych⁵⁹. Co ważne, interpretacja indywidualna zawiera wyczerpujący opis przedstawionego we wniosku stanu faktycznego lub zdarzenia przyszłego oraz ocenę stanowiska wnioskodawcy wraz z jej uzasadnieniem. W razie negatywnej oceny stanowiska wnioskodawcy interpretacja indywidualna zawiera wskazanie prawidłowego stanowiska wraz z uzasadnieniem prawnym. Ponadto, interpretacja indywidualna zawiera pouczenie o prawie wniesienia skargi do sądu administracyjnego⁶⁰.

⁵¹ B. Brzeziński, A. Olesińska, *Podstawowe instytucje ogólnego prawa podatkowego*[w:] W. Nykiel, M. Wilk (red.), *Zagadnienia ogólnego prawa podatkowego*, Łódź 2014, s. 22.

⁵² Art. 21 § 1 pkt 2 op.

⁵³ Art. 21 § 5 op.

⁵⁴ Art. 80 op.

⁵⁵ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 31 sierpnia 2009 r., sygn. akt III SA/Wa 484/09, Legalis nr 239836.

⁵⁶ Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 3 marca 2010 r., sygn. akt I SA/Go 563/09, Legalis nr 243633.

⁵⁷ Wyrok WSA w Olsztynie z dnia 15 stycznia 2015 r., sygn. akt I SAB/OI 20/14, Legalis nr 1198397.

⁵⁸ Art. 14b § 1 op.

⁵⁹ Art. 14b § 2op.

⁶⁰ Art. 14c op.

Instytucja indywidualnych interpretacji podatkowych chroni i zabezpiecza majątek podatnika. Bowiem, przykładowo nie wszczyna się postępowania w sprawach o przestępstwa skarbowe lub wykroczenia skarbowe, a postępowanie wszczęte w tych sprawach umarza się oraz nie nalicza się odsetek za zwłokę, jeżeli w zakresie związanym z zastosowaniem się do interpretacji nieuwzględnionej w rozstrzygnięciu sprawy podatkowej⁶¹. Ponadto, ochrona obejmuje adresatów interpretacji indywidualnych, które zmieniono w ten sposób, że pogarszają dotychczasową sytuację podatnika. Zmiana interpretacji niekorzystnej dla podatnika na interpretację korzystną, w przypadku zastosowania się do interpretacji niekorzystnej, uprawnia do żądania stwierdzenia i zwrotu nadpłaty⁶².

Liczebność wydawanych interpretacji indywidualnych pokazuje, iż podatnicy chętnie korzystają z tego rodzaju mechanizmu ochrony swoich praw. Dobitym przykładem jest problematyka nieodpłatnych świadczeń, które w podatkach dochodowych stanowią jedno ze źródeł przychodu. Pomimo powszechności występowania ich opodatkowanie budzi nadal wiele wątpliwości i kontrowersji. Wynika to przede wszystkim z braku legalnej, prawopodatkowej definicji oraz braku choćby ich przykładowego ustawowego katalogu. Dlatego też, kwestią problematyczną jest właściwa kategoryzacja i klasyfikacja najpierw świadczenia jako nieodpłatnego, a następnie jego wartości jako źródła opodatkowanego przychodu. Dzięki interpretacjom podatkowym, ale również ogromnej roli judykatury, których rozstrzygnięcia mają swoje rozwinięcie w literaturze przedmiotu wskazano w sposób kazuistyczny, co można zakwalifikować do kategorii nieodpłatnych świadczeń. Tym samym, tworzony jest ich *quasi* katalog. Działalność interpretacyjna nie tylko pozwala doprecyzować ustawowe zwroty, ale także tworzy pomocnicze definicje. Stanowi to szczególny przejaw gwarancji ochrony i bezpieczeństwa podatnika.

PODSUMOWANIE

Określoność prawa stanowi podstawową dyrektywę właściwego prawotwórstwa, której szczególną rolę najlepiej uwidaczniają uregulowania silnie ingerujące w sferę życia obywatela, a do takich należy niewątpliwie prawo podatkowe. Z uwagi na jego specyfikę przepisy prawa winny być jasne i zrozumiałe, ażeby podatnik mógł posiadać stosowną wiedzę w kwestii prawidłowego wywiązywania się ze swoich obowiązków daninowych. W rzeczywistości uregulowania prawopodatkowe stwarzają wiele wątpliwości i kontrowersji, które narażają podatnika na ujemne dolegliwości i sankcje. Niejako naprzeciw oczekiwaniom podatnika zostały stworzone normatywne instytucje, które zapewniają ochronę i bezpieczeństwo w przypadku problemów z właściwą interpretacją swoich obowiązków podatkowych. Należy pamiętać o tym, iż na płaszczyźnie stosowania prawa podatkowego istnieje zasada *ignorantia iuris nocet*, dlatego mechanizmy te gwarantują podatnikowi pewne minimum bezpieczeństwa. Niemniej, kwestią pierwszorzędną jest nakaz jasnego, precyzyjnego i poprawnego stanowienia prawa podatkowego. Natomiast, wszelkie

⁶¹ Art. 14k § 3op.

⁶² Wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 10 kwietnia 2013 r., sygn. akt I SA/Wr 1489/12, Legalis nr 796105.

instytucje mające charakter pomocniczy w toku stosowania prawa nie powinny zwalniać prawodawcy z tego obowiązku.

BIBLIOGRAFIA

AKTY PRAWA

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483).
Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa (t. jedn.: Dz. U. z 2017 r. poz. 201 z późn. zm.).
Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie zasad techniki prawodawczej (t. jedn.: Dz. U. 2016 r. poz. 283 z późn. zm.).

ORZECZNICTWO

- Wyrok TK z dnia 26 września 1989 r., sygn. akt K 3/89, Legalis nr 10042.
Wyrok TK z dnia 24 października 1989 r. sygn. akt K 6/89, Legalis nr 10046.
Wyrok TK z dnia 10 listopada 1998 r., sygn. akt K 39/97, Legalis nr 10457.
Wyrok TK z dnia 14 września 2001 r., sygn. akt SK 11/00, Legalis nr 50865.
Wyrok TK z dnia 11 grudnia 2001 r., sygn. akt SK 16/00, Legalis nr 51678.
Wyrok TK z dnia 22 maja 2002 r., sygn. akt K 6/02, Legalis nr 54131.
Wyrok TK z dnia 27 listopada 2007 r., sygn. akt SK 39/06, Legalis nr 88884.
Wyrok TK z dnia 28 października 2009 r., sygn. akt KP 3/09, Legalis nr 175631.
Wyrok TK z dnia 4 listopada 2010 r., sygn. akt K 19/06, Legalis nr 258407.
Wyrok NSA z dnia 21 sierpnia 2009 r., sygn. akt II FSK 389/09, Legalis 225864.
Wyrok NSA z dnia 26 lipca 2011 r., sygn. akt II FSK 425/10, Legalis nr 382689.
Wyrok NSA z dnia 18 września 2015 r., sygn. akt II FSK 182/15, Legalis nr 1362420.
Wyrok WSA w Warszawie z dnia 31 sierpnia 2009 r., sygn. akt III SA/Wa 484/09, Legalis nr 239836.
Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 3 marca 2010 r., sygn. akt I SA/Go 563/09, Legalis nr 243633.
Wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 10 kwietnia 2013 r., sygn. akt I SA/Wr 1489/12, Legalis nr 796105.
Wyrok WSA w Olsztynie z dnia 15 stycznia 2015 r., sygn. akt I SAB/Ol 20/14, Legalis nr 1198397.

OPRACOWANIA

- Brzeziński Bogumił, Agnieszka Olesińska. 2014. Podstawowe instytucje ogólnego prawa podatkowego. W Zagadnienia ogólnego prawa podatkowego, 17-62. Łódź: Wydawnictwo Biblioteka.
- Dziewulska-Gaj Izabela. 2014. „Spojrzenie na zasadę określoności w kontekście jej źródeł”. *Studia Prawa Publicznego* 2: 131-152.
- Etel Leonard, Stefan Babiarz, Rafał Dowgier, Hanna Filipczyk, Włodzimierz Gurba, Ireneusz Krawczyk, Wiesław Kuśnierz, Marcin Łoboda, Andrzej Nikończyk, Adam Nita, Agnieszka Olesińska, Piotr Pietrasz, Mariusz Popławski, Jan Rudowski, Dariusz Strzelec. 2015. *Ordynacja podatkowa. Kierunkowe założenia nowej regulacji*. Białystok: Temida 2.
- Gajl Natalia. 1995. *Modele podatkowe. Podatki dochodowe*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

- Glumińska-Pawlic Jadwiga. 2007. Zasada pewności opodatkowania w polskim prawie podatkowym. W *Zasady prawa. Materiały konferencyjne*, 33-40. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Branta.
- Gnela Bogusława, Anna Kaźmierczyk-Jachowic, Michał Łuc, Kinga Michałowska. 2007. *Prawo podatkowe. Część ogólna: Kazusy*. Kraków: Wolters Kluwer.
- Hybka Małgorzata Magdalena. 2009. Zarządzanie ryzykiem zewnętrznym przez organy podatkowe w Polsce. W *Główne wyzwania i problemy systemu finansów publicznych*, 471-479. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kunowska Kalina. 2007. In dubio pro fisco-założenie systemowe czy błąd w praktyce stosowania prawa? W *Podatkowe i niepodatkowe źródła finansowania zadań publicznych*, 51-62. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Łukasiak Patryk. Zasada demokratycznego państwa prawa w prawie podatkowym w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. <http://knpf.ug.edu.pl/wp-content/uploads/2012/12/Patryk-%C5%81lukasik-Zasada-demokratycznego-panstwa-prawa-w-prawie-podatkowym-w-%C5%9Bwietle-orzecznictwa-Trybuna%C5%82u-Konstytucyjnego.pdf>.
- Mastalski Ryszard. 2008. *Stosowanie prawa podatkowego*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Napiórkowska Anna. 2011. Czy ktoś chroni podatnika? W *Podatnik versus organ podatkowy*, 141-154. Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.
- Niedojadło Jacek. 2014. „Nullum tributum sine lege-dopuszczalność wyboru drogi najmniej opodatkowanej”. *Studia Prawnicze i Administracyjne* 1: 53-59.
- Nykiel Włodzimierz. 2015. *Polskie prawo podatkowe*. Warszawa: Difin.
- Oniszczyk Jerzy. 2004. *Równość-najpierwsza z zasad i orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*. Warszawa: Wydawnictwo WSPiZ.
- Orłowski Janusz. 2013. „Konstytucyjna zasada powszechności opodatkowania-wybrane zagadnienia”. *Studia Prawnoustrojowe* 22: 81-100.
- Pelewicz Grażyna. 2012. Korekta deklaracji podatkowej jako forma optymalizacji obciążeń finansowych. W *Stanowienie i stosowanie prawa podatkowego w Polsce. Optymalizacja podatkowa a obejście prawa podatkowego*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Pomorski Piotr. 2014. *System podatkowy i jego uwarunkowania*. W *Prawo podatkowe*. Warszawa: Wydawnictwo C.H.Beck.
- Radzikowski Krzysztof. 2010. „Glosa do wyroku WSA z dnia 29 kwietnia 2009 r., VIII SA/Wa 714/08”. W www.lex.pl/pip-akt/-/akt/glosa-do-wyroku-wsa-z-dnia-29-kwietnia-2009-r-viii-sawa-71408.
- Sosnowski Michał. 2012. „Znaczenie zasad podatkowych dla systemu podatkowego”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego* 708: 59-71.
- Szewc Waldemar, Maciej Broniecki. 2011. Jeszcze raz o zasadzie in dubio pro tributario. W *Podatnik versus organ podatkowy*, 189-201. Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.
- Uszyński Daniel. 2010. Niejasne przepisy, legislacyjne pułapki i luki w systemie prawa podatkowego. W *W świecie finansów i prawa finansowego. Działalność dydaktyczna profesora Jana Głuchowskiego*, 143-160. Toruń: Wyższa Szkoła Bankowa.
- Wyrzykowski Mirosław, Michał Ziółkowski. 2012. Konstytucyjne zasady prawa i ich znaczenie dla interpretacji zasad ogólnych prawa i postępowania administracyjnego. W *Kon-*

stytucyjne podstawy funkcjonowania administracji publicznej. Tom 2, 1-47. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.

Zaleśny Jacek. 2011. „Określoność przepisów prawa na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego”. „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 1: 159-178.

INNE ŹRÓDŁA

Encyklopedia Historii Świata, Warszawa 2001.

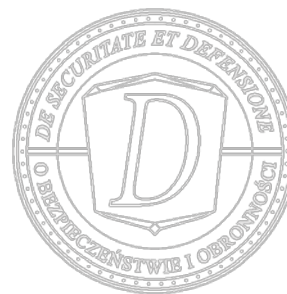
<http://interpretacje-podatkowe.org/przepisy/pk4-8022-44-2015>.

Danuta KALINOWSKA¹

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie²

Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej

dankakalinowska@o2.pl

EDUKACJA PREWENCYJNA Z WYKORZYSTANIEM ELEMENTÓW ARTETERAPII REALIZOWANA PRZEZ KOMENDĘ POWIATOWĄ POLICJI W GARWOLINIE

ABSTRAKT: Celem artykułu jest omówienie problematyki związanej z wdrażaniem elementów arteterapeutycznych do zadań prewencyjnych realizowanych przez Policję. W szczególności analizie poddane zostały nowatorskie działania edukacyjne i profilaktyczne adresowane do młodzieży, poruszające tematykę przestrzegania prawa, unikania zachowań ryzykownych oraz uczenia młodych ludzi asertywności. Całość rozważań osadzona została w ramach praktyki opartej o przedsięwzięcia prewencyjne i profilaktyczne realizowane przez Komendę Powiatową Policji w Garwolinie.

SŁOWA KLUCZOWE: profilaktyka, prewencja, arteterapia, policja

PREVENTIVE EDUCATION WITH USE OF ARTETHERAPY ELEMENTS IMPLEMENTED BY THE COMMAND OF DISTRICT POLICE IN GARWOLIN

ABSTRACT: The aim of the article is to discuss the issues related to the implementation of artetherapy elements for the preventive tasks carried out by the Police. In particular, innovative educational and preventive actions have been analyzed. They are addressed to young people and deal with the subject of obeying the law, avoiding risky behavior and teaching young people assertiveness. The whole discussion was set up within the framework of the practice based on preventive measures implemented by the Command of District Police in Garwolin.

KEYWORDS: prevention, art therapy, police

¹ Danuta Kalinowska – magister Filologii Polskiej UW, mediator, policjantka-profilaktyk w Komendzie Powiatowej Policji w Garwolinie, doktorantka z wolnej stopy w Instytucie Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej UWM w Olsztynie pod opieką naukową dr hab. Arkadiusza Dudziaka.

² University of Warmia and Mazury in Olsztyn.

WPROWADZENIE

Zadania Policji zgodnie z Ustawą o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r. (Dz.U. 1990 Nr 30 poz.179)³ obejmują ochronę życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra, jak również podejmowanie czynności o charakterze profilaktycznym zmierzających do ograniczenia zachowań niezgodnych z prawem, stanowiących o procesie demoralizacji. Działania prewencyjne i profilaktyczne adresowane są do dzieci i młodzieży, mają skutkować poprawą bezpieczeństwa społecznego, jak też prospołecznym kształtowaniem jednostki. Zadania stawiane przed Policją są tożsame z zadaniami profilaktyki społecznej, która ma zapobiegać niepożądanym zjawiskom w rozwoju emocjonalnym i społecznym ludzi, negatywnym, krzywdzącym innych zachowaniom i postawom nacechowanym pejoratywnie. Profilaktyka społeczna powinna redukować przypadki niedostosowania społecznego i patologii, eliminować stany zagrożenia prawnego, zdrowotnego, kulturowego i społecznego, po to, aby chronić jednostkę i ogół społeczeństwa przed niepożądanymi postawami i zachowaniami znajdującymi się poza obszarem pojęcia norm społecznych, etycznych, moralnych i prawnych. Kroki podejmowane przez Policję w tym zakresie powinny mieć charakter edukacyjny i wyprzedzać działania resocjalizacyjne. Obszar merytoryczny działań profilaktycznych jest bardzo szeroki, dotyczy zapobiegania przestępstwom, wykroczeniom, a także zachowaniom patologicznym i demoralizacyjnym. Obejmuje również edukację w zakresie asertywności i umiejętności radzenia sobie w sytuacjach zagrożenia dla życia oraz zdrowia fizycznego i psychicznego.

Obraz polskiej Policji w ostatnich latach ulega istotnej modyfikacji, dzieje się tak również z racji wielu nowatorskich aktywności podejmowanych przez funkcjonariuszy w zakresie pracy prewencyjnej i profilaktycznej. Dotychczas preferowane formy miały charakter wykładu, prelekcji w tonie moralizatorsko-ostrzegawczym. Obecnie coraz częściej odchodzi się od tej mało efektywnej formy pracy na rzecz aktywnej edukacji, na rzecz działań, które nie przestrzegają bezpośrednio przed zachowaniami niezgodnymi z prawem, ale pokazują wartości, zasady i uczą pozytywnej postawy życiowej. Prekursorem tego trendu jest Pełnomocnik Komendanta Głównego Policji ds. promocji bezpieczeństwa publicznego insp. Grzegorz Jach z Komendy Głównej Policji, który stworzył program twórczej profilaktyki, noszący nazwę PaT⁴, co początkowo oznaczało „Profilaktyka a Teatr”, a następnie „Profilaktyka a Ty”.

³ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, art. 1.1, pkt 1 i 3, Dz.U. 1990 Nr 30 poz. 179, dokument elektroniczny, isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19900300179&type=3.

⁴ Program Profilaktyka a TY, dokument elektroniczny, <http://pat.policja.gov.pl/pat/co-to-jest-pat/44,Program-Profilaktyka-a-Ty.html> (01.02.2017).

WYKORZYSTANIE ARTETERAPII W EDUKACJI PREWENCYJNEJ

Praktyczne zastosowanie arteterapii jest potwierdzone badaniami naukowymi, o których pisze Maria Gołaszewska⁵. Wyróżnia ona następujące funkcje arteterapii: osobotwórczą, wychowawczą, społeczną, poznawczą, aksjologiczną, integracyjną i terapeutyczną. Ewelina Konieczna⁶ wskazuje też korekcyjną i edukacyjną funkcję arteterapii. Funkcje te mogą przynosić wymierne korzyści w pracy pedagogicznej i profilaktycznej. „Nadrzędnym celem edukacji jest wspomaganie wszechstronnego rozwoju ucznia. Zatem mamy na myśli nie tylko rozwój poznawczy, lecz również fizyczny, społeczny i emocjonalny”⁷. Często jest to zadanie trudne i kłopotliwe, wymaga nieustannego rozwoju i edukacji kadry, z uwagi na coraz większy odsetek populacji z zaburzeniami psychospołecznym, coraz więcej modyfikacji tych zaburzeń, brak umiejętności dostosowania się jednostki do funkcjonowania w grupie. Zadanie nauczyciela czy policjanta prowadzącego zajęcia polega na zdiagnozowaniu grupy i poszczególnych jednostek pod kątem występujących nieprawidłowości i takim prowadzeniu zajęć, aby przynajmniej część elementów szkodliwych zostało uświadomione, a energia została przekierowana ku pozytywom. Jest to oczywiście długi proces, który zostaje rozpoznany na zajęciach profilaktycznych, natomiast dalsze działania przejmują pedagodzy, mający długoterminowy kontakt z młodzieżą, a tym samym znacznie większe możliwości prowadzenia cyklicznej i konsekwentnej pracy. Znajduje to odzwierciedlenie w szerokiej gamie zajęć teatralnych, muzycznych i plastycznych prowadzonych przez nauczycieli w ramach tzw. godzin karcianych. Aktywna edukacja i terapia z wykorzystaniem całej gamy sztuk plastycznych, muzycznych, teatralnych i filmowych pozwala na docieranie człowieka, jego wewnętrznych uwarunkowań i ograniczeń. Aktywność i przeżywanie odgrywanych ról, czy odczuwanie atmosfery tworzonych prac pozwala na poznawanie i nazywanie emocji, określanie potrzeb, wytyczanie granic, doświadczanie refleksji. Jest to praktyczna nauka umiejętności funkcjonowania ze sobą i swoimi emocjami, w grupie, tworzenia relacji międzyludzkich. Trzeba też pamiętać, że dla części młodych ludzi jest to jedyne miejsce, gdzie uczą się akceptowalnych, niezaburzonych i niepatologicznych relacji międzyludzkich, reakcji na otoczenie, wydarzenia. „Inicjowanie zmian rozwojowych w działaniu arteterapeutycznym przyczynia się do rozwoju podmiotowych potencjałów jednostki, zwiększając jej podmiotowe kompetencje w zakresie rozwiązywania sytuacji trudnych”⁸. Zatem dzięki nowatorskim technikom edukacyjnym i profilaktycznym można realnie wpływać na pozytywną zmianę zachowania jednostki opartą o jej wewnętrzny rozwój i poszerzenie zasobu wiedzy.

⁵ M. Gołaszewska, *Sztuka. Funkcje sztuki*, [w:] W. Szewczuk (red.) *Encyklopedia psychologii*, Warszawa 1998, s. 875-880.

⁶ E. Konieczna, *Arteterapia w teorii i praktyce*, Kraków 2003, s. 27.

⁷ E. Marek, *Arteterapia jako metoda wspomagająca pracę wychowawczą*, [w:] M. Knapik, W.A. Sacher (red.), *Sztuka w edukacji i terapii*, Kraków 2004, s. 104.

⁸ J. Florczykiewicz, E. Józefowski, *Arteterapia w edukacji i resocjalizacji*, Siedlce 2011, s. 10.

Zgodnie z teorią Mariana Kulczyckiego arteterapia to „układ poglądów i czynności ukierunkowanych na utrzymanie (i) podnoszenie poziomu jakości życia ludzi przy pomocy szeroko rozumianych dzieł sztuki i uprawiania sztuki”⁹. Działania w tym obszarze powinny wyjść poza granice samej terapii, gdyż świetnie spełniają swoje funkcje również w edukacji i profilaktyce, z uwagi na to, że kształtują wyobrażenie o pozytywnym życiu, akceptowalnych wartościach i otaczającym świecie. Zajęcia arteterapeutyczne usprawniają zaburzone funkcje, ale też kształtują osobowościowe determinanty uczenia się, postrzegania świata i wartościowania. Jednostka powoli otwiera się emocjonalnie i społecznie na otoczenie dzięki czemu powstaje przestrzeń i potrzeba na zmiany potrzebne do poprawy jakości życia.

*Wśród procesów intrapsychicznych istotnych dla arteterapeutycznej zmiany należy wymienić głównie wyobrażenie i spostrzeganie, w tym spostrzeganie własnych emocji. (...) Wyobrażenia związane z indywidualnymi doświadczeniami życiowymi, budzące silne emocje, wpływają na funkcjonowanie poznawcze. (...) Proces spostrzegania bierze udział w kształtowaniu umiejętności spostrzegania własnych stanów emocjonalnych oraz obiektywizacji ich znaczeń*¹⁰.

To jakie człowiek ma wyobrażenie o świecie i o sobie może pomagać lub przeszkadzać w funkcjonowaniu społecznym. Nieumiejętność rozpoznawania swoich emocji i rozumienia ich może powodować poważne komplikacje w relacjach międzyludzkich i skutkować zachowaniami agresywnymi, czy wycofaniem się z życia społecznego. Jest to oczywiście negatywne, skutkuje odrzuceniem jednostki, czy wypracowaniem przez nią pejoratywnej dominanty. Takim sytuacjom należy zapobiegać, gdyż przynoszą negatywne skutki dla jednostek i dla całej grupy. Stąd potrzeba wdrażania działań scalających młodych ludzi, uczących znajomości siebie i swoich emocji, a także uczących właściwych relacji interpersonalnych.

„Arteterapia to wydobywanie z dzieci sił i energii, które pomagają im we własnym rozwoju, to poszukiwanie motywacji do procesu twórczego, w którym często dochodzi do głosu zjawisko katharsis (oczyszczenia)”¹¹. To wreszcie praca profilaktyczna prowadzona przez policjantów w sposób nietypowy, ciekawy, polegająca na pokazywaniu wartości człowieka, wartości dobra, prawości, uczciwości i szacunku w sposób pośredni, bez odwoływania się do spraw trudnych i bolesnych mających odzwierciedlenie w czynach zabronionych prawem i skodyfikowanych. Poziom przyswajalności, z uwagi na atrakcyjną formę i ciekawy kontekst omawianych zagadnień, jest wysoki. Ponadto niezwykle ważnym efektem uzyskiwanym równoległe, jest poprawa relacji na linii nastolatek – policjant, budowanie zaufania i motywowanie do szukania pomocy w przypadku jakiegokolwiek zagrożenia.

⁹ M. Kulczycki, *Arteterapia i psychologia kliniczna*, [w:] *Arteterapia (III) Zeszyt naukowy nr 57 Akademii Muzycznej im. K.Lipińskiego we Wrocławiu*, Wrocław 1990, Akademia Muzyczna, s.7-19.

¹⁰ J. Florczykiewicz, E. Józefowski, *Arteterapia w edukacji i resocjalizacji*, Siedlce 2011, s.21-23.

¹¹ E. Marek, *op. cit.* s. 116.

PROGRAM TWÓRCZEJ PROFILAKTYKI

PaT to program profilaktyki rówieśniczej, propagujący modę na życie bez uzależnień przy zastosowaniu pozytywnej energii, dobrych relacji, uczący budowania dobrych postaw, wzorców; propagujący zaproszenie do współdziałania, nie wykluczenie, mówiący o destygmatyzacji młodzieży wykluczonej lub środowiskowo marginalizowanej. Ogromną wartością jest zaproszenie do współdziałania, współtworzenia szeroko rozumianej sztuki pomagającej w kształtowaniu wartości, wzorców i postaw życiowych bez nagród i działania za coś. Nagrodą samą w sobie jest uczestnictwo w projekcie, rozwój własny, bycie z innymi osobami, tworzenie relacji, dawanie i otrzymywanie wsparcia. Najważniejszą przesłanką programu jest podejmowanie takich działań, które nacechowane są odpowiedzialnością za siebie, swoje otoczenie i innych ludzi; odchodzenie od działań polegających na realizacji potrzeb jednostki szkodliwych dla niej samej i całego społeczeństwa. PaT to twórcza profilaktyka w działaniu, polegająca na tworzeniu grup teatralnych, przygotowywaniu spektakli, prowadzeniu zajęć tanecznych, wokalnych, szeroko rozumianych warsztatów plastycznych oraz wielu innych aktywności pozwalających na rozwój, kształtowanie postawy moralnej i etycznej. Priorytetem jest włączenie młodych ludzi w działanie, zachęcanie do aktywności. PaT prowadzony jest stabilnie i regularnie, nie ma charakteru akcyjności. Społeczność PaT budowana jest przez łączenie środowisk przy wzajemnym wsparciu, wymianie doświadczeń i twórczych prezentacji. PaT to także głos młodzieży w profilaktyce uzależnień, gdyż dziania są realizacją potrzeb młodych ludzi, równocześnie są też manifestacją ich przekonań, przekonań pozytywnych, wiodących ku zdrowemu, bezpiecznemu i dobremu życiu.

Jak pisze Zofia Konaszkiewicz „w pracy dydaktyczno-wychowawczej, jak i terapeutycznej najważniejszym elementem jest osoba nauczyciela, wychowawcy, terapeuty. Ważne są nie tylko metody postępowania, ale nade wszystko człowiek, który się nimi posługuje. Powinien to być nie wąski specjalista sprawnie stosujący coraz to nowe techniki (...), ale osoba o szerokiej wiedzy humanistycznej, pedagog-terapeuta, rozumiejący istotę swojej pracy, uznający zarówno możliwości, jak i granice swoich działań, umiejętnie łączący terapię z wychowaniem, a terapię przez sztukę z wychowaniem estetycznym”¹². Takimi cechami wyróżnia się twórca programu profilaktyki rówieśniczej PaT – insp. Grzegorz Jach, policjant, reżyser, aktor, scenarzysta, twórca teatru Środowiska Policijnego "Scena 07"¹³; wielki orędownik profilaktyki adresowanej do młodzieży, w szczególności tej młodzieży, która doświadczyła już zachowań ryzykownych i niezgodnych z prawem. Policjant, który w centrum zainteresowania stawia człowieka, przeciwnik stygmatyzowania zagubionych w życiu młodych ludzi, wreszcie charyzmatyczny przewodnik krzewiący wśród młodzieży idee poszanowania dla drugiego człowieka, wartości i świata.

¹² Z. Konaszkiewicz, *Relacje pomiędzy wychowaniem, terapią i sztuką w odniesieniu do dziecka*, [w:] L. Kataryńczyk-Mania, J. Karcz (red.), *Terapia sztuką w edukacji*, Zielona Góra 2004, s. 27.

¹³ Profilaktyka a sztuka, dokument elektroniczny <http://www.pas.slaska.policja.gov.pl/grzegorz-jach/>, (01.02.2017).

W Komendzie Powiatowej Policji w Garwolinie program PaT prowadzony jest od 2009 r., kiedy to na terenie Zespołu Szkół Rolniczych w Miętne odbył się IV Ogólnopolski Przystanek PaT, w którym uczestniczyło 1500 osób¹⁴. W szkołach na terenie powiatu garwolińskiego powstały grupy teatralne skupiające młodzież wokół edukacji i profilaktyki opartej o wartości i twórczą aktywność. Od 2013 r. przygotowano powiatowe działania w ramach Ogólnopolskiego Głosu Profilaktyki. Największe działanie przypadło na rok 2015, kiedy to w przedsięwzięciu wzięło udział 12 szkół i ponad 750 uczniów.

Obejmowało ono siedem spektakli przygotowanych przez szkoły i teatry z całego powiatu garwolińskiego oraz szereg warsztatów m.in.: decoupage, malowanie na szkle, taniec, joga, makijaż, pierwsza pomocy, harcerska gra terenowa z zadaniami dotyczącymi bezpieczeństwa, zajęcia z bezpieczeństwa w ruchu drogowym, zadania sprawnościowe z wykorzystaniem alcohogoli i hulajnogi, uświadamiające zagrożenie jakie niosą nietrzeźwi uczestnicy ruchu drogowego. Podsumowaniem był mecz rozegrany pomiędzy policyjną drużyną piłkarską, a trzema drużynami uczniowskimi oraz ognisko z harcerskim śpiewaniem. Do współtworzenia włączyło się wiele instytucji: Gminne Centrum Animacji Kultury w Sulbinach, komisje rozwiązywania problemów alkoholowych w powiecie garwolińskim, Teatr Rękawiczka, Teatr Muzyczny Od Czapy, garwoliński Hufiec Orłów ZHP, dziewięć szkół, nauczyciele, dziennikarze, osoby prowadzące swoje firmy: szkołę tańca, salon wizażu, zajęcia jogi. Wszystkie działania przeprowadzone zostały nieodpłatnie, wydatki wiązały się jedynie z pokryciem kosztów za zakup materiałów potrzebnych do realizacji zajęć.

Zdjęcie 1. Rozpoczęcie Ogólnopolskiego Głosu profilaktyki, mł.insp.Adam Czyżewski – Komendant Powiatowy Policji w Garwolinie .

Źródło: Dokumentacja fotograficzna wykonana podczas Ogólnopolskiego Głosu Profilaktyki organizowanego przez KPP Garwolin w dn. 01-06-2015r., materiały własne.

¹⁴ Czwarty „Przystanek PaT” Garwolin / Miętne 2009, dokument elektroniczny, <http://pat.policja.gov.pl/pat/przystanek-pat/245,Czwarty-quotPrzystanek-PaTquot-Garwolin-Mietne-2009.html> (01.02.2017).

Zdjęcie 2. Warsztaty pierwszej pomocy, nauczyciel Renata Liszewska i uczniowie LO im.T.Kościuszki w Sobolewie.

Źródło: Dokumentacja fotograficzna wykonana podczas Ogólnopolskiego Głosu Profilaktyki organizowanego przez KPP Garwolin w dn. 01-06-2015r., materiały własne.

Działanie to spełnia kilka zasadniczych funkcji, uczy młodych ludzi, że rozrywka może być wartościowa i ciekawa, bez stosowania jakichkolwiek używek, substancji psychoaktywnych i wynikających z tego faktu zachowań ryzykownych stanowiących zagrożenie dla życia i zdrowia. Pokazuje również wartość jednostki i motywuje młodzież do poszukiwania obszaru zainteresowań adekwatnego do własnych możliwości, uzdolnień i potrzeb. Ponadto ukazuje różnorodność aktywności możliwych do realizacji w czasie wolnym, zachęca do rozwoju kulturowego, uczy zasad współistnienia w grupie i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, rozwija emocjonalnie, uczy wyrażania uczuć, doznań, potrzeb, pokazuje wartość wynikająca z wzajemnego szacunku i współpracy. Co bardzo istotne, kształtuje obraz policjanta – przyjaciela, człowieka wartościowego, godnego szacunku, z którym warto współpracować. Wizerunek policjanta, dotychczas postrzeganego jako osoby kontrolującej, oceniającej, nakładającej kary za niepożądane zachowanie ulega modyfikacji. W obliczu powyższych działań profilaktycznych policjant to człowiek stojący na straży wartości. Przekaz pośredni mówi, że zasadnym jest respektowanie wartości, życie w zgodzie z prawem i obowiązującymi normami, zasadami społecznymi, gdyż w ten sposób buduje się solidny kręgosłup moralny i postawę prospołeczną, ponadto wyraża się szacunek do innych, także policjantów stojących na straży wartości wyrażonych przepisami prawa.

Z uwagi na duże zapotrzebowanie tożsamyh działań mł. asp. Danuta Kalinowska z Zespołu ds. Profilaktyki Społecznej Wydziału Prewencji KPP Garwolin przygotowała projekt zajęć adresowanych do młodzieży, zatytułowanych „Znam swoją wartość, wiem co to

asertywność, pomagam innym”¹⁵. Projekt ten łączy dwa elementy: warsztaty o tematyce prawnej, psychologicznej i socjologicznej z zajęciami plastycznymi stanowiącymi utrwalenie wiedzy, pozwalającymi na przygotowanie swojego przedmiotu stanowiącego symbol omawianego na zajęciach tematu tzw. przypominajkę, symboliczny punkt odniesienia do uzyskanej wiedzy. Zajęcia mają na celu edukację młodych ludzi w szerokim kontekście społecznym, nauczenie ich dostrzegania swoich wartości, zalet, talentów i umiejętności, wypracowanie zachowań asertywnych, co stanowi o ochronie siebie i innych przed zachowaniami niezgodnymi z prawem, demoralizacyjnymi czy zagrażającymi bezpieczeństwu. Ważnym elementem jest uwrażliwienie uczestników na respektowanie prawa i szacunek dla drugiego człowieka. Cykl zajęć obejmuje cztery spotkania składające się z dwóch elementów, zajęć warsztatowych o tematyce psychospołecznej i warsztatów z wykorzystaniem elementów arteterapeutycznych.

Pierwsze zajęcia dotyczą zagadnienia praw człowieka, uregulowań prawnych tego obszaru, w tym Konwencji o Prawach Człowieka, przyczyny jej powstania oraz odbicie tej regulacji w prawie polskim tj. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i m.in. Kodeksie Karnym, Ustawie Transplantacyjnej. Uczestnicy podczas prac grupowych tzw. burzy mózgów przygotowują zestawienie praw człowieka, a prowadzący dokonuje podsumowania przekazując równocześnie informacje o regulacjach prawnych i ich znaczeniu odnosząc to do szczegółowych przepisów wskazanych powyżej. Następnie, podczas wspólnej pracy grupowej, uczestnicy wskazują jakie pozytywy wynikają z dostrzegania wartości człowieka w kontekście czynników umacniających jednostkę emocjonalnie i społecznie, stanowiących zarazem czynniki dające ochronę. Wartością dodaną, wypracowaną pośrednio jest budowanie i kształtowanie empatii, tolerancji i szacunku. Potwierdzeniem wniosków wypracowanych podczas zajęć są zajęcia plastyczno-psychologiczne, podczas których uczestnicy tworzą metoda decoupage’u „słoik szczęścia”. To ćwiczenie psychologiczne polega na wrzucaniu do własnoręcznie przygotowanego słoika kartek z zapisem pozytywnych wydarzeń, emocji z każdego dnia, dzięki czemu uczestnik uczy się dostrzegania dobrych zdarzeń. Modelując pozytywne podejście do życia, zaczyna doświadczać bezpośrednio dobrodziejstwa wynikającego z empatii, tym samym uczy się dobrego, pozytywnego traktowania innych ludzi, szacunku dla nich i respektowania ich praw.

Spotkanie nr 2 porusza zagadnienie asertywności. Po wspólnym wypracowaniu i spisaniu definicji zagadnienia, w formie krótkiego wykładu zaprezentowane są techniki zachowań asertywnych. Następnie uczestnicy nabywają umiejętności praktyczne przez wykonywanie ćwiczeń z tego obszaru. Dla utrwalenia zagadnienia i stworzenia namacalnego odniesienia podczas części plastycznej, uczestnicy tworzą zakładkę do książki metodą decoupage’u z hasłem, sentencją lub obrazem wiążącymi się z pojęciem asertywności.

¹⁵ Projekt działań profilaktycznych oprac. w WP KPP Garwolin w lutym 2014r. przez mł. asp. D.Kalinowską, zatwierdzony przez komendanta KPP Garwolin mł. insp. A.Czyżewskiego, materiały własne WP KPP Garwolin.

Zajęcia nr 3 mają za zadanie uświadomić, że budzący „grozę” Kodeks Karny może być tożsamy ze zbiorem podstawowych nakazów moralnych, który obowiązywał pierwotnie wyznawców judaizmu, a następnie chrześcijan. Uczestnicy tworzą zestawienie Dekalogu z przepisami zawartymi w KK przy użyciu kodeksu. Prowadzący kierunkuje uczestników, o ile jest taka potrzeba, na wypunktowanie niżej wymienionych paralelizmów:

- przykazanie 7 „nie kradnij” odpowiada art. 278 kk – kradzież cudzego mienia;
- przykazanie 5 „nie zabijaj” odnosi się do art. 148 kk – zabójstwo, art. 155 kk – nieumyślne spowodowanie śmierci, art. 151 kk – namowa lub udzielenie pomocy do targnięcia się na życie;
- przykazanie 4, „czcij ojca swego i matkę swoją” oraz przykazanie miłości „kochaj bliźniego samego jak siebie samego” odpowiadają art. 207 kk – znęcanie się fizyczne i psychiczne nad rodziną,
- przykazanie 8 „nie mów fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu swemu” odnosi się do art. 286kk – oszustwo;
- przykazanie 10 „ani żadnej rzeczy, która jego jest” odpowiada art. 284 kk – przywłaszczenie mienia.

Przekaz zajęć ma uświadomić uczestników, że nie trzeba szczegółowo znać prawa aby żyć zgodnie z nim. W wielu kwestiach wystarczy kierować się zasadami prawości i uczciwości, tożsamymi m.in. z zasadami wiary chrześcijańskiej, etyki czy moralności. Dla utrwalenia wypracowanej wiedzy uczestnicy przygotowują metoda decoupage’u ikonę cerkiewną, która w dalszym życiu ma być drogowskazem, do postępowania zgodnie z prawem.

Ostatnie, czwarte zajęcia mają uczyć empatii i wiary w możliwość niesienia pomocy, w tworzenie dobrych relacji i wspierania innych ludzi. Uczestnicy wykonują dowolne prace metoda decoupage’u, wystawiają je na licytację podczas uroczystości szkolnych np. z okazji dnia rodziny, dnia dziecka, świąt Bożego Narodzenia, a dochód z pracy przeznaczony ma być na pomoc dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej.

Zarówno w Ogólnopolskim Głosie Profilaktyki jak i w działaniu „Znam swoją wartość, wiem co to asertywność, pomagam innym” wiele przekazywanych informacji dotyczy przestrzegania prawa, uczciwości, jednak wiele z nich bezpośrednio wiąże się z profilaktyką przemocy, zarówno przemocy rówieśniczej jak i przemocy w rodzinie. Podejmowane podczas zajęć zagadnienia uczą szanowania innych, tolerancji odmiennych poglądów i przekonań, respektowania praw drugiego człowieka, traktowania go z godnością. Koncepcja pracy profilaktycznej z wykorzystaniem szeroko rozumianej sztuki odnosi się do właściwego ukształtowania emocjonalnego i psychospołecznego jednostki, dzięki któremu wzrasta poziom bezpieczeństwa społecznego, a potrzeba ingerencji służb porządkowych maleje.

PODSUMOWANIE

Definicja podana w Lesley College określa że „terapię ekspresyjną polegają na: wykorzystaniu sztuki i jej wytworów, by zwiększyć świadomość, wspierać rozwój

emocjonalny, poprawić relacje z innymi poprzez zwiększenie dostępu do wyobraźni.”¹⁶ Tożsame zadania stawiane są obecnie profilaktyce, która ma ograniczać negatywne relacje interpersonalne, wyposażać w niezbędną wiedzę prawną i edukować młodych ludzi po to by pozytywnie kształtować ich postawy życiowe.

Poszerzenie wiedzy, nauka rozumienia siebie, swoich emocji winny skutkować podejmowaniem zachowań bezpiecznych i eliminować działania ryzykowne, zagrażające życiu, zdrowiu i bezpieczeństwu. Aby osiągnąć zamierzony skutek warto szukać narzędzi edukacyjnych, które poszerzają wiedzę, ale też rozwijają jednostkę emocjonalnie i społecznie. Dzięki temu młody człowiek będzie panował nad emocjami, nauczy się dokonywać wyborów kierując się rozumem i logiką, postawi granicę pomiędzy sobą a otoczeniem po to, aby dokonywać autonomicznych wyborów. „Arteterapia pełni funkcję terapeutyczną, uczy samodzielności i odpowiedzialności, daje poczucie bezpieczeństwa i wiarę we własne możliwości, przez co podnosi się samoocena, wyrabia wrażliwość estetyczną, wyzwala ambicje, i chęć do współpracy; pozwala pozbyć się negatywnych napięć i emocji, ułatwia komunikację”¹⁷. Powodem, dla którego młodzi ludzie łamią prawo, krzywdzą innych i eksperymentują stosując środki psychoaktywne jest ograniczona zdolność rozumienia siebie i innych zarówno w sferze poznawczej, jak i emocjonalnej. W konsekwencji nie potrafią określić powodu, dla którego podejmują działania, nie rozumieją skutków tych działań i nie zdają sobie sprawy ze swojej sprawczości wobec innych i otaczającego świata.

Młody człowiek, podatny na wpływy otoczenia, często niedostatecznie wyposażony przez rodzinę w mechanizmy obronne z łatwością wchodzi w relacje społeczne skutkujące podejmowaniem zachowań ryzykownych i niezgodnych z prawem. Oczywistym jest, że nie ma możliwości stworzenia sterylnego świata, w którym nieletni nie będą narażeni na czynniki negatywne. Zatem aby profilaktyka była skuteczna winna doposażać w wiedzę, uczyć asertywności, przekonać młodych, że kultywowanie wartości moralnych, etycznych i religijnych jest potrzebne. Sukcesem pracy prewencyjnej będzie sytuacja kiedy odbiorcy przyswoją przekazywane treści i uznają je za własne. Proces prowadzący ku temu zamierzeniu powinien być wypełniony treścią przekazywaną w atrakcyjnej formie, dzięki elementom arteterapeutycznym wzbudzać emocje, motywować do refleksji i głęboko zapadać w pamięć aby towarzyszyć młodemu człowiekowi w jego dalszym życiu.

BIBLIOGRAFIA

- Florczykiewicz Janina, Józefowski Eugeniusz. 2011. Arteterapia w edukacji i resocjalizacji. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.
- Gołaszewska Maria. 1998. Sztuka. Funkcje sztuki. W Encyklopedia psychologii, 911-915

¹⁶ M. Wiszniewski, *Terapie ekspresyjne w edukacji, profilaktyce i rozwoju osobistym*, [w:] W. Karolak, B.Kaczorowska (red.), *Arteterapia. Od rozważań nad teorią do zastosowań praktycznych*, Łódź 2011, s. 42.

¹⁷ E.Grudziewska, A.Lewicka, Skuteczność arteterapii w pracy z nieletnimi z młodzieżowych ośrodków wychowawczych, [w:] W. Karolak, B.Kaczorowska (red.), *Arteterapia. Od rozważań nad teorią do zastosowań praktycznych*, Łódź 2011, s. 113.

- Warszawa: Wydawnictwo Fundacji „Innowacja”.
- Grudziwska Ewa, Lewicka Agnieszka 2011, Skuteczność arteterapii w pracy z nieletnimi z młodzieżowych ośrodków wychowawczych. W Arteterapia. Od rozważań nad teoria do zastosowań praktycznych, Łódź: Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi.
- Konaszkiwicz Zofia 2004, Relacje pomiędzy wychowaniem, terapia i sztuką w odniesieniu do dziecka, W Terapia sztuką w edukacji, Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Konieczna Ewelina 2003, Arteterapia w teorii i praktyce, Kraków, Impuls.
- Kulczycki Marian 1990. Arteterapia i psychologia kliniczna. W Arteterapia (III) Zeszyt naukowy nr 57 Akademii Muzycznej im. K. Lipińskiego we Wrocławiu.
- Marek Elżbieta 2004. Arteterapia jako metoda wspomagająca pracę wychowawczą. W Sztuka w edukacji i terapii. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Wiszniewski Mateusz 2011. Terapie ekspresyjne w edukacji, profilaktyce i rozwoju osobistym, W Arteterapia. Od rozważań nad teoria do zastosowań praktycznych, Łódź: Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi.

MATERIAŁY INTERNETOWE

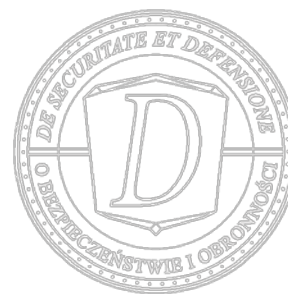
- Czwarty „Przystanek PaT” Garwolin / Miętne 2009. dokument elektroniczny. <http://pat.policja.gov.pl/pat/przystanek-pat/245,Czwarty-quotPrzystanek-PaTquot-Garwolin-Mietne-2009.html>.
- Profilaktyka a sztuka, dokument elektroniczny <http://www.pas.slaska.policja.gov.pl/grzegorz-jach/>.
- Program Profilaktyka a TY. dokument elektroniczny. <http://pat.policja.gov.pl/pat/co-to-jest-pat/44,Program-Profilaktyka-a-Ty.html>.

Agata KRZEMIŃSKA¹

Akademia Sztuki Wojennej

Wydział Zarządzania i Dowodzenia

a.krzeminska@akademia.mil.pl

SYSTEM OPIEKI NAD WETERANAMI W REPUBLICIE ESTOŃSKIEJ

ABSTRAKT: Wskutek charakteru współczesnych konfliktów zbrojnych i prowadzonych w ich wyniku operacji powstał „problem” nowej grupy społecznej, której zwyczajowo nadano miano „weteranów”. Zasadną powinnością państw stało się zapewnienie pomocy powracającym z uszczerbkiem na zdrowiu psychicznym i fizycznym żołnierzom oraz ich rodzinom. Wprowadzenie *Ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o weteranach działań poza granicami państwa* zapoczątkowało możliwość budowy systemu opieki nad weteranami w Polsce. Dążąc do stworzenia odpowiedniego systemu opieki zasadne jest przeanalizowanie tego, jak inne kraje rozwiązały ten problem. Stąd też celem poznawczym niniejszej publikacji jest identyfikacja i eksplanacja założeń funkcjonowania systemu opieki nad weteranami na przykładzie Republiki Estońskiej. Ponadto, mając na uwadze cel użytkowy – wykorzystanie założeń estońskiego systemu opieki do określenia podstawy zmian jakości funkcjonowania systemu opieki nad weteranami w Polsce – przeprowadzona została analiza SWOT omawianego systemu.

SŁOWA KLUCZOWE: weteran, Republika Estońska, system opieki nad weteranami, wojna, konflikt zbrojny

THE CARE SYSTEM OF ESTONIAN VETERANS

ABSTRACT: Due to the nature of contemporary armed conflicts and the resulting operations, the “problem” of the new social group, which has traditionally been called “veterans”, was born. It was a reasonable duty of the states to provide assistance to injured and wounded (damage to physical and mental health) soldiers returning from military operations abroad and their families. The introduction of the *Act of 19 August 2011 on Foreign Mission Veterans* has initiated the possibility of building a system of care for veterans in Poland. As it is strived to create the right care system, it is important to analyze, how other countries have solved this problem. Therefore, the cognitive goal of this publication is the identification and explanation of the assumptions of the functioning of the veteran care system in the Republic of Estonia.

¹ Agata Krzemińska – w 2014 r. uzyskała tytuł zawodowy magistra w Akademii Obrony Narodowej na kierunku Obronność w specjalności Obronność Państwa. Obecnie doktorantka w Wydziale Zarządzania i Dowodzenia Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie. Jej obszar zainteresowania naukowego obejmuje bezpieczeństwo i obronność państwa. Jest w trakcie prowadzenia badań naukowych w ramach rozprawy doktorskiej pt. „System opieki nad weteranami działań poza granicami państwa i ich rodzinami”.

In addition, in view of the utilitarian objective – the use of the Estonian system of care to determine the base of the quality changes of the veteran care system in Poland – it is carried out a SWOT analysis of the discussed system.

KEYWORDS: veteran, The Republic of Estonia, veteran care system, war

WPROWADZENIE

Lata 90. XX wieku to czas poważnych zmian jakościowych w kwestii konfliktów zbrojnych oraz nowych wyzwań dla społeczności międzynarodowej w obszarze zapewnienia bezpieczeństwa międzynarodowego. W celu zapobiegania i likwidacji skutków pojawiających się konfliktów zbrojnych, skutecznym instrumentem okazały się siły zbrojne, których użycie stało się możliwe w operacjach pokojowych, reagowania kryzysowego i wojennych poza granicami kraju.

Wraz ze zmianą charakteru konfliktów zbrojnych zmieniał się również charakter prowadzonych w ich wyniku misji i operacji, czego skutkiem był wzrost zagrożenia dla zdrowia i życia żołnierzy pełniących służbę w kontyngentach międzynarodowych. Zmieniające się warunki operacji wymuszały na siłach zbrojnych prowadzenie coraz bardziej niebezpiecznych działań, w tym również działań bojowych. Przełomowymi okazały się operacje w Iraku i w Afganistanie, w trakcie których wielu żołnierzy zostało rannych, a nawet poniosło śmierć².

Narastająca liczba potrzebujących pomocy medycznej, psychologicznej i socjalnej żołnierzy oraz ich rodzin uświadomiła politycznym decydom potrzebę unormowania statusu prawnego i zorganizowania systemu pomocy dla weteranów. Zasadną powinnością państw stało się zapewnienie pomocy powracającym z uszczerbkiem na zdrowiu psychicznym i fizycznym żołnierzom oraz ich rodzinom.

Wskutek charakteru współczesnych konfliktów zbrojnych i prowadzonych w ich wyniku operacji powstał problem nowej grupy społecznej, której zwyczajowo nadano miano weteranów³. Ze względu na fakt, że status uczestników misji i operacji poza granicami kraju nie jest uregulowany w międzynarodowym prawie humanitarnym konfliktów zbrojnych, poszczególne państwa we własnym zakresie definiują status i uprawnienia tej grupy społecznej.

Polscy żołnierze biorą udział w międzynarodowych działaniach na rzecz pokoju nieprzerwanie od 1953 r.. Narażają swoje życie w na rzecz Rzeczypospolitej Polskiej, by wspólnie z siłami koalicji i sojuszków przywrócić albo zbudować pokój w krajach pogrążonych w

² Cf. M. Schwarzgruber, *Krok do systemu*, Kurier Weterana, Przewodnik dla uczestników misji – dodatek do kwartalnika Bellona, Warszawa 2012, s. 4.

³ Zgodnie z definicjami słownikowymi, weteran to „stary, doświadczony żołnierz, uczestnik minionej wojny lub minionego powstania, ale również osoba, która przepracowała gdzieś wiele lat lub ma duże doświadczenie w czymś”, *Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/weteran.html>, (16.05.2017). Inna definicja mówi, że weteranem jest „stary, wysłużony żołnierz frontowy, który zestarzał się w służbie, pracy (dla kraju) i otrzymujący emeryturę państwową; weteranus (łac.) wysłużony żołnierz, który po odbyciu (trwającej ok. 20 lat) służby pozostawał w wojsku, jako członek doświadczonej kadry”, W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, część druga od M do Ż, HPS Rzeczypospolita, Warszawa 2007, t. V, s. 246.

konfliktach oraz zapewnić bezpieczeństwo miejscowej ludności. Wnoszą zatem istotny wkład w bezpieczeństwo międzynarodowe.

Żołnierzom, którzy doznali uszczerbku na zdrowiu fizycznym albo psychicznym, należy się wsparcie i pomoc ze strony państwa, gdyż wykonywali oni swoje obowiązki, reprezentując kraj poza jego granicami. Problemy wynikające z tego rodzaju służby dotyczą w dużej mierze również rodzin poszkodowanych oraz poległych żołnierzy, mogących potrzebować pomocy psychologicznej oraz socjalnej.

Wprowadzenie *Ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o weteranach działań poza granicami państwa*⁴ zapoczątkowało możliwość budowy systemu opieki nad weteranami, właściwe przygotowanie tego procesu oraz ewaluację utylitarnych aspektów jej wdrożenia. Dążąc do stworzenia odpowiedniego systemu opieki nad weteranami i ich rodzinami w Polsce, zasadne jest zbadanie, jak w innych krajach rozwiązano ten problem. Z pewnością czynnikiem pomocniczym w dokonaniu identyfikacji i oceny polskiego systemu opieki będą wyniki analiz prowadzonych nad systemem działającym w Republice Estońskiej. Poprzez ocenę pomocy zapewnianej weteranom w Estonii będzie możliwe odniesienie się do efektywności polskiego systemu opieki nad weteranami w kolejnych badaniach naukowych.

Wybierając Estonię, w procesie badań kierowano się kryterium członkostwa państw w NATO oraz posiadaniem przez państwo doświadczeniu w uczestniczeniu w międzynarodowych misjach i operacjach. Wybrano Republikę Estońską, ponieważ jest to państwo będące stosunkowo krótko w strukturach NATO. W związku z tym, że aktualne uwarunkowania prawne dotyczące opieki nad weteranami funkcjonują w Estonii od niedawna, można postawić tezę, iż od początku wprowadza się sprawdzonerozwiązania wzorując się na innych państwach NATO.

Wnioski z przedstawionej sytuacji problemowej przyczyniły się do sformułowania problemu głównego w postaci pytania otwartego: Według jakich założeń funkcjonuje system opieki nad weteranami w Republice Estońskiej?

Rozwiązanie problemu głównego wymaga rozstrzygnięcia następujących problemów szczegółowych:

1. Jakie rozwiązania prawne w zakresie funkcjonowania systemu opieki nad weteranami przyjęto w Estonii?
2. Jakie podmioty odpowiadają za zapewnienie pomocy weteranom?
3. Jakie uprawnienia przysługują weteranom, weteranom poszkodowanych oraz ich rodzinom?

Celem poznawczym niniejszej publikacji jest identyfikacja i eksplanacja założeń funkcjonowania systemu opieki nad weteranami w Republice Estońskiej. Celem utylitarnym – wykorzystanie założeń estońskiego systemu opieki do określenia podstawy zmian jakości funkcjonowania systemu opieki nad weteranami w Polsce.

⁴ *Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o weteranach działań poza granicami państwa*, Dz. U. 2011 r. nr 205, poz. 1203.

Niniejszy artykuł jest wynikiem badań wstępnych prowadzonych w ramach badań nad narodowym systemem opieki nad weteranami działań poza granicami państwa i ich rodzinami.

PODSTAWY PRAWNE ORAZ PODMIOTY ODPOWIEDZIALNE ZAFUNKCJONOWANIE SYSTEMU OPIEKI NAD WETERANAMI W REPUBLICIE ESTOŃSKIEJ

Republika Estońska (Estonia) to państwo powstałe po I wojnie światowej⁵, położone w północnej części Europy, nad Morzem Bałtyckim. Graniczy z Łotwą, Rosją, oraz z Finlandią (przez Zatokę Fińską). Od 17 września 1991 r. jest członkiem ONZ, od 29 marca 2004 należy do NATO, a od 1 maja 2004 należy również do Unii Europejskiej.

W estońskim systemie bezpieczeństwa militarnego istotną rolę, obok Estońskich Sił Obrony (est. *Eesti Kaitsevägi*, ang. *Estonian Defence Forces*), odgrywa ochotnicza organizacja militarna, niewchodząca bezpośrednio w strukturę sił zbrojnych, realizująca zadania wspierające na rzecz Sił Obrony, występująca jako zewnętrzny komponent pomocniczy – Estońska Liga Obrony (est. *Kaitseliit*, ang. *Estonian Defence League*). Siły zbrojne Estonii w 2014 r. liczyły 2,5 tys. żołnierzy poborowych i 3,25 tys. żołnierzy zawodowych (jest to armia poborowa z elementami uzawodowienia) oraz 14,8 tys. członków Ligii Obrony⁶. Zgodnie z opublikowanym programem rozwoju systemu obrony narodowej Estonii na lata 2013-2022, siły zbrojne tego kraju mają w nadchodzących latach pozyskać szereg nowych typów uzbrojenia i sprzętu wojskowego, a liczebność estońskiej armii ulegnie zwiększeniu⁷.

W Republice Estońskiej doceniani są wszyscy obywatele, którzy walczyli o niepodległość kraju, uczestniczyli w ramach Estońskich Sił Obrony w misjach poza granicami kraju oraz przyczynili się do umacniania estońskiej obrony narodowej. Tradycja upamiętniania poległych, opieka nad rannymi i poszkodowanymi oraz wsparcie rodzin poległych sięga dalekiej przeszłości, np. przyjęty w 1919 r. *Estonian Land Act* (Ustawa o ziemi) przyznawał ziemię tym, którzy walczyli w wojnie o niepodległość Estonii⁸.

Estońskie Siły Obrony biorą udział w operacjach poza granicami kraju od 1995 r., kiedy to weszły w skład Sił Ochronnych Organizacji Narodów Zjednoczonych (ang. *United Nations Protection Force* – UNPROFOR) w byłej Jugosławii. Pierwsze doświadczenie bojowe wojsko estońskie zdobyło natomiast w Iraku w 2003 r.⁹

W latach 1995-2012, blisko 2300 osób uczestniczyło w międzynarodowych operacjach wojskowych. W działaniach tych 130 osób zostało rannych i poszkodowanych, 34 z nich poważnie. Członkowie Sił Obrony i aktywni członkowie Ligi Obrony ranni podczas pełnienia

⁵ W latach 1940-1991 państwo istniało pod nazwą Estońska Socjalistyczna Republika Radziecka.

⁶ P. Szymański, *Polityka bezpieczeństwa i siły zbrojne państw bałtyckich*, Polska Zbrojna, <http://www.polskazbrojna.pl/home/articleshow/17848?t=Polityka-bezpieczenstwa-i-sily-zbrojne-panstw-baltyckich> (16.02.2017).

⁷ http://www.defence24.pl/analiza_estonia-rozbudowuje-armie-i-zwieksza-wydatki-na-obrone-narodowa (16.02.2017).

⁸ Estonian Ministry of Defence, *Policy regarding veterans of The Defence Forces and The Defence League*, 2012, s. 3-4.

⁹ <http://www.mil.ee/en/defence-forces/operations-abroad> (16.02.2017).

służby są dodatkowo wliczani do powyższej grupy. Obecnie około 1000 weteranów opuściło Siły Obrony. Pozostali żołnierze i oficerowie, którzy byli na misjach w dalszym ciągu pełnią służbę w Siłach Obrony¹⁰. Na dzień 10.04.2015 w Estonii było blisko 3000 weteranów, którzy uczestniczyli w operacjach sojuszniczych m.in. w Iraku, Afganistanie, Kosowie i Mali. Podczas tych operacji 11 żołnierzy straciło życie¹¹.

Estońska polityka wobec weteranów (ang. *policy regarding veterans*) ma na celu zapewnienie im profesjonalnej pomocy oraz zwiększenie uznania ich w społeczeństwie. Działalność ta ma również na celu odpowiednie zidentyfikowanie wszystkich weteranów i pomoc potrzebującym w adekwatny sposób¹².

Gwarancje udzielane weteranom Estońskich Sił Obrony i Estońskiej Ligi Obrony są określone w Ustawie o organizacji Estońskich Sił Obrony z dn. 19.06.2008 r. (ang. *Estonian Defence Forces Organisation Act*)¹³, w Ustawie o służbie wojskowej z dn. 13.06.2012 r. (ang. *Military Service Act*)¹⁴ oraz w dokumencie Ministerstwa Obrony zatytułowanym „Polityka wobec weteranów Estońskich Sił Obrony i Estońskiej Ligi Obrony” (ang. *Policy regarding veterans of the Defence Forces and The Defence League*)¹⁵ zatwierdzonym przez rząd Republiki Estonii w dniu 20 grudnia 2012 r.

W Estonii do niedawna brakowało integralnego podejścia do weteranów Sił Obrony i Ligi Obrony¹⁶. W 2012 r. w Ministerstwie Obrony Narodowej opracowano dokument zatytułowany „Polityka wobec weteranów Estońskich Sił Obrony i Estońskiej Ligii Obrony” dotyczący weteranów, którzy uczestniczyli od momentu odzyskania niepodległości Estonii w międzynarodowych operacjach wojskowych jako członkowie Sił Obrony i Ligi Obrony. Członkowie Sił Obrony i aktywni członkowie Ligi Obrony, którzy zostali ranni podczas służby, zostali dodani do adresatów świadczeń, ulg i zasiłków. Dokument określa zasady polityki wobec weteranów na lata 2013-2017. Parlamentarna Komisja Obrony Narodowej każdego roku jest informowana o wdrożeniu polityki weteranów, co świadczyć może o dużym zainteresowaniu ich losem przez państwo, kierujące ich do wykonywania zadań, gdzie podczas ich realizacji doznali uszczerbku na zdrowiu.

W opublikowanej „Polityce wobec weteranów Estońskich Sił Obrony i Estońskiej Ligii Obrony”, współpracujący eksperci z Ministerstwa Obrony Narodowej, Estońskich Sił Obrony, Estońskiej Ligii Obrony i Komitetu Badań nad Obronnością (ang. *Defence Resources Board*):

- zdefiniowali pojęcie „Weteran Sił Obrony i Ligi Obrony” oraz sformułowali zasady polityki wobec weteranów;
- ustalili podstawowe zasady polityki wobec weteranów;

¹⁰ Estonian Ministry of Defence, *op. cit.*, s. 4.

¹¹ <http://news.err.ee/115601/estonia-honors-veterans-with-flower-campaign> (16.02.2017).

¹² Estonian Ministry of Defence, *op. cit.*, s. 4.

¹³ *Estonian Defence Forces Organisation Act passed 19.06.2008*, RT I 2008, 35, 213.

¹⁴ *Military Service Act passed 13.06.2012*, RT I, 10.07.2012, 1.

¹⁵ Estonian Ministry of Defence, *Policy regarding veterans of the Defence Forces and The Defence League*, 2012.

¹⁶ Estonian Ministry of Defence, *op. cit.*, s. 4.

- przedstawili propozycje dotyczące wdrożenia i realizacji ww. polityki¹⁷.

Za zapewnienie opieki nad weteranami na szczeblu rządowym odpowiada Ministerstwo Obrony. W strukturze Ministerstwa odpowiedzialny za projektowanie i aktualizowanie polityki wobec weteranów jest Departament Służby Wojskowej, a za jej wdrożenie, realizację i koordynowanie odpowiada Dział Obsługi Kadrowej (ang. *Personnel Support Services Centre*) i Centrum Medyczne (ang. *Medical Centre*) będące jednostkami organizacyjnymi w Departamencie Wsparcia w Dowództwie Estońskich Sił Obrony (ang. *Support Command of the Estonian Defence Forces*)¹⁸¹⁹.

Zapewnieniem pomocy psychologicznej, socjalnej, religijnej i sportowej dla weteranów zajmuje się biuro wsparcia w Departamencie Kadr Sił Obrony, które opracowuje również ogólne przewodniki i wytyczne dla weteranów.

Seli Health Centre (*Ośrodek Zdrowia Seli*) – podmiot odpowiedzialny za zabezpieczenie medyczne w obszarze administracji Ministerstwa Obrony organizuje ambulatoryjną opiekę rehabilitacyjną, a także fizykoterapię i opiekę pielęgniarską dla weteranów. Do 2012 r., w Ośrodku Zdrowia Seli nie udzielano wsparcia psychologicznego i społecznego weteranom. Analizy perspektyw rozwojowych prowadzone w 2011 w Ośrodku Seli określiły taki stan rzeczy jako jedną z największych wad w Seli Health Centre. W rezultacie tego, podjęto decyzję o rozwinięciu usług psychologicznych i socjalnych od 2013 r.²⁰

Ponadto pomocą dla weteranów i ich rodzin zajmują się stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, z którymi Ministerstwo Obrony współpracuje oraz finansuje ich działalność zgodnie z obowiązującymi zasadami prawnymi dotyczącymi wsparcia i finansowania organizacji pozarządowych²¹.

DEFINICJA WETERANA W ESTOŃSKIM PRAWIE

Zgodnie z zapisami dokumentu „Polityka wobec weteranów Estońskich Sił Obrony i Estońskiej Ligi Obrony” oraz z informacji pozyskanych z Ambasady Estonii w Polsce, weteranami (est. *veteran*) są obywatele Estonii, którzy pełnili służbę wojskową w Siłach Obrony w obronie państwa za pomocą środków wojskowych lub w ramach zbiorowej samoobrony lub w międzynarodowych operacjach wojskowych w ramach Sił Obrony, jak również wszyscy żołnierze Siły Obrony i aktywni członkowie Ligi Obrony, którzy dostali orzeczenie o trwałej niezdolności do służby w wyniku obrażeń poniesionych podczas pełnienia służby w Siłach Obrony lub w szkoleniach wojskowych Ligi Obrony. Termin ten obejmuje również aktywnych członków Ligi Obrony, którzy byli zaangażowani w prowadzenie akcji ratunkowych, rozwiązywanie sytuacji kryzysowych lub stanu wyjątkowego, jak również byli odpowiedzialni za zapewnienie

¹⁷ *Ibidem*, s. 4.

¹⁸ <http://www.mil.ee/en/landforces/Support-Command-of-the-Estonian-Defence-Forces> (15.02. 2017).

¹⁹ Na podstawie danych pozyskanych z Ambasady Estonii w Polsce w dn. 07.11.2016 r., pozostających w zbiorach autora.

²⁰ Estonian Ministry of Defence, *op. cit.*, s. 19.

²¹ *Ibidem*, s. 17.

bezpieczeństwa, działań ratowniczych i bezpieczeństwa cybernetycznego oraz ci, którzy w związku z pełnioną służbą ponieśli szkody fizyczne i dostali orzeczenie o trwałej niezdolności do służby²².

W związku z powyższym definicja pojęcia „weteran” dotyczy obywateli estońskich, spełniających jeden z następujących warunków:

- wzięli udział w obronie wojskowej kraju jako część Sił Obrony;
- brali udział w ramach Sił Obrony w międzynarodowej operacji wojskowej lub zbiorowej samoobrony, na podstawie aktu o międzynarodowej współpracy wojskowej;
- podczas wykonywania obowiązków w Siłach Obrony lub jako aktywni członkowie Ligi Obrony doznali uszczerbku na zdrowiu skutkującego trwałą niezdolnością do służby²³.

Definicja weterana obejmuje członków Sił Obrony służących w organizacjach międzynarodowych i międzynarodowych strukturach wojskowych, którzy zostali delegowani z miejsca stałej dyslokacji do międzynarodowych operacji. W określeniu „weteran” uwzględniono również członków Ligi Obrony – lekarzy i inne osoby – służących w składzie Sił Obrony podczas operacji wojskowych. Równocześnie jednak definicja ogranicza się do osób, które służyły w operacjach międzynarodowych na podstawie międzynarodowej współpracy wojskowej, co oznacza, że osoby biorące udział w międzynarodowych misjach cywilnych nie są w Estonii uznawane za weteranów.

Analizowana definicja obejmuje również członków Sił Obrony i aktywnych członków Ligi Obrony rannych podczas wykonywania obowiązków służbowych w czasie pokoju, bez względu na to, czy obrażenia zostały doznane na terytorium estońskim czy poza jego granicami. Przy czym definicja nie obejmuje tych, którzy doznali uszczerbku na zdrowiu z powodu choroby zawodowej²⁴. Faktem jest, że definicja obejmuje powyższe zapisy będące zgodnymi z logiką modelu obrony narodowej, opierającej się na armii rezerwowej, jak również bierze pod uwagę wkład w obronę narodową wniesiony przez poborowych, członków Ligi Obrony i rezerwistów²⁵.

Jedną z zasad polityki wobec weteranów jest to, że nikomu nie można odmówić statusu weterana. Świadczeń i ulg wynikających z polityki wobec weteranów nie stosuje się w stosunku do osób skazanych za przestępstwa przeciwko państwu.

Istotne dla podjętej problematyki jest stwierdzenie, że udział w misjach poza granicami kraju jest naturalną częścią czynnej służby wojskowej, stąd bycie weteranem jest ogólną prawidłowością dla żołnierzy w służbie czynnej²⁶.

²² Estonian Ministry of Defence, *op. cit.*, s. 5.

²³ *Vide: Ibidem*, s. 5.

²⁴ *Vide: Ibidem*.

²⁵ *Vide: Ibidem*.

²⁶ Estonian Ministry of Defence, *op. cit.*, s. 6.

ŚWIADCZENIA PRZYSŁUGUJĄCE WETERANOM, WETERANOM POSZKODOWANYM I ICH RODZINOM

Zgodnie z zasadą przyznawania statusu weterana żołnierzom uczestniczącym w międzynarodowych operacjach wojskowych oraz zapisem mówiącym, że służba w zagranicznych operacjach jest oczywistą częścią czynnej służby wojskowej, można przyjąć, że bycie weteranem jest ogólną regułą dla żołnierzy w służbie czynnej. Stąd też żołnierze służby czynnej oraz ich rodziny powinny być otoczone wsparciem przed, w trakcie i po zakończeniu misji zagranicznej²⁷. W dokumencie „Polityka wobec weteranów Estońskich Sił Obrony i Estońskiej Ligi Obrony” bardzo dużo miejsca poświęcono temu aspektowi opieki nad weteranami i ich rodzinami. Oznacza to, że żołnierze przygotowujący się do wyjazdu na misje poza granicami kraju oraz w trakcie trwania misji są już uznawani za weteranów i przysługują im różne świadczenia, podobnie jak ich rodzinom. Potwierdzeniem tego jest fakt opisanego zabezpieczenia przysługującego żołnierzom i ich rodzinom przed, w trakcie i po misji w rozdziale dokumentu „Polityka wobec weteranów Estońskich Sił Obrony i Estońskiej Ligi Obrony” zatytułowanym *Środki pomocy dla weteranów*.

Przed operacją wojskową żołnierzom zapewnione jest wsparcie fizyczne i psychiczne przygotowujące do wyjazdu na międzynarodowe operacje militarne, w celu upewnienia się, że poradzą sobie w każdej sytuacji podczas operacji oraz będą zdolni do pomyślnej readaptacji po powrocie do kraju – zarówno w związku z kontynuacją służby w Siłach Obrony, jak również w powrocie do życia codziennego.

Żołnierze Sił Obrony powinni zostać jak najlepiej przeszkoleni przed udaniem się w rejon operacji. Oprócz szkolenia wojskowego, członkowie Sił Obrony skierowani do służby w operacji poza granicami kraju, powinni zostać poddani specjalistycznemu szkoleniu psychologicznemu, które wskaże im jak wytrzymać psychicznie w sytuacjach krytycznych. Ponadto powinni zostać poinformowani o przysługujących im świadczeniach socjalnych w przypadku doznania obrażeń²⁸.

W celu wsparcia rodzin żołnierzy, Siły Obronne powinny organizować spotkania informacyjne w różnych miejscach w całym kraju, na które zapraszani będą żołnierze wraz z rodzinami i najbliższymi. Dni informacyjne mają miejsce dwa razy w każdej placówce – jeden przed operacją i jeden w trakcie jej trwania. Podczas spotkania informacyjnego przed wyjazdem żołnierza na misję, rodziny uzyskują ogólne informacje o planowanej operacji i panujących warunkach lokalnych w teatrze działań. Zostaną również poinformowane o możliwościach utrzymywania kontaktu z żołnierzem oraz otrzymają prawne i inne praktyczne porady. Ponadto odsłuchają wykładu z psychologii, a jeżeli zajdzie taka potrzeba, odbędzie się dyskusja na temat problemów związanych z wyjazdem i powrotem członków rodziny. Spotkania informacyjne odbywają się w każdym powiecie, z co najmniej pięcioma ro-

²⁷ *Ibidem*, s. 6.

²⁸ Estonian Ministry of Defence, *op. cit.*, s. 11.

dzinami żołnierzy delegowanych do służby na misji. Takie podejście wskazuje na uaktywnienie się samowsparcia rodzin, ponieważ podczas tych spotkań rodziny mogą nawiązać relacje społeczne i się wspierać w trakcie misji.

Celem wsparcia osobistego w trakcie trwania operacji jest zapewnienie zdrowia psychicznego, motywacji i dobrego samopoczucia żołnierzy, po to aby zachowali morale i zdolność bojową. Siły Obrony ustanowiły na ten cel program pomocy, zapewniając żołnierzom przebywającemu na misji możliwość komunikacji z domem, korzystania z Internetu, możliwości sportowych i innych rozrywek. Podczas głównych świąt, takich jak Boże Narodzenie, Dzień Niepodległości czy Dzień Weterana, Estońskie Siły Obrony wysyłają paczki w rejon misji, żeby wesprzeć weteranów²⁹.

Dla jednostek w wielkości co najmniej plutonu, Siły Obronne organizują wizyty wyższych urzędników państwowych i dowódców Sił Obrony oraz organizują występy artystów estońskich.

Jeżeli istnieje taka konieczność, kapelan towarzyszy jednostce wielkości co najmniej kompanii na teatrze działań, zapewniając duchową radę i pomoc. Jeśli to konieczne, zespół psychologów zostaje tymczasowo przeniesiony do jednostki w celu zapewnienia porad w sytuacjach kryzysu i wsparcia psychologicznego³⁰.

Rodziny oraz bliscy żołnierzy pełniących służbę w operacjach poza granicami kraju powinny otrzymywać wsparcie. Podczas operacji, Siły Obrony umożliwiają najbliższym żołnierzom korzystanie z forum internetowego MPT³¹, dzięki któremu najbliżsi personelu wojskowego mogą się komunikować oraz gdzie dowódca kontyngentu, kapelan i inni mogą zamieszczać wpisy, artykuły z lokalnych mediów, porady, przydatne linki itp. Centrum Wsparcia Sił Obrony jest odpowiedzialne za funkcjonowanie forum³², które zostało założone by wspierać rodziny żołnierzy pełniących służbę w operacjach poza granicami kraju. Rodziny są informowane o tym co się dzieje na misjach oraz o szansach na bezpłatne wysłanie paczek dla żołnierzy. Dodatkowo mogą integrować się z innymi rodzinami i reprezentantami Estońskich Sił Obrony³³.

Zorganizowana 24h infolinia funkcjonuje dla zapewnienia emocjonalnego wsparcia i doradztwa w rozwiązywaniu praktycznych problemów. Daje również możliwość zwrócenia się do centrum pomocy. Na miesiąc przed zakończeniem operacji, odbywa się drugie spotkanie informacyjne dla rodzin żołnierzy, podczas którego najbliżsi żołnierzy mogą rozmawiać z psychologiem na temat ewentualnych problemów, jakie mogą napotkać po powrocie członka rodziny z operacji oraz rozwiązań, jakie powinny zastosować. Na spotkaniu tym powinny być

²⁹ Na podstawie danych pozyskanych z Ambasady Estonii w Polsce w dn. 07.11.2016 r., pozostających w zbiorach autora.

³⁰ Estonian Ministry of Defence, *op. cit.*, s. 13.

³¹ <http://mil.ee/mpt> (10.02.2017).

³² Estonian Ministry of Defence, *op. cit.*, s. 12.

³³ Na podstawie danych pozyskanych z Ambasady Estonii w Polsce w dn. 07.11.2016 r., pozostających w zbiorach autora.

podane praktyczne informacje o czasie lotu, tygodniu dostosowawczym i inne praktyczne informacje dotyczące powrotu żołnierza ze służby poza granicami Estonii³⁴.

Wsparcie po powrocie z operacji do kraju i zmiana warunków życia jest porównywalna do dyslokacji w rejon operacji i może spowodować trudności w readaptacji dla żołnierzy ich bliskich. Aby ułatwić readaptację do warunków życia w kraju, Siły Obrony organizują okres dostosowawczy, obejmujący badania lekarskie oraz grupowe sesje prowadzone przez psychologów. Podczas okresu dostosowawczego, żołnierze nadal przebywają razem wśród towarzyszy broni o podobnym doświadczeniu, tylko w warunkach pokojowych.

Po powrocie z misji, Ministerstwo Obrony organizuje okres rehabilitacji i wypoczynku dla żołnierzy wraz z ich rodzinami. Weterani, którzy wrócili z międzynarodowej misji mają zapewnioną 2 dniową rehabilitację i relaks w centrum SPA z członkami ich rodzin. Jest to początkowa część procesu pooperacyjnego dostosowania, pozwalającego żołnierzom readaptować się do życia rodzinnego i ponownie połączyć się z rodziną emocjonalnie³⁵.

Dodatkowym świadczeniem przysługującym żołnierzom służby czynnej jest wzrost pensji za udział w międzynarodowej operacji wojskowej – pensja wzrasta o 1 % za każdą misję³⁶.

Samorządy lokalne współpracują z Ministerstwem Obrony w celu zapewnienia weteranom wsparcia, tak blisko ich domu, jak to możliwe. Weterani, którzy opuszczają czynną służbę wracają do domu, co powoduje, że komunikacja z Siłami Obrony staje się coraz słabsza. Jednocześnie, problemy medyczne, socjalne i psychologiczne mogą pojawić się dopiero po powrocie do swojego rodzinnego miasta. Zatem ważne jest, by samorządy lokalne były poinformowane o możliwych problemach dotyczących osoby doświadczona służbą w międzynarodowych operacjach poza granicami kraju – problemy, które pojawią się w okresie powrotu do życia cywilnego lub w związku z trwałym urazem fizycznym. Z tego powodu, Ministerstwo Obrony w połączeniu z Siłami Obrony, szkoli pracowników socjalnych w samorządach lokalnych³⁷.

Kolejnym ze świadczeń przysługujących weteranom jest doskonalenie i przekwalifikowanie zawodowe przygotowujące do cywilnej kariery. Ma ono miejsce jeszcze podczas czynnej służby. Siły Obrony wspierają doskonalenie zawodowe i przekwalifikowanie weteranów zgodnie z planem ustawicznego kształcenia i przekwalifikowania opracowanym podczas konsultacji zawodowej weterana.

Po zakończeniu służby, weterani są wspierani w znalezieniu zatrudnienia na rynku cywilnym. Weteran, który opuszcza czynną służbę wojskową może uczestniczyć w szkoleniach w celu zdobywania wiedzy i umiejętności z zakresu przedsiębiorczości. Szkolenie takie odbywa się dla weteranów, którzy planują rozpocząć własną działalność gospodarczą³⁸.

³⁴ Estonian Ministry of Defence, *op. cit.*, s. 13.

³⁵ *Ibidem*, s. 13-14.

³⁶ Na podstawie danych pozyskanych z Ambasady Estonii w Polsce w dn. 07.11.2016 r., pozostających w zbiorach autora.

³⁷ Estonian Ministry of Defence, *op. cit.*, s. 14.

³⁸ *Ibidem*, s. 15.

Ponadto weterani mają prawo do rekompensaty czesnego, która obowiązuje na każdym poziomie edukacyjnym, zarówno w dziedzinach uznawanych za priorytety przez Siły Obrony, jak i innych³⁹. Weterani otrzymują zwrot kosztów jednego poziomu wyższego wykształcenia, matury, albo jednego szkolenia zawodowego⁴⁰.

Do świadczeń socjalnych przysługujących wszystkim weteranom w Estonii należy poręczenie kredytu hipotecznego z Fundacją Kredex⁴¹. Program poręczenia kredytów hipotecznych polega na obniżeniu kwoty pierwszej wpłaty dla weterana, który bierze kredyt na zakup nowego mieszkania lub remont posiadane⁴².

Weterani mogą korzystać również z konsultacji społecznych – doradztwa w celu uniknięcia powstawania problemów społecznych i pomocy w rozwiązywaniu dotychczasowych problemów⁴³.

Ranni weterani objęci są specjalnym pakietem świadczeń. Zgodnie z polityką wobec weteranów zatwierdzoną przez rząd Estonii, weterani poszkodowani powinni mieć zagwarantowaną możliwie jak najlepszą opiekę i rehabilitację aż do momentu, w którym będzie pewność, że są w stanie poradzić sobie w życiu i są zdolni do podjęcia pracy. W przypadku trwałego ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (który weteran nabył podczas pełnienia służby) weteran ma prawo do bezpłatnego leczenia i rehabilitacji urazów przez resztę swojego życia⁴⁴.

Estońskie Siły Obrony zapewniają rannym żołnierzom możliwie najlepszą opiekę, w razie potrzeby również we współpracy z krajami partnerskimi. Rodziny rannych, którzy odbywają leczenie w zagranicznych placówkach medycznych, uzyskują wsparcie w przygotowaniach do wizyty, a także podczas wizyty, między innymi poprzez wyznaczenie osoby wspierającej dla weterana. Należy umożliwić wizytę członkom rodziny oraz najbliższym rannego weterana w placówce medycznej oraz wesprzeć ich w zorganizowaniu lotu i zakwaterowania⁴⁵.

Gdy tylko stan zdrowia rannego żołnierza pozwoli na jego transport – proces leczenia rozpocznie się w Estonii. W przypadku gdy jest to konieczne, Siły Obrony zajmą się, we współpracy z krajami partnerskimi, w późniejszej fazie rehabilitacji przygotowaniem i dostosowaniem protezy, jeżeli weteran jej potrzebuje. W przypadku utraty kończyny wojsko przewiduje zapewnienie do trzech protez, z których jedna jest przeznaczona do wypełniania podstawowych funkcji kończyny.

W wyniku współpracy East Tallinn Central Hospital (szpitala w Tallinnie) z Amerykańskim Biurem Współpracy Obronnej, Ministerstwem Spraw Społecznych

³⁹ *Ibidem*, s. 15.

⁴⁰ Na podstawie danych pozyskanych z Ambasady Estonii w Polsce w dn. 07.11.2016 r., pozostających w zbiorach autora.

⁴¹ <http://kredex.ee/en/> (15.02.2017).

⁴² Na podstawie danych pozyskanych z Ambasady Estonii w Polsce w dn. 07.11.2016 r., pozostających w zbiorach autora.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Estonian Ministry of Defence, *op. cit.*, s. 6.

i Ministerstwem Obrony powołano Centrum Protetyki w Estonii w celu świadczenia kompleksowej opieki rehabilitacyjnej, tworzenia protez i ich naprawy.

Żołnierze Sił Obrony, którzy zostali ranni w Estonii otrzymują podstawową opiekę zdrowotną w podstawowych placówkach opieki zdrowotnej lub ośrodkach zdrowia Sił Obrony. Jeśli poszkodowany członek Siły Obrony wymaga opieki, której System Opieki Medycznej Sił Obrony nie może zaoferować, zostanie on przewieziony na leczenie w szpitalu cywilnym. Jeśli to konieczne, rodzina rannego weterana ma zapewnione zakwaterowanie w pobliżu szpitala. Liga Obrony zapewnia odpowiednie środki niezbędnej pomocy aktywnym członkom Ligi Obrony, którzy zostali ranni w szkoleniu zorganizowanym przez Ligę Obrony⁴⁶. Siły Obrony zobowiązane są do zorganizowania szkolenia osobom zapewniającym wsparcie poszkodowanym żołnierzom i ich rodzinom w okresie opieki medycznej w innym kraju oraz w trakcie rehabilitacji – ma to zapewnić skuteczność realizowanych świadczeń. Medycy, kapelani i inni pracujący w Siłach Obrony oraz będący członkami Ligi Obrony powinni być przeszkoleni z udzielania pomocy. Na rok 2012 zostało przeszkolonych 11 osób wspierających rannych weteranów i ich rodziny, ale liczba ta będzie wzrastać wprost proporcjonalnie do liczby rannych weteranów tak, aby stworzyć zrównoważony system wsparcia. Podstawowe szkolenie uczy żołnierzy dostosowania się w sytuacjach kryzysowych, radzenia sobie z depresją i problemami wynikającymi z niepełnosprawności fizycznej itd.⁴⁷.

Ranni weterani mają zapewnione wsparcie doskonalenia, szkolenia i przekwalifikowania zawodowego, które zwykle jest przygotowaniem do kariery cywilnej, ale również wojskowej. Refundacja chesnego może być stosowana do nauki na każdym poziomie edukacyjnym, zarówno w dziedzinach priorytetowych dla Sił Obrony, jak również i innych dziedzin. Ranny weteran, który nie jest już w służbie czynnej może także ubiegać się o zwrot chesnego, gdy przygotowywał się do studiów w instytucjach edukacyjnych akredytowanych w Estonii⁴⁸.

Kolejnym świadczeniem dla rannych weteranów oraz ich rodzin jest udzielanie im długoterminowego wsparcia. Centrum zabezpieczenia logistycznego Sił Obrony powinno kontynuować pracę z weteranami i ich rodzinami w dłuższej perspektywie – oferując im poradnictwo psychologiczne i społeczne. Ponadto, aby utrzymać dochody osób ewakuowanych z teatru działań wojennych z powodu urazu lub choroby Siły Obrony zachowują wypłacenie miesięcznego dodatku porównywalnego do wynagrodzenia należnego za pobyt na misjach zagranicznych. Weteranom wypłaca się również jednorazową zapomogę z powodu strat spowodowanych urazami fizycznymi. Ranni weterani, którzy odeszli z czynnej służby mogą korzystać z lokali mieszkalnych należących do Sił Obrony przez 3 lata.

Na podstawie Ustawy o organizacji Estońskich Sił Obrony, ranni żołnierze mają prawo do otrzymania renty z tytułu niezdolności do pracy, a jej wysokość powinna być wyższa niż

⁴⁶ *Ibidem*, s. 7.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 8.

wysokość renty z tytułu niezdolności do pracy przyznanej z innych powodów. Jest ona wypłacana w okresie niezdolności do pracy aż do osiągnięcia wieku emerytalnego⁴⁹.

Po osiągnięciu wieku emerytalnego, kiedy zasiłek z tytułu zdolności do pracy nie jest już wypłacany, dochód rannych weteranów nie może być zmniejszony. Oznacza to, że zasiłek równy zasiłkowi z tytułu niezdolności do pracy należy wypłacać rannym weteranom również po ukończeniu wieku emerytalnego.

Weterani ze specjalnymi potrzebami, którzy mają trudności z poruszaniem się, komunikowaniem i radzeniem sobie w codziennych czynnościach w ich mieszkaniu muszą mieć zapewnione warunki umożliwiające im samodzielną egzystencję, przy jak najmniejszej pomocy z zewnątrz. Siły Obrony mają obowiązek dostosowania mieszkania rannego żołnierza pozostającego w czynnej służbie do potrzeb osoby poszkodowanej.

W ciężkich przypadkach, gdy w następstwie utraty zdrowia ranny weteran nie jest w stanie poradzić sobie samodzielnie musi mieć zapewnioną opiekę dzienną lub 24 godziną w odpowiednim domu/zakładzie opieki⁵⁰.

Wsparcie ze strony państwa przysługuje również rodzinom poległych weteranów. Organizacją pogrzebu weterana Sił Obrony zajmują się przedstawiciele Siły Obrony a pogrzebu weterana Ligii Obrony przedstawiciele Ligii Obrony, w obu przypadkach w powiązaniu z rodziną zmarłego. Ceremonia pogrzebowa powinna być zaplanowana zgodnie z przynależnością religijną zmarłego i wolą jego rodziny. Poległy żołnierz Sił Obrony zostanie pochowany na wybranym przez rodzinę cmentarzu. Państwo lub Liga Obrony pokryją koszty związane z organizacją pogrzebu do wysokości 20-krotności państwowego zasiłku pogrzebowego.

W przypadku śmierci żołnierza Sił Obrony lub Ligii Obrony wypłaca się jednorazowe odszkodowanie członkom rodziny i innym bliskim krewnym osoby.

W przypadku śmierci żołnierza Sił Obrony, dziecko, rodzic lub wdowa jest uprawniona do pobierania renty. Podstawą do jej obliczenia jest kwota, na jaką rozliczana jest pensja członka Sił Obrony. W przypadku poborowego lub rezerwisty uczestniczącego w szkoleniach rezerwy, podstawą naliczenia renty będzie najnowsza średnia miesięczna płaca brutto w danym roku kalendarzowym.

Rodzina poległego żołnierza Sił Obronnych, która mieszka w lokalu należącym do Sił Obrony, może tam mieszkać przez kolejne trzy lata. Centrum Wsparcia Sił Obrony zapewnia długoterminowe wsparcie rodzinom poległych, oferując poradnictwo psychologiczne i społeczne. Ponadto rodziny poległych weteranów mają możliwość uzyskania opieki rehabilitacyjnej w Seli Health Centre przez 14 dni w roku. W pierwszym roku po śmierci żołnierza Sił Obrony członkom jego rodziny należy zapewnić, w razie potrzeby, większą opiekę rehabilitacyjną w Seli Health Centre⁵¹.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 9.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 10.

⁵¹ *Ibidem*, s. 11.

Fundacja Carolin Illenzeer (ang. *Carolin Illenzeer Fund*) wspiera edukację dzieci, których rodzice (rodzic) polegli lub zostali poważnie ranni pełniąc służbę w Siłach Obrony. Zbierane fundusze przeznacza na pokrycie kosztów edukacji oraz zajęć pozaszkolnych dla dzieci. Fundusz wypłaca także stypendia studiującym na uczelniach wyższych⁵².

Bardzo istotną kwestię w systemie pomocy dla weteranów w Estonii stanowi społeczne uznanie weteranów, którego istota, zgodnie z założeniami polityki wobec weteranów, opiera się na uznaniu weterana jako tego, który walczył za i w imieniu Estonii, jak również uznaniu rodziny weterana. Znaczącą rolę w zapewnianiu promowania publicznego uznania weteranów i zwiększenia ich prestiżu odgrywa strategiczna komunikacja w obszarze administracji Ministerstwa Obrony. Ważne jest, aby stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, instytucje rządowe i firmy włączyły się w działania związane ze społecznym uznaniem weteranów. Do środków zapewniających wzrost uznania społecznego weteranów można zaliczyć m.in. publiczne obchody rocznic związanych z weteranami i poległymi żołnierzami, obchody Dnia Weterana 23 kwietnia oraz organizowanie kampanii społecznych – przykładem jest coroczna kampania charytatywna pod nazwą Niebieski Kwiat Przyłaszczki (ang. *The Blue Hepatica Flower Charity Campaign*), która zachęca ludzi do noszenia przypinki w kształcie niebieskiego kwiatu przyłaszczki w celu okazania uznania dla weteranów Sił Obrony i Ligii Obrony oraz ich rodzin⁵³.

ANALIZA SWOT SYSTEMU OPIEKI NAD WETERANAMI W REPUBLICE ESTOŃSKIEJ

W celu pełnej identyfikacji systemu opieki nad weteranami w Estonii oraz wskazania rozwiązań mogących posłużyć jako kierunki zmian w polskim systemie, zastosowano analizę SWOT (ang. *Strengths* – mocne strony, *Weaknesses* – słabe strony, *Opportunities* – szanse, *Threats* – zagrożenia), będącą kompleksową metodą służącą do analizy wnętrza organizacji oraz badania jej otoczenia. Analiza SWOT polega na wszechstronnej ocenie zewnętrznych i wewnętrznych czynników określających bieżącą kondycję i potencjał rozwojowy organizacji, przy czym:

- mocne strony to czynniki wewnętrzne – pozytywne;
- słabe strony to czynniki wewnętrzne – negatywne;
- szanse to czynniki zewnętrzne – pozytywne;
- zagrożenia to czynniki zewnętrzne – negatywne⁵⁴.
-

W niniejszym artykule, ze względu na przedmiot badań, analizie SWOT zostanie poddany system opieki nad weteranami w Estonii. Mocne i słabe strony będą dotyczyły wnętrza sys-

⁵² *Vide:* <http://www.carolinillenzeerifond.ee/fondist> (16.02.2017).

⁵³ <http://annameau.ee/en/07-04-2016-blue-hepatica-flower-charity-campaign-recognize-veterans-launched-today/> (16.02.2017).

⁵⁴ G. Gierszewska, M. Romanowska, *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*, Warszawa 2002, s. 236.

temu, a więc jego struktur, podmiotów, zasobów oraz działań. Szanse i zagrożenia to czynniki zewnętrzne, płynące z otoczenia systemu opieki nad weteranami. Otoczenie systemu można podzielić na takie elementy, jak: polityczne, militarne, prawne, ekonomiczne, społeczno-kulturowe oraz technologiczne.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Szeroka definicja weterana obejmująca również żołnierzy rannych podczas zwalczania sytuacji kryzysowych. • Żołnierze przygotowujący się do służby w międzynarodowej operacji militarnej oraz podczas trwania operacji są uznawani za weteranów. • Wzrost pensji za służbę w misjach poza granicami kraju o 1% za każdą misję. • Istnienie Centrum Protetyki. • Współpraca Ministerstwa Obrony z samorządami lokalnymi – szkolenia pracowników socjalnych zapewniających wsparcie dla rannych weteranów • Zapis mówiący, iż nikomu nie można odmówić statusu weterana. 	<ul style="list-style-type: none"> • Dokument resortowy, a nie ustawa. • Regulacje dotyczące weteranów wprowadzone dopiero po 17 latach uczestnictwa estońskich żołnierzy w misjach poza granicami kraju. • Brak struktur odpowiedzialnych tylko za sprawy weteranów (podmioty zajmujące się weteranami są odpowiedzialne też za inne obszary). • Status weterana przysługuje również byłym żołnierzom armii nazistowskiej. • Brak świadczeń medycznych i socjalnych dla rodzin weteranów. • Brak świadczeń medycznych i socjalnych dla rodzin rannych weteranów. • Brak infolinii dla weteranów.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • Wprowadzenie ustawy o weteranach i ustanowienie podmiotów odpowiedzialnych stricte za weteranów. • Rewizja statusu weterana. • Wprowadzenie świadczeń socjalnych i medycznych dla rodzin rannych weteranów; • Wzrost uznania weteranów w społeczeństwie. • Obchody Dnia Weterana. • Wzrost budżetu na armię. • Działalność organizacji pozarządowych. 	<ul style="list-style-type: none"> • Planowany wzrost liczebności armii – zwiększy się liczba beneficjentów systemu i dotychczasowe rozwiązania mogą okazać się niewystraczające. • Wzrost uczestnictwa armii estońskiej w międzynarodowych operacjach militarnych – zwiększy się liczba beneficjentów systemu i dotychczasowe rozwiązania mogą okazać się niewystraczające.

Tabela 3. Analiza SWOT systemu opieki nad weteranami w Republice Estońskiej

Źródło: Opracowanie własne.

Z powyższej macierzy wynika, że w estońskim systemie opieki przeważają słabe strony i szanse, które jeśli zostaną wykorzystane pozwolą wyeliminować słabe punkty. Za newralgiczne zasadne jest uznać wprowadzenie rozwiązań prawnych mocą ustawy, która rozszerzy pakiet świadczeń dla weteranów i ich rodzin oraz powoła podmiot odpowiedzialny tylko za sprawy weteranów. Występujące zagrożenia nie są w stanie zakłócić mocnych stron systemu, które powinny być ciągle wykorzystywane i rozwijane w oparciu o pojawiające się szanse.

PODSUMOWANIE

Przyjęte w danym państwie rozwiązania prawne i funkcjonalne systemu opieki nad weteranami oraz ich ewolucja zależą w zasadniczym stopniu od liczebności armii oraz aktywności państwa na arenie międzynarodowej przejawiającej się głównie w udziale w międzynarodowych operacjach militarnych.

Estonia jest krajem, który krótko należy do struktur NATO, stąd też problemem pomocy dla weteranów, wynikających głównie z doświadczeń bojowych żołnierzy podczas operacji prowadzonych pod auspicjami Sojuszu, zajęto się relatywnie niedawno, jednakże w sposób całościowy i zintegrowany. Dokument, w którym kompleksowo opisano zagadnienia świadczeń dla weteranów – „Polityka wobec weteranów Estońskich Sił Obrony i Estońskiej Ligi Obrony” został przyjęty w 2012 r.. Zgodnie z jego zapisami status weterana przysługuje żołnierzom walczącym o niepodległość Estonii, żołnierzom służącym w międzynarodowych operacjach, ale również biorącym udział w zwalczaniu sytuacji kryzysowych oraz tym, którzy doznali uszczerbku na zdrowiu podczas treningów i szkoleń. Za wdrożenie polityki wobec weteranów odpowiada Dział Obsługi Kadrowej i Centrum Medyczne będące jednostkami organizacyjnymi Departamentu Wsparcia w Dowództwie Estońskich Sił Obrony.

Ze względu na obowiązującą definicję weterana, zgodnie z którą uznawany jest nim żołnierz już na etapie przygotowywania do wyjazdu w rejon operacji, istniejące struktury i podmioty odpowiadające za pomoc weteranom oraz różnorodność świadczeń przysługujących weteranom i ich rodzinom – zasadne jest wykorzystanie założeń systemu opieki w Republice Estońskiej do określenia podstawy zmian jakości funkcjonowania systemu opieki nad weteranami w Polsce. Główną uwagę należy skupić na zidentyfikowanych mocnych stronach i szansach dla estońskiego systemu opieki.

Zakres prowadzonych badań w niniejszym obszarze wymaga kontynuacji, a uzyskane wyniki zasadne jest traktować jako wstęp do badań nad polskim systemem opieki nad weteranami.

BIBLIOGRAFIA

- Estonian Ministry of Defence. 2012. Policy regarding veterans of The Defence Forces and The Defence League.
- Gierszewska Grażyna, Romanowska Maria. 2002. Analiza strategiczna przedsiębiorstwa. Warszawa. PWE.
- Szymański Piotr. 2015. Polityka bezpieczeństwa i siły zbrojne państw bałtyckich. W <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/17848?t=Polityka-bezpieczenstwa-i-sily-zbrojne-panstw-baltyckich>.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- <http://annameau.ee/en/07-04-2016-blue-hepatica-flower-charity-campaign-recognize-veterans-launched-today/>.
- <http://kredex.ee/en/>.

<http://mil.ee/mpt>.

<http://news.err.ee/115601/estonia-honors-veterans-with-flower-campaign>.

<http://www.carolinillenzeerifond.ee/fondist>.

http://www.defence24.pl/analiza_estonia-rozbudowuje-armie-i-zwieksza-wydatki-na-obrone-narodowa.

<http://www.mil.ee/en/defence-forces/operations-abroad>.

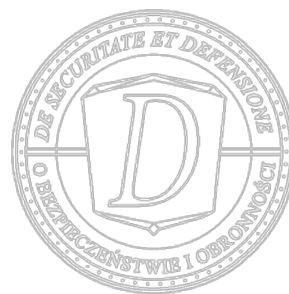
<http://www.mil.ee/en/landforces/Support-Command-of-the-Estonian-Defence-Forces>.

Helena LIŚNIEWSKA¹

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni²

Wydział Dowodzenia i Operacji Morskich

lisniewska.lenka@gmail.com

ODZYSKIWANIE IZOLOWANEGO PERSONELU – NOWY KIERUNEK W SIŁACH ZBROJNYCH RP

ABSTRAKT: W roku 1999 Rzeczpospolita Polska stała się pełnoprawnym członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego. Po siedemnastu latach członkostwa bez wątplenia można stwierdzić, że Polska stała się nie tylko państwem bardziej bezpiecznym, ale także odgrywającym istotniejszą rolę na arenie międzynarodowej. Dzięki przynależności do struktur NATO Polska skorzystała z inwestycji infrastrukturalnych, które pozwoliły na modernizację lotnisk czy baz morskich. Jednak członkostwo w NATO to także obrona kolektywna jak i Siły Odpowiedzi NATO (*NATO Response Forces*). Aby Siły Zbrojne RP mogły w nich skutecznie funkcjonować konieczna była ich transformacja. Konieczne było także stworzenie systemu odzyskiwania izolowanego personelu, który ma zastosowanie do wszelkiego rodzaju operacji prowadzonych przez Sojusz Północnoatlantycki.

W artykule przedstawiono podstawową terminologię związaną z odzyskiwaniem izolowanego personelu, obszary działań, w których funkcjonuje system odzyskiwania personelu czy opcje odzyskiwania izolowanego personelu. Istotnym elementem opracowania jest także zakres operacji odzyskiwania personelu oraz kierunki działań Sił Zbrojnych RP w kontekście zdarzeń związanych z izolowaniem personelu.

SŁOWA KLUCZOWE: Siły Zbrojne RP, izolowany personel, odzyskiwanie personelu

ISOLATED PERSONNEL RECOVERY - NEW DIRECTION IN THE MILITARY FORCES OF THE REPUBLIC OF POLAND

ABSTRACT: In 1999, the Republic of Poland became a rightful member of the North Atlantic Treaty Organization. After seventeen years of membership, one may certainly say that during this period Poland has become a state not only safer but also playing more significant part in

¹ Helena Liśniewska – magister, doktorantka III roku studiów w Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni, absolwentka Wyższej Szkoły Oficerskiej we Wrocławiu, zainteresowania naukowe to przede wszystkim grupy dyspozycyjne.

² Polish Naval Academy.

the international arena. Because of joining the NATO structures, Poland has taken advantage of infrastructure investments which helped in modernization of airports and navy bases. However, NATO membership also means collective defence and NATO Response Forces. For the Military Forces of the Republic of Poland to function within them effectively, their transformation was necessary. It was also significant to create the system of the isolated personnel recovery which is used in all kinds of NATO operations.

The article presents the basic terminology related to the recovery of isolated personnel, areas of the functioning of the system and options of recovering isolated personnel. An important element of the article is also the scope of operations of personnel recovery, as well as directions of actions of the Military Forces of the Republic of Poland in context of events related with isolating personnel.

KEY WORDS: Military Forces of the Republic of Poland, isolated personnel, personnel recovery

WPROWADZENIE

Rzeczypospolita Polska, jako jedno z państw demokratycznych, a tym samym mające możliwość współpracy z innymi podmiotami stosunków międzynarodowych, jako członek Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego czy Unii Europejskiej, musi liczyć się z zarówno pozytywnymi, jak i negatywnymi następstwami takiej działalności. Jednym z tych drugich jest przebywanie obywateli państwa polskiego w rejonach, które powszechnie są uznawane za szczególnie niebezpieczne. Angażowanie się w misje sojusznicze oraz koalicyjne jest niewątpliwie związane z większą ekspozycją na zagrożenia związane z uprowadzeniami czy porwaniami Polaków. Dlatego tak istotna jest znajomość zagadnień i procedur związanych z odzyskiwaniem izolowanego personelu. Dzięki temu możliwe jest minimalizowanie strat własnych podczas działań prowadzonych przez Siły Zbrojne RP poza granicami kraju, co stanowi jeden z ważniejszych czynników decydujących o sukcesie w działaniach bojowych³.

Warto zaznaczyć, że uprowadzenia czy porwania mogą dotyczyć nie tylko żołnierzy przebywających na misjach, ale także pracowników cywilnych wojska czy innych osób spoza struktur sił zbrojnych, znajdujących się w obszarze prowadzonych działań. Dlatego w niniejszym opracowaniu zawarto nie tylko podstawową terminologię związaną z odzyskiwaniem izolowanego personelu, ale także informacje, komu może zagrażać uprowadzenie, porwanie czy losowe zaginięcie, jakie są metody odzyskiwania izolowanego personelu oraz jak jest zorganizowany Narodowy System Odzyskiwania Personelu Wojskowego. Istotnym, choć nie jedynym dokumentem, z którego w dużej mierze korzystano podczas pisania pracy była doktryna *Odzyskiwanie Izolowanego Personelu (DD/3.3.9)*, wprowadzona do użytku w Siłach Zbrojnych RP z dniem 3 sierpnia 2010 r. Dokument ten zawiera, między innymi, kierunki działania w zakresie odzyskiwanego personelu, ogólne założenia systemu odzyskiwanego personelu czy zasady planowania odzyskiwania izolowanego personelu.

³ K. Ligęza, *Bojowe poszukiwanie i ratownictwo w czasie wojny w operacjach połączonych*, Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego Rok VI – 2012, s. 209, http://www.amw.gdynia.pl/library/File/WDiOM/RBM/2012/RBM_2012_II.pdf (14.02.2016)

Głównym celem pracy jest przybliżenie kierunków działań prowadzonych przez Siły Zbrojne RP, w zakresie odzyskiwania personelu. Wśród celów pomocniczych wyróżniono m. in. wskazanie opcji działań, które można podjąć, aby odzyskać izolowany personel, a także przedstawiono zasadność funkcjonowania Zespołu do Spraw Sytuacji Szczególnych oraz Narodowego Systemu Odzyskiwania Personelu Wojskowego.

PODSTAWOWA TERMINOLOGIA

Przybliżenie niezbędnych definicji związanych z odzyskiwaniem izolowanego personelu jest zasadne, ze względu na to, że większość terminów zostało zapożyczonych z języka angielskiego. Wynika to z faktu, iż wszelkie procedury pochodzą najczęściej z istniejących już uregulowań zapisanych w dokumentach Sojuszu Północnoatlantyckiego czy Unii Europejskiej.

Pierwszym terminem, który warto wyjaśnić, jest **izolowany personel** (*Isolated Personnel*). Zgodnie z doktryną *Odzyskiwanie Izolowanego Personelu* (DD/3.3.9) pod pojęciem tym rozumie się żołnierzy, pracowników cywilnych i kontraktowych SZ RP (oraz inne osoby spoza SZ RP wskazane przez ministra ON, przebywające w rejonach operacji prowadzonych przez SZ RP), którzy zostali odseparowani od macierzystej jednostki/organizacji i są zmuszeni do stosowania technik przeżycia, ukrywania się, przeciwdziałania wykorzystaniu lub przygotowaniu ucieczki⁴. Ten sam dokument wyróżnia cztery rodzaje izolacji personelu, który może nastąpić w trakcie prowadzenia działań na teatrze bojowym, zgubienia czy braku orientacji w terenie lub wypadku, zatrzymania przez siły rządowe, wojskowe lub policyjne władz lokalnych lub uprowadzenia przez bojowników lub ugrupowania przestępcze i terrorystyczne⁵. Inne źródło definiuje izolowany personel, jako personel zarówno cywilny i wojskowy, który został odseparowany od macierzystej jednostki lub organizacji oraz został zmuszony do stosowania technik przeżycia, ukrywania się, do przeciwdziałania wykorzystaniu lub do ucieczki⁶. Pojęcie izolowanego personelu jest związane z kolejnym terminem, który należy omówić, a mianowicie, **odzyskiwanie izolowanego personelu** (*Isolated Personnel Recovery*). Pojęcie to oznacza sumę wojskowych, dyplomatycznych i cywilnych działań, które mają na celu nie tylko odzyskanie, ale także reintegrację izolowanego personelu⁷. Warto podkreślić, że operacje mające na celu odzyskanie personelu wojskowego nie obejmują swoim zakresem standardowych działań o charakterze poszukiwawczo-ratunkowym, które są prowadzone poza wyznaczonym terenem operacji sił zadaniowych, ewakuacji jednostek wojskowych czy ewakuacji ludności cywilnej.

Personel, który może zostać odizolowany, czyli żołnierze, pracownicy cywilni sił zbrojnych, a także osoby znajdujące się na obszarze działań prowadzonych przez polskie kontyngenty

⁴ Doktryna *Odzyskiwanie Izolowanego Personelu* (DD/3.3.9), Warszawa 2010, s. 9.

⁵ *Ibidem*.

⁶ B. Pacek, J. Gęsior, *Odzyskiwanie izolowanego personelu*, „Kwartalnik Bellona” 1/2012, s. 149, https://zbrojni.blob.core.windows.net/pzdata/TinyMceFiles/kwartalnik_bellona1_2012.pdf (14.02.2016)

⁷ Doktryna *Odzyskiwanie Izolowanego...*, *op. cit.*, s. 9.

wojskowe, takie jak dziennikarze, specjaliści różnych dziedzin lub pracownicy instytucji charytatywnych, został podzielony na dwie grupy. Pierwsza z nich, to **Personel Wysokiego Ryzyka** (*High Risk of Isolation*). Są to osoby, które z racji pełnionych funkcji i realizowanych zadań są szczególnie narażone na izolację. Wśród nich można wyróżnić personel:

- załóg statków powietrznych;
- Wojsk i Służb Specjalnych;
- Zespołów Szkolno-Treningowych/Doradczych Operacyjnych Zespołów Łącznikowych;
- VIP;
- Prowincjonalnych Zespołów Rekonstrukcyjnych;
- HUMINT (Human Intelligence);
- PSYOPS (Psychological Operations);
- CIMIC (Civil-Military Co-operation);
- wykonujący zadania patrolowania czy konwojowania⁸.

Kolejną grupę stanowi **Personel Średniego Ryzyka** (*Medium Risk of Isolation*). Są to wszystkie osoby, które mogą zostać przydzielone do bezpośredniego udziału w walce podczas prowadzonych działań bojowych, a także do tworzenia zabezpieczenia wsparcia bojowego⁹. Wśród personelu średniego ryzyka można wyróżnić pracowników zatrudnionych w dowództwach oraz sztabach czy pracowników wojska, którzy zostali przydzieleni do pracy na terenach będących pod ścisłym dozorem i ochroną.

SYSTEM ODZYSKIWANIA IZOLOWANEGO PERSONELU

Urowadzenia czy losowe zaginięcia personelu niewątpliwie mogą prowadzić do wystąpienia sytuacji kryzysowych. Dlatego tak istotne jest aby skutecznie zapobiegać procederom izolowania personelu, a jeśli nie jest to możliwe, aby skutecznie odzyskiwać izolowany personel. Jest to istotne z kilku przyczyn, wśród których można wskazać:

- zaginięcia czy uprowadzenia obywateli polskich wzbudzają szczególne zainteresowanie mediów i mają wpływ na kształtowanie postaw zarówno społecznych jak i politycznych;
- zaangażowanie Polski w utrzymanie pokoju wynikające ze zobowiązań sojuszniczych będzie prowadziło do wzrostu liczby żołnierzy przebywających w rejonach niestabilnych, a tym samym do wzrostu zagrożenia uprowadzeniem czy zaginięciem;
- porwania czy uprowadzenia są organizowane przez pozapaństwowe organizacje, które nie egzekwują władzy danego kraju i nierzadko kierowane są chęcią osiągnięcia celu o charakterze politycznym;

⁸ *Ibidem*, s. 10.

⁹ *Ibidem*.

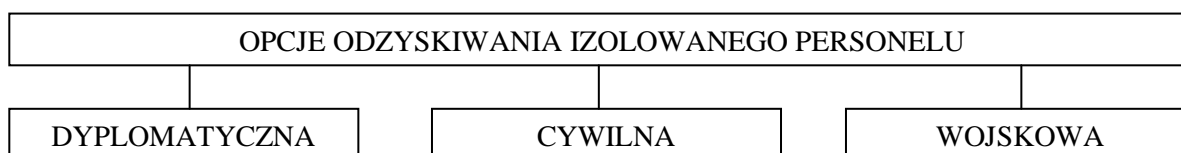
- poczucie bezpieczeństwa żołnierza oraz poczucie, że nie zostanie pozostawiony bez pomocy w sytuacji odizolowania wpływa na jego zaangażowanie podczas działań, a także motywację¹⁰.

System odzyskiwania izolowanego personelu został powołany decyzją Ministra Obrony Narodowej z dnia 9 czerwca 2010 r. w sprawie organizacji i funkcjonowania w resorcie obrony narodowej systemu odzyskiwania izolowanego personelu. Zgodnie z nią, system odzyskiwania personelu obejmuje:

- przedsięwzięcia organizacyjne, mające na celu przeciwdziałanie zdarzeniom izolacji personelu;
- realizację zadań związanych z utrzymywaniem zdolności dowództw i wojsk do odzyskiwania izolowanego personelu oraz przygotowanie personelu do przebywania w izolacji w nieprzyjaznym środowisku, a w tym odpowiednie wyposażenie personelu oraz jego wyszkolenie;
- realizację adekwatnej do zaistniałego zdarzenia reakcji, obejmującej odpowiednie działania wojskowe i angażującej niezbędne siły i środki do odzyskania izolowanego personelu oraz w porozumieniu z innymi resortami – stosowne działania dyplomatyczne, cywilne i informacyjne¹¹.

Warto zaznaczyć, że wcześniej cytowany dokument zastąpił decyzję Nr 271/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 10 sierpnia 2009 r. w sprawie podjęcia działań związanych z odzyskiwaniem personelu wojskowego. Chcąc dokonać porównania tych dokumentów, należy wskazać, iż pierwszy z nich był wydany doraźnie, po zaginięciu polskiego żołnierza na terenie Afganistanu i ograniczał się jedynie do wskazania działań operacyjnych, które powinny zostać podjęte w przypadku izolacji personelu. Drugi z dokumentów został przygotowany przez Zespół do spraw Sytuacji Szczególnych i zawiera nie tylko sposoby działań operacyjnych, ale także funkcje realizowane przez system odzyskiwania personelu. Jest to dokument zarówno uniwersalny, jak i systemowy.

System odzyskiwania izolowanego personelu zakłada trzy opcje, dzięki którym możliwe będzie prowadzenie działań mających na celu odzyskanie uprowadzonych bądź zaginionych osób. Zostały one przedstawione na poniższym rysunku nr 1.

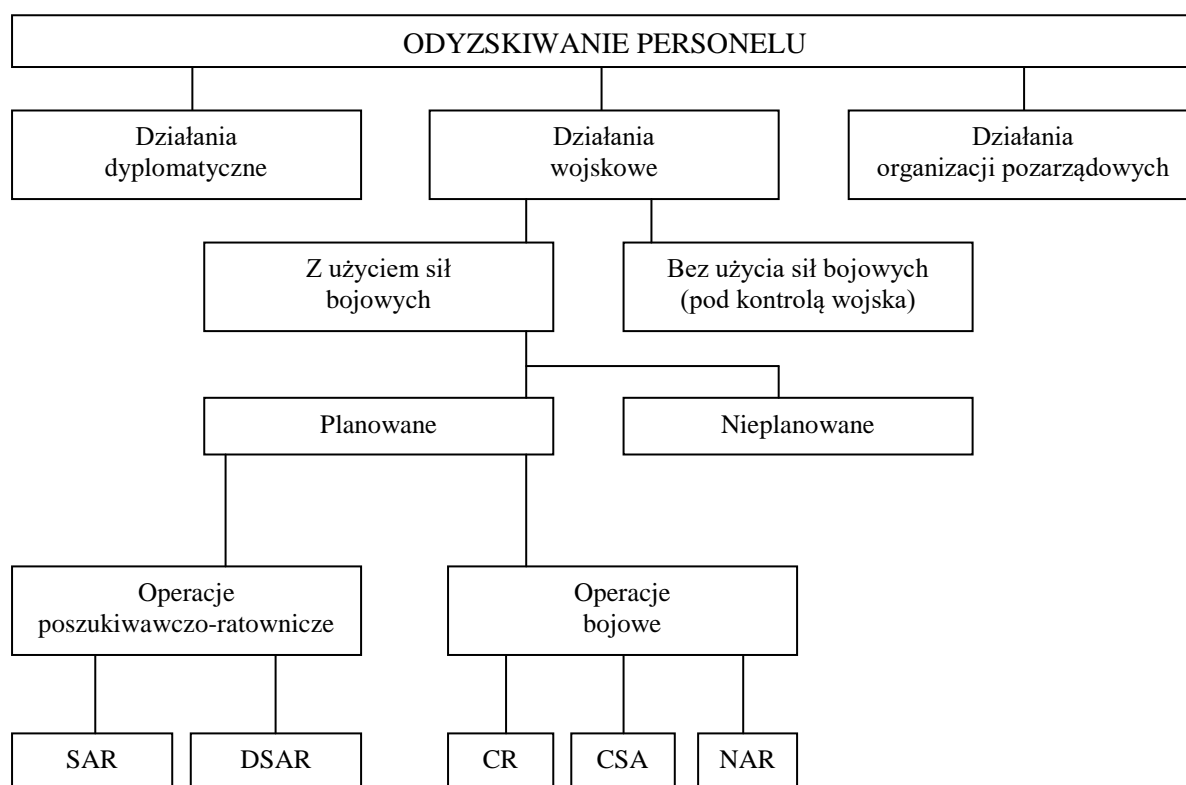
Rys. 1. Opcje odzyskiwania izolowanego personelu

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie *Doktryny Odzyskiwanie Izolowanego Personelu (DD/3.3.9)*, Warszawa 2010, s.14.

¹⁰ A. Malik, J. Gęsiór, M. Łokociejewski, *Koncepcja i ogólne zasady funkcjonowania narodowego systemu odzyskiwania personelu wojskowego*, Maszynopis na prawach rękopisu, Warszawa 2009.

¹¹ Decyzja Nr 200/ MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 9 czerwca 2010 r. w sprawie organizacji i funkcjonowania w resorcie obrony narodowej systemu odzyskiwania izolowanego personelu, Warszawa 2010, s. 1-2.

Pierwsza z wymienionych, opcja dyplomatyczna, jest najczęściej realizowana przez organizacje czy instytucje znajdujące się poza resortem obrony narodowej. Wszelkiego rodzaju działania dyplomatyczne obejmują nie tylko bezpośrednie czy pośrednie negocjacje z porywaczami, ale także układy czy umowy. Zaletą tej opcji jest niewątpliwie fakt, że niekiedy pozostaje ona jedyną możliwą do zrealizowania. W momencie, kiedy uprowadzony i personel nie został zlokalizowany, prowadzenie negocjacji z porywaczami daje możliwość nie tylko lokalizacji, ale także pozwala na przygotowanie działań mających na celu odzyskanie izolowanego personelu. Kolejna opcja, cywilna, jest również realizowana przez podmioty, nie wchodzące w skład resortu obrony narodowej. Realizują ją organizacje o charakterze rządowym, pozarządowym czy osoby prywatne, które posiadają odpowiednie siły i środki, wspierające działania odzyskiwania personelu. Opcja ta jest najczęściej wykorzystywana, gdy nie ma możliwości użycia opcji dyplomatycznej czy wojskowej bądź jej użycie jest nieracjonalne. Ostatnia z dostępnych opcji, czyli wojskowa, opiera się na odzyskiwaniu izolowanego personelu przy użyciu Sił Zbrojnych RP. Istnieją dwa rodzaje metod odzyskiwania personelu przy wykorzystaniu tej opcji. Są to metody niebojowe oraz bojowe. Szczegółowy zakres operacji Odzyskiwania Personelu został przedstawiony na rysunku nr 2.

Rys. 2. Zakres operacji Odzyskiwania Personelu

Źródło: opracowanie własne, na podstawie K. Lięęza *Bojowe poszukiwanie i ratownictwo w czasie wojny w operacjach połączonych*, „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego” Rok VI – 2012, s. 211.

Warto wyjaśnić, iż do planowanych operacji z użyciem sił bojowych o charakterze poszukiwawczo-ratowniczym zalicza się dwa typy działań, a mianowicie: operacje SAR (*Search and Rescue*) oraz DSAR (*Deployable Search and Rescue*). Wśród operacji bojowych wyróżniono: CR (*Combat Recovery*), CSAR (*Combat Search and Rescue*), a także NAR (*Non-conventional Assist Rescue*)¹².

System Odzyskiwania Personelu podczas działań w oparciu o jedną z trzech opcji realizuje jednocześnie podstawowe funkcje systemu. Należy do nich funkcja profilaktyczna, przygotowania zdolności do odzyskiwania personelu i utrzymywania na odpowiednim poziomie umiejętności personelu wojskowego do przebywania w izolacji we wrogim środowisku oraz operacyjna¹³. Pierwsza z nich, funkcja profilaktyczna polega w dużej mierze na zapewnieniu odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa osobom narażonym na izolację. Realizacja drugiej z wymienionych funkcji opiera się na zabezpieczeniu oraz odpowiednim wyposażeniu żołnierzy w sprzęt, a także na właściwym wyszkoleniu personelu wojskowego. Funkcja operacyjna, ostatnia, jest także nazywana mianem funkcji reakcji. Powodem tego jest zapewne fakt, że realizacja tej funkcji ma miejsce właśnie w momencie reakcji na zdarzenie uprowadzenia bądź zaginięcia personelu.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SIŁ ZBROJNYCH

Najbardziej klarownie i precyzyjnie kierunki działań Sił Zbrojnych RP w kontekście zdarzeń związanych z izolowaniem personelu, zostały określone w doktrynie *odzyskiwanie izolowanego personelu*. Zgodnie z nią Siły Zbrojne RP w zakresie odzyskiwania izolowanego personelu odpowiadają za:

- organizację systemu odzyskiwania izolowanego personelu w ramach narodowych komponentów;
- planowanie odzyskiwania izolowanego personelu z uwzględnieniem specyfiki działania wszystkich Rodzajów Sił Zbrojnych i komponentów SZ w ramach sił wielonarodowych przy współpracy z elementami pozaresortowymi, jeśli zajdzie potrzeba;
- przygotowanie, planowanie oraz realizacja odzyskiwania izolowanego personelu zgodnie z przyjętymi standardami i procedurami, realizowanymi w trakcie operacji wielonarodowych, połączonych oraz prowadzonych samodzielnie;
- udzielanie wsparcia sojusznikom i koalicjantom w zakresie odzyskiwania izolowanego personelu, uwzględniając ograniczenia narodowe¹⁴.

Warto zaznaczyć, że kierunki działań Sił Zbrojnych RP są zgodne oraz niejako wynikają z kierunków działań Sojuszu Północnoatlantyckiego. Działania prowadzone przez Sojusz

¹² Doktryna *Odzyskiwanie Izolowanego...*, *op. cit.*, s. 15.

¹³ J. Gęsiór, *Organizacja i funkcjonowanie Narodowego Systemu Odzyskiwania Personelu Wojskowego*, prezentacja multimedialna, Orzysz 2009 r., slajd 16.

¹⁴ Doktryna *Odzyskiwanie Izolowanego...*, *op. cit.* s. 9.

Północnoatlantycki zostały ugruntowane w szeregu dokumentów dotyczący odzyskiwania izolowanego personelu, wśród których należy wymienić:

- Joint Pub 3-50.21, Joint Tactics, Techniques and Procedures for Combat Search and Rescue;
- ATP 3.3.9.2/ATP-10, Search and Rescue;
- JWP 3-66, Joint Personnel Recovery;
- ATP 3.3.9.1/ATP-62, Combat Search and Rescue;
- STANAG – 7196, The NATO Survival, Escape/Evasion, Resistance and Extraction (SERE) Training Standard.

Odzyskiwanie izolowanego personelu, realizowane w ramach działalności i zdolności Sił Zbrojnych RP jest nową zdolnością operacyjną dla Wojska Polskiego. Wynika to nie tylko ze zobowiązań sojuszniczych czy koalicyjnych, ale także z faktu powstania nowego rodzaju zagrożeń dla personelu, zarówno wojskowego jak i cywilnego, biorącego udział w działaniach na terenie szczególnie niebezpiecznym. Tymi zagrożeniami są porwania, uprowadzenia czy losowe zaginięcia. Dlatego też, konieczne stało się nie tylko osiągnięcie nowej zdolności operacyjnej dla Sił Zbrojnych, ale także opracowanie regulacji prawnych czy procedur, które pozwolą ją osiągnąć.

Siły Zbrojne RP realizują operacje związane z odzyskiwaniem izolowanego personelu nie tylko w oparciu o dokumenty Traktatu Północnoatlantyckiego, ale także w oparciu o decyzję Ministra Obrony Narodowej z dnia 27 września 2007 r. o powołaniu etatowego Zespołu do Spraw sytuacji Szczególnych¹⁵. Zgodnie z nią zespół ten:

- koordynuje działania instytucji zaangażowanych w odzyskiwanie izolowanego personelu;
- organizuje oraz nadzoruje prace Narodowego Systemu Odzyskiwania Personelu Wojskowego;
- dokonuje przeglądów dokumentów związanych z odszukiwaniem czy uwalnianiem izolowanego personelu;
- ujednolica system dokumentów obowiązujących w Siłach Zbrojnych RP z dokumentami obowiązującymi w NATO;
- tworzy oraz wprowadza koncepcje szkoleń dla personelu wojskowego SZ narażonego na izolowanie;
- planuje zakup sprzętu oraz wyposaża personel wojskowy w sprzęt niezbędny do przetrwania w sytuacji uprowadzenia czy losowego zaginięcia.

¹⁵ B. Pacek, J. Gęsiór, *Odzyskiwanie izolowanego...*, *op. cit.*, s. 155.

WNIOSKI

Narażenie na uprowadzenie, porwanie czy losowe zaginięcie podczas działań w rejonach szczególnie niebezpiecznych jest wpisane w ryzyko podejmowane przez zarówno żołnierzy, jak i osoby cywilne, które decydują się na udział w takich działaniach. Jednak wystąpienie takiego rodzaju incydentu nie może narazić na niepowodzenie całej misji. Dlatego konieczne jest efektywne funkcjonowanie systemu odzyskiwania izolowanego personelu. Przemawia za tym wiele argumentów, wśród nich znajdują się: kreowanie postaw żołnierzy, czynniki utrzymania morale na wysokim poziomie czy oczekiwania opinii publicznej oraz mediów co do spełnienia ich oczekiwań i rozpoczęcia działań poszukiwawczych bądź mających na celu uwolnienie porwanych i przetrzymywanych osób.

Aby podjąć natychmiastowe działania w momencie zaistnienia zdarzenia, konieczne jest posiadanie nie tylko struktur i regulaminów, ale także wyszkolonych sił i sprawnych środków. Z tego względu w Siłach Zbrojnych RP pojawiła się problematyka związana z odzyskiwaniem izolowanego personelu. Pojawiła się ona w dwóch odśłonach. W jednej z nich skupiono się na stworzeniu struktur, regulaminów czy systemu prawnego regulującego podział kompetencji podczas działań w sytuacji kryzysowej, jaką niewątpliwie jest zaginięcie lub uprowadzenie personelu. W drugiej położono nacisk na wyszkolenie personelu wojskowego, który w sytuacji dostania się w niewolę będzie mógł przetrwać oraz ułatwić przeprowadzenie operacji odzyskania. Jednak należy pamiętać, że nawet najlepiej wyszkolony żołnierz, z najlepszym sprzętem, nie będzie w stanie ani uniknąć incydentu uprowadzenia czy zaginięcia, ani samodzielnie się uratować. Dlatego też tak istotne jest funkcjonowanie skutecznego systemu odzyskiwania izolowanego personelu w Siłach Zbrojnych RP.

BIBLIOGRAFIA

- Decyzja Nr 200/ MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 9 czerwca 2010 r. w sprawie organizacji i funkcjonowania w resorcie obrony narodowej systemu odzyskiwania izolowanego personelu, Warszawa 2010.
- Doktryna Odzyskiwanie Izolowanego Personelu (DD/3.3.9), Warszawa 2010.
- Gęsior Janusz. 2009. Organizacja i funkcjonowanie Narodowego Systemu Odzyskiwania Personelu Wojskowego Orzysz.
- Ligęza Krzysztof. Bojowe poszukiwanie i ratownictwo w czasie wojny w operacjach połączonych, Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego Rok VI – 2012. http://www.amw.gdynia.pl/library/File/WDiOM/RBM/2012/RBM_2012_II.pdf
- Malik A. Gęsior J. Łokociejewski M. 2009. Koncepcja i ogólne zasady funkcjonowania narodowego systemu odzyskiwania personelu wojskowego, Maszynopis na prawach rękopisu, Warszawa 2009.
- Pacek Bogusław. Gęsior Janusz. 2012. Odzyskiwanie izolowanego personelu, Kwartalnik Bellona 1/2012. https://zbrojni.blob.core.windows.net/pzdata/TinyMceFiles/kwartalnik_bellona1_2012.pdf.

Daniel SMAGA¹⁶

Akademia Sztuki Wojennej¹⁷

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

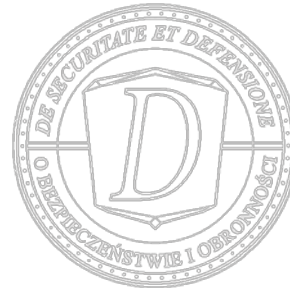
daniel_smaga@interia.pl

Marcin MAZUREK¹⁸

Akademia Sztuki Wojennej¹⁹

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

marcinmazurekpriv@gmail.com

SPECYFIKA ZADAŃ POLSKIEJ POLICJI WOBEC TERRORYZMU

ABSTRAKT: Artykuł zawiera specyfikę zadań polskiej Policji wobec terroryzmu, uwzględniając bezpieczeństwo, które jest najważniejszą wartością człowieka. Na artykuł składa się przegląd przedmiotowych definicji oraz prezentacja działań stricte policyjne, mających na celu ukazanie szeroko pojętego zwalczania terroryzmu przez tę uzbrojoną formację. Zaprezentowano również umiejscowienie policji w systemie antyterrorystycznym Polski.

SŁOWA KLUCZOWE: policja, terroryzm, bezpieczeństwo

SPECIFICS OF TASKS OF POLISH POLICE TOWARDS TERRORISM

ABSTRACT: This article contains the specificity of the Polish police's work against terrorism, taking into account security, which is the most important human value. It is described basic definitions connected to main topic at the beginning of the article. In addition, there is presented police actions aimed at demonstrating the widely defined fight against terrorism by this armed formation. Article also presented the location of the police in the anti-terrorist system of Poland.

KEYWORDS: police, terrorism, security

¹⁶ Daniel Smaga – magister, doktorant Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie. Ukończył studia licencjackie (bezpieczeństwo wewnętrzne) oraz studia magisterskie (administracja) na Akademii Obrony Narodowej. W ramach swojej działalności brał czynny udział w konferencjach naukowych organizowanych na uczelniach krajowych (Akademia Obrony Narodowej w Warszawie, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Uniwersytet Wrocławski). Ponadto opublikowanych zostało kilka artykułów, których jest autorem i współautorem (zbiory pokonferencyjne, Zeszyty Naukowe WBN AON, ArchaeGraph, Political Preferences, Akademia Ignatianum). Jego zainteresowania naukowe skupiają się na zagrożeniach dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski.

¹⁷ War Studies University Academy.

¹⁸ Marcin Mazurek – magister, doktorant Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie.

¹⁹ War Studies University Academy.

Walka z terroryzmem jest związana pośrednio i bezpośrednio z postawą, jaką wobec niej prezentuje społeczeństwo. Zrozumienie zagrożeń pojawiających się wraz ze zjawiskiem i właściwe pojmowanie tego, czym naprawdę ono jest, daje szansę na skuteczne przeciwstawienie mu się. Koniecznym jest rozsądne podchodzenie do terroryzmu, terrorystów i przede wszystkim do walki z terroryzmem²⁰.

WPROWADZENIE

We współczesnym świecie, terroryzm jest zjawiskiem, które należy do największych zagrożeń bezpieczeństwa. Nawiązując do tego, zasadne jest zwalczanie go, wykorzystując do tego różnorodne siły i środki.

Celem artykułu jest przybliżenie zagadnienia terroryzmu oraz przedstawienie kompetencji polskiej Policji w zakresie walki z tym zjawiskiem. Mając na uwadze złożoność problemu, skupiono się na istotnych zagadnieniach z punktu widzenia Policji w ramach jej wewnętrznych przepisów i rozwiązań. Za hipotezę przyjmuje się, że polska Policja poprzez swoje ustawowe zadania i regulacje wewnętrzne, skutecznie wykorzystuje swój potencjał w walce z zagrożeniami terrorystycznymi w naszym kraju.

Obecnie stwierdza się, że Polska nie jest krajem, w którym należy spodziewać się ataku terrorystycznego. Aczkolwiek, analizując sytuację polityczną na świecie, zasadne jest, by trzymać w gotowości państwo i odpowiedzialne struktury na wypadek pojawienia się

w naszym kraju opisywanego zjawiska. Nie jest ono przewidywalne – nastąpić może w każdym momencie. Polska Policja, realizując działania z zakresu taktyki działań antyterrorystycznych jest formacją, która posiada bardzo wysokie kwalifikacje z tego obszaru. Jednakże, warte uwagi jest podkreślenie aspektu współpracy z całym społeczeństwem (innymi służbami oraz instytucjami, organizacjami), ponieważ nawet najlepsze jednostki, które odpowiadają za bezpieczeństwo wewnętrzne oraz porządek publiczny w Polsce, nie są w stanie w pełni przeciwdziałać zjawisku o charakterze terrorystycznym.

CHARAKTERYSTYKA PODSTAWOWYCH POJĘĆ – TERRORYZM, POLICJA, BEZPIECZEŃSTWO

W literaturze podmiotu, istnieje ogromna ilość definicji pojęcia „terroryzm”. Niestety, nie ma jednej uniwersalnej, która oddawałaby wszystko to, by dokładnie określić to pojęcie. Szacuje się, że w oficjalnym obiegu międzynarodowym jest ich blisko dwieście²¹.

Słownik wyrazów obcych PWN, określa terroryzm jako „stosowanie terroru, zwłaszcza działalność niektórych ugrupowań ekstremistycznych usiłujących za pomocą zabójstw politycznych, porwań zakładników, uprowadzeń samolotów i podobnych środków, zwrócić uwagę opinii publicznej na wysuwane przez siebie hasła lub wymusić na rządach państwo kreślone ustępstwa czy świadczenia”²².

Z kolei według profesora Tomasza Aleksandrowicza, specjalisty w dziedzinie terroryzmu, pojęcie to oznacza:

²⁰ T. Białek, *Terroryzm. Manipulacja strachem*, Warszawa 2005, s.222.

²¹ T. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008, s. 20.

²² W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1997, s. 1108.

*użycie siły lub przemocy przeciwko osobom lub własności z pogwałceniem prawa, mające na celu zastraszenie i wymuszenie na danej grupie ludności lub państwie ustępstw w drodze do realizacji określonych celów. Działania terrorystyczne mogą dotyczyć całej populacji, jednak najczęściej są one uderzeniem w jej niewielką część, aby pozostałych obywateli zmusić do odpowiednich zachowań*²³.

Warto przytoczyć również odniesienie do terroryzmu, które zawarł Kuba Jałoszyński w swoim dziele „Zagrożenie terroryzmem w wybranych krajach Europy Zachodniej oraz w Stanach Zjednoczonych”. Mianowicie, „terroryzm w obecnym kształcie ma swoje korzenie zarówno w wewnętrznych uwarunkowaniach danego kraju, zmianach zachodzących w mentalności społeczeństw, jak i irracjonalnym postrzeganiu przez człowieka otaczającej rzeczywistości”²⁴.

Ze względu na charakterystykę i obszar niniejszego artykułu, zasadnym jest również odniesienie do przestępstwa o charakterze terrorystycznym, zapisanym jako czyn zabroniony w art. 115 § 20. Kodeksu Karnego:

Przestępstwem o charakterze terrorystycznym jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 5 lat, popełniony w celu:

- 1) poważnego zastraszenia wielu osób,*
- 2) zmuszenia organu władzy publicznej Rzeczypospolitej Polskiej lub innego państwa albo organu organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania określonych czynności,*
- 3) wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce Rzeczypospolitej Polskiej, innego państwa lub organizacji międzynarodowej – a także groźba popełnienia takiego czynu*²⁵.

Podsumowując rozumienie słowa „terroryzm”, wyróżnia się zasadnicze cechy, które charakteryzują owe pojęcie:

- użycie bądź groźba użycia brutalnej i okrutnej przemocy za pomocą różnorodnych, dostępnych w danym czasie środków;
- walka ukierunkowana na osiągnięcie wyznaczonego celu (polityczny, militarny, etniczny, ideologiczny, religijny), np. nieprawidłowe funkcjonowanie instytucji i służb publicznych, wliczając w to infrastrukturę;
- zastraszanie państwa przez ofiary – zagrożenie zdrowia lub życia;
- łamanie praw humanitaryzmu – najczęściej celem ataku są niewinni ludzie cywilni;
- rozgłos²⁶.

Pojęcie „bezpieczeństwo”, pochodzi z łaciny od wyrażenia *securitas* i oznacza stan niezagrażenia²⁷. Bezpieczeństwo rozumie się również jako stan „(...) spokoju, pewności siebie,

²³ T. Aleksandrowicz, *op. cit.*, s. 19.

²⁴ K. Jałoszyński, *Zagrożenie terroryzmem w wybranych krajach Europy Zachodniej oraz w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa 2001, s. 8.

²⁵ K. Liedel, *Bezpieczeństwo informacyjne w dobie terrorystycznych i innych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, s. 132; *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny* (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

²⁶ B. Hołyst, *Terroryzm*. Tom 1, Warszawa 2009, s. 56.

²⁷ L. Winniczuk (red.), *Mały słownik polsko-łaciński*, Warszawa 1997, s.347.

stan i poczucie pewności, wolność od zagrożeń; strachu lub ataku”²⁸. Bezpieczeństwo to nie tylko stan ale również proces, który polega na ciągłości działalności jednostek czy też narodów międzynarodowych, w celu kreowania oczekiwanego stanu. Bezpieczeństwo pojmuje się zatem jako stan i proces²⁹.

Trudniej definiować porządek publiczny związany z pojęciem bezpieczeństwa. Opierając się na definicji W. Kawki, za porządek publiczny uznaje się: „spokój i bezpieczeństwo jako elementy charakterystyczne dla pewnego stanu, umożliwiające zorganizowanie społeczeństwu niezakłóconego współżycia oraz rozwój”³⁰. Z kolei według S. Glasera; „porządek publiczny to stan bezpieczeństwa istniejący w społeczeństwie, stan niezakłóconego panowania porządku prawnego albo też, z punktu widzenia podmiotowego, stan świadomości społeczeństwa o istnieniu tego stanu”³¹. Natomiast bezpieczeństwo publiczne rozumiane jest jako „stan, w którym ogółowi obywatele indywidualnie nieoznaczonych, żyjących w państwie i społeczeństwie, nie grozi żadne niebezpieczeństwo, i to niezależnie od tego, jakie byłoby jego źródło”³². Warto również przytoczyć definicję bezpieczeństwa publicznego ze „Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego”: „bezpieczeństwo publiczne (*public security*) to stan na obszarze państwa powstały w wyniku zorganizowanej obrony i ochrony osób i mienia przed zagrożeniami na lądzie, morzu i w powietrzu”³³.

Reasumując, definiując bezpieczeństwo publiczne oraz porządek publiczny, należy wyeksponować najważniejsze treści. Owe stany dotyczą ochrony porządku prawnego, życia i zdrowia ludzi, jak również ich majątku przed niezgodnymi z prawem działaniami innych jednostek.

ZADANIA POLICJI WOBEC TERRORYZMU

Na mocy Ustawy o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 powołano Policję³⁴, jako uzbrojoną i umundurowaną formację, której funkcjonariusze ślubują; „strzec bezpieczeństwa Państwa i jego obywateli, nawet z narażeniem życia”³⁵. W ramach zadań ustawowych Policja zajmuje się ochroną bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymaniem bezpieczeństwa i porządku publicznego³⁶. Policja składa się ze służb: kryminalnej, prewencyjnej oraz wspomagającej w zakresie organizacyjnym, logistycznym i technicznym³⁷.

²⁸ L. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2012, s. 76.

²⁹ P. Sztompka, *Socjologia, analiza społeczeństwa*, Kraków 2002, s.34.

³⁰ W. Kawka, *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno 1999, s. 46.

³¹ S. Glaser, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1993, s. 355.

³² M. Małecka-Łyszczek, *Wybrane aspekty prawa jednostki do bezpieczeństwa na szczeblu samorządu lokalnego* [w:] E. Ura (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne we współczesnym państwie: praca zbiorowa*, Rzeszów 2008, s. 10-11.

³³ J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008, s. 19.

³⁴ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. z 2007 r. Nr 43, poz. 277 z późn. zm.), art. 149

³⁵ *Ibidem*, art. 27.

³⁶ *Ibidem*, art. 1.

³⁷ *Ibidem*, art. 4.

Natomiast system bezpieczeństwa państwa w zakresie walki ze zjawiskiem terroryzmu, funkcjonuje na trzech głównych, zasadniczych płaszczyznach: strategicznej, taktycznej, operacyjnej oraz dodatkowej – terenowej:

- poziom strategiczny – Prezes Rady Ministrów, Rada Ministrów, Międzyresortowy Zespół do Spraw Zagrożeń Terrorystycznych, Kolegium do Spraw Służb Specjalnych, Rządowy Zespół Zarządzania Kryzysowego;
- poziom operacyjny – tworzy Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (Centrum Antyterrorystyczne ABW w którym pełni służbę oddelegowani funkcjonariusze Policji), RCB – Rządowe Centrum Bezpieczeństwa;
- poziom taktyczny – tworzy Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Policja, Straż Graniczna, Agencja Wywiadu, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Żandarmeria Wojskowa, Biuro Ochrony Rządu, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, Państwowa Straż Pożarna, Ministerstwo Obrony Narodowej, Generalny Inspektor Informacji Finansowej, Międzyresortowy Komitet Bezpieczeństwa Finansowego, Służba Celna, Ministerstwo Spraw Zagranicznych;
- poziom terenowy – w terenie główną rolę odgrywają wojewodowie³⁸.

Z powyższego zestawienia wynika, że Policja jest ważnym elementem zwalczania terroryzmu na poziomie taktycznym. Pomimo braku jednoznacznego wskazania tej funkcji w jej zdaniach w Ustawie o Policji. Docelowo jest powołana do wykrywania i ścigania sprawców przestępstw, a terroryzm jest przestępstwem ujętym w Kodeksie Karnym.

Terroryzm w znacznej większości przypadków wymierzony jest w zwykłych obywateli³⁹. Bezpieczeństwo w przestrzeni publicznej jest wartością egzystencjonalną z punktu bezpieczeństwa jednostki. Policja w reagowaniu i przeciwdziałaniu zjawisku terroryzmu musi być przygotowana na szereg zmiennych sytuacyjnych. Akty terroryzmu są nagłe i często działania wobec nich sprowadzają się wyłącznie do bezpośredniego reagowania.

Podczas działań policyjnych w sytuacji zamachu terrorystycznego jest odzyskanie kontroli w miejscu jego wystąpienia oraz naturalizacja osobowo – technicznych źródeł zagrożenia. Najgorszym rozwojem sytuacji jest ta, gdy dochodzi do utraty kontroli nad przebiegiem wydarzeń, zwłaszcza w czasie, gdy dochodzi do równoległych zamachów terrorystycznych lub zamachów wtórnych. Policja wtedy staje przed zadaniem odpowiedniego doboru sił i środków oraz ich relokacji.

Takie sytuacje kryzysowe wymagają użycia znacznie zwiększonej ilości sił i środków policyjnych, takich jak pododdziały prewencji Policji i policyjne siły specjalne⁴⁰. Wobec zagrożenia terrorystycznego, policjanci muszą sprostać konieczności przeciwdziałania nie tylko zagrożeniom życia i zdrowia ludzi, ale także zagrożeniom bezpieczeństwa mienia o znacznych rozmiarach oraz

³⁸ *Narodowy Program Antyterrorystyczny na lata 2015-2019* [M.P. z 2014 r., poz. 1218].

³⁹ B. Hołyst, *Socjologia kryminalistyczna - T.1-T.2*, Warszawa 2007, s. 37.

⁴⁰ *Zarządzenie nr 213 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 lutego 2007 r. w sprawie metod i form przygotowania i realizacji zadań Policji w przypadkach zagrożenia życia i zdrowia ludzi lub ich mienia albo bezpieczeństwa i porządku publicznego* § 2 pkt 6. (Dz. Urz. Nr 5, poz. 49).

ważnych obiektów dla bezpieczeństwa i obronności państwa, w tym m.in. obiektów organów władzy administracyjno-państwowej, gospodarki i kultury narodowej oraz przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych innych państw. Działania prowadzone są dwuwymiarowo. Pierwsze z nich to zapobieganie i zwalczanie terroryzmu w ramach działań prewencyjnych, a drugim są działania w odpowiedzi na sam atak terrorystyczny. Zapewnienie bezpieczeństwa wymaga dodatkowych, ponadprzeciętnych sił i środków policyjnych. Tymi siłami są formacje specjalne, które nadano odpowiednie uprawnienia oraz możliwości organizacyjno-taktyczne i materiałowe celem fizycznej walki z terroryzmem⁴¹.

POLICYJNY SYSTEM ANTYTERRORYSTYCZNY I KONTRTERRORYSTYCZNY

Ustrojodawca w art. 5 Konstytucji wyraźnie wskazuje jakie wartości są przez nie chronione i jakie zadania realizowane. Zapisy konstytucyjne pokazują, iż bezpieczeństwo państwa jest wypadkową wielu płaszczyzn życia i funkcjonowania społecznego. Terroryzm jest zagrożeniem, które zaburza funkcjonowanie procesu społecznego. Zatem, aby tego procesu nie naruszać, Policja prowadzi ustawowo określone czynności:

- operacyjno-rozpoznawcze – rozpoznanie zagrożenia/zjawisk (osoby współpracujące, finansujące, wspierające terrorystów) wśród obywateli polskich i obcokrajowców, osób zamieszkałych na stałe lub tymczasowo przybywających na terenie RP; pozyskiwanie osobowych źródeł informacji (OZI), umożliwiających rozbicie struktur terrorystycznych i dotarcie do ludzi z nimi powiązanych, a przede wszystkim udaremnienie zamachów; prowadzenie rozpoznania wśród środowisk osób wywodzonych się z państw wysokiego ryzyka; rozpoznanie osób z zaburzeniami psychicznymi, które pod wpływem medialnego efektu terroryzmu mogą być zainspirowane do podjęcia tego typu działań⁴². Wymienione przykładowe czynności z tego zakresu realizują w większości policjanci pionu kryminalnego w ramach pracy operacyjnej w współpracy z dzielnicowymi dokonującymi rozpoznania w swoich rejonach służbowych;
- porządkowo-ochronne – wytypowanie regionów i miejsc newralgicznych, potencjalnie mogącymi być celem zamachu terrorystycznego i objęcie ich szczególnym nadzorem poprzez patrole prewencji, tj. obiekty użyteczności publicznej, ambasady, metro.
- z zakresu utrzymania sił i środków do realizacji zadań – zachowanie ciągłości dyspozycyjnej oddziału prewencji, komórek antyterrorystycznych zespołów negocjatorów i pirotechników; zwiększenie ich mobilności;

⁴¹ J. Szafranski, *Współdziałanie jednostek obrony terytorialnej i policji w walce z terroryzmem*, Szczytno 2004, s. 57.

⁴² Państwa wysokiego ryzyka – Afganistan, Algieria, Egipt, Irak, Iran, Jordania, Liban, Libia, Pakistan, Palestyna, Sudan, Syria, państw muzułmańskich, Wspólnoty Niepodległych Państw i republik kaukaskich, wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej); *Ostrzeżenia dla podróżujących*, http://www.msz.gov.pl/pl/informacje_konsularne/ostrezenia/ostrezenia_dla_podrozujacych (24.03.2017).

- z zakresu wymiany informacji i współdziałania – pozyskiwanie, przetwarzanie i przekazywanie informacji w ramach współpracy z innymi służbami; przynależność do zespołów zarządzania kryzysowego⁴³.

W ramach systemu, Policja jest zobligowana na mocy porozumień w ramach przepisów prawa do współpracy z innymi służbami oraz strażami i inspekcjami. Z współpracy wynika obowiązek analizy informacji na temat zagrożenia terroryzmem.

Policja ma za zadanie prowadzić rozpoznanie operacyjne wobec swoich obywateli oraz cudzoziemców przebywających w Polsce, a także wobec grup i organizacji, które są podejrzewane o działalność terrorystyczną. Polska Policja współdziała z zagranicznymi oraz międzynarodowymi w przypadku zwalczania terroryzmu znacząca jest współpraca z Europolem i Interpolem⁴⁴.

W Polsce jest brak wyraźnego podziału na działania antyterrorystyczne i kontrterrorystyczne⁴⁵, w przypadku rozważań o roli Policji w zwalczaniu terroryzmu, takie rozróżnienie jest niezbędne w ramach szkolenia i praktyki działania. Zadania Policji będą dotyczyły obydwu typów działań w zestawieniu z realnym zagrożeniem. Działania antyterrorystyczne i kontrterrorystyczne mają za zadanie uzupełniać się⁴⁶. Według Romana Polko pojęcia antyterroryzm i kontrterroryzm wchodzą w zakres szerszego pojęcia - „zwalczanie terroryzmu”, które określane jest jako: „operacje realizowane poprzez działania antyterrorystyczne i przeciwterrorystyczne (defensywne i ofensywne) polegające na stawianiu oporu terroryzmowi w całym okresie zagrożenia w celu zapobiegania minimalizowania skutków działania terrorystów”⁴⁷. Na antyterroryzm i kontrterroryzm składają się działania, ogólnie nazywane antyterroryzmem o charakterze defensywnym i ofensywnym. Działania antyterrorystyczne, inaczej defensywne skupiają się na zdobywaniu informacji przez służby specjalne, a także Policję⁴⁸. Ich czynności polegają na:

- – uzyskiwaniu informacji, praca służb w tym przypadku opiera się na współpracy z tajnymi informatorami, przeglądaniu stron internetowych, publikacji prasowych oraz użyciu sprzętów detektywistycznych;
- – analizowaniu informacji, czynność polegająca na analizie uzyskanych informacji, służby sprawdzają czy są one rzetelne i potrzebne w późniejszym czasie;
- – wykorzystaniu informacji w tym kroku działania opierają się na opracowaniu czynności jakie należy podjąć, aby zapobiec potencjalnemu atakowi terrorystycznemu⁴⁹.

Z kolei działania kontrterrorystyczne - ofensywne, polegają na:

- – prowadzeniu czynności ratunkowych mających na celu bezpieczne odbicie zakładników przetrzymywanych przez terrorystów;

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ K. Liedel, *Zwalczanie terroryzmu międzynarodowego w polskiej polityce bezpieczeństwa. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2010, s. 42.

⁴⁵ K. Jałoszyński, *Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi. Aspekty organizacyjne i prawne*, Warszawa 2010, s. 59.

⁴⁶ R. Polko, *GROM w działaniach przeciwterrorystycznych*, Warszawa 2009, s. 23.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ K. Jałoszyński, *Współczesny wymiar antyterroryzmu*, Warszawa 2008, s. 99.

⁴⁹ *Ibidem*.

- – schwytaniu osób, które są podejrzewane o uczestniczenie w organizacjach terrorystycznych oraz wspomaganie działań terrorystycznych;
- – eliminacji osób prowadzących działalność terrorystyczną, najczęściej przywódców organizacji terrorystycznych⁵⁰.

POLICYJNE SIŁY SPECJALNE – REAGOWANIE

Policja w swej strukturze terenowej, by skutecznie móc dotrzeć w miejsce zdarzenia lub w miejsce neutralizacji zagrożenia, wprowadziła następujące rozlokowanie sił na terytorium RP⁵¹:

- Samodzielne Pododdziały Antyterrorystyczne Policji (SPAP) rozdysponowane są w dziewięciu poszczególnych miastach: w Gdańsku, Białymstoku, Łodzi, Katowicach, Krakowie, Poznaniu, Szczecinie, Rzeszowie i we Wrocławiu;
- Sekcje Antyterrorystyczne (SAT) znajdują się w siedmiu kolejnych komendach wojewódzkich: w Bydgoszczy, Gorzowie Wlkp., Kielcach, Lublinie, Olsztynie, Opolu i Radomiu;
- Biuro Operacji Antyterrorystycznych Komendy Głównej Policji (BOA KGP) w Warszawie.

W systemie antyterrorystycznym w policyjnej strukturze pododdziałów SPAP i SAT funkcjonuje 13 zespołów minersko-pirotechnicznych działających w ramach neutralizacji zagrożenia bombowego. Szczegóły funkcjonowania wymienionych podmiotów reguluje przepis wewnętrzny Komendanta Głównego Policji w postaci Zarządzenia nr 19 Komendanta Głównego Policji z dnia 14 lipca 2015 r. w sprawie metod i form działania pododdziałów antyterrorystycznych Policji oraz komórek minersko-pirotechnicznych⁵².

Siły specjalne Policji przygotowane są do fizycznego zwalczania terroryzmu, bezpośredniej reakcji na zaistniały fakt popełnienia czynu terrorystycznego z pobudek politycznych, religijnych lub innych. Pododdziały te przejmują działanie w sytuacji, gdzie działania przeciętnych funkcjonariuszy nie mają szansy powodzenia lub są nie wystarczające. Są to sytuacje zakładnicze w budynkach, statkach morskich i powietrznych oraz środkach komunikacji miejskiej. Siły specjalne są również wykorzystywane do zwalczania aktów terrorkryminalnego i akcji zatrzymywania szczególnie niebezpiecznych przestępców. Policjanci prowadzą również działania ratownicze i ochronne. Natomiast działania bojowe grup i zespołów antyterrorystycznych realizowane są jako działania: antyterrorystyczne, działania ratunkowe, działania realizacyjne i działania minersko-pirotechniczne⁵³.

⁵⁰ *Ibidem*, s.10.

⁵¹ W. Zubrzycki, *Pododdziały antyterrorystyczne Policji*, Warszawa 2010, s. 13.

⁵² *Zarządzenia nr 19 Komendanta Głównego Policji z dnia 14 lipca 2015 r. w sprawie metod i form działania pododdziałów antyterrorystycznych Policji oraz komórek minersko-pirotechnicznych* (Dz. U. KGP z dnia 15 lipca 2015 r., poz. 5).

⁵³ *Zarządzenie nr 19 Komendanta Głównego Policji z dnia 14 lipca 2015 r. w sprawie metod i form działania pododdziałów antyterrorystycznych Policji oraz komórek minersko-pirotechnicznych Policji*, §5. (Dz. Urz. KGP poz. 52 z 14 lipca 2015).

Komendant Główny Policji w zarządzeniu nr 1042 z dnia 28 września 2007 r. w sprawie szczególnych zasad organizacji i zakresu działania komisariatów i innych jednostek organizacyjnych wskazuje Komendę Główną Policji jako podmiot działający na rzecz przeciwdziałania i fizycznego zwalczania terroryzmu oraz organizowania, koordynowania i nadzoru działań Policji w ramach przedsięwzięć antyterrorystycznych takich jak szkolenie antyterrorystyczne i negocjacje policyjne⁵⁴. Na mocy wymienionego zarządzenia, Samodzielny Pododdział Antyterrorystyczny Policji (SPAP), przeznaczony jest w ramach taktyki terrorystycznej do fizycznego zwalczania terroryzmu, prowadzenia działań rozpoznawczych i bojowych.

W strukturze KGP, Biuro Operacji Antyterrorystycznych jest komórka odpowiedzialną za realizację organizowanie i koordynowanie działań wymagających specjalistycznych sił i środków taktyczno-technicznych, w ramach:

- likwidacji i przeciwdziałania zamachom terrorystycznym w ramach skoordynowanych działań bojowych o szczególnym stopniu zagrożenia czynnikami chemicznymi, biologicznymi, wybuchowymi oraz materiałami promieniotwórczymi;
- prowadzenia negocjacji policyjnych⁵⁵;
- działań wpierająco-ochronnych osób;
- wpierających poszczególne komórki policyjne w ramach swych kwalifikacji i umiejętności;
- dokonywania analiz oraz podejmowania inicjatyw celem realizacji procesu zwalczania terroryzmu;
- współpraca międzynarodowa i wewnątrz krajowa z podmiotami właściwymi, celem przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu⁵⁶.

Policyjne siły antyterrorystyczne zostały objęte procedurami reagowania kryzysowego w oparciu o schematy i scenariusze sytuacyjne, dotyczące zagrożenia atakiem terrorystycznym na ważny dla bezpieczeństwa i obronności państwa obiekt lub obiekt użyteczności publicznej. Akty terrorystyczne mogą wystąpić w postaci:

- podłożenie ładunku wybuchowego;
- uprowadzenie osoby lub osób;
- uprowadzenie środka transportu w komunikacji lądowej, lotniczej lub wodnej;
- zajęcie obiektu, w tym również z przetrzymywaniem zakładników.

Policja realizuje zadania na rzecz minimalizacji zagrożenia terroryzmem w ramach podstawowej służby patrolowej. Funkcjonariusze prewencji zwracają szczególną uwagę na ten rodzaj za-

⁵⁴ J. Szafrąński, *Bezpieczeństwo i obrona państwa w aspekcie zagrożeń terrorystycznych* [w:] J. Szafrąński (red.), *Współczesne zagrożenia terroryzmem oraz metody działań antyterrorystycznych*, Szczytno 2007, s. 29-30.

⁵⁵ *Zarządzenie Komendanta Głównego Policji nr 1041 z dnia 28 września 2007 r. w sprawie szczególnych zasad organizacji i zakresu działania komend komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji*, § 28 (Dz. Urz. KGP nr 18 z 15 października 2007).

⁵⁶ *Zarządzenie nr 1429 KGP z dnia 31 grudnia 2004 r. w sprawie wprowadzenia w Policji procedur reagowania w sytuacjach kryzysowych* (Dz. Urz. KGP nr 3 z 28 stycznia 2005 r.).

grożenia w przestrzeni publicznej. Natomiast pododdziały AT przeciwdziałają zagrożeniom przestępczości zorganizowanej i terroryzmu w ramach interwencji o wysokim stopniu niebezpieczeństwa, które wymagają specjalnych umiejętności i wyposażenia. Siły specjalne Policji stanowią ostateczne wsparcie do podstawowych sił Policji pełniąc służbę w terenie.

PODSUMOWANIE

Obecnie, przeciwdziałanie terroryzmowi, stanowi jedno z największych wyzwań współczesnego świata w obszarze bezpieczeństwa państwa. Dla Policji, jako sztandarowej instytucji w walce z tym zjawiskiem, wyzwaniem w XXI wieku jest rozwój współpracy krajowej oraz międzynarodowej w tym zakresie. Co więcej, władze kraju winny wprowadzać i cyklicznie aktualizować odpowiednią politykę antyterrorystyczną, w tym tworzenie prawa antyterrorystycznego, w którym będzie odpowiednie uporządkowanie i skonkretyzowanie instytucji oraz wykonywanych przez nie poszczególnych czynności, tak, aby uniknąć powielenia zadań. Przykładem takim jest Narodowy Program Antyterrorystyczny (obecnie funkcjonuje na lata 2015-2019), określając Policję jako kluczową instytucję, mającą na celu zwalczanie terroryzmu.

Przyjęta hipoteza została potwierdzona. Polska Policja, poprzez swoje ustawowe zadania, umiejętnie wykorzystuje swój potencjał w walce z zagrożeniami terrorystycznymi i terrorem kryminalnym w naszym kraju. Świadczą o tym statystyki policyjne oraz codzienna obserwacja przestrzeni bezpieczeństwa życia publicznego w Polsce. W ramach realnej współpracy z innymi podmiotami bezpieczeństwa państwa i współpracy międzynarodowej wymiernie przyczynia się do budowy bezpieczeństwa międzynarodowego co plasuje Polskę jako wiarygodnego i profesjonalnego kreatora przestrzeni bezpieczeństwa państw UE.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

- Aleksandrowicz Tomasz. 2008. *Terroryzm międzynarodowy*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Białek Tomasz. 2005. *Terroryzm. Manipulacja strachem*. Warszawa: Wydawnictwo Studio EMKA.
- Glaser Stefan. 1993. *Polskie prawo karne w zarysie*. Warszawa: Wydawnictwo Arche.
- Hołyst Brunon. 2007. *Socjologia kryminalistyczna - T.1-T.2*, Warszawa: Wydawnictwo Lexis Nexis.
- Hołyst Brunon. 2009. *Terroryzm. Tom 1*. Warszawa: Wydawnictwo Lexis Nexis.
- Jałoszyński Kuba. 2001. *Zagrożenie terroryzmem w wybranych krajach Europy Zachodniej oraz w Stanach Zjednoczonych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Jałoszyński Kuba. 2008. *Współczesny wymiar antyterroryzmu*, Warszawa: Wydawnictwo TRIO.
- Jałoszyński Kuba. 2010. *Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi. Aspekty organizacyjne i prawne*. Warszawa: Wydawnictwo TRIO.

- Kaczmarek Julian, Łepkowski Wojciech, Zdrodowski Bogdan (red.). 2008. Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Kawka Władysław. 1999. Policja w ujęciu historycznym i współczesnym. Wilno: Wydawnictwo ART.
- Kopaliński Władysław. 1997. Słownik wyrazów obcych. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Korzeniowski Leszek. 2012. Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Wydawnictwo: Wydawnictwo DIFIN.
- Liedel Krzysztof. 2010. Zwalczanie terroryzmu międzynarodowego w polskiej polityce bezpieczeństwa. Zarządzanie bezpieczeństwem. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Liedel Krzysztof. 2014. Bezpieczeństwo informacyjne w dobie terrorystycznych i innych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Małecka-Łyszczek Marzena. 2008. Wybrane aspekty prawa jednostki do bezpieczeństwa na szczeblu samorządu lokalnego. W: Bezpieczeństwo wewnętrzne we współczesnym państwie, 9-15. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Polko Roman. 2009. GROM w działaniach przeciwterrorystycznych. Warszawa: Wydawnictwo: Biura Bezpieczeństwa Narodowego.
- Szafrański Jerzy. 2004. Współdziałanie jednostek obrony terytorialnej i policji w walce z terroryzmem. Szczytno: Wydawnictwo Wydziału Wydawnictw i Poligrafii WSP.
- Szafrański Jerzy. 2007. Bezpieczeństwo i obrona państwa w aspekcie zagrożeń terrorystycznych. W: Współczesne zagrożenia terroryzmem oraz metody działań antyterrorystycznych, 27–39. Wydawnictwo Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie.
- Sztompka Piotr. 2002. Socjologia, analiza społeczeństwa. Kraków: Wydawnictwo ZNAK.
- Winniczuk Lidia. (red.). 1997. Mały słownik polsko-łaciński. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Zubrzycki Waldemar. 2010. Pododdziały antyterrorystyczne Policji. Warszawa: Wydawnictwo Jografika.

AKTY PRAWNE

- Narodowy Program Antyterrorystyczny na lata 2015-2019 [M.P. z 2014 r., poz. 1218].
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. z 2007 r. Nr 43, poz. 277 z późn. zm.).
- Zarządzenia nr 19 Komendanta Głównego Policji z dnia 14 lipca 2015 r. w sprawie metod i form działania pododdziałów antyterrorystycznych Policji oraz komórek minersko-pirotechnicznych (Dz. U. KGP z dnia 15 lipca 2015 r., poz. 5).
- Zarządzenie Komendanta Głównego Policji nr 1041 z dnia 28 września 2007 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji (Dz. Urz. KGP nr 18 z 15 października 2007).
- Zarządzenie nr 1429 KGP z dnia 31 grudnia 2004 r. w sprawie wprowadzenia w Policji procedur reagowania w sytuacjach kryzysowych (Dz. Urz. KGP nr 3 z 28 stycznia 2005 r.).
- Zarządzenie nr 19 Komendanta Głównego Policji z dnia 14 lipca 2015 r. w sprawie metod i form działania pododdziałów antyterrorystycznych Policji oraz komórek minersko-pirotechnicznych Policji (Dz. Urz. KGP poz. 52 z 14 lipca 2015).

Zarządzenie nr 213 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 lutego 2007 r. w sprawie metod i form przygotowania i realizacji zadań Policji w przypadkach zagrożenia życia i zdrowia ludzi lub ich mienia albo bezpieczeństwa i porządku publicznego (Dz. Urz. Nr 5, poz. 49).

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

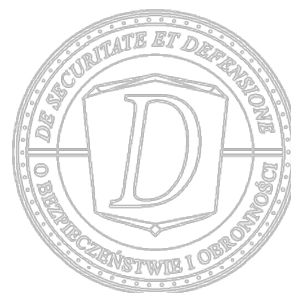
Ostrzeżenia dla podróżujących, http://www.msz.gov.pl/pl/informacje_konsularne/ostrzezenia/ostrzezenia_dla_podrozujacych,dn.24.03.2017.

Marta STEMPIEŃ¹

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach²

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

marta.stempien@onet.pl

DŹIHADYZM A TWORZENIE QUASI-PAŃSTW. FUNKCJONOWANIE „PAŃSTW DŹIHADYSTYCZNYCH” W PRZESTRZENI MIĘDZYNARODOWEJ – STUDIUM PORÓWNAWCZE

ABSTRAKT: Pomimo, że Państwo Islamskie jest obecnie jednym z największych zagrożeń dla bezpieczeństwa międzynarodowego, to próby utworzenia quasi-państw przez dżihadystów, które można określić mianem „państw dżihadystycznych”, nie są nowym zjawiskiem. Na przestrzeni lat powstało wiele islamskich emiratów, państw islamskich i kalifatów, w tym m.in. Islamski Emirat Afganistanu czy Islamski Emirat Somalii.

Celem artykułu jest określenie w jaki sposób struktury „państw dżihadystycznych” są w stanie dokonywać ekspansji, a także jakie są prognozy ich funkcjonowania w środowisku międzynarodowym. Artykuł opiera się zarówno na istniejących strukturach, jak i tych, które uległy dezintegracji, stworzonych przez Asz-Szabab, Boko Haram, Talibów oraz Państwo Islamskie. Współczesne środowisko międzynarodowe tworzy odpowiednie warunki nie tylko dla proliferacji ideologii dżihadyzmu, o czym świadczą liczne ataki terrorystyczne, ale także to do budowy quasi-państw. Wydaje się, że struktury formowane przez dżihadystów są coraz bardziej skoncentrowane na rozwoju administracji na okupowanych terytoriach. Jednakże istnieje szereg ograniczeń, uniemożliwiających długofalowe funkcjonowanie „państw dżihadystycznych”, dlatego żadne z dotychczas utworzonych nie przetrwało próby czasu.

SŁOWA KLUCZOWE: Asz-Szabab, Boko Haram, dżihadyzm, emirat, kalifat, „państwo dżihadystyczne”, Państwo Islamskie, Talibowie

¹ Marta Stempień – magister, doktorantka w Zakładzie Bezpieczeństwa Międzynarodowego i Studiów Strategicznych Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół problematyki międzynarodowego terroryzmu, dżihadyzmu, współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych, w szczególności w regionie Bliskiego Wschodu, a także geopolityki Stanów Zjednoczonych. Jest autorką publikacji naukowych, w czasopiśmie tj. „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne”, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne”, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” czy „Secretum. Służby specjalne, bezpieczeństwo i informacja” oraz w monografiach o zasięgu krajowym i międzynarodowym, poświęconym zagadnieniom bezpieczeństwa.

² Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.

FUNCTIONING OF „JIHADI STATES” IN THE INTERNATIONAL SPACE – COMPARATIVE STUDY

ABSTRACT: Although the Islamic State is now one of the main threats to international security, the jihadists’ attempts to create quasi-states, which can be called “jihad-states” are not a new phenomenon. Over the years, a number of Islamic emirates, Islamic states and caliphates have been created, including Islamic Emirate of Afghanistan, or Islamic Emirate of Somalia.

The article aims to determine how the structure of “jihadi-states” are able to carry out the expansion, and what are the forecasts of their operational capabilities in the international environment. The article is based both on existing structures, and those that disintegrated, created by Al-Shabaab, Boko Haram, Taliban and Islamic State. Contemporary international environment creates the right conditions for the proliferation of, not only the jihadism ideology, as evidenced by numerous terrorist attacks, but also for the construction of a quasi-states. It seems that the structures formed by the jihadists are increasingly focused on the administration development in the occupied territories. However, there are a number of limitations that prevent the long-term functioning of “jihadi-states” because none of the previously created survived the test of time.

KEYWORDS: Al-Shabaab, Boko Haram, caliphate, emirate, “jihadi-state”, jihadism, Islamic State, Taliban

WPROWADZENIE

Proklamowanie quasi-państwa, opartego na ideologii dżihadyzmu³ czy to pod nazwą islamskiego emiratu, państwa islamskiego lub kalifatu, wydaje się deklaracją zwiększania wpływów i postępującego rozwoju danej grupy. Jest również działaniem mającym na celu zniechęcenie oponentów, a więc ukazanie własnej siły. Takie quasi-państwa tworzone przez organizacje dżihadystyczne dzielą szereg istotnych cech. Przede wszystkim są silnie zakorzenione w ideologii, nastawione internacjonalistycznie oraz ekspansywnie. Przejawiając silną chęć zwalczania „wrogów islamu”, przede wszystkim cywilizacji Zachodu. Nie uznają międzynarodowego porządku, granic państwowych oraz narodowości, dążąc do ustanowienia globalnego podmiotu opartego na szariacie.

Jednakże w historii podobnych manifestów okazywało się, że tego typu twory nie utrzymywały swojej samozwańczej państwowości. Pomimo licznych prób utworzenia quasi-państw przez dżihadystów, które można określić mianem „państw dżihadystycznych”, żadne z nich nie zbudowało trwałych struktur państwowych. Co więcej większość z nich istniała jedynie w sferze deklaratywnej, bowiem zostały utworzone jedynie aby odstraszyć rywali. Inne utrzymywały się stosunkowo długo podejmując kompleksowe próby zarządzania okupowa-

³ Dżihadyzm to „inspirowana religijnie ideologia głosząca, że użycie wszelkich dostępnych środków w celu opanowania całego świata przez islam jest obowiązkiem moralnym każdego muzułmanina”; R.J. Neuhau, *The Regensburg Moment*, “First Things”, listopad 2006, s. 68; Dżihadyzm można podzielić na: irredentny, rewolucyjny, klasyczny oraz globalny. Pierwsza forma, charakteryzuje się dążeniem do wyzwoleń ziem zamieszkiwanych przez daną grupę oraz atakowaniem konkretnego wroga. Dżihadyzm rewolucyjny dąży do obalenia władz danego państwa. Klasyczny jego forma cechuje się odwoływaniem do obrony ludności muzułmańskiej przez zewnętrznym agresorem, zaś globalny dżihadyzm, charakteryzuje się działaniami nieograniczonymi geograficznie; G. Ramsay, *Jihadi Culture on the World Wide Web*, New York: Bloomsbury Academic 2013, s. 5.

nym terytorium. Przykładem tego typu podmiotów są: Islamski Emirat Afganistanu, Islamski Emirat Somalii czy Emirat Kaukaski. Jednakże szczególny rozrost roli tego typu struktur nastąpił po wydarzeniach określanych mianem „Arabskiej Wiosny”. Mowa tu nie tylko o kalifacie Państwa Islamskiego, a wcześniej Państwie Islamskim w Iraku i Syrii, ale także nigeryjskim kalifacie Boko Haram, który pomimo złożenia przysięgi wierności liderowi IS, wydaje się w znacznej mierze funkcjonować na własnych zasadach.

Chociaż próby stworzenia „państw dżihadystycznych” są stałym elementem współczesnego świata, to od kilku lat takie działania uległy nasileniu. Ponadto grupy tworzące tego typu podmioty są coraz bardziej świadome trudności w ich długofalowym utrzymaniu. Z tego względu koncentrują się nie tylko na taktykach specyficznych dla organizacji terrorystycznych, ale także rozwijają administrację na zajętych terytoriach. Dżihadyści stają się coraz bardziej wyspecjalizowani w wykorzystywaniu destabilizacji państw do rozrostu własnych struktur. Korzystają z destabilizacji wewnętrznej danego państwa, nie chcąc funkcjonować jak organizacje terrorystyczne, nieposiadające własnego terytorium, a jedynie niewielkie bazy, które wspierane są przez lokalnych sojuszników.

Artykuł prezentuje „państwa dżihadystycznych”, na przykładzie struktur Talibów, Asz-Szabab, Boko Haram oraz Państwa Islamskiego, omawiając ich cechy wspólne oraz rozbieżności. Przedstawia sposoby rozumienia ich wyjątkowo agresywnego zachowania, ostatecznie dokonując oceny oraz prognozy ich funkcjonowania w środowisku międzynarodowym.

„PAŃSTWA DŻIHADYSTYCZNE” W AFGANISTANIE I SOMALII

Przed proklamowaniem samozwańczego kalifatu Państwa Islamskiego, najbardziej „udanymi” próbami utworzenia „państw dżihadystycznych” były twory afgańskich Talibów oraz somalijskiej Asz-Szabab. W październiku 1997 r. Talibowie ogłosili powstanie Islamskiego Emirat Afganistanu, który w 2000 r. kontrolował prawie 90 proc. powierzchni państwa, na terytorium którego został utworzony⁴. Afganistan to państwo o powierzchni 652 230 km², a więc Talibowie w okresie panowania kontrolowali ponad 587 tys. km². Nawet po jego upadku w 2001 r., zachowali znaczny stopień kontroli nad lokalnymi społecznościami. Pomimo zniszczenia samozwańczej struktury, Talibowie uznają, że funkcjonuje ona nadal, będąc jedynym pełnoprawnym państwem islamskim, a każdy kolejny przywódca jest jedynym prawowitym imamem. Od 2001 r. walczą oni o odzyskanie władzy w Afganistanie⁵.

Okres panowania afgańskiego emiratu to również zawiązanie sojuszu z Al-Kaidą Osamy ibn Ladena. Pomimo, że relacje Talibów z Al-Kaidą naznaczone są wieloma konfliktami, to terytorium Afganistanu uznawane jest za główną kwaterę dżihadystów kierowanych przez Ajmana az-Zawahiriego. Działalność Al-Kaidy, ograniczona w ostatnich latach przez wzrost aktywności Państwa Islamskiego, zdaje się wymuszać zacieśnianie więzi z afgańskimi, ale

⁴ I. Ness (ed.), *International Encyclopedia of Revolution and Protest*, Oxford 2009, s. 3247.

⁵ Vide A. Rashid, *Taliban*, New Haven, CT: Yale University Press 2010, H. Abbas, *The Taliban revival: violence and extremism on the Pakistan-Afghanistan frontier*, New Haven, London: Yale University Press, 2014.

również pakistańskimi Talibami. Potwierdza to złożenie przysięgi wierności przez lidera Al-Kaidy przywódcy Talibów – Akhtarowi Mohammadowi Mansourowi, z sierpnia 2015 r. Publiczna akceptacja zobowiązania pokazuje, że nowy lider afgańskich dżihadystów nie ma zamiaru zerwać więzi z Al-Kaidą⁶.

Wydaje się, że przysięga Az-Zawahiriego jest pragmatycznym zabiegiem, mającym na celu zażegnanie walki o władzę, po śmierci mułły Omara⁷. Spory wewnętrzne wśród poszczególnych grup Talibów, mogą spowodować przejęcie wpływów w regionie przez tzw. Państwo Islamskie, które utworzyło w Afganistanie i Pakistanie Prowincję Khurasan (*Wilayat Khurasan*), na mocy przysięgi złożonej przez członków Tehrik-e-Taliban⁸. Zatem zobowiązanie ma na celu wzmocnienie globalnej sieci Al-Kaidy, która w ostatnich latach nie tylko ucierpiała z powodu utraty części swojego pierwotnego przywództwa, na czele z Osmą ibn Ladenem, ale także straciła zwierzchnictwo na wieloma lokalnymi grupami i oddziałami na rzecz samozwańczego kalifatu Państwa Islamskiego.

Innym obszarem budowania wpływów Al-Kaidy stała się Somalia, w której organizacja w 2012 r. utworzyła swoją filię. Pomimo, że w 2009 r. somalijski parlament usankcjonował wprowadzenie w całym kraju prawa szariatu, to Asz-Szabab (*Harakat asz-Szabab al-Mudżahidin* – HSM; *Xarakada Mujaahidiinta al-Shabaab*) w 2010 r., ogłosiło powstanie emiratu w Somalii. Od tego czasu kontroluje znaczną część terytorium tego państwa, Pozostała podzielona jest pomiędzy obszar kontrolowany przez władze centralne, na czele z prezydentem Hassanem Sheikhiem Mohamudem oraz samozwańcze republiki Galmudug, Puntland oraz Somaliland⁹, które wybiły się na niepodległość na skutek wojny domowej. Rząd w zasadzie nie posiada realnej kontroli nad terytorium Somalii, władając jedynie fragmentami zdestabilizowanego państwa¹⁰.

Asz-Szabab, podobnie jak Talibowie, na ogół wykorzystuje partyzancką formę walki i jest skonstruowana na podobieństwo sił rebelianckich. Jedna trzecia z dokonywanych przez tę grupę ataków to zamachy bombowe. W 2014 r., w Somalii miało miejsce dwa razy więcej ataków i zgonów z powodu zamachów terrorystycznych niż w 2013 r., a Asz-Szabab była odpowiedzialna za większość ataków¹¹.

⁶ *As-Sahāb Media presents a new video message from Dr. Ayman al-Zawāhirī: “Pledging Bay’ah To Mullā Akhtar Muḥammad Manṣūr”*, <http://jihadology.net/2015/08/13/as-sa%E1%B8%A5ab-media-presents-a-new-video-message-from-dr-ayman-al-%E1%BA%93awahiri-pledging-bayah-to-mulla-akhtar-mu%E1%B8%A5mmad-man%E1%B9%A3ur/> (20.09.2015).

⁷ Muhammed Omar, zwany mułłą Omarem, był twórcą i wieloletnim przywódcą ugrupowania Talibów. Po przejęciu władzy a Afganistanie, stał na czele Islamskiego Emiratu Afganistanu.

⁸ *Law of Allah or The Laws of Man*, “Dabiq”, 2014, Iss. 10, Ramadan 1436 (czerwiec/lipiec 2014), s. 23.

⁹ W 1998 r. niezależność ogłosił również Jubaland, jednakże w 2001 r., na mocy porozumienia powrócił pod kontrolę somalijskich władz. Z kolei w 2007 r. niezależność ogłosił Maakhir, który w 2009 r. przyłączył się do Puntlandu.

¹⁰ Vide S.J. Hansen, *Al-Shabaab in Somalia: The History and Ideology of a Militant Islamist Group, 2005-2012*, Oxford, New York 2013.

¹¹ *Global Terrorism Index 2015*, The Institute for Economics and Peace, Pobrano z: <http://economicandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf>, s. 27.

Działalności Asz-Szabab i Talibów jest skoncentrowana lokalnie. Można powiedzieć, że walczą oni z miejscowym wrogiem, a więc władzami Afganistanu, Pakistanu i Somalii. Są to jednak podmioty skupione wokół Al-Kaidy¹², a ta uznaje konieczność walki z wrogiem dalekim (*al-adou al-baed*) – cywilizacją Zachodu. Nie oznacza to jedynie dokonywania zamachów na terytorium państw zachodnich ale także walkę, z reżimami sojuszniczymi w stosunku do Zachodu oraz zwalczania wszelkich przejawów zachodniej ingerencji w państwach, w których funkcjonują dżihadysty. Dla liderów Al-Kaidy zdobywanie terytoriów, ma służyć jedynie do bezpiecznej organizacji ataków wymierzonych w Zachód lub jego interesy, bowiem to Stany Zjednoczone, państwa europejskie oraz cała cywilizacja zachodnia postrzegane są jako główny oponent. Zatem Al-Kaida koncentruje się na fragmentacji struktur międzynarodowych, a nie na budowie lokalnych, bowiem bez zdestabilizowania głównego oponenta, niemożliwe jest utworzenie trwałych fundamentów pod budowę kalifatu¹³.

Takie rozbieżności na poziomie ideologicznym oraz w sposobie działania doprowadziły do rozłamu w globalnym ruchu dżihadystycznym i powstania Państwa Islamskiego¹⁴. Strategia Al-Kaidy, oparta na walce i fragmentacji struktur międzynarodowych, odsuwająca na dalszy plan budowę struktur lokalnych oraz perspektywę globalnego kalifatu, może oddalać od niej filie. Grupy dżihadystów, funkcjonujące w danym państwie walczą bowiem o uzyskanie nad nim kontroli, niezależnie od tego czy ścierają się ze strukturami państw zachodnich, władzami danego państwa czy też innymi grupami dżihadystycznymi. Wydaje się, że działanie w tzw. podziemiu nie jest perspektywą zadowalającą wielu dżihadystów, co potwierdza fenomen przyciągania Państwa Islamskiego, wabiącego iluzją dostatniego życia w samodzielnym kalifacie. W październiku 2015 r. około dwustu członków Asz-Szabab, działających przy granicy z Kenią, złożyło przysięgę wierności Państwu Islamskiemu, dokonując kolejnego rozłamu w globalnej sieci Al-Kaidy¹⁵. Należy zatem pamiętać, że wyżej wymienione organizacje podobnie jak IS – wówczas ISIS – mogą odłączyć się od Al-Kaidy i podjąć walkę o utworzenie islamskiego państwa, co wydaje się celem ostatecznym wszystkich dżihadystów.

SAMOZWAŃCZY KALIFAT PAŃSTWA ISLAMSKIEGO

Obecna struktura, którą określa się mianem Państwa Islamskiego wiąże swoją genezę z działalnością dżihadysty jordańskiego pochodzenia – Abu Musaba az-Zarkawiego, który

¹² Centrala Al-Kaidy ulokowana jest w Afganistanie i Pakistanie, ale organizacja tworzy filie w innych regionach, w Jemenie działa Al-Kaida Półwyspu Arabskiego (AQAP), w Algierii, Mali, Mauretanii i Nigrze, Al-Kaida Islamskiego Maghrebu (AQIM), w Syrii Dżabat an-Nusra (Front al-Nusra), zaś w Somalii Asz-Szabab. W 2014 r. utworzono Al-Kaidę na Subkontynencie Indyjskim (AQIS).

¹³ Vide M. Stempień, *Global encounter. Rivalry between Islamic State and Al-Qaeda over the supremacy of the global jihadist movement*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna”, nr 3(50) 2015, s. 198-218.

¹⁴ Ostatecznie Ajman az-Zawahiri zerwał więzi z ISIS w lutym 2014 r., uznając Front an-Nusra za zostanie filią Al-Kaidy.

¹⁵ Ch. Anzalone, *From al-Shabab to the Islamic State: The Bay'a of 'Abd al-Qadir Mu'min and Its Implications*, *Jihadology*, Oct. 29, 2015, <http://jihadology.net/2015/10/29/guest-post-from-al-shabab-to-the-islamic-state-the-baya-of-abd-al-qadir-mumin-and-its-implications/> (05.11.2015).

pod koniec lat 90. XX w. utworzył Grupę Monoteizmu i Dżihadu (*Jamaat al-Tawhid wa-l-Jihad* – JTWJ). W 2004 r. ugrupowanie usankcjonowało zwierzchnictwo Al-Kaidy, przekształcając się w jej filię – Al-Kaidę w Iraku (*Al-Qaeda in Iraq* – AQI). W 2006 r. wraz z innymi organizacjami AQI powołała Radę Szury Mudżahedinów (*Mujahedeen Shura Council; Majlis Shura al-Mujahideen* – MSM), która wkrótce ogłosiła utworzenie Państwa Islamskiego w Iraku (*The Islamic State of Iraq* – ISI; *Al-Dawla fi al-Islamiya fi Iraq*).

W kwietniu 2013 r. lider ISI Abu Bakra al-Baghdadi ogłosił rozszerzenie Państwa Islamskiego w Iraku na terytorium Syrii, jednocześnie dokonując zmiany nazwy ugrupowania na Państwo Islamskie w Iraku i al-Sham (*Al-Dawla Al-Islamiya fi al-Iraq wa al-Sham* – DAIISH¹⁶; *Islamic State of Iraq and al-Sham* – ISIS). 29 czerwca 2014 r. ISIS ogłosiło utworzenie kalifatu, przez co również nazwa organizacji uległa zmianie. Państwo Islamskie w Iraku i al-Sham przekształciło się w Państwo Islamskie (*Al-dawla al-Islamiyya; Islamic State* – IS), co ostatecznie usankcjonowało zerwanie więzi z Al-Kaidą. Usunięcie z nazwy „w Iraku i al-Sham”, miało wskazywać na coraz większe ambicje rozprzestrzenienia się dżihadystycznej struktury w innych częściach regionu i świata, jednocześnie wskazując na projekt budowy transnarodowego kalifatu, opartego na ideologii salafizmu¹⁷. Pomimo, że Al-Kaidę zwykło się określać mianem organizacji globalnej, jej centrala w Afganistanie była i nadal jest silnie osadzona w lokalnych realiach, będąc oparta na działalności Talibów, dążących do przywrócenia emiratu w tym państwie.

W 2015 r. Państwo Islamskie zadeklarowało, że kontroluje terytorium: większe niż Wielka Brytania (244.820 km²) oraz ośmiokrotnie większe niż Belgia (30.528 km²)¹⁸. Takie dane sugerują, że samozwańcza struktura kalifatu IS ma co najmniej 245 do tys. km², co oznacza, że zajmuje prawie 40 proc. terytorium Iraku (438.317 km²) i Syrii (185.180 km²)¹⁹. Niemniej jednak jest to zaledwie ponad 40 proc., Islamskiego Emirat Afganistanu, funkcjonującego w latach 1997-2001.

Utworzenie samozwańczego kalifatu przez IS zwróciło uwagę nie tylko na kwestię zagrożeń jakie generuje salafizm dżihadystyczny, ale także na proces budowy quasi-państwowości przez dżihadystów. Państwo Islamskie na opanowanym terytorium tworzy struktury administracyjne, zbliżone do państwa totalitarnego. Posiada szereg rad: szury, szariatu, wojskową, finansową, bezpieczeństwa i wywiadu, ds. zagranicznych bojowników, ds.

¹⁶ DAIISH to arabski skrót nazwy Państwo Islamskie w Iraku i al-Sham. W mediach używa się również określeń Da'ish lub Da'esh. Również Unia Europejska w swoich dokumentach określa Państwo Islamskie jako Da'esh.

¹⁷ *This Is the Promise Of God*, Pobrano z: <https://azelin.files.wordpress.com/2014/06/shaykh-abc5ab-mue1b8a5ammad-al-e28098adnc481nc4ab-al-shc481mc4ab-22this-is-the-promise-of-god22-en.pdf>.

¹⁸ Video zaprezentowane przez Al-Hayat Media Center podaje, że terytorium kalifatu to obszar ponad 240 tys. km². Jednocześnie wskazuje, iż jest ono większe od terytorium Wielkiej Brytanii, ośmiokrotnie większe od Belgii oraz trzydzieści razy większe od Kataru (11.586 km²). Szacunki wskazują, że trzydziestokrotność katarskiego terytorium to ponad 347 tys., co sugerowałoby, że samozwańczy kalifat rozciąga się na ponad 55 proc. terytorium Iraku i Syrii. *The Islamic State* – “*And No Respite*” (En), Al-Hayat Media Center, <https://videopress.com/v/mjRqqqAP> (10.12.2015).

¹⁹ *The Islamic State* – “*And No Respite*” (En), Al-Hayat Media Center, <https://videopress.com/v/mjRqqqAP> (10.12.2015).

mediów, które są odpowiedzialne za organizację struktur wojskowych oraz cywilnych. Ponadto struktury IS oparte są na „diwanach”, instytucjach odpowiadających państwowym departamentom lub ministerstwom²⁰.

Zatem Państwo Islamskie buduje sformalizowaną sieć zależności, świadcząca o świadomości sformalizowania struktur. Przemawia za tym również tworzenie jednostek podziału administracyjnego – wilajatów (*wilayah, wilayat*) – prowincji, które utworzono nie tylko w Iraku i Syrii, ale również w innych regionach świata, w Afganistanie, Algierii, Arabii Saudyjskiej, Egipcie i Strefie Gazy, Jemenie, Libii, Nigerii, Pakistanie i Północnym Kaukazie. Ponadto w wielu innych państwach IS posiada nieformalne struktury oraz sympatyków.

Transformacja podbitych terytoriów w efektywnie administrowany organizm quasi-państwowy jest procesem niezbędne do pozyskania stabilności. Dotychczas takie struktury nie przetrwały próby czasu. Należy jednak pamiętać, że struktury z jakich wywodzi się Państwo Islamskie posiadają doświadczenie w tej kwestii. W latach 2004-2008 grupa, pod wodzą Az-Zarkawiego, która następnie utworzyła Państwo Islamskie w Iraku, zbudowała bazę na ponad 250 kilometrach kwadratowych, łącząc Tikrit i Bagdad z Ar-Ramadi, która była znana jako „trójkąt sunnicki”²¹. Ponadto, jak już zostało wspomniane, dżihadyści z IS wydają się być świadomi konieczności tworzenia sformalizowanych struktur. Niemniej jednak zbudowanie trwałego „państwa dżihadystycznego” jest jednym z największych wyzwań przed jakimi stoi przywództwo IS.

AFRYKAŃSKI KALIFAT BOKO HARAM

Boko Haram to nazwa nigeryjskiej organizacji, która w języku polskim może zostać zinterpretowana jako: „edukacja zachodnia jest grzechem” lub „zachodnia cywilizacja jest zakazana”. Odrzucenie zachodnich wartości, przede wszystkim zachodniej edukacji ma swoje źródło w czasach kolonialnych, gdy istniał kalifat Sokoto, który był jednym z najpotężniejszych imperiów w Afryce Subsaharyjskiej, obejmując część obecnej północnej Nigerii, Nigru oraz południowego Kamerunu. W XIX w. jego kres przyniosła europejska kolonizacja²². Członkowie Boko Haram wolą jednak używać arabskiej nazwy – *Jama'atu Ahlis Sunna Lidda'awati Wal-Jihad*, która oznacza „Ludzie Zaangażowani w Krzewienie Nauk Proroka i Dżihadu”²³. Początkowo Boko Haram jako sunnicka grupa fundamentalistów,

²⁰ A. Al-Tamimi, *The Evolution in Islamic State Administration: The Documentary Evidence*, “Perspectives on Terrorism”, August 2015, Vol. 9, Iss. 4, s. 117-129.

²¹ A. Celso, *Al-Qaeda's Post-9/11 Devolution. The Failed Jihadist Struggle Against the Near and Far Enemy*, New York: Bloomsbury Academic 2014, s. 113.

²² Vide R. W. Bulliet, *Religion and the State in Islam. From Medieval Caliphate to Muslim Brotherhood*, University of Denver, Center for Middle East Studies Occasional Paper Series Paper No. 2, 2013, Pobrano z: <http://www.du.edu/korbel/middleeast/media/documents/BullietPaperFinal.pdf>; J.T. Reynold, *The Politics of History: The Legacy of the Sokoto Caliphate in Nigeria*, “Journal of Asian and African Studies”, 1997 Vol. 32 (1-2), s. 5-21.

²³ J. Adibe, *What do we really know about Boko Haram?* [w:] I. Mantzikos (ed.), *Boko Haram. Anatomy of Crisis*, Bristol 2013, Pobrano z: <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/Boko-Haram-e-IR.pdf>, s. 10

propagowała ścisłą formę szariatu, jednakże uległa dalszej radykalizacji i w 2009 r., przekształciła się w ugrupowanie salafickich dżihadystów²⁴.

Kalifat Boko Haram w Nigerii został proklamowany przez lidera ugrupowania – Abubakra Shekau, 24 sierpnia 2014 r., w Gwozie i od tego czasu systematycznie zwiększa swoje terytorium²⁵. Nastąpił to zatem niecałe dwa miesiące po deklaracji utworzenia kalifatu przez Państwo Islamskie, a więc można przypuszczać, że było to inspiracją dla nigeryjskich dżihadystów. Potwierdza to złożenie przysięgi wierności Państwu Islamskiemu przez Boko Haram, z 7 marca 2015 r. Zobowiązanie lidera zostało nagrane i umieszczone na Twitterze. Zwierzchność Państwa Islamskiego nad nigeryjskimi dżihadystami została usankcjonowana pod koniec marca 2015 r., gdy IS ogłosiło powstanie nowej prowincji samozwańczego kalifatu Państwa Islamskiego. Jest ona określana mianem Prowincji Afryki Zachodniej (*Wilayat Gharb Afriqiya*)²⁶.

Pomimo sformalizowania zwierzchnictwa Państwa Islamskiego, charakter działań Boko Haram jest inny niż dżihadystów z Iraku i Syrii, a bardziej zbliżony do tych z Somalii. Działalność terrorystyczna w Nigerii ma więcej wspólnego z taktyką przestępczości zorganizowanej, koncentrując się na atakach z użyciem broni palnej oraz białej, aniżeli na działaniach regularnej armii, bądź zamachach bombowych. Broń palna została wykorzystywana w ponad połowie wszystkich ataków w Nigerii, które były odpowiedzialne za 67 proc. wszystkich zgonów spowodowanych przez Boko Haram. W 2014 r. była to najbardziej niebezpieczna grupa na świecie, ze względu na liczbę ofiar, bowiem przyniosła śmierć ponad 6.118 osób²⁷. „The New York Times” szacuje, że było to ok. 6.664 osób, a liczba ta przewyższała nawet ofiary Państwa Islamskiego – 6.073 osób²⁸.

Boko Haram dąży do ekspansji ustanowionego w Nigerii państwa islamskiego, opartego na ideologii salafizmu. Podobnie jak w Somalii, północne stany włączyły prawo szariatu do swoich systemów prawnych, które były wcześniej oparte na świeckich zasadach. Niemniej jednak organizacja zmierza do całkowitego obalenia sekularnego porządku i zastąpienia go „państwem dżihadystycznym”. W swojej brutalności nigeryjscy dżihadysty nie ustępują bojownikom Państwa Islamskiego. Również model przywództwa oparty jest o zasady funkcjonowania struktury totalitarnej.

Jednakże, pomimo zadeklarowania utworzenia kalifatu oraz złożenia przysięgi wierności Państwu Islamskiemu, Boko Haram nie podejmuje większych wysiłków zmierzających do uregulowania systemu zarządzania okupowanym terytorium. Nigeryjscy dżihadysty kontrolują około 50 tys. km², jednak w dużej mierze ich funkcjonowanie opiera się na wymuszeniach

²⁴ M. Stempień, *Fenomen Boko Haram. Afrykański kalifat zagrożeniem dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne”, 50/2016, s. 127-128.

²⁵ *Nigeria's jihadists. The other caliphate*, „The Economist”, Sept 6, 2014, Vol. 412 No. 8903, s. 50.

²⁶ *Spreading its tentacles; Islamic State*, „The Economist”, Vol. 416 No. 8945, July 4, 2015, s. 37-38; M. Stempień, *Fenomen Boko Haram...*, *op. cit.*, s. 129.

²⁷ *Global Terrorism Index...*, *op. cit.*, s. 22.

²⁸ D. Searcey, M. Santora, *Boko Haram Tops ISIS in Ranking Terror Groups*, „The New York Times”, 19.11.2015, s. A6.

oraz konfiskatach mienia miejscowej ludności²⁹. Grabieżcza ekspansja, nie wskazuje na długofalową wizję funkcjonowania dżihadystycznych struktur, wyniszczając zdestabilizowaną północ Nigerii. Z tego powodu grupa jest w znacznej mierze uzależniona od lokalnych zasobów, które mogą zostać szybko wyeksploatowane.

Wydaje się, że utworzenie prowincji Państwa Islamskiego w Nigerii, opartej na działalności Boko Haram jest zabiegiem propagandowym, podobnie jak złożenie przysięgi wierności przez Ajmana az-Zawahiriego liderowi Talibów. Przywództwo IS nie posiada realnego wpływu na funkcjonowanie nigeryjskich dżihadystów, którzy funkcjonują w oderwaniu od struktur Państwa Islamskiego wykazujących aktywność w przestrzeni Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu.

ZAKOŃCZENIE

Z powyższych rozważań wynika, że Państwo Islamskie pomimo tego, że zyskało, nie spotykane dotychczas, poparcie bojowników z różnych regionów świata, może nie przetrwać próby czasu. Wydaje się, że punktem wspólnym, który uniemożliwia długofalowe funkcjonowanie „państw dżihadystycznych” w środowisku międzynarodowym jest bezwzględne odanie własnej ideologii oraz niemożność nagięcia jej w stosunku do zmieniających się realiów, a więc również brak możliwości ustępstw wobec innych podmiotów, funkcjonujących w przestrzeni międzynarodowej.

W konsekwencji doprowadza to do niekończącej się rywalizacji, nie tylko z ideologicznymi oponentami, ale także z podmiotami w znacznej mierze podzielającymi światopogląd danej struktury, czego przykładem jest rywalizacja Al-Kaidy z IS. Ostatecznie prowadzi to do zależności od środowisk zewnętrznych, uniemożliwia kompromis, poszukiwanie praktycznych rozwiązań – mniej lub bardziej naginających ideologię – bez utraty poparcia kluczowych ośrodków wsparcia.

Ponadto agresywna i brutalna działalność „państw dżihadystycznych” jest sprzeczna z potrzebą konsolidacji kontroli nad opanowanym terytorium i uzyskania pewnego rodzaju międzynarodowego uznania. Należy jednak zauważyć, że skala ekspansji kalifatu Państwa Islamskiego oraz zakorzenienie tej struktury w lokalnych realiach, szczególnie w Iraku i Syrii (jej korzenie sięgają końca lat 90. XX w.), przewyższa wcześniejsze tego typu przypadki. Wydaje się, że punktem wspólnym w działalności dżihadystycznych quasi-państw jest niezwykła brutalność. Niemniej jednak to Państwo Islamskie, a raczej jego centrum iracko-syryjskie wykazuje największe zdolności do długotrwałego funkcjonowania, co nie oznacza,

²⁹ Zachodnie media mówią o około 20 tys. mil kwadratowych, a więc ok. 51.798 km². Terytorium Nigerii to obszar znacznie większy obejmujący 923.768 km², a więc kalifat Boko Haram zajmuje ok. 5,6 proc. tego państwa. Niemniej jednak jest to powierzchnia większa od niejednego państwa, porównywalna do Bośni i Hercegowiny czy Kostaryki; D. Blair, *Boko Haram is now a mini-Islamic State, with its own territory*, Jan. 10, 2015, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/nigeria/11337722/Boko-Haram-is-now-a-mini-Islamic-State-with-its-own-territory.html> (10.10.2015).

że przy skoordynowanych działaniach społeczności międzynarodowej, na stałe zagości w przestrzeni geopolitycznej Bliskiego Wschodu.

BIBLIOGRAFIA

- Abbas H., *The Taliban revival: violence and extremism on the Pakistan-Afghanistan frontier*, New Haven, London: Yale University Press, 2014.
- Adibe J., *What do we really know about Boko Haram?* [w:] I. Mantzikos (ed.), *Boko Haram. Anatomy of Crisis*, Bristol 2013, Pobrano z: <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/Boko-Haram-e-IR.pdf>.
- Al-Tamimi A., *The Evolution in Islamic State Administration: The Documentary Evidence*, "Perspectives on Terrorism", August 2015, Vol. 9, Iss. 4, s. 117-129.
- Anzalone Ch., *From al-Shabab to the Islamic State: The Bay'a of 'Abd al-Qadir Mu'min and Its Implications*, Jihadology, Oct. 29, 2015, <http://jihadology.net/2015/10/29/guest-post-from-al-shabab-to-the-islamic-state-the-baya-of-abd-al-qadir-mumin-and-its-implications/>.
- As-Sahāb Media presents a new video message from Dr. Ayman al-Ḍawāhirī: "Pledging Bay'ah To Mullā Akhtar Muḥammad Mansūr", <http://jihadology.net/2015/08/13/as-sa%E1%B8%A5ab-media-presents-a-new-video-message-from-dr-ayman-al-%E1%BA%93awahiri-pledging-bayah-to-mulla-akhtar-mu%E1%B8%A5mmad-man%E1%B9%A3ur/>.
- Blair D., *Boko Haram is now a mini-Islamic State, with its own territory*, Jan. 10, 2015, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/nigeria/11337722/Boko-Haram-is-now-a-mini-Islamic-State-with-its-own-territory.html>.
- Bulliet R.W., *Religion and the State in Islam. From Medieval Caliphate to Muslim Brotherhood*, University of Denver, Center for Middle East Studies Occasional Paper Series Paper No. 2, 2013, Pobrano z: <http://www.du.edu/korbel/middleeast/media/documents/BullietPaperFinal.pdf>.
- Celso A., *Al-Qaeda's Post-9/11 Devolution. The Failed Jihadist Struggle Against the Near and Far Enemy*, New York: Bloomsbury Academic 2014.
- Global Terrorism Index 2015*, The Institute for Economics and Peace, Pobrano z: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf>.
- Hansen S.J., *Al-Shabaab in Somalia: The History and Ideology of a Militant Islamist Group, 2005-2012*, Oxford, New York: Oxford University Press 2013.
- Law of Allah or The Laws of Man*, "Dabiq", 2014, Iss. 10, Ramadan 1436 (czerwiec/lipiec 2014), Pobrano z: <http://www.clarionproject.org/docs/Issue%2010%20-%20The%20Laws%20of%20Allah%20or%20the%20Laws%20of%20Men.pdf>.
- Ness I (ed.), *International Encyclopedia of Revolution and Protest*, Oxford: Blackwell Publishing 2009.
- Neuhaus R.J., *The Regensburg Moment*, "First Things", listopad 2006.
- Nigeria's jihadists. The other caliphate*, "The Economist", Sept 6, 2014, Vol. 412 No. 8903.
- Ramsay G., *Jihadi Culture on the World Wide Web*, New York: Bloomsbury Academic 2013.
- Rashid A., *Taliban*, New Haven, CT: Yale University Press 2010.

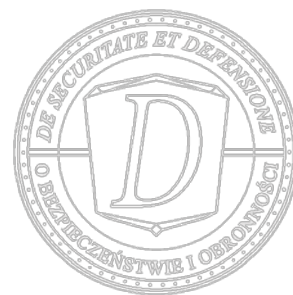
- Reynold J.T., *The Politics of History: The Legacy of the Sokoto Caliphate in Nigeria*, "Journal of Asian and African Studies", 1997 Vol. 32 (1-2), s. 5-21.
- Spreading its tentacles; Islamic State*, "The Economist", Vol. 416 No. 8945, July 4, 2015.
- Searcey D., Santora M., *Boko Haram Tops ISIS in Ranking Terror Groups*, "The New York Times", 19.11.2015.
- Stempień Marta. 2016. *Fenomen Boko Haram. Afrykański kalifat zagrożeniem dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne”, 50/2016, s. 123-133.
- Stempień Marta. 2015. *Global encounter. Rivarly between Islamic State and Al-Qaeda over the supremacy of the global jihadist movement*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna, nr 3(50) 2015, s. 198-218.
- The Islamic State – “And No Respite” (En)*, Al-Hayat Media Center, <https://videopress.com/v/mjRqgqAP>.
- This Is the Promise Of God*, Pobrano z: <https://azelin.files.wordpress.com/2014/06/shaykh-abc5ab-mue1b8a5ammad-al-e28098adnc481nc4ab-al-shc481mc4ab-22this-is-the-promise-of-god22-en.pdf>.

Marcin WIERZBICKI¹

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach²

Wydział Humanistyczny

mwierzbicki86@gmail.com

MIEJSCE POLICJI W ŻYCIU SPOŁECZNYM

ABSTRAKT: Policja pełni niekwestionowanie ważną funkcję w życiu każdego obywatela. Bez zapewnienia odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa życie społeczne oraz gospodarcze byłoby znacznie utrudnione. Artykuł podejmuje próbę przedstawienia roli Policji we współczesnym społeczeństwie. Wskazuje źródło i istotę społecznego zapotrzebowania na usługi policyjne, a także wpływ oczekiwań społecznych na sposób realizowania postawionych Policji zadań. Określenie proporcji pomiędzy stosowaniem represji a pełnieniem roli opiekuna jest trudnym i złożonym zadaniem. W celu zapewnienia sobie bezpieczeństwa każdy obywatel jest zobligowany do zrzeczenia się części swoich swobód i wolności. Ogromny wpływ środków masowego przekazu na kreowanie świadomości społecznej powoduje, że Policja również zajmuje się tworzeniem kanałów informacyjnych, korzystnych w relacji instytucja-obywatel.

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczeństwo, bezpieczeństwo wewnętrzne, Policja

PLACE OF THE POLICE IN A SOCIAL LIFE

ABSTRACT: Police fully recognizably plays an important role in life of every citizen. Without an adequate level of security of social life and economic would be much more difficult. This article makes an attempt to present the role of the police in a modern society. Indicate the source and essence of the social demand for police services and the impact of social expectations on the manner in which the ranking police tasks. Determination of the ratio between the use of repression and the performance of the role of guardian is a difficult and complex task. In order to ensure their security, every citizen is obliged to waive part of their liberties and freedom. The huge influence of the mass media to create awareness of social causes Police is also involved in the creation of channels of information favorable in relation institution-citizen.

KEYWORDS: security, internal security, police

¹ Marcin Wierzbicki – magister, doktorant Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa UPH w Siedlcach.

² Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.

WPROWADZENIE

Policja jest jedną z grup dyspozycyjnych, której pojawienie się wymusił rozwój cywilizacyjny. Odkąd człowiek zaczął prowadzić osiadły tryb życia, w coraz większych skupiskach ludności, jego osobiste możliwości zapewnienia bezpieczeństwa sobie, swojej rodzinie oraz swojemu dobytкови zaczęły być niewystarczające. Wynikało to między innymi ze stopniowego odchodzenia od konieczności pełnienia roli wojownika przez każdego mężczyznę. Skupiając się na wykonywaniu swojego fachu i nasilaniu się tendencji społecznego podziału pracy, społeczeństwa zgłaszały zapotrzebowanie na zapewnienie im bezpieczeństwa z zewnątrz, to znaczy spoza swojego domu, swojej rodziny. Odpowiedzią na te zapotrzebowanie stały się w pewnym stopniu siły militarne pierwszych władców zawiązujących się państw. Co ciekawe, siły te z jednej strony broniły obywateli przed zagrożeniami zewnętrznymi, z drugiej jednak strony były narzędziem realizacji woli władcy. Powiększające się państwa składały równocześnie zapotrzebowanie na coraz liczniejsze tego typu siły, które z czasem przybrały kształtu współczesnych grup dyspozycyjnych, a więc także i Policji³.

Celem artykułu jest zidentyfikowanie czynników mających największy wpływ na funkcjonowanie Policji, a także ukazanie obrazu Policji w oczach polskiego społeczeństwa. W rozważaniach zamierzam uzyskać odpowiedź na pytanie w jakim stopniu funkcjonowanie Policji uzależnione jest od otoczenia społecznego. Współcześnie coraz wyraźniej dostrzegany jest proces otwierania się Policji na społeczeństwo. Zniwelowanie poczucia zagrożenia oraz bezpośredni wpływ na realizację zadań Policji są podstawowymi korzyściami jakie dostrzegają współcześnie obywatele z pogłębiania współpracy z Policją. Proces ten koliduje jednak z dotychczasową organizacją i sposobem oceniania służby Policji.

POLICJA – WYBRANE DETERMINANTY FUNKCJONOWANIA

Formowanie się struktur policyjnych można, w aspekcie formowania grup dyspozycyjnych, przypisać potrzebie zapewnienia bezpieczeństwa obywatelom oraz ich majątkowi przed kradzieżą lub zniszczeniem. Zapotrzebowanie na taką formę bezpieczeństwa znacznie wzrastało w czasie wojen, podczas których żołnierze nie mogli zająć się zapewnieniem porządku w miastach. Jednak dopiero w XVIII w. Policja jako grupa dyspozycyjna zaczęła być rozpoznawana jako agenda administracji państwowej, istotna składowa wymiaru sprawiedliwości w zhierarchizowany, wzorowany na wojskowy sposób⁴. Ścisłe powiązanie Policji z administracją państwową wyraża się już w samej etymologii nazwy tej formacji, ponieważ pochodzi ona od greckiego słowa „polis” oznaczającego m.in. państwo. Powiększanie się zorganizowanych sił policyjnych było wypadkową rozwijających się miast, co szczególnie było widoczne na przełomie epoki feudalnej i przemysłowej. Głównymi zadaniami Policji było zapewnienie ochrony dóbr istotnych z punktu widzenia całego społeczeństwa, umożliwiającą im dalszy rozwój. Źródeł współczesnych funkcji Policji

³ S. Jarmoszko, *Perspektywy grup dyspozycyjnych w społeczeństwie nasilającego się ryzyka*, [w:] J. Maciejewski, I. Wolska-Zagota /red./, *Teraźniejszość i przyszłość grup dyspozycyjnych*, Wrocław 2013, s. 28-29.

⁴ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wrocław 2014, s. 126-127.

należy upatrywać wśród takich grup społecznych, jak szlachta zagrodowa, konstable, stróże, strażnicy oraz tzw. dzielnicowi. Należy również zauważyć, że Policja odegrała ważną rolę w rozwoju państw z punktu widzenia makroekonomicznego. Tak jak w okresie merkantylizmu, podczas bogacenia się społeczeństw, jak i współcześnie, do prawidłowego rozwoju gospodarki narodowej niezbędne jest zapewnienie bezpieczeństwa jej podmiotom przed przestępczością. Kradzieże, rozboje, wymuszenia rozbójnicze, korupcja, różnego rodzaju oszustwa i wiele innych przestępstw stanowią bowiem barierę rozwoju nie tylko dla poszczególnych obywateli, ale także dla całej gospodarki narodowej⁵.

Kategoryzacja Policji jako grupy dyspozycyjnej świadczy o jej znaczeniu w życiu społecznym. Pochylając się nad kategorią „grupa dyspozycyjna” należy bowiem zaznaczyć, charakterystyczne dla tego określenia właściwości. Jak sama nazwa wskazuje, grupy dyspozycyjne charakteryzuje dyspozycyjność, rozumiana z jednej strony jako permanentna gotowość podjęcia działań, również niecodziennych i w szczególnych warunkach, kiedy tylko zajdzie taka potrzeba. Z drugiej strony termin ten oznacza podległość określonemu dysponentowi i realizowanie jego poleceń. Dysponentem w odniesieniu do Policji jest niewątpliwie państwo⁶. Najwyższy rangą akt normatywny w polskim prawie jakim jest Konstytucja RP stanowi, że Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli, a władzę zwierzchnią sprawuje Naród w sposób bezpośredni lub przez swoich przedstawicieli⁷. Obywatele z jednej strony wyznaczają więc Policji zadania poprzez swoich przedstawicieli w parlamencie, natomiast z drugiej strony absorbują niejako efekt zgłaszanego zapotrzebowania na usługi policyjne poprzez styczność w codziennym życiu z egzekwowaniem przez funkcjonariuszy obowiązującego prawa. Należy również zauważyć, że zmiany zachodzące w społeczeństwie, łącznie chociażby stylu życia obywateli, wymuszają dostosowywanie się Policji co do sposobu wykonywania jej ustawowych zadań, a także samego wizerunku jej funkcjonariuszy.

Od czasów Policji Państwowej w służbie tej opracowywane były regulacje prawne precyzujące nie tylko sposób wykonywania poszczególnych czynności służbowych, ale również określające wygląd zewnętrzny funkcjonariusza na służbie czy sposób postępowania w czasie wolnym. Tego rodzaju przedsięwzięcia miały na celu budowę pożądanego wizerunku Policji oraz pogłębianie społecznego zaufania do tej instytucji⁸.

Nieodłączną cechą wszelkich działań społecznych jest występowanie konfliktów, które powstają w wyniku sprzeczności działań pomiędzy ich wykonawcami a otoczeniem. Powstanie sytuacji konfliktowej implikowane jest nawarstwieniem różnorodnych czynników o charakterze zarówno subiektywnym (np. wola realizacji zaplanowanego działania), jak również obiektywnym (np. pojawienie się niekorzystnego zdarzenia losowego). Zapobieżenie eskala-

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, s. 30-31.

⁷ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483, art. 1,4.

⁸ E. Groszewska, J. Wardzała, *Policja jako paramilitarna grupa dyspozycyjna społeczeństwa*, [w:] J. Maciejewski, I. Wolska-Zagota /red./, *Teraźniejszość i przyszłość grup dyspozycyjnych*, Wrocław 2013, s. 174-176.

cji konfliktu wymaga rozładowania sytuacji konfliktotwórczej poprzez usunięcie powstałych sprzeczności, za pomocą dostępnych zasobów⁹.

Człowiek od zarania dziejów, funkcjonując w otoczeniu, z którym związane było poczucie zagrożenia, nieustannie wykazywał potrzebę bezpieczeństwa, gwarantującego spokojny byt oraz umożliwiającego rozwój. Wraz z upływem czasu oraz rozwojem społeczno-technologicznym sytuacja ta nie uległa zmianie. Dawne zagrożenia zastąpiły nowe, a człowiek uświadomił sobie, że osiągnięcie stanu pełnego bezpieczeństwa jest niemożliwe. Występujące zagrożenia można sklasyfikować w następujący sposób:

- zagrożenia o charakterze trwałym (związane z działaniem sił przyrody);
- zagrożenia związane z rozwojem cywilizacyjnym (awarie techniczne, degradacja środowiska naturalnego, wypadki komunikacyjne);
- zagrożenia synergiczne (współdziałające z innymi zagrożeniami i zwiększające ich oddziaływanie, np. współzależność pomiędzy klęskami naturalnymi a awariami technicznymi);
- zagrożenia asymetryczne (np. terroryzm)¹⁰.

Współczesne zagrożenia asymetryczne, w głównej mierze związane z działalnością terrorystyczną, wywierają znaczący wpływ na funkcjonowanie systemu bezpieczeństwa narodowego poszczególnych państw, w tym również i Polski. Obywatele mając świadomość skali zagrożenia terrorystycznego, jego formy oraz skutków, są skłonni zrezygnować z części swobód obywatelskich na rzecz sprawniejszego identyfikowania zagrożeń poprzez powołane do tego celu instytucje. Doskonałym przykładem takiego zjawiska jest społeczeństwo amerykańskie, które zrezygnowało z części praw wolnościowych po zamachu z dnia 11 września 2001 r.¹¹ Mniej drastycznym przykładem niwelacji przez państwo zagrożeń społecznych, stanowić może zaostrenie przepisów dotyczących sprawców wykroczeń i przestępstw w komunikacji, jakie weszły w życie 18 maja 2015 r. Zwiększenie represji wobec kierujących zostało społecznie zaakceptowane, co przedstawia zrealizowany na zlecenie MSW w grudniu 2014 r. sondaż „Opinie Polaków na temat bezpieczeństwa wewnętrznego”¹². Wskazuje to na świadomość Polaków o skali zagrożenia wynikającego z nieodpowiedzialnych zachowań uczestników ruchu drogowego na polskich drogach. Wśród krajów Unii Europejskiej, polskie drogi znajdują się w grupie największego ryzyka poniesienia śmierci lub doznania ciężkich obrażeń ciała w wyniku wypadków drogowych. Wskaźnik zabitych na 100 tysięcy mieszkańców wyniósł w 2014 r. w Polsce, według obliczeń Komisji Europejskiej, 8,3 przy średniej unijnej

⁹ P. Sienkiewicz, *25 wykładów*, Warszawa 2013.

¹⁰ A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne*, Warszawa 2012, s. 81.

¹¹ *Ibidem*.

¹² www.msw.gov.pl/pl/aktualnosci/13294,Surowsze-kary-dla-piratorow-drogowych-i-pijanych-kierowcow.html (20.05.2016).

wynoszącej 5,1. W 2014 r. na polskich drogach miało miejsce 34970 wypadków drogowych, w wyniku, których śmierć poniosły 3202 osoby, a rany odniosło 42545 osób¹³.

W odniesieniu do zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego RP kluczową rolę spełnia Policja (utworzona na podstawie Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji). Jako formacja umundurowana i uzbrojona Policja ma służyć społeczeństwu, została powołana w celu ochrony bezpieczeństwa ludzi, a także zapewnienia bezpieczeństwa oraz porządku publicznego¹⁴. Policja, według klasyfikacji działań strategicznych w sferze bezpieczeństwa zamieszczonej w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP, jest jednocześnie najważniejszą służbą wykonującą zadania ochronne¹⁵. Według stanu na dzień 01.01.2015 r. w Policji pełniło służbę 98755 policjantów przy stanie etatowym 102309 funkcjonariuszy¹⁶. Liczba policjantów świadczy jednocześnie o znaczeniu i pozycji tej formacji w codziennym życiu obywateli. Obywatele oraz cudzoziemcy przebywający na terytorium RP niemal codziennie spotykają się z policjantami w bezpośrednim kontakcie lub obserwując ich pracę.

Rozpoznawalność Policji przez obywateli oraz wpływ tej formacji na poziom ich bezpieczeństwa w życiu codziennym, prowadzi nieuchronnie do oceny pracy Policji jako formacji oraz jej poszczególnych funkcjonariuszy. Znaczenie tej oceny dla funkcjonowania formacji zmieniało się adekwatnie do zmian zachodzących w państwie. W okresie PRL, gdy współczesna Policja funkcjonowała pod nazwą Milicja Obywatelska, kwintesencją oceny pracy formacji była statystyka oraz rankingi¹⁷. Takie zakorzenione w świadomości kierownictwa formacji podejście skutkowało jeszcze wiele lat po przekształceniu MO w Policję. Sytuacja taka prowadziła do wytworzenia różnego rodzaju sposobów kreowania wskaźników statystycznych, co w efekcie zniekształcało obraz rzeczywistości. Po przemianach ustrojowych w Polsce zauważono wady takiego podejścia do oceny funkcjonowania Policji. Dostrzeżono, że same wskaźniki statystyczne nie odzwierciedlają obiektywnie oceny pracy formacji. Duży wpływ na to miało pojawienie się w latach 90. ubiegłego wieku ośrodków badań opinii publicznej oraz wzrostu znaczenia mediów w procesie kształtowania opinii publicznej. Pierwsze wyniki sondażów nie były korzystne dla formacji, dlatego dostrzeżono potrzebę otworzenia się Policji na obywatela. Rozpoczęto tworzenie profesjonalnych służb prasowych, policjanci zaczęli pojawiać się w mediach w związku z prowadzeniem licznych działań profilaktycznych. Wraz z rozwojem technologii informatycznych stworzono stronę internetową Policji.

Odchodząc od statystyki do słuchania obywatela, za pośrednictwem ośrodków badania opinii publicznej zaczęto przeprowadzać Polskie Badanie Przystępczości, które od 2007 r. są brane pod uwagę przy tworzeniu strategii i priorytetów funkcjonowania Policji. Niestety, pomimo wyżej wymienionych przemian, podejście statystyczne do chwili obecnej jest nadal fa-

¹³ *Stan bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz działania realizowane w tym zakresie w 2014 r.*, Krajowa Rada Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego, Warszawa 2015, s. 8-10.

¹⁴ *Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji*, art. 1.1.

¹⁵ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, s. 36.

¹⁶ www.info.policja.pl/inf/organizacja/stan-zatrudnienia/96946,Stan-zatrudnienia-na-dzien-1-stycznia-2015-r.html (10.04.2017).

¹⁷ K. Kryczka, *Nowa miara służby*, „Policja 997”, wydanie specjalne nr 2/2015, s. 19.

woryzowane wśród niektórych przedstawicieli kadry kierowniczej oraz postrzegane jako najlepszy sposób odzwierciedlenia swojej aktywności¹⁸. W przypadku akceptowania takiego podejścia przez funkcjonariuszy zajmujących wysokie stanowiska kierownicze oraz mając na uwadze to, że system organizacyjny Policji jest zbudowany w sposób hierarchiczny, zmiana takiego sposobu oceniania jest wysoce utrudniona¹⁹.

Odnosząc się do konstytucyjnego zapisu stanowiącego, że obywatele mają prawo uzyskiwać informacje dotyczące podejmowanych działań przez organy władzy publicznej²⁰ należy zauważyć coraz większą dostępność informacji dzięki inicjatywom podejmowanym przez samą Policję. W celu dotarcia do jak największej liczby odbiorców wewnętrznych oraz zewnętrznych, Policja utworzyła 30 listopada 2005 r. Biuro Komunikacji Społecznej KGP, przed którym postawiono zadania realizacji polityki medialnej Komendanta Głównego Policji. Następnym punktem odniesienia w ewolucji komunikacji Policji było utworzenie w 2008 r. w każdej komendzie wojewódzkiej wydziału komunikacji składającego się z zespołu prasowego, zajmującego się komunikacją zewnętrzną oraz komórki odpowiedzialnej za komunikację wewnętrzną. W każdej komendzie miejskiej, powiatowej oraz rejonowej ustanowiono również etatowe stanowiska oficerów prasowych²¹.

Poprawa wizerunku Policji wśród obywateli oraz podniesienie poziomu ich bezpieczeństwa w dużej mierze zależna jest od podejmowanych działań nad rozwojem komunikacji tej instytucji ze społeczeństwem. Możliwość swobodnego dostępu obywateli do różnych kanałów informacyjnych umożliwia absorbowanie przez społeczeństwo wiadomości o działalności Policji, a następnie wytworzenie w świadomości społecznej poglądów oraz przekonań sprzyjających funkcjonowaniu tej formacji. W chwili gdy występujące w obiegu społecznym poglądy poszczególnych osób uzyskują powszechną akceptację społeczną, są one przyjmowane przez członków społeczeństwa jako tożsame z poglądami własnymi. Stają się one schematami myślenia powszechnie obowiązującymi w społeczeństwie. Urzeczywistnia się w ten sposób zjawisko określane jako świadomość społeczna. Zjawisko to charakteryzuje się tym, że wytworzone schematy myślenia zwrotnie oddziałują na poglądy jednostki. Ponieważ jednostka w dużej mierze absorbuje poglądy płynące z otoczenia, jej obraz rzeczywistości podlega w ten sposób oddziaływaniu poglądom większości. Ponadto tendencja do identyfikowania się jednostki ze społeczeństwem wynikająca z natury człowieka powoduje, że wytworzone schematy myślenia, które uzyskały powszechną akceptację ulegają wzmocnieniu i charakteryzują się znaczną odpornością na zmianę. Świadomość społeczna wyrażana jest w różnych formach. Jej przykładem jest opinia społeczna, wyrażająca zespół poglądów na dane zagadnienia społeczne, jakie towarzyszą określonej społeczności lub wręcz całemu społeczeństwu²².

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Zarządzenie nr 30 Komendanta Głównego Policji z dnia 16 grudnia 2013 r. w sprawie funkcjonowania organizacji hierarchicznej w Policji*, Dziennik Urzędowy KGP, Warszawa 17 grudnia 2013r., poz. 99.

²⁰ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, op. cit., art., 54,61.

²¹ K. Oblińska, *Słów kilka o historii komunikacji w Policji*, „Policja 997”, wydanie specjalne nr 2/2015, s. 20-21.

²² P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012, s. 360-365.

Współczesne społeczeństwo funkcjonujące w demokratycznym państwie prawa posiada możliwość wpływania na sposób realizacji działań Policji. Określenie pożądanej relacji Policja – obywatel, wyrażającej się między innymi w proporcji pomiędzy poziomem stosowania represji a pełnieniem roli opiekuna, z punktu widzenia Policji wymaga poznania oczekiwań społecznych w tym zakresie. Oczekiwania te wyrażane są w postaci badań opinii publicznej, które umożliwiają poznanie potrzeb obywateli oraz optymalizację działań Policji²³.

Obecna siła przekazu medialnego oraz dynamiczny rozwój społeczeństwa informacyjnego wywiera znaczący wpływ na postrzeganie obrazu świata i przeobrażenia jednostki, jest więc w stanie wpływać na świadomość społeczeństwa. Potoczne określenie tego co nas otacza mianem świata jest odmiennie interpretowane w zależności od sytuacji obiektywnej oraz naszego subiektywnego jego postrzegania. Każda osoba tworzy w swoim umyśle pewne iluzje otaczającego świata. Iluzje rozumiane jako fałszywy lub chociażby zakrzywiony obraz obiektywnej rzeczywistości. Koźmi pociągowymi napędzającymi zjawisko iluzoryczności są wyspecjalizowane firmy marketingowe, specjaliści z dziedziny public relations, przedstawiciele show-biznesu czy wręcz instytucje polityczne. Coraz większy udział czasu spędzanego przez przeciętnego obywatela w tak zwanej cyberprzestrzeni sprawia, że coraz więcej informacji jest z niej absorbowanych. Charakterystycznym zjawiskiem występującym we współczesnym świecie stała się mania na tle bezpieczeństwa. Błyskawiczny dostęp do informacji z całego świata wzbudza we współczesnym człowieku wyczulenie na zagrożenia, powoduje lęki o różnym stopniu nasilenia. Wynika to z natężenia dostępności informacji negatywnych, takich jak transmisje z konfliktów zbrojnych, zamachów terrorystycznych²⁴.

Niebagatelne znaczenie w procesie budowania świadomości społeczeństwa mają siły polityczne, które składają zapotrzebowanie na tworzenie pożądanych wizji odnośnie poszczególnych zjawisk społecznych bądź usprawiedliwienie podjętych działań. Społeczeństwa, dając politykom mandat do sprawowania w ich imieniu władzy, godzą się jednocześnie na pewną niejawność prowadzenia polityki. Wynika to z funkcjonowania służb specjalnych, tajnych decyzji i archiwów. Najpotężniejszym narzędziem polityki są jednak media, niewątpliwie intensywnie współcześnie wykorzystywane do realizacji założonych celów. Przekaz medialny ma moc wpływania na świadomość jednostki i społeczeństwa, może kształtować postawy, wywoływać zamierzone emocje przy jednoczesnym utrudnieniu oceny wiarygodności przekazywanych informacji²⁵.

Wpływanie na ludzi określa się jako powodowanie, żeby myśleli oni lub działali w sposób zgodny z wolą podmiotu na nich oddziałującego. Może nim być zarówno jednostka jak i grupa osób. Skutkiem wpływu społecznego jest zmiana zachowań, opinii czy odczuć innych ludzi, a zmiany te często są podejmowane przez ludzi podświadomie. Mogą one wręcz

²³ I. Krzna, T. Cichorz, A. Misiuk, *Komunikacja społeczna w policji*, Szczytno 2000, s. 60.

²⁴ L. Zacher, *Twórcy i odbiorcy obrazu świata*, [w:] J. Szymczyk, M. Zemło, A. Jabłoński (red.), *Tworzenie iluzji społecznych, wiedza w sferze publicznej*, Lublin 2012, s. 15-18.

²⁵ *Ibidem*, s. 23-24.

zachodzić bez intencji oddziałującego. W literaturze przedmiotu wyróżnia się trzy główne kategorie wpływu społecznego, którymi są konformizm, uległość oraz posłuszeństwo²⁶.

Pierwsza z wymienionych kategorii, czyli konformizm, polega na dostosowywaniu swojego zachowania bądź przekonań do wymagań otoczenia pod wpływem innych osób bądź grup ludzi. Charakterystyczną cechą tego zjawiska jest to, że oddziałujący muszą w tym przypadku dysponować odpowiednią przewagą społeczną. Przewaga ta może opierać się na możliwości nagradzania, karania, może być prawnie usankcjonowana lub opierać się na autorytecie czy charyzmie. Zachowania konformistyczne są więc wywoływane przez nacisk społeczny²⁷.

Kolejną kategorią wpływu społecznego jest uległość, którą należy w tym kontekście interpretować jako zmianę zachowania, której nie towarzyszy zmiana przekonań. Wynika ona z prośby lub życzenia innej osoby, co do określonego, wskazanego zachowania się. Przykładem uległości jest wykonywanie wydanych przez policjanta poleceń. Wiąże się to z posłuszeństwem, które jest w tym przypadku rodzajem uległości z tym, że stanowi ono reakcję na polecenie osoby będącej autorytetem formalnym, władzą. Jest ono ściśle związane z instytucjami zhierarchizowanymi takimi jak Policja, wojsko czy Kościół i opiera się na założeniu, że przełożony dysponuje większą wiedzą i doświadczeniem niż podwładny, co z założenia powinno pozytywnie przekładać się na wysoki poziom sprawności funkcjonowania poszczególnych instytucji. Natomiast w społeczeństwie już sam mundur może być odbierany jako symbol autorytetu co przekłada się wprost na automatyczną uległość wobec osób go noszących²⁸.

Każda osoba funkcjonuje w określonym otoczeniu, z którym nawiązuje wzajemne relacje. W literaturze można odnaleźć poglądy mówiące o oddziaływaniu otoczenia na zachowanie jednostki. Według behawiorystów na postępowanie osoby wpływają bodźce płynące ze środowiska. Ponieważ zachowanie wynika zarówno z możliwości danej osoby, jak i oddziaływania otoczenia, może więc także wystąpić sytuacja, w której osoba nie znajdzie odpowiedniego w danej chwili schematu postępowania. Występuje w takiej sytuacji zjawisko braku dopasowania jednostki do otoczenia. Wspomniane możliwości mogą przy tym mieć charakter zarówno fizjologiczny, jak i psychiczny, związany z osobistymi przekonaniami. Sytuacja, w której podejmowane są działania niedostosowane do oczekiwań otoczenia, a więc z nimi niezgodne prowadzi do powstania niepożądanych skutków, a w dalszym ciągu wywołuje niepotrzebne napięcie²⁹.

Człowiek żyjący współcześnie jest tak samo jak w czasach pierwotnych uzależniony od otoczenia, w którym żyje, a w szczególności od obecności oraz aktywności innych osób. Jako istoty społeczne nie potrafilibyśmy przetrwać bez innych osób oraz grup społecznych, a w szczególności istotnych podmiotów społecznych jakim jest niewątpliwie Policja.

²⁶ E. Michałowska, *Człowiek w interakcji z innymi*, [w:] K. Ostrowska (red.), *Psychologia dla służb społecznych*, Warszawa 2015, s. 288-292.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ J. Czarnota-Bojarska, *Dopasowanie człowiek-organizacja i tożsamość organizacyjna*, Warszawa 2010, s. 9-10.

Świat współczesny wywiera wpływ na świadomość jednostki oraz grup społecznych w niespotykanym jeszcze kilkadziesiąt lat temu natężeniu. Żyjemy współcześnie w rzeczywistości masowej, przejawiającej się w stopniowym zatracaniu indywidualności. Powszechna dostępność do wykształcenia, źródeł informacji, środków komunikacji dają współczesnemu człowiekowi wiele możliwości realizacji samego siebie. Z drugiej jednak strony powodują, że stajemy się mniej indywidualni. Potężne koncerny medialne są w stanie narzucać znacznej części społeczeństwa założony tok myślenia, postrzegania rzeczywistości. Prezentowane w mediach informacje, jeżeli nie są opracowywane z obiektywizmem, potrafią ze znaczną mocą oddziaływać na świadomość odbiorców. Sytuacja ta ma niebagatelny wpływ na postrzeganie przez jednostkę postępowania innych osób, a także grup ludzi czy też instytucji³⁰.

We współczesnym społeczeństwie masowym występują różne grupy osób reprezentujące określone poglądy, religie, pochodzenie etniczne, wiek, płeć i wiele innych kategorii. Kategorie te stanowią podstawę podziału wyłonionych grup na grupę własną oraz grupy obce. Grupa własna jest przy tym postrzegana jako grupa subiektywnie lepsza od pozostałych. Inną charakterystyczną cechą jest to, że w obrębie danej grupy jej członkowie uważają, że łączą ich pewne pozytywne cechy natomiast członkowie grup obcych reprezentować mają cechy negatywne. Warto zwrócić w tym miejscu uwagę na dwie kategorie tożsamości – tożsamość osobistą oraz tożsamość społeczną. O ile tożsamość osobista oparta jest na indywidualnych cechach każdego człowieka, o tyle tożsamość społeczna opiera się na wartościach, które reprezentuje grupa. W zależności od poziomu identyfikacji jednostki z daną grupą tożsamość społeczna przyczynia się adekwatnie do zachowań i postaw, które dyskryminują grupy obce, a faworyzują grupę macierzystą. Grupy obce postrzegane są przy tym jako znacznie zróżnicowane, niepodobne do danej grupy, którą reprezentuje jednostka. Silne wyodrębnienie oraz faworyzowanie swojej grupy wobec grup obcych prowadzi do powstawania stereotypów, mających negatywne zabarwienie w stosunku do grup obcych³¹. Wynika to między innymi z tego, że przynależność jednostki do danej grupy oddziałuje na postrzeganie jej wartości indywidualnej. Faworyzowanie własnej grupy oraz deprecjonowanie grup obcych służyć może niekiedy do utrzymania osiągniętego poziomu swojej samooceny, poczucia własnej wartości³².

Niezmiernie istotną kwestią społeczną w każdym społeczeństwie jest rozważenie zakresu zrzeczenia się swojej wolności na rzecz państwa w celu zapewnienia oczekiwanych warunków życia. Dylematem tym na kartach historii zajmował się między innymi Thomas Hobbes, który wskazywał w swoich rozważaniach, że społeczeństwo ma do wyboru dwa rozwiązania, albo zrzeczenie się części swoich swobód i wolności na rzecz państwa, dzięki czemu stanie się one silne i stabilne, zapewniając bezpieczeństwo i wolność obywatelom, albo zachowanie pełni wolności i niezależności jednostki, co będzie jednak skutkowało potrzebą za-

³⁰ J. Borkowski, *Człowiek zagrożony i niebezpieczny. Socjologia i psychologia zagrożeń*, Warszawa 2011, s. 107-109.

³¹ W. G. Stephan, C. W. Stephan, *Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji*, Warszawa 2007, s. 104-106.

³² *Ibidem*, s. 116.

pewnienia ciągłej gotowości do walki każdego z każdym w celu zapewnienia sobie bezpieczeństwa. Thomas Hobbes wyraził ciekawe spojrzenie na kategorię wolności uważając, że człowiek jest wolny kiedy podejmuje autonomiczne decyzje bez względu na to, czy do podjęcia danej decyzji skłaniają go jakiegokolwiek uwarunkowania zewnętrzne. Przykładem takich uwarunkowań może być strach oraz konsekwencje zaniechania wykonania jakiegoś działania. Zatem jeżeli względem państwa człowiek podejmuje decyzję o realizacji jakiegoś działania, jest on w pełni wolny ponieważ może działania tego nie wykonać, co oczywiście mogłoby wiązać się z poniesieniem określonych konsekwencji, nie mniej jednak człowiek ma w tym zakresie wolny wybór. Strach, konsekwencje czy konieczność nie odbierają więc człowiekowi wolności. Co prawda w okresie funkcjonowania człowieka w stanie natury, przed formowaniem się państwowości, człowiek ograniczony był jedynie przez swoją wolę i siły natury. Nie funkcjonowały wtedy żadne ograniczenia zewnętrzne, zakazy ani nakazy, jednak wolność człowieka nie posiadała równocześnie żadnego zewnętrznego zabezpieczenia. Wolność jednego człowieka powiększana była kosztem drugiego z wykorzystaniem przemocy.

Człowiek funkcjonował w środowisku permanentnego ryzyka i choć funkcjonował w warunkach nieograniczonej wolności panujący stan anarchii, w którym nie obowiązywały żadne zasady i nie było nic pewnego, sprawiał, że człowiek nigdy nie mógł faktycznie czuć się bezpieczny. Według Thomasa Hobbesa człowiek nie korzystał więc z wolności jaką zapewniało mu życie w stanie natury ponieważ otoczenie, w którym żył mu to uniemożliwiał. Wolność jednego człowieka ograniczały roszczenia do wolności drugiego. Rozwiązaniem tej sytuacji okazało się zrzeczenie się części swojej wolności na rzecz nadrzędnej władzy, suwerena. Stało się to możliwe w drodze rozbudowywania więzi społecznych i zawieraniu umów społecznych dających początek formom państwowości. Zrzeczenie się części wolności było więc, co ciekawe, przejawem egoizmu, a nie altruizmu. Jeżeli wszyscy członkowie grupy zrzekają się części swoich wolności na rzecz suwerena zapewniają ochronę nie tylko przed zagrożeniami zewnętrznymi, lecz także zachodzącymi wzajemnie pomiędzy członkami grupy. Ponieważ w państwie każdy powinien dysponować tym samym zakresem wolności, jednostki powołując suwerena zapewniają sobie bezpieczeństwo.

Reasumując, potrzeba powołania państwa wynika z pierwotnej potrzeby zagwarantowania porządku i bezpieczeństwa. Państwo powoływane jest poprzez umowę społeczną, w której obywatele zrzekają się części swojej wolności i upoważniają swojego suwerena do utrzymywania pożądanego stanu bezpieczeństwa dostosowując się do ustanowionego prawa. Wynika z tego, że zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa wymaga wprowadzenia pewnych form przymusu, które państwo ustanawia. Gdyby więc przymus ten był niepotrzebny dla wystąpienia bezpieczeństwa ludzi, istnienie państwa mogłoby być zbędne³³. Współcześnie w państwach demokratycznych suwerenem jest Naród, a władza państwowa sprawowana jest przez jego przedstawicieli i nie stanowi oddzielnego bytu jednak poglądy Thomasa Hobbes'a ukazują istotę działania państwa oraz po-

³³ Ł. Jureńczyk, *Koncepcja wolności jednostki w społeczno-politycznej myśli Thomasa Hobbes'a*, [w:] M. Czarkowska, J. Kutta (red.), *Człowiek w społeczeństwie i prawie*, Bydgoszcz 2013, s. 31-35.

trzebę jego ingerencji w życie obywateli dla zapewnienia bezpieczeństwa, a przez to optymalnych warunków życia.

PODSUMOWANIE

W warunkach współczesnego demokratycznego państwa prawnego organy ustawodawcze, w trakcie procesu legislacyjnego, stanowią przepisy prawa. Podstawowym zadaniem tych przepisów jest zapewnienie ochrony najcenniejszych dla człowieka i społeczeństwa dóbr i wartości. W odniesieniu do prawa karnego, odnajduje ono wartości wymagające ochrony w rzeczywistości społecznej, dopatrując się ich w wartościach moralnych społecznych czy kulturowych. Społeczeństwo ustala katalog czynów zabronionych oraz tworzy hierarchię chronionych wartości³⁴. Społeczne działanie prawa polega z kolei na właściwej jego realizacji w społeczeństwie. Realizacja ta opiera się z jednej strony na przestrzeganiu obowiązującego prawa przez obywateli, z drugiej natomiast strony na egzekwowaniu prawa przez powołane do tego celu organy i instytucje³⁵. Sposób egzekwowania obowiązującego prawa determinowany jest w dużej mierze poziomem oczekiwań społecznych w dziedzinie bezpieczeństwa. W odniesieniu do Policji, która realizuje zadania zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego, otoczenie społeczne generuje ogromny wpływ na sposób jej funkcjonowania. Oczekiwania społeczne wobec Policji stanowią przesłankę do kształtowania jej społecznej odpowiedzialności. Odpowiedzialność tę należy rozumieć jako całokształt zobowiązań tej instytucji wobec otoczenia. Przekracza ona potrzebę wywiązania się z nałożonych zadań prawnych oraz finansowych, lecz opiera się również na budowaniu dobrych relacji z otoczeniem, poszanowaniu wartości moralnych, dbałości o środowisk i rozwój kapitału ludzkiego³⁶.

Postrzeganie przez społeczeństwo Policji jako instytucji, jej wizerunek społeczny jest niewątpliwie wypadkową realiów, w jakich przyszło tej formacji funkcjonować. W okresie PRL zgodnie z koncepcjami marksistowskimi ówczesna Policja zwana Milicją Obywatelską utożsamiana była w świadomości społecznej jako instytucja przeznaczona do stosowania represji w celu zapewnienia pożądanego ładu społecznego. Współcześnie w realiach demokratycznych Policja stała się elementem wymiaru sprawiedliwości i zapewnia porządek prawny w sposób w dużej mierze zgodny z oczekiwaniami społecznymi obywateli. Pożądany sposób realizacji nałożonych Policji zadań wymaga jednak oprócz poznania oczekiwań obywateli także właściwego zrozumienia przez członków społeczeństwa roli jaką ona odgrywa w ich codziennym życiu, a także odpowiednim podejściu do tej instytucji³⁷.

³⁴ K. Wijak, *Człowiek w prawie karnym*, [w:] M. Czarkowska, J. Kutta (red.), *Człowiek w społeczeństwie i prawie*, Bydgoszcz 2013, s. 95-97.

³⁵ S. Pilipiec, P. Szreniawski, *Socjologia administracji*, Lublin 2008, s. 75.

³⁶ D. Hryszkiewicz, K. Sklepkowska, *Potrzeby i oczekiwania społeczne w budowaniu odpowiedzialnej społecznie Policji*, [w:] P. Bogdalski, D. Bukowiecka, R. Częścik, B. Zdrodowski /red./, *Grupy dyspozycyjne społeczeństwa w świetle potrzeb bezpieczeństwa państwa*, T.1, Szczytno 2014, s. 155-159.

³⁷ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne...*, *op. cit.*, s. 127-130.

Reasumując, wdrożenie modelu współpracy Policji ze społeczeństwem w polskich warunkach jest aktualnie trudnym zadaniem. W społeczeństwie wciąż zakorzeniony jest model funkcjonowania Policji wywodzący się z czasów PRL, nastawiony na działalność represyjną. Z drugiej strony Policja pomimo podejmowania nowoczesnych inicjatyw nawiązywania współpracy ze społeczeństwem, dalej prowadzi ocenę swojej działalności wykorzystując tradycyjne mierniki statystyczne, spychając w rzeczywistości te inicjatywy na dalszy plan. Społeczeństwo ma jednak ogromną możliwość wpływania na zapewnienia odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa, nie tylko poprzez oddziaływanie na kształtowanie priorytetowych zadań Policji, ale także za pośrednictwem samorządów. Działania związane z oświetleniem ulic, walki z bezrobociem czy funkcjonowaniem pomocy społecznej mają wymierny wpływ na poziom bezpieczeństwa w wymiarze lokalnym.

BIBLIOGRAFIA

- Borkowski Jan. 2011. Człowiek zagrożony i niebezpieczny. Socjologia i psychologia zagrożeń. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Czarnota-Bojarska Joanna. 2010. Dopasowanie człowiek-organizacja i tożsamość organizacyjna. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Groszewska Ewa, Wardała Joanna. 2013. Policja jako paramilitarna grupa dyspozycyjna społeczeństwa. W *Teraźniejszość i przyszłość grup dyspozycyjnych*, 174-176. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Hryszkiewicz Dominik, Sklepkowska Katarzyna. 2014. Potrzeby i oczekiwania społeczne w budowaniu odpowiedzialnej społecznie Policji. W *Grupy dyspozycyjne społeczeństwa w świetle potrzeb bezpieczeństwa państwa*. 155-159. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie.
- Jarmoszko Stanisław. 2013. Perspektywy grup dyspozycyjnych w społeczeństwie nasilającego się ryzyka. W *Teraźniejszość i przyszłość grup dyspozycyjnych*. 28-29. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Jureńczyk Łukasz. 2013. Koncepcja wolności jednostki w społeczno-politycznej myśli Thomasa Hobbes'a. W *Człowiek w społeczeństwie i prawie*. 31-35. Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483;
- Kryczka Klaudiusz. 2015. Nowa miara służby. *Policja* 997 2/2015: 19.
- Krzna Izabela Cichorz Tadeusz Misiuk Andrzej. 2000. *Komunikacja społeczna w policji*. Szczytno: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie.
- Maciejewski Jan. 2014. *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Michałowska Ewa. 2015. Człowiek w interakcji z innymi, W *Psychologia dla służb społecznych*. 288-292. Difin.
- Oblińska Kornela. 2015. "Słów kilka o historii komunikacji". *Policja* 997 2/2015: 20-21.
- Pilipiec Sławomir Szreniawski Piotr. 2008. *Socjologia administracji*. Lublin: Oficyna Wydawnicza Verba.
- Sienkiewicz Piotr. 2013. 25 wykładów. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.

- Skrabacz Aleksandra. 2012. Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Stan bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz działania realizowane w tym zakresie w 2014 r. Krajowa Rada Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego. Warszawa 2015.
- Stephan Walter Stephan Cookie. 2007. Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa 2014.
- Sztompka Piotr. 2012. Socjologia. Analiza społeczeństwa, Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz.U. 1990 nr 30 poz. 179.
- www.info.policja.pl/inf/organizacja/stan-zatrudnienia/96946,Stan-zatrudnienia-na-dzien-1-stycznia-2015-r.html
- Wijak Kamil. 2013. Człowiek w prawie karnym. W Człowiek w społeczeństwie i prawie. 95-97. Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej.
- www.msw.gov.pl/pl/aktualnosci/13294,Surowsze-kary-dla-piratow-drogowych-i-pijanych-kierowcow.html
- Zacher Lech. 2012. Twórcy i odbiorcy obrazu świata. W Tworzenie iluzji społecznych, wiedza w sferze publicznej. 15-18. Wydawnictwo KUL.
- Zarządzenie nr 30 Komendanta Głównego Policji z dnia 16 grudnia 2013 r. w sprawie funkcjonowania organizacji hierarchicznej w Policji. Dziennik Urzędowy KGP. Warszawa 17 grudnia 2013r. poz. 99.

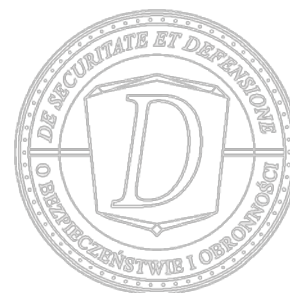
*Timur ANDRIEVSKIĬ*³⁸

Khar'kovskii natsional'nyi pedagogicheskii universitet

*im. G.S.Skovorody*³⁹

Kafedra Politologii, Sotsiologii i Kul'turologii

andrievskytimur@gmail.com

ГИБРИДНАЯ ВОЙНА: СУЩНОСТЬ И БАЗОВЫЕ СТРАТЕГИИ

АННОТАЦИЯ: Рассмотрены основные особенности возникновения гибридной войны, проведен сравнительный анализ развития и хода «обычной» (конвенциональной) и гибридной войн. Освещены некоторые аспекты касательно формирования нового подхода к пониманию явления гибридной войны.

Предложена новая классификация вооруженных конфликтов: международный вооруженный конфликт, вооруженный конфликт немеждународного характера и вооруженный конфликт гибридного характера (гибридная война), а потому предложено рассматривать гибридную войну как особый тип конфликта современности. Предложено различать понятия гибридная война и гибридные угрозы как элементы подготовки агрессора к развязыванию гибридной войны. Совершена попытка сформировать комплексное определение понятия гибридной войны для дальнейшей разработки концепции гибридных войн

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: война, гибридная война, гибридный конфликт, агрессия, российско-украинская война, вооруженный конфликт

HYBRID WAR: NATURE AND BASIC STRATEGIES

ABSTRACT: The main features of arising of a hybrid war were considered, a comparative analysis of the development and progress of “regular”(conventional) and hybrid wars was conducted. Some aspects regarding the formation of a new approach to understanding the phenomenon of hybrid war were elucidated.

New classification of armed conflicts is proposed: international armed conflict, armed conflict not of an international character and armed conflict of the hybrid character (hybrid war). That is why it is proposed to consider the hybrid war as a special type of the conflicts of modernity. It is proposed to distinguish the term “hybrid war” and the term “hybrid threats” as elements of aggressor’s preparation to the outbreak of war. Attempt to formulate the complex definition of hybrid war was made for future development of the concept of hybrid wars.

KEYWORDS: war, hybrid war, hybrid conflict, aggression, Russian-Ukrainian war, armed conflict

³⁸ Аспирант кафедры политологии, социологии и культурологии Харьковского национального педагогического университета им. Г.С.Сковороды, Украина. Магистр права.

³⁹ H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

На протяжении последних трёх лет Украина остаётся вовлечённой в конфликт, разразившийся после агрессии Российской Федерации⁴⁰, в ходе которой агрессор не только аннексировал территорию Автономной Республики Крым, но также принимает участие (а возможно и спровоцировал) и постоянно поддерживает военный конфликт в отдельных районах Донецкой и Луганской областей. Ведущиеся на Донбассе боевые действия хотя и классифицируются с юридической точки зрения, как антитеррористическая операция, но и политическим руководством, и представителями общественности, и научным сообществом уже давно обозначаются термином «война». Причем эта война получила название «гибридной».

Следует указать, что эффективно сформировать комплексную модель противодействия агрессору станет возможно, когда концепт «гибридной войны» будет введён не только в политический дискурс, но и в юридическую действительность (то есть будет отражён в нормативных актах). Однако в законодательстве Украины (в частности, в Военной доктрине Украины) отсутствует определение понятия «гибридная война». Действительно, определения этого понятия не будет в законодательстве до тех пор, пока ученые не смогут разработать одинаковый подход к этому явлению, сформировать основное направление развития. Целью статьи является политологическая экспликация феномена гибридной войны, в частности, формирование определения понятия «гибридная война», выделение гибридной войны в отдельный тип конфликта, расширение классификации вооруженных конфликтов современности.

Необходимо заметить, что среди современных научных подходов к классификации типов войн так называемого «четвёртого поколения» трудно встретить концептуализацию гибридной войны как отдельного типа войны⁴¹. Это, прежде всего, связано с тем, что в науке, особенно украинской, существуют иногда диаметрально разные подходы к определению понятия гибридной войны. В своей комплексной работе, посвящённой российско-украинской гибридной войне, И.П. Руценко привёл собственное обобщение широкого спектра разных терминов, которые используются при концептуализации конфликтов подобного типа: «гибридная война», «смешанная война» (compound war), «комбинированная война», «неконвенционная война», «криминально-террористическая война», «война управляемого хаоса» или «нелинейная война» и т.д.⁴² Учитывая широкое распространение в современном общественно-гуманитарном дискурсе, средствах массовой информации и просто в общественном массовом сознании (в частности, на бытовом уровне) понятия

⁴⁰ Resolution 2132 (2016) "Political consequences of the Russian aggression in Ukraine". Parliamentary Assembly, Council of Europe <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=23166&lang=EN&search=KjoqfGNvcnB1c19uYW11X2VuOiJPZmZpY2lhbCBkb2N1bWVudHMi> (07.11.2016).

Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків»» від 21 квітня 2015 року. Верховна Рада України <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/337-19> (07.11.2016).

⁴¹ Бадах Ю. Причини виникнення та класифікація воєнних конфліктів. Воєнна історія (№ 3-4). 2003 http://warhistory.ukrlife.org/3_4_03_5.htm (07.11.2016).

⁴² І. Руценко. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. ФОП Павленко. 2015, С. 18-21.

«гибридная война», обратимся прежде всего к рассмотрению концепта «гибридности». Так, один из основоположников теории гибридных конфликтов, Ф. Гоффман в своем труде «Конфликт в 21-ом веке: появление гибридных войн» указал, что ««гибридные войны» соединяют в себе летальность государственного конфликта с фанатичным и затяжным западом нерегулярной войны»⁴³. Термин «гибридный», в его понимании, охватывает как организацию войны, так и способы её ведения. В организационном плане такие конфликты могут обладать иерархической политической структурой: они могут быть связаны с децентрализованными ячейками или с определенными сетями тактических подразделений. Их средства будут так же гибридными как по своей форме, так и по своему применению. Таким образом, Ф. Гоффман дает собственное определение гибридной войны, указывая, что «гибридные войны включают целый ряд разных режимов ведения войны, в том числе конвенциональные возможности, нерегулярные тактики и формирования, террористические акты, в том числе неизбирательное насилие и принуждение, а также криминальные беспорядки»⁴⁴.

Другой известный западный теоретик Р. Гленн расширяет в своих работах подход Ф. Гоффмана и указывает, что «конфликт 21-го века уже давно выделен в отдельный тип, который можно было бы назвать гибридной войной»⁴⁵. Используя понятие «гибридной угрозы», под которым Р. Гленн понимает любого противника, одновременно и адаптивно прибегающего к определенной комбинации, во-первых, политических, военных, экономических, социальных и информационных средств, во-вторых, конвенциональных, нерегулярных, катастрофических, террористических и подрывных/криминальных методов и способов ведения войны. По его мнению, данное явление может заключать в себе совмещение как государственных, так и негосударственных участников конфликта⁴⁶. Однако при более глубоком анализе проблематики «гибридности» Р. Гленн, описывая гибридные конфликты и их применимость к современным вызовам в сфере безопасности, задаётся вопросом: является ли «гибридная концепция достаточно оригинальной для включения в военный интеллектуальный дискурс и, в конечном счете, в доктрину вооруженных сил в качестве отдельной формы ведения войны»⁴⁷. Анализируя проблему включения концепта «гибридности» в военный интеллектуальный дискурс, Р. Гленн исследует применение данного термина в качестве прилагательного по отношению к понятиям «война», «конфликт», «warfare» (способы ведения войны) и «угроза». Теоретик отмечает, что некоторые термины могут быть использованы по отношению ко всем уровням анализа проблематики войны, тогда как группа других терминов имеет более узкое

⁴³ F.Hoffman. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies. 2007, С. 53.

⁴⁴ *Ibidem*, С. 53.

⁴⁵ R.Glenn. All Glory Is Fleeting: Insights from the Second Lebanon War. 2012, С. 73, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2012/RAND_MG708-1.pdf (01.11.2016).

⁴⁶ *Idem*, Thoughts on «Hybrid» Conflict. Small Walls Journal. 2009, <http://www.smallwarsjournal.com/mag/docs-temp/188-glenn.pdf> (28.10.2016).

⁴⁷ *Ibidem*.

применение, направленное на описание отдельного тактического, оперативного и стратегического уровня. Р. Гленн приходит к выводу, что гибридная концепция может отражать свою уникальность исключительно на тактическом уровне. Поэтому он приходит к выводу, что гибридные угрозы и их методы «с чисто доктринальной точки зрения, кажется, в лучшем случае можно считать элементом нерегулярной войны»⁴⁸, соответственно, ««гибридность» в своих формах не может преодолеть проблемных барьеров, а потому не должна приобретать статуса в рамках формальной доктрины»⁴⁹.

Следует отметить, что такие выводы были актуальными еще 5-10 лет назад, когда «эталонном» гибридных конфликтов была Вторая ливанская война 2006 г., а главным гибридным врагом была террористическая организация Хизбалла. Однако с начала российской агрессии в отношении Украины в 2014 г. западный подход начал медленно меняться. Подобное утверждение может быть нами сделано, основываясь на решении стран-членов НАТО на Варшавском саммите 2016 года, где гибридная война была включена в военно-политический дискурс и приравнена к военной агрессии против стран-членов Организации (п. 72 финального коммюнике по результатам встречи)⁵⁰.

Чтобы понять, почему именно понятие гибридности вернулось на повестку дня политического дискурса, следует обратиться к анализу точки зрения одного из главных идеологов российской гибридной агрессии против Украины, начальника Генерального штаба ВС РФ Валерия Герасимова. Он использует именно гибридный подход при описании методов ведения современной войны, считая, что их использование позволит в считанные дни расшатать ситуацию в определенной стране изнутри: «В современных конфликтах все чаще акцент используемых методов борьбы смещается в сторону комплексного применения политических, экономических, информационных и других невоенных мер, реализуемых с опорой на военную силу»⁵¹. Раскрывая содержание этих методов, В. Герасимов указывает, что они заключаются в достижении политических целей путём минимального вооруженного воздействия на противника посредством подрыва его военного и экономического потенциала средствами информационно-психологического давления, через активную поддержку внутренней оппозиции, с использованием партизанских и диверсионных методов. В. Герасимов концентрирует особое внимание на информационной составляющей, когда сознание граждан государств – объектов агрессии подвергается массированному целенаправленному влиянию через Интернет-сети. Вышеуказанные методы, считает В. Герасимов, следует дополнять военными мерами скрытого характера, в том числе, с использованием экстремистских и террористических организаций. Пределы скрытости заканчивается тогда, когда стороны переходят к открытому ис-

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ Организация Североатлантического договора (НАТО). Заявление по результатам саммита в Варшаве. 2016: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm?selectedLocale=ru (11.10.2016).

⁵¹ В. Герасимов. По опыту Сирии. Военно-промышленный курьер. 2016, <http://vpk-news.ru/articles/29579> (14.10.2016).

пользованию силы, как правило, под видом миротворческой деятельности и антикризисного урегулирования ситуации, однако, до этого доходит лишь в исключительных случаях. Его изложение гибридного подхода заканчивается циничным выводом: «Таким образом, не прямые и асимметричные действия и способы ведения гибридных войн позволяют лишить противоборствующую сторону фактического суверенитета без захвата территории государства»⁵².

Размышляя о природе гибридных конфликтов, необходимо рассмотреть их базовые детерминанты, которые привели к появлению нового типа конфликтов и которые можно считать основополагающими аргументами в защиту концепции современного конфликта гибридного типа. В роли одной из таких детерминант выступила, прежде всего, современная модель безопасности, которая сформировалась после Второй мировой войны. В условиях нынешней парадигмы международных отношений государства, планируя совершить агрессивные действия против другого субъекта, начали активно искать новые способы обойти международное право, международное гуманитарное право и определение «агрессии»⁵³, оставаясь при этом «чистыми» в глазах международного сообщества и скрывая свои действительные замыслы.

Таким образом, мы выделяем *один из ключевых признаков гибридного конфликта – скрытость* (латентность), желание агрессора косвенными действиями достичь собственной цели, используя различных посредников для того, чтобы избежать ответственности. Другим фактором, повлиявшим на появление нового типа конфликта, стал научно-технический прогресс и глобализация. Появление современных компьютеров, смартфонов, Интернета и социальных сетей кардинально изменило подходы к ведению боевых действий. Во-первых, когда почти у каждого человека есть смартфон с камерой и доступом к всемирной сети, агрессору трудно незаметно ввести свои войска – нужно любым путем исключить возможность определения их принадлежности к войскам противника. Во-вторых, современные информационно-коммуникационные технологии открывают широкий спектр возможностей для ведения информационной, психологической войны на территории противника. К тому же, концепция современного информационного общества подсказывает, что и война 21-го века является другой, более информатизированной, более сложной, когда общество полностью интегрируется в войну и наоборот. Сочетание всех вышеперечисленных условий и является предпосылкой возникновения гибридных конфликтов.

Пытаясь доказать, что гибридные конфликты – это новый тип конфликта современности, нужно также провести сравнительное исследование современных «обычных» конфликтов с конфликтом, который продолжается на востоке Украины. Найти удачный пример для сравнения современной российско-украинской гибридной войны с

⁵² *Ibidem.*

⁵³ Резолюция 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1974 года. Организация Объединенных Наций W http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml (05.11.2016).

современной конвенциональной (обычной) войной крайне трудно. Однако, обобщив опыт военных конфликтов прошлого века и тенденций развития обычных конфликтов нового поколения⁵⁴, можно сделать выводы, что как гибридная, так и обычная война обладают следующими общими чертами:

- 1) вооруженное противостояние, агрессия с возможностью использовать полный спектр незапрещенного (конвенционального) оружия, использования запрещенного оружия зависит от доброй воли сторон;
- 2) применение пропаганды, ведение информационной войны и психологического давления как в отношении вооруженных сил противника, так и населения государства в целом, поскольку «в силу своей специфичности информационное противоборство является неотъемлемой составляющей современных войн»⁵⁵;
- 3) использование полного спектра сил специальных операций, осуществление диверсий, подрывной деятельности в тылу противника, использование партизанских, а иногда и террористических движений;
- 4) ведутся на тактическом, оперативно-тактическом и оперативном уровнях;
- 5) современные войны могут вестись без официального объявления войны, например, США последний раз объявляли войну 5 июня 1942 г. Болгарии, Венгрии и Румынии во время Второй мировой войны⁵⁶.

Среди основных различий между гибридным и обычным видами войны можно выделить следующие:

- 1) элемент открытости – обыкновенные войны почти всегда носят открытый характер: существует четкое понимание относительно сторон конфликта, кто с кем воюет, тогда как при гибридном конфликте, в свою очередь, подобное понимание отсутствует, по крайней мере, на начальном этапе конфликта (вместо комбатанта объект агрессии встречает неизвестных «зеленых человечков»);
- 2) из первого тезиса вытекает понимание того, что при гибридном конфликте почти невозможно скрыто вести боевые действия на стратегическом уровне – то есть задействовать одновременно несколько фронтов;
- 3) гибридные войны требуют более длительной подготовки; завершение конфликта зависит не только от уровня развития военно-промышленного потенциала страны. Таким образом, для достижения желаемых результатов необходимы годы идеологической «обработки» населения противника и благоприятная среда для проявления сепаратизма, внутренних противоречий, всплеска активности криминалитета и тому подобное.

⁵⁴ М.Требін. «Гібридна» війна як нова українська реальність. Український соціум (№ 3). 2014; *Idem*, Сучасний світ і його війни. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» № 2 (29). 2016 W <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/70967/66158> (10.10.2016).

⁵⁵ *Ibidem*, С. 11.

⁵⁶ J.Elsea, *Declarations of War and Authorizations for the Use of Military Force: Historical Background and Legal Implications*, Washington DC: Congressional Research Service 2014.

Подводя итоги вышесказанному, нельзя не привести снова слова начальника Генштаба РФ: «Можно сделать вывод, что сочетание традиционных и гибридных методов уже сейчас является характерной чертой любого вооруженного конфликта. При этом если вторые могут использоваться и без открытого применения военной силы, *то классические боевые действия без гибридных – уже нет*»⁵⁷ (выделено нами - Т.А.). Таким образом, выделенные нами общие черты обычных и гибридных конфликтов позволяют сделать вывод, что гибридные конфликты имеют право на доктринальное существование, однако, указанные существенные различия не позволяют их объединить в единое целое. Именно поэтому мы предлагаем следующий подход к классификации и определению современных конфликтов, исходя из доктрины международного права⁵⁸:

- 1) международные вооруженные конфликты (обычные войны, миротворческие операции, в том числе международные санкции военного характера по решению СБ ООН и т.д.);
- 2) вооруженные конфликты немеждународного характера (гражданские войны, внутренние беспорядки и т.п.);
- 3) вооруженные конфликты гибридного характера (или гибридные войны).

Итак, по нашему мнению, целесообразно было бы добавить к этой классификации вооруженные конфликты гибридного характера и выделить их в отдельный тип.

Как уже отмечалось выше, гибридной войне предшествует достаточно длительная и комплексная подготовка, а поэтому ей предшествуют *гибридные угрозы*, которые, по сути, являются вызовами для государства. К таким угрозам можно отнести: создание политических и общественных движений, симпатизирующих будущему агрессору; налаживание благоприятного информационного поля; пропаганду; навязывание агрессором собственных исторических, культурных, идеологических ценностей и т.п. (то есть, все то, что призвано с помощью, так называемой, «мягкой силы» склонить население на сторону агрессора). Именно поэтому предлагается выделить термин «гибридные угрозы» и отличать его от понятия гибридной войны. Конечно, критерием концептуального разграничения двух терминов должен служить факт нарушения суверенитета государства: пересечение вооруженными или диверсионными формированиями границы, захват ими стратегически важных объектов, убийство военнослужащих и тому подобное. В случае Украины гибридная война началась в феврале 2014 г., когда появились первые так называемые «зеленые человечки». В этом контексте вновь приобретает актуальность точка зрения Р. фон Куденхове-Калерги – одного из идеологов объединения европейских стран, который еще в 1923 г. отмечал: «Весь европейский вопрос сводится к «русской проблеме». Основной целью европейской политики должно быть предупреждение

⁵⁷ В.Герасимов. По опыту Сирии. Военно-промышленный курьер. 2016, <http://vpk-news.ru/articles/29579> (14.10.2016).

⁵⁸ С. Вите. Типология вооруженных конфликтов в международном гуманитарном праве: правовые концепции и реальные ситуации W <https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/vite.pdf> (07.11.2016).

дение российского нашествия. Существует только одно средство как это предотвратить – объединение Европы»⁵⁹.

Подводя итог, попробуем дать собственное определение понятию «гибридная война». Вооруженные конфликты гибридного характера (гибридная война) – это вооруженный конфликт между государствами или между государством и негосударственным образованием, в котором один субъект осуществляет по отношению к другому субъекту прямую агрессию со скрытым применением своих вооруженных сил или опосредованно через других субъектов, организации, образования с комплексным применением политических, экономических, информационных и других невоенных мер, реализованных с опорой на военную силу, а также террористические, диверсионные, подрывные и уголовные технологии с целью лишения противоборствующей стороны фактического суверенитета без захвата всей территории государства. Стороны же такого конфликта находятся в состоянии *гибридного мира* (то есть, юридически это не война, но фактически это не мир).

В целом, формирование единой комплексной концепции гибридной войны, концептуализация понятия гибридной войны в политическом дискурсе и дальнейшее закрепление его в нормативных документах позволяют вывести научные исследования этого явления на качественно новый уровень. Дальнейшие исследования должны выявить отдельные элементы гибридной войны, особенности проведения операций, механизмы противодействия гибридной войне. Стабильная и оформленная концепция гибридной войны позволит ввести ее в дискурс национальной безопасности и обороны Украины, исключить появление новых гибридных угроз и вызовов для государства.

Библиография

- Elsa Jennifer. 2014. *Declarations of War and Authorizations for the Use of Military Force: Historical Background and Legal Implications*. Washington DC: Congressional Research Service.
- Glenn Russel. 2012. *All Glory Is Fleeting: Insights from the Second Lebanon War* W http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2012/RAND_MG708-1.pdf
- Glenn Russel. 2009. *Thoughts on «Hybrid» Conflict*. <http://www.smallwarsjournal.com/mag/docs-temp/188-glenn.pdf>.
- Hoffman Frank. 2007. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies.
- Resolution 2132. (2016). *Political consequences of the Russian aggression in Ukraine*. Parliamentary Assembly, Council of Europe W <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=23166&lang=EN&search=KjoqfGNvcnB1c19uYW11X2VuOiJPZmZpY2lhbCBkb2N1bWVudHMi>.
- Іурії Badakh. 2003. *Prichini viniknennia ta klasifikatsiia voënnikh konfliktiv. Voëнна історія* (№ 3-4). http://warhistory.ukrlife.org/3_4_03_5.htm.

⁵⁹Р.фон Куденхове-Калерги. Пан-Европа. «Вита Планетаре». 2006, С. 39.

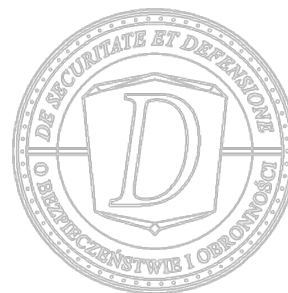
- Vite Sil'van. 2009. Tipologija vooruzhennykh konfliktov v mezhdunarodnom gumanitarnom prave: Pravovye kontseptsii i real'nye situatsii. Mezhdunarodnyĭ zhurnal Krasnogo Kresta. №873. W <https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/vite.pdf>.
- Gerasimov Valerĭi. 2016. Po opytu Sirii. Voenno-Promyshlennyĭ kur'er. № 9 (624) 09.03.2016. <http://vpk-news.ru/articles/29579>.
- Kudenhove-Kalergi fon Rikhard Nikolas. 2006. Pan-EvroPa. Moskva: Vita Planetare.
- Postanova Verkhovnoĭ Radi Ukraĭni. Pro Zaiavu Verkhovnoĭ Radi Ukraĭni. Pro vĭdsĭch zbroĭnĭi agresĭi Rosĭis'koĭfederatsĭi ta Podolannia ĭ ĭnaslĭdkĭv. vĭd 21 kvĭtnia 2015 roku. Verkhovna Rada Ukraĭni. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/337-19>
- Organizatsiia Severoatlanticheskogo Dogovora (NATO). Zaiavlenie po rezul'tatam sammita v Varshave. 2016. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm?selectedLocale=ru.
- Rezoliutsiia 3314 (KHKHIKH) General'noĭ Assamblei ot 14 dekabria 1974 goda. Organizatsiia Ob'edinennykh Natsĭi. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml.
- Rushchenko Īgor. 2015. Rosĭis'ko-ukraĭns'ka gĭbridnavĭina: Pogliadsotsiologia. KHarkĭv: FOP Pavlenko.
- Trebĭn Mikhaĭlo. 2014. Gĭbridna» vĭina iak nova ukraĭns'kareal'nĭst'. Ukraĭns'kiĭsotsĭum. № 3.
- Trebĭn Mikhaĭlo. 2016. Suchasniĭsvĭt ĭ ĭogovĭĭni. Vĭsник Natsĭonal'nogo unĭversitetu Iuridich-na Akademĭia Ukraĭni ĭmenĭ Iaroslava Mudrogo. № 2 (29).

Joanna ZYCH¹

Akademia Sztuki Wojennej

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

joannazych.art@gmail.com

IZRAELSKA KONCEPCJA UDERZENIA WYPRZEDZAJĄCEGO I WOJNY PREWENCYJNEJ

ABSTRAKT: Stosowanie uderzenia wyprzedzającego oraz prewencyjnych działań wojennych od lat 50. XX w. stanowiło podstawę izraelskiej doktryny obronnej. Ich elementy można odnaleźć także we współczesnej izraelskiej koncepcji prowadzenia działań zbrojnych, pomimo asymetrii i zmiany charakteru zagrożeń militarnych. W niniejszym artykule wprowadzone zostało podstawowe rozróżnienie pojęciowe pomiędzy uderzeniem wyprzedzającym a wojną prewencyjną. Analizie poddane zostały ich założenia teoretyczne oraz realizacja w praktyce przez Siły Obronne Izraela, na wybranych przykładach z historii tego państwa. Ocenie poddano także skuteczność tego typu rozwiązań w osiągnięciu celów militarnych i politycznych.

SŁOWA KLUCZOWE: Izrael, uderzenie wyprzedzające, wojna prewencyjna, Siły Obronne Izraela (IDF)

THE ISRAELI CONCEPT OF PRE-EMPTIVE STRIKE AND PREVENTIVE WAR

ABSTRACT: Since the 1950s, pre-emptive strike and preventive use of force have constituted the core of the defense doctrine of Israel. Elements of such military actions can be also found in the current Israeli warfare concept, in spite of assymetrization and changing character of the contemporary military threats. The presented paper attempts to distinguishes the pre-emptive strike and the preventive war. It analyses their theoretical objectives as well as the practical use by the Israel Defense Forces, based on several cases from the history of modern Israel. The author also attempts to evaluate military and political effectiveness of such use of force.

KEYWORDS: Israel, pre-emptive strike, preventive war, Israel Defense Forces (IDF)

¹ Joanna Zych – studentka pierwszego roku studiów magisterskich na kierunku Bezpieczeństwo Narodowe w Akademii Sztuki Wojennej (specjalności: bezpieczeństwo militarne oraz ochrona i obrona narodowa). Zainteresowania naukowe: sztuka wojenna Izraela, wpływ uwarunkowań geograficznych na przebieg działań zbrojnych, proliferacja broni nuklearnej, współczesny Bliski Wschód.

WPROWADZENIE

Zastosowanie doktryny uderzenia wyprzedzającego i działań prewencyjnych od lat 50. XX w. pozostaje jednym z głównych elementów, składających się na koncepcję obronności Izraela. Gotowość do przeprowadzenia ataku uprzedzającego zamiary przeciwnika w sytuacji bezpośredniego zagrożenia uznana została za niezbędny warunek przetrwania państwa. Na taką postawę Izraela wpłynęły przede wszystkim uwarunkowania geopolityczne i geograficzne (sąsiedztwo wrogo nastawionych państw arabskich i ich przewaga militarna oraz małe, trudne do obrony terytorium), a także historyczne (doświadczenia z wojny o niepodległość). Permanentny konflikt Izraela z państwami (lub podmiotami subpaństwowymi) w regionie i częste zaangażowanie w konflikty zbrojne sprawia, że stanowi on jeden z najlepszych przykładów do analizy praktycznego zastosowania tytułowych koncepcji.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie teoretycznych założeń izraelskiej koncepcji uderzenia wyprzedzającego oraz przykładów wcielenia jej w życie przez Siły Obronne Izraela (*Israel Defense Forces – IDF*), a także ocena skuteczności tych działań. Ze względu na duże podobieństwo i zbieżność niektórych aspektów uderzenia wyprzedzającego i innych wojskowych działań prewencyjnych, scharakteryzowane zostanie także izraelskie podejście do wojny prewencyjnej. W części pierwszej opisane zostaną założenia teoretyczne uderzenia wyprzedzającego oraz podstawowe różnice pojęciowe pomiędzy nim a wojną prewencyjną. Następnie przeanalizowane zostaną czynniki, które wpłynęły na przyjęcie przez Izrael tego typu doktryny. Kolejna część opracowania poświęcona będzie przykładom z historii współczesnego Izraela, kiedy uderzenie wyprzedzające lub wojna prewencyjna zastosowane zostały w praktyce. W ostatniej części pracy autorka postara się uzasadnić hipotezę, że w obliczu współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa militarnego Izraela i zmian w doktrynie obronnej koncepcja uderzenia wyprzedzającego oraz wojny prewencyjnej wciąż ma rację bytu.

ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE

Aby przejść do szczegółowej analizy izraelskich koncepcji prowadzenia walki zbrojnej, konieczne jest udzielenie odpowiedzi na pytania: Czym jest uderzenie wyprzedzające? Czym jest wojna prewencyjna? Które działania wojskowe można w ten sposób zdefiniować, a które nie? Zgodnie z definicją proponowaną przez *Słownik terminów i definicji NATO* z 2014 r., za atak wyprzedzający² można uznać „manewr taktyczny prowadzony w celu poważnego osłabienia działań bojowych przeciwnika, w czasie, gdy jest on w trakcie formowania lub zbierania sił do ataku”³. Innymi słowy – jest to działanie mające na celu zapobieżenie użyciu siły przeciwko danemu państwu w chwili, gdy agresywne zamiary przeciwnika stają się faktem. Służy uzyskaniu przewagi militarnej wynikającej z zaskoczenia, głównie w skali operacyjnej i taktycznej,

² W literaturze „atak wyprzedzający”, „uderzenie wyprzedzające” i „uderzenie uprzedzające” stosowane są zamiennie – taka terminologia przyjęta została także w niniejszym opracowaniu.

³ *Słownik terminów i definicji NATO, zawierający wojskowe terminy i ich definicje stosowane w NATO*, AAP-6, 2014, s. 365.

rzadziej strategicznej⁴. Należy odróżniać je od wojny prewencyjnej, która wybucha wcześniej, od pojawienia się zagrożenia ze strony państwa atakowanego⁵. Wojna prewencyjna może więc obejmować szerszy katalog zagrożeń, na które staje się odpowiedzią – np. rozbudowę potencjału militarnego przeciwnika (w tym pozyskanie technologii, mogących stanowić zagrożenie w dalszej przyszłości), czy też naruszenie interesów danego państwa, w sposób inny niż działania zbrojne. Może być też odpowiedzią na groźby użycia siły, nieoparte żadnym działaniem zbrojnym. Tego typu wojna może mieć na celu nie tylko ochronę bezpieczeństwa własnych granic, ale również utrzymanie równowagi sił czy zachowanie *status quo* w regionie. Daje także możliwość zaskoczenia przeciwnika na poziomie strategicznym. W przypadku izraelskiej koncepcji obronności zarówno uderzenie wyprzedzające, jak i wojna prewencyjna, znalazły swoje zastosowanie w praktyce. Ze względu na często pojawiające się w literaturze mylne przyporządkowanie działań zbrojnych Izraela do ww. kategorii lub nieprecyzyjne, zamienne stosowanie pojęć uderzenia wyprzedzającego i wojny prewencyjnej, w niniejszym opracowaniu podjęta zostanie próba ich uporządkowania.

Jako że działania uprzedzające wiążą się z rozpoczęciem wojny przez dane państwo – stawiając go niejako w roli agresora – nasuwa się pytanie o ich legalność na gruncie prawa międzynarodowego. Karta Narodów Zjednoczonych, potwierdzając naturalne prawo wszystkich państw członkowskich ONZ do samoobrony w razie napaści zbrojnej (art. 51), nie porusza jednak kwestii legalności obrony, polegającej na uprzedzeniu agresywnych zamiarów przeciwnika zanim zdąży on *de facto* dokonać napaści. W przyjętej 14 grudnia 1974 r. rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 3314, określającej w sposób szczegółowy jakie działania można uznać za agresję, kwestia gróźb użycia siły zbrojnej lub bezpośredniego przygotowania do jej użycia (np. koncentracja wojsk przy granicy) również nie została uwzględniona⁶. Jednak już w artykule 2 (ustęp 4) Karty NZ jasno sformułowany został zakaz nie tylko użycia siły przeciwko innemu państwu, ale także stosowania samej groźby jej użycia⁷.

Wychodząc z założenia, że zasada ta stawia na równi groźby użycia siły z jej faktycznym zastosowaniem, niektórzy teoretycy prawa międzynarodowego uważają, że w większości przypadków uderzenie wyprzedzające można uznać za dozwoloną formę samoobrony. Jeżeli spełnione zostaną trzy podstawowe warunki samoobrony, tj.: niepodważalnie agresywne intencje przeciwnika, proporcjonalność siły użytej do neutralizacji zagrożenia oraz zgodność podjętych działań z wcześniej zawartymi umowami i traktatami międzynarodowymi – wówczas atak uprzedzający może być uznany za akceptowalną formę działań obronnych, prowadzo-

⁴ Trudno bowiem mówić o zaskoczeniu na poziomie strategicznym w sytuacji, gdy siły przeciwnika gotowe są do rozpoczęcia wojny, a zaskoczenie dotyczy jedynie czasu jej rozpoczęcia oraz strony, która pierwsza podejmuje działania wojenne.

⁵ A. Lamb, *Ethics and the Laws of War: The Moral Justification of Legal Norms*, London 2013, s. 95.

⁶ *Resolution 3314 (XXIX), adopted by the General Assembly: Definition of Aggression*, A/RES/29/3314, 14 December 1974, <http://www.un-documents.net/a29r3314.htm> (15.02.2017).

⁷ *Karta Narodów Zjednoczonych*, art. 2 ust. 4, http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php (15.02.2017).

nych w zgodzie z Kartą Narodów Zjednoczonych⁸. Inni teoretycy uznają z kolei, że zaliczanie do definicji agresji zawartej we wspomnianej rezolucji nr 3314 nawet niepodważalnej groźby ataku jest podejściem zbyt rozszerzającym. W przypadku zastosowania przez dane państwo uderzenia wyprzedzającego uznają je za akt agresji, nie zaś działania obronne, podobnie jak każdą formę wojny prewencyjnej⁹. Ze względu na brak jednolitych uregulowań w tej kwestii i pozostawienie przez podstawowe akty prawa międzynarodowego pola do interpretacji, wszelkie działania zbrojne o charakterze uprzedzającym bądź prewencyjnym od lat budzą wiele kontrowersji, a państwa je stosujące zmuszone są liczyć się z potępieniem przez społeczność międzynarodową w przypadku, gdy nie będą w stanie uzasadnić konieczności takiego posunięcia.

O ile korzyści płynące z wyprzedzenia zamiarów przeciwnika i przejęcia inicjatywy na polu militarnym są oczywiste, niepodlegającą dyskusji, to w większości przypadków obawa przed reakcją społeczności międzynarodowej i presja, wywierana zarówno przez organizacje międzynarodowe, poszczególne państwa, jak i wszechobecne media i ich odbiorców na całym świecie¹⁰ sprawiają, że do zastosowania uderzenia wyprzedzającego jako sposobu prowadzenia obrony współczesne państwa posuwają się stosunkowo rzadko. Warto zaznaczyć, że zagrożenia militarne podlegają coraz większej asymetryzacji, a otwarte wojny pomiędzy armiami dwóch (lub więcej) suwerennych podmiotów państwowych należą do rzadkości. Zaskoczenie przeciwnika poprzez wyprzedzenie jego agresywnych zamiarów i odebranie mu inicjatywy nie może być zrealizowane i w pełni użyteczne w przypadku, gdy przeciwnik działa w sposób niekonwencjonalny, rozproszony, nie operuje z konkretnego obszaru i – co szczególnie zauważalne w przypadku wojen prowadzonych przeciwko organizacjom terrorystycznym – działa wśród ludności cywilnej, tym samym odbierając możliwość jednoznacznej identyfikacji przeciwnej strony walczącej.

REALIZACJA DOKTRYNY UDERZENIA WYPRZEDZAJĄCEGO I WOJNY PREWENCYJNEJ PRZEZ SIŁY OBRONNE IZRAELA

Specyficzny kształt granic, niewielkie terytorium i związany z tym brak głębi strategicznej oraz otoczenie przez wrogo nastawione państwa arabskie to podstawowe determinanty, kształtujące izraelskie koncepcje prowadzenia walki zbrojnej. Tego typu uwarunkowania wy mogły przenosić działania zbrojne na terytorium przeciwnika już w pierwszych dekadach istnienia państwa żydowskiego¹¹. Izraelska doktryna obronna zakłada, że dopuszczenie do ja-

⁸ L. Cracknell, *Preemptive Strike Policy of the U.S.: an Argument For Adjustment to the National Security Strategy*, Quantico 2008, s.3–4.

⁹ M. Bothe, *Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force*, „European Journal of International Law” 2003, 14 (2), s. 228–230.

¹⁰ Szerzej o wpływie mediów na współczesne działania zbrojne: *Terroryzm w medialnym obrazy świata. Terrorysty, dziennikarze, administracja w epoce walki informacyjnej*, red. K. Liedel, S. Mocek, Warszawa 2010.

¹¹ Yitzhak Rabin, Szef Sztabu Generalnego IDF w 1967 r. w swoich wspomnieniach twierdził, że „wojna musi się toczyć na terytorium wroga, a siły przeciwnika muszą zostać zniszczone tak szybko, jak to tylko możliwe”. Cyt. za: S. Crow, *Six Days in 1967... Operational Art in the Sinai*, Newport 1996, s. 6 [tłum. własne].

kiejkolwiek inwazji na własne terytorium równe jest przegranej. Obrońcy nie posiadają bowiem wystarczającej przestrzeni, aby się wycofać i przegrupować, a następnie wyprowadzić kontruderzenie, w przypadku wdarcia się przeciwnika na własne terytorium. Działania uprzedzające i prewencyjne przyjęto jako jedyną skuteczną metodę zapewniającą, że żadne działania zbrojne nie będą toczyły się na terytorium Izraela.

Klasycznym przykładem uderzenia wyprzedzającego, przytaczanym przez większość autorów podejmujących ten temat, jest oczywiście wojna sześciodniowa. Niemniej jednak, warto w tym kontekście przywołać sposób działania Izraelczyków we wcześniejszym konflikcie, tj. w wojnie sueskiej z 1956 r. Agresja izraelsko-brytyjsko-francuska na Egipt, po znacjonalizowaniu Kanału Sueskiego przez prezydenta Gamala Abdela Namera, w głównej mierze spowodowana była ochroną interesów ekonomicznych i koniecznością odblokowania kanału dla międzynarodowej żeglugi. Izraelczycy podają jednak więcej powodów uczestnictwa w wojnie, które mogą sugerować, iż uznali udział w koalicji z państwami zachodnimi za formę wojny prewencyjnej. Kanał Sueski pozostawał zablokowany dla izraelskiej żeglugi jeszcze od czasu wojny niepodległościowej¹², jednak znacznie poważniejszy problem stanowiło zablokowanie przez wojska egipskie Cieśniny Tirańskiej¹³. Głoszone przez G.A. Namera hasła „zepchnięcia Izraela do morza” i groźby likwidacji państwa żydowskiego, przy jednoczesnym zbrojeniu się Egiptu i korzystaniu z pomocy niemieckich ekspertów wojskowych wywołały w Izraelu poczucie narastającego zagrożenia. Udział w wojnie z 1956 r. Izraelczycy częściej motywowali koniecznością zniszczenia potencjału militarnego Egipcjan zanim ci będą w stanie zrealizować swoje groźby, nie zaś samą koniecznością otwarcia Kanału Sueskiego. Przeprowadzona przez Izraelczyków operacja *Kadesh* faktycznie przyczyniła się do zmniejszenia potencjału wojsk egipskich na kolejne kilka lat, odblokowana została także Cieśnina Tirańska, a do strefy zdemilitaryzowanej na Synaju wprowadzono Doraźne Siły Narodów Zjednoczonych (*United Nations Emergency Force* – UNEF), częściowo zabezpieczające granicę między Izraelem a Egiptem do 1967 r.¹⁴

Analiza wojskowego przygotowania Egiptu do wojny wskazuje, że w 1956 r. państwo to nie było jeszcze w stanie przeprowadzić agresji na terytorium Izraela – egipskie przygotowania do kolejnej wojny zaplanowane były na znacznie dłuższy okres. Po nacjonalizacji Kanału Sueskiego priorytetem władz w Kairze stało się zabezpieczenie samej strefy Kanału oraz głównych ośrodków miejskich, w afrykańskiej części państwa przed spodziewaną reakcją zbrojną mocarstw zachodnich, nie zaś planowanie ataku na Izrael. W lipcu 1956 r. ponad połowa zgrupowania synajskiego, rozmieszczona wcześniej przy granicach Izraela, została przesunięta przez G.A. Namera na zachód. W rejon Delty Nilu przerzucono większość oddziałów pancerno-zmechanizowanych, których przeprowadzenie z powrotem przez Kanał Sueski, z cięż-

¹² M. Oren, *The Origins of the Second Arab-Israel War: Egypt, Israel and the Great Powers, 1952-56*, London 2013, s. 40.

¹³ Cieśnina Tirańska stanowi wylot Zatoki Akaba do Morza Czerwonego, jednocześnie pozostając jedyną drogą, którą izraelskie statki handlowe wypływające z portu Eilat na południu pustyni Negew (działającego od 1955 r.) mogły przedostać się do Azji z ominięciem Kanału Sueskiego, bez konieczności opływania Afryki.

¹⁴ *UNEF I - Pierwsze Doraźne Siły Pokojowe Organizacji Narodów Zjednoczonych*, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/unefi.php (01.03.2017).

kim sprzętem w przypadku ewentualnej wojny z Izraelem zajęłoby dużo czasu¹⁵. Jedyną aktywność militarna przeciwko Izraelowi, w roku poprzedzającym wojnę, prowadzona była przez palestyńskich fedainów szkolonych przez egipskich żołnierzy w bazach w Strefie Gazy, których likwidację ustanowiono jednym z celów działań zbrojnych w 1956 r.¹⁶

Sytuacja tuż przed wybuchem konfliktu zdecydowanie nie spełnia warunków do uznania izraelskiej kampanii synajskiej z 1956 r. za uderzenie wyprzedzające. Istnieją natomiast przesłanki do uznania jej za formę wojny prewencyjnej, mającej na celu ochronę interesów gospodarczych oraz zniszczenie potencjału militarnego przeciwnika zanim ten będzie w stanie go użyć w pełnej skali¹⁷. Przykład ten wart jest przytoczenia także z innego powodu. Opracowania dotyczące środków uprzedzających i prewencyjnych wskazują na fakt, że nie zawsze przyczyną ich użycia bywa realne zagrożenie. Czasem jest to sama percepcja zagrożenia, wynikająca z rozbudowy potencjału wojskowego przeciwnika, zawiązania sojuszu lub deklaracji i gróźb politycznych. W przypadku Izraela można mówić wręcz o „syndromie obłożonej twierdzy”, często podawanym wśród przyczyn gwałtownych reakcji tego państwa na zagrożenia militarne. Podobna sytuacja zaistniała i w przeddzień wojny sueskiej, gdy potwierdziły się informacje o egipsko-czechosłowackiej umowie z 1955 r. dotyczącej dostaw uzbrojenia¹⁸, a następnie o zawarciu egipsko-syryjsko-jordańskiego i drugiego egipsko-saudyjsko-jemeńskiego sojuszu wojskowego¹⁹. Wydarzenia te w połączeniu z groźbami wysuwanymi przez Nasera i blokadą wszystkich dróg handlu morskiego wywołały panikę społeczeństwa Izraela i wytworzyły ogromne poparcie dla wszelkiego rodzaju działań prewencyjnych czy uprzedzających.

Jak już wspomniano, klasycznym przykładem uderzenia wyprzedzającego, które w pełni wpisuje się w przytoczoną na początku artykułu definicję, jest Wojna Sześciodniowa z czerwca 1967 r. Koncepcja przenoszenia działań zbrojnych na terytorium przeciwnika poprzez uprzedzenie jego agresywnych intencji błyskawicznym atakiem stała się częścią doktryny obronnej IDF w połowie lat 50. XX w.²⁰. Została ona zdefiniowana przez gen. Yigala Allona, późniejszego Szefa Sztabu Generalnego IDF, jako:

(...) inicjatywa operacyjna Izraela, skierowana przeciwko siłom przeciwnika oraz mająca na celu zajmowanie terytoriów przeciwnika o istotnym znaczeniu dla bez-

¹⁵ Co także świadczy, że Egipcjanie nie tylko nie planowali w 1956 r. ataku na Izrael, ale i nie spodziewali się wejścia Izraela w koalicję z zachodnimi mocarstwami. G. Gawrych, *The Key to the Sinai: The Battles for Abu Agheila in the 1956 and 1967 Arab-Israeli Wars*, Fort Leavenworth 1990, s.7.

¹⁶ E. Podeh, O. Wincker, *Rethinking Nasserism: Revolution and Historical Memory in Modern Egypt*, Gainesville 2004, s.77.

¹⁷ Jako wojnę prewencyjną klasyfikują ją m.in. eksperci amerykańskiego think tanku RAND Corporation oraz specjalista ds. izraelskiej doktryny wojennej Ehud Eilam. Vide K. Mueller, J. Castillo, F. Morgan i in., *Striking First. Preemptive and Preventive Attack in U.S. National Security Policy*, Santa Monica 2006, s. 190. Cf. E. Eilam, *Israel's Way of War: A Strategic and Operational Analysis, 1948–2014*, Jefferson 2016, s. 33.

¹⁸ Szerzej: T.M. Shaughnessy Skaggs, *The Czech-Egyptian arms deal of 1955: a turning point in Middle Eastern Cold War history*, Louisville 2012.

¹⁹ K. Kubiak, *Suez 1956*, Gdańsk 2006, s. 40.

²⁰ E. Eilam, *op. cit.*, s.32-33.

*pieczeństwa Izraela w okresie, gdy przeciwnik przygotowuje swój potencjał do uderzenia, zanim w rzeczywistości rozpocznie on swoją ofensywę*²¹.

W tym okresie zostały także sformułowane podstawowe założenia „izraelskiego blitzkriegu”, których główny twórca, Uri Ben Ari (ówczesny dowódca 7 BPanc) zakładał nadanie czołgom w IDF roli wiodącej. Zadania sił pancernych, w dużej mierze oparte na teorii Heinza Guderiana²², miały być dostosowane do specyficznych warunków terenowych, zwłaszcza na Półwyspie Synaj i oparte na doświadczeniach z wojny 1956 r. W okresie pomiędzy 1956 r. a 1967 r. państwa arabskie, szczególnie Egipt, znacznie rozbudowały swoje potencjały militarne dzięki dostawom sowieckiego sprzętu i uzbrojenia. W 1966 r. Egipt i Syria zawarły sojusz wojskowy, a od początku lat 60. XX w. G.A. Naser prowadził kampanię w pozostałych państwach arabskich, budując antyizraelską koalicję. Izraelczycy, obawiając się reakcji państw zachodnich i odcięcia przez nie dostaw uzbrojenia, przez długi czas nie decydowali się na żadne działania prewencyjne. Katalizatorem konfliktu stało się dopiero wystosowane przez G.A. Nasera do Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta żądanie usunięcia sił UNEF z Synaju (16 maja 1967)²³.

Po wycofaniu się żołnierzy ONZ z pełniącej rolę swoistej „strefy buforowej” półwyspu, Egipcjanie rozpoczęli masowe przerzucanie swoich wojsk na wschodni brzeg Kanału Sueskiego i rozmieszczanie ich przy granicy Izraela na wyznaczonych wcześniej pozycjach. W ciągu poprzedzającej wojnę dekady Egipcjanie przygotowali przy współpracy z moskiewskimi doradcami dwa plany operacyjne: obronny (kryptonim *Quahir*), oparty na głęboko urzutowanej obronie (będący niemal kopią ówczesnych rozwiązań Bloku Wschodniego) oraz plan ofensywny, zakładający atak na port Eilat, zajęcie pustyni Negew do wysokości Strefy Gazy i odcięcie Izraelowi dostępu do Morza Czerwonego. Utworzone w ten sposób połączenie lądowe między Egiptem a Jordanią miało pozwolić na stopniowe zaciskanie pierścienia sprzymierzonych państw arabskich wokół Izraela²⁴. Izraelczycy obawiali się także ataku bombowego na reaktor jądrowy w Dimonie (w rzeczywistości Egipski plan go nie zawierał). Plany pozostałych sprzymierzonych państw arabskich (Syrii i Jordanii) miały bardziej ograniczone cele: zakładały prowadzenie statycznej wojny na umocnionych pozycjach, z wydzieleniem tylko niewielkich komponentów do działań zaczepnych przeciwko Izraelczykom. Tuż przed rozpoczęciem wojny siły państw arabskich zostały skoncentrowane w pobliżu izraelskich granic, a Egipcjanie obsadzili garnizon w Sharm el-Sheik u wylotu Zatoki Akaba i zablokowali ponownie Cieśninę Tirańską. Również tym razem zamknięcie dostępu do Morza

²¹ Cyt. za.: C. Messenger, *Sztuka Blitzkriegu*, Warszawa 2006, s.287.

²² Uri Ben Ari, jako jeden z nielicznych ówczesnych teoretyków wojskowości w Izraelu, szczegółowo przestudiował niemieckie koncepcje Blitzkriegu. Część z głoszonych przez niego poglądów na temat roli czołgów i ich zmasowanego użycia stanowiła dosłowną kopię argumentów podawanych przez Guderiana. C. Messenger, *op. cit.*, s. 289-290; *Confer*: H. Guderian, *Achtung Panzer! Uwaga czołgi!*, Warszawa 2012, s. 321-328, 335-336, 362-364.

²³ A. Gluska, *The Israeli Military and the Origins of the 1967 War: Government, Armed Forces and Defence Policy 1963-67*, Abingdon 2006, s. 125.

²⁴ *Ibidem*, s.194.

Czerwonego Izraelczycy potraktowali jako *casus belli*, ale jedną z głównych przyczyn, która zmusiła przywództwo polityczne do wydania zgody na atak wyprzedzający, okazała się presja społeczna, wywołana kampanią medialną prowadzoną przez przeciwnika, uciążliwe alarmy bombowe i idąca za tym panika wśród samych Izraelczyków. Obawy, że jednoczesny atak trzech sąsiadów będzie niemożliwy do odparcia i doprowadzi do unicestwienia państwa sprawiły, że władze izraelskie wydały zgodę na zastosowanie uderzenia wyprzedzającego.

5 czerwca 1967 r. rozpoczęła się operacja *Moked*. W ramach symultanicznego ataku bombowego na egipskie bazy lotnicze Izraelczycy zniszczyli większość samolotów najsilniejszego z przeciwników zanim te zdołały poderwać się w powietrze²⁵, kilka stacji radarowych i pasów startowych, uzyskując całkowite panowanie w powietrzu²⁶. Syryjskie i jordańskie siły powietrzne zachowały niemal całkowitą bierność w obliczu zaskakującego ataku na sojusznika. W drugiej fazie operacji *Moked*, lotnictwo izraelskie przeprowadziło analogiczne bombardowania kluczowych baz w Syrii i Jordanii, jednak o dalszym sukcesie w wojnie zadecydowało zniszczenie potencjału powietrznego Egiptu w ciągu pierwszych godzin wojny. Powodzenie operacji lotniczej zapewnił przede wszystkim obrany kierunek ataku²⁷. Zaskoczeniem dla Egipcjan okazał się także czas rozpoczęcia operacji. Pierwsza fala nalotów rozpoczęła się o godz. 7:45, podczas gdy w kilku poprzedzających wojnę dniach izraelskie loty pozoracyjne odbywały się o świcie (kilka godzin wcześniej). Większość załóg egipskich samolotów w momencie rozpoczęcia wojny spożywała śniadanie po zakończonych lotach patrolowych, a dowódcy, rozpoczynający pracę o godz. 8:00, byli dopiero w drodze do baz²⁸.

Druga (lądowa) faza wojny, w warunkach całkowitego przejścia inicjatywy przez wojska izraelskie, zakończyła się błyskawicznym sukcesem po sześciu dniach walki. Warto dodać, że najsilniejsi przeciwnicy (Egipcjanie), przygotowani do prowadzenia obrony na umocnionych pozycjach na północno-wschodnim krańcu Synaju, tuż przed rozpoczęciem wojny przemieścili z dwóch głównych osi komunikacyjnych półwyspu – północnej i centralnej – na południową większość swoich sił pancernych, spodziewając się izraelskiego ataku na tym kierunku. Decyzja G.A. Nasera podyktowana była zaobserwowaniem ostentacyjnego przemieszczenia izraelskiej 8BPanc na południowy Negew, skąd rozpoczęła się inwazja lądowa w 1956 r.²⁹. Jednocześnie Egipcjanie przerzucili znaczną część swoich sił morskich w rejon Sharm el-Sheik, obawiając ataku na ten kluczowy punkt w początkowej fazie wojny³⁰. Dzięki temu celowemu zabiegowi dezinformacyjnemu Izraelczyków, kierunek rozpoczęcia operacji także w przypadku działań lądowych okazał się zaskoczeniem. Kierując główne natarcie na

²⁵ Zniszczeniu uległo 338 z 425 posiadanych przez Egipcjan samolotów (niszczono głównie bazy lotnictwa taktycznego). S. Crow, *op. cit.*, s. 2.

²⁶ L. Williams, *Israel Defense Forces. A People's Army*, Tel Aviv 1989, s. 112-113.

²⁷ Zamiast spodziewanego przez Egipcjan przelotu nad granicą i półwyspem Synaj, izraelskie samoloty skierowano nad Morze Śródziemne, gdzie, lecąc na niskim pułapie, nie zostały wykryte przez egipskie radary. Następnie wykonały gwałtowny zwrot na południe w kierunku baz lotniczych rozmieszczonych na Synaju, nad Kanałem Sueskim oraz wzdłuż Deltę Nilu.

²⁸ L. Williams, *op. cit.*, s. 111-112.

²⁹ D. Eshel, *Chariots of the Desert. The Story of the Israeli Armoured Corps*, London 1989, s. 58-60.

³⁰ S. Crow, *op. cit.*, s. 7.

dwie północne osie komunikacyjne z ominięciem najsilniejszych punktów oporu i umocnień przeciwnika, wojska IDF dotarły do Kanału Sueskiego, odcinając i niszcząc siły egipskie pozostałe na Synaju. Oprócz półwyspu na froncie południowym, który stanowił najważniejszy kierunek ataku, wojska izraelskie zajęły także Wzgórze Golan, Judeę i Samarię wraz ze wschodnią Jerozolimą oraz Strefę Gazy. O zajęte w 1967 r. terytoria oparto plany obronności na kolejne lata, a mimo potępienia działań Izraela przez niektóre państwa³¹, duża część społeczności międzynarodowej pozostawała zgodna co do zasadności wyprowadzenia uderzenia wyprzedzającego w ówczesnej sytuacji.

Nieuzasadnione wydają się opinie przedstawiane chociażby przez dr Tomasza Żuradzkiego, polskiego etyka z Uniwersytetu Jagiellońskiego, który stwierdza, iż atak izraelski stanowił odpowiedź wyłącznie na „groźby słowne, niepoparte czynami” ze strony państw arabskich, które w rzeczywistości żadnej inwazji nie planowały³². Zarówno opisane powyżej sojusze wymierzone przeciwko Izraelowi, stworzenie szczegółowego Egipskiego planu inwazji równoległego z planem obronnym, jak i – przede wszystkim – niezgodne z postanowieniami rozejmu z 1956 r. usunięcie z Synaju wojsk UNEF, zablokowanie Cieśniny Tirańskiej oraz koncentracja sił trzech państw arabskich bezpośrednio przy granicach izraelskich w przeddzień wojny dość jednoznacznie wskazywały na ich agresywne zamiary. Nawet przy założeniu, że tego typu działania miały stanowić wyłącznie demonstrację siły i próbę zastraszenia, czy wręcz prowokacji, nie zaś przygotowania do ataku, nie ma wątpliwości co do jednoznacznego odbioru takich zachowań w Izraelu. Przesłanki do wyprowadzenia uderzenia wyprzedzającego jako formy samoobrony definitywnie istniały, w odróżnieniu od kampanii synajskiej z 1956 r., która zdecydowanie bardziej wpisuje się w kategorię wojny prewencyjnej, zazwyczaj nie uznawanej za wojnę obronną.

W przypadku Wojny Jom Kippur z 1973 r. zauważyć można kluczową zmianę izraelskiej doktryny obronnej, a mianowicie rezygnację z prowadzenia działań uprzedzających na rzecz fortyfikowania granic na zajętych w 1967 r. terytoriach. Pierwszy (i ostatni) raz w historii izraelska koncepcja prowadzenia działań zbrojnych stała się tak pasywna, z dwóch powodów. Pierwszym było uzyskanie głębi strategicznej dzięki terytoriom okupowanym po 1967 r., a także oparcie nowych granic państwa na naturalnych przeszkodach terenowych, co ułatwiało zorganizowanie obrony i – wg ówczesnych decydentów – usuwało konieczność stosowania uderzenia wyprzedzającego. Nie istniała też potrzeba zajmowania nowych terytoriów, istotnych dla zapewnienia bezpieczeństwa państwa³³. Drugim powodem były względy czysto polityczne. Władze izraelskie, obawiając się oskarżeń o agresywne działania przeciwko sąsiadom i przekonane o potępieniu ze strony państw zachodnich, zadecydowały o rezygnacji z ofensywnej koncepcji obronności. W kręgach wojskowych rozważano możliwość wyprowa-

³¹ Dla przykładu, po Wojnie Sześciodniowej Francuzi nałożyli na Izrael embargo na dostawy uzbrojenia.

³² T. Żuradzki, *Wojna sześciodniowa a kryteria dopuszczalności uderzenia wyprzedzającego – komentarz*, <http://www.incet.uj.edu.pl/dzialy.php?l=pl&p=31&i=9&m=26&n=2&z=0&kk=113&k=37> (02.03.2017).

³³ C. Messenger, *op. cit.*, s. 302.

dzenia uderzenia uprzedzającego tuż przed inwazją egipsko-syryjskiej koalicji w 1973 r., jednak na poziomie politycznym w ówczesnej, przedwyborczej sytuacji w Izraelu takiej możliwości nie dopuszczano. Okupione wielkimi stratami ostateczne odparcie ataku sprawiło, że w kolejnych dekadach powrócono do działań opartych na prewencji.

Klasycznym przykładem wojskowych działań prewencyjnych, zastosowanych w tym wypadku na długo zanim zagrożenie ze strony przeciwnika stało się realne, była izraelska operacja *Opera*³⁴ z 1981 r., gdy tuż przed uruchomieniem zbombardowano iracki ośrodek jądrowy Osirak. Według Izraelczyków, władze irackie po uruchomieniu reaktora zamierzały odzyskiwać pluton w celu budowy broni jądrowej. Ta, w rękach Saddama Husajna, uznawana była za śmiertelne zagrożenie. Publiczne deklaracje prezydenta Iraku wskazywały także na skłonność do realnego użycia głowic nuklearnych, gdyby Irak wszedł w ich posiadanie, zwłaszcza że państwo to dysponowało już środkami niezbędnymi do ich przenoszenia³⁵. Zgodnie z tzw. Doktryną Begin (ówczesnego premiera Izraela), ogłoszono, iż „Izrael nie będzie tolerował żadnej broni jądrowej w regionie”³⁶ – przyjęto koncepcję obrony monopolu jądrowego za wszelką cenę³⁷. Praktycznym przełożeniem tak skonstruowanej doktryny był plan operacji lotniczej, którą przeprowadzono 7 czerwca 1981 r. w ostatniej chwili przed rozruchem irackiego reaktora, gdy pręty paliwowe znajdowały się w drodze z Francji do Iraku. Działania prowadzone przez wywiad, zabiegi dyplomatyczne i kampanie medialne w celu uniemożliwienia Irakowi rozwinięcia programu jądrowego zawiodły, zdecydowano się więc na rozwiązanie militarne. Podobnie jak w przypadku poprzednio opisanych wojen, istotny wpływ na decyzję o ataku prewencyjnym miała polityka wewnętrzna Izraela: wybory parlamentarne, zaplanowane na listopad 1981 r. sprawiły, że ówczesne władze wydały zgodę na zbombardowanie irackiego ośrodka, m.in. w celu załagodzenia powszechnego niezadowolenia społecznego po zawartym w 1979 r. porozumieniu pokojowym z Egiptem, w ramach którego Izrael zrzekł się swojej największej zdobyczy z 1967 r. – Półwyspu Synaj. Izraelczycy oczekiwali stanowczych działań rządu i odbudowy pozycji IDF jako najskuteczniejszej siły wojskowej w regionie, a liczące na reelekcję władze musiały nie tylko zareagować na potencjalne zagrożenie ze strony Iraku, ale i sprostać oczekiwaniom wyborców.

W ramach operacji *Opera*, izraelskie samoloty F-16, eskortowane przez F-15, wykonały lot okrężną drogą wzdłuż granicy saudyjsko-jordańskiej i – niewykryte przez radary – dotarły

³⁴ W niektórych źródłach operacja występuje pod kryptonimem *Babilon*.

³⁵ W irackiej prasie cytowano m.in. przedstawiciela rządu Husseina Tarika Azziza, który w odpowiedzi na irańskie obawy co do celu budowy ośrodka jądrowego stwierdzał, że *Irańczycy nie powinni bać się irackiego reaktora, który nie powstaje przeciwko Iranowi, ale przeciwko syjonistycznemu wrogowi* [Izraelowi]. Cyt. za.: P.S. Ford, *Israel's Attack on Osirac: A Model for Future Preventive Strikes?*, Colorado 2004, s. 10 [tłum. własne].

³⁶ *Ibidem*, s.1.

³⁷ Władze izraelskie nigdy oficjalnie nie potwierdziły, że państwo taką broń posiada. Nie są też udostępniane żadne dokumenty, dotyczące programu nuklearnego Izraela, zakłada się natomiast, że pierwsze izraelskie głowice jądrowe powstały przy technologicznym wsparciu Francji pod koniec lat 60. lub w latach 70. XX w. Upublicznione dokumenty CIA z lat 60. wskazują także na współpracę z Norwegią. Do dziś żadne z państw arabskich nie naruszyło izraelskiego monopolu jądrowego na Bliskim Wschodzie. Szerzej: *Implications of the Acquisition by Israel of a Nuclear Weapons Capability*, Central Intelligence Agency, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005796843.pdf (10.03.2017)

w pobliżu Bagdadu. Ośrodek Osirak wraz z reaktorem został zbombardowany i w dużej części zniszczony (w ciągu 80 sekund). Celowo wybrany moment przeprowadzenia operacji (godz. 18:35) był jednocześnie czasem, gdy iraccy żołnierze, obsługujący autonomiczny system obrony powietrznej ośrodka jądrowego, spożywali kolację, nie otrzymując wcześniej żadnych informacji o możliwym izraelskim ataku, zaniedbali konieczność utrzymania stałej gotowości³⁸. Działania obronne rozpoczęto z opóźnieniem, już po zakończeniu bombardowania. Izraelskie samoloty powróciły do baz w kraju bez żadnych strat własnych³⁹. Izraelczycy osiągnęli wszystkie założone cele militarne, jak i polityczne – warto zauważyć, że powodzenie operacji zapewniło reelekcję rządowi Menachema Begina. Uznano, że zagrożenie wojną na pełną skalę ze strony Iraku zostało odsunięte co najmniej o 5 lat⁴⁰.

Opisana powyżej operacja stanowi typowy przykład wojny prewencyjnej. Z tego też względu przez społeczność międzynarodową została niemal jednogłośnie potępiona, jako niezgodna z prawem międzynarodowym i niedopuszczalna jako forma obrony koniecznej. Amerykanie zawiesili dostawy F-16 do Izraela, Francuzi (przy których współpracy powstawał reaktor Osirak) oraz Sowieci domagali się na forum ONZ ukarania agresora. 19 czerwca Rada Bezpieczeństwa ONZ przyjęła rezolucję nr 487, jednoznacznie określającą działania izraelskie jako agresywne, przyznającą Irakowi prawo do odszkodowania za poniesione straty oraz wzywającą do poddania izraelskiego programu nuklearnego międzynarodowej kontroli⁴¹. Wezwano także do zaniechania przez Izrael tego typu działań w przyszłości⁴². W środowisku prawniczym pojawiły się co prawda próby uznania operacji *Opera* za uderzenie wyprzedzające (a tym samym konieczną obronę) – za uzasadnienie podawano m.in. brak formalnego traktatu pokojowego między Izraelem a Irakiem⁴³, czyli *de facto* pozostawanie obu państw w stanie wojny (co czyniłoby naloty na Osirak wyłącznie zerwaniem zawieszenia broni), czy też przyczynienie się do zwiększenia bezpieczeństwa w regionie poprzez eliminację irackiego programu jądrowego przed jego inwazją na Kuwejt. Jednak w większości przypadków argumenty te są odrzucane, a operacja klasyfikowana jest jako wojna prewencyjna, wywołana

³⁸ Nasuwa się tu analogia do wyboru specyficznego czasu przeprowadzenia lotniczej operacji *Moked*, rozpoczynającej Wojnę Sześciodniową – zastosowanie sprawdzonego rozwiązania i szczegółowych informacji wywiadowczych dotyczących sposobu działania przeciwnika oraz błędów, które popełnia.

³⁹ J. Corell, *Air Strike at Osirak*, Air Force Magazine, <http://www.airforcemag.com/MagazineArchive/Documents/2012/April%202012/0412osirak.pdf> (11.03.2017).

⁴⁰ K. Mueller, J. Castillo, F. Morgan i in., *op. cit.*, s. 216–217.

⁴¹ Kontrolę nad pokojowym wykorzystaniem energii jądrowej w państwach, które są sygnatariuszami Traktatu o Nierozprzestrzaniu Broni Jądrowej (*Nuclear Non-Proliferation Treaty*– NPT), sprawują inspektorzy Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej (MAEA). Izrael, mimo że należy do MAEA, do dziś nie ratyfikował Traktatu, jego program jądrowy nie podlega więc międzynarodowej kontroli.

⁴² *Security Council Resolution No. 487, 19 June 1981, S/RES/487 (1981)*, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/6C57312CC8BD93CA852560DF00653995> (04.03.2017).

⁴³ Irak uczestniczył w I wojnie izraelsko-arabskiej. W odróżnieniu od państw sąsiadujących z Izraelem, w 1949 r. nie był stroną tzw. porozumień z Rodos, ustanawiających zasady zawieszenia broni, nie zawarł też z Izraelem traktatu pokojowego ani nie uznał jego istnienia.

chęcią powstrzymania rozwoju potencjału przeciwnika, nie bezpośrednim, zagrożeniem atakiem z jego strony⁴⁴.

DOKTRYNA OBRONNA IZRAELA W ERZE ZAGROŻEŃ ASYMETRYCZNYCH

Jak już wcześniej wspomniano, w 1979 r. Egipt, jako pierwsze państwo arabskie i muzułmańskie, zawarł porozumienie pokojowe z Izraelem i uznał jego prawo do istnienia. W 1994 r. to samo uczyniło Królestwo Jordanii. Pozostali sąsiedzi – Syria i Liban – do dziś nie uznają Izraela, w teorii pozostając od 1948 r. w stanie wojny (istniejące porozumienia dotyczą wyłącznie zasad zawieszenia broni). Niemniej jednak, wojna Jom Kippur z 1973 r. była ostatnią wojną, toczoną między regularnymi armiami arabskimi a izraelską. I wojna libańska (1982-1985), mimo że toczona na terytorium przeciwnika, miała zupełnie inny charakter. Przede wszystkim, zapoczątkowała okres, gdy izraelskie operacje wojskowe stały się odpowiedzią na działalność ugrupowań terrorystycznych, działających z baz na obszarze państw sąsiednich lub też na terytoriach okupowanych (od 1993 r. Autonomii Palestyńskiej). Zarówno wspomniana I wojna libańska, jak i działania wojskowe, mające na celu stłumienie dwóch kolejnych intifad (1987-1993 oraz 2000-2005) były odpowiedzią na działalność palestyńskich organizacji terrorystycznych – Organizacji Wolnej Palestyny (OWP), operującej z terytorium Libanu, a w przypadku intifad – frakcji OWP, działających na terytoriach okupowanych i wśród izraelskich Arabów. Wszystkie podejmowane wtedy działania wojskowe Izraelczyków miały jedną cechę wspólną: ze względu na specyficzny charakter zagrożenia, były odpowiedzią na już zaistniałe ataki, a możliwość ich wcześniejszego wykrycia i uprzedzenia praktycznie nie istniała.

Podobny charakter miały wszystkie operacje militarne IDF w Strefie Gazy, po wycofaniu się z niej Izraelczyków w 2005 r. kontrolowanej przez Hamas⁴⁵, a także przeciwko Hezbollahowi, operującemu z terytorium południowego Libanu (operacja *Odpowiedzialność* z 1993 r., operacja *Grona Gniewu* z 1996 r. oraz największa, tzw. II wojna libańska z 2006 r.)⁴⁶ Operacja z 2006 r. zasługuje na szczególną uwagę, ponieważ uznaje się ją za moment, gdy izraelska doktryna obronna uległa najbardziej istotnej zmianie. Jak wykazano wiele razy w niniejszej pracy, przez lata podstawą skuteczności izraelskiej koncepcji odstraszania pozostawała groźba wyprowadzenia uderzenia wyprzedzającego lub jeszcze wcześniejszych działań prewencyjnych w przypadku, gdy poczynania jakiegokolwiek państwa zostaną uznane za zagrożenie. W 2006 r. po raz pierwszy zdefiniowano nowe zasady odstraszania militarnego, do-

⁴⁴ Szerzej o argumentacji wybranych teoretyków prawa, usprawiedliwiających użycie przez Izrael siły obroną konieczną: A. d'Amato, *Israel's Air Strike Against The Osiraq Reactor: A Retrospective*, „Temple International and Comparative Law Journal” 2010, No. 10 (Spring 1996) s. 259-264.

⁴⁵ Operacje *Płynny Ołów* (przełom 2008 i 2009), *Filar Obrony* (2012) i *Ochronny Brzeg* (2014) stanowiły odpowiedź na zmasowany ostrzał rakiety terytorium Izraela, prowadzony przez bojowników Hamasu ze Strefy Gazy. Katalizatorami konfliktów były także porwania lub zabójstwa Izraelczyków (np. w 2014 r. członkowie Hamasu porwali i zamordowali trzech izraelskich nastolatków).

⁴⁶ R. Tira, *Israel's Second War Doctrine*, „Strategic Assessment” 2016, 19 (2), s. 143-144.

pasowując je do aktualnych zagrożeń, z których za najważniejsze uznano działania terrorystyczne.

Nowa doktryna, nazwana przez Szefa Sztabu IDF Gadiego Eizenkota Doktryną Dahiya, zakłada, że podstawowym czynnikiem gwarantującym odstraszenie terrorystów może być tylko groźba nieproporcjonalnych działań odwetowych w stosunku do każdego miejsca, z którego operują (również osiedli cywilnych, jeżeli znajduje się w nich infrastruktura wojskowa przeciwnika) i spowodowanie takich zniszczeń, które zniechęcą ludność cywilną do udzielania wsparcia terrorystom, a terrorystów – do zaniechania ataków ze względu na nieuniknione konsekwencje⁴⁷. Po raz pierwszy zastosowano ją w praktyce w 2006 r. podczas bombardowania dzielnicy Dahiya w południowym Bejrucie (stąd nazwa), a następnie we wszystkich wspomnianych operacjach w Strefie Gazy⁴⁸. Znajduje ona także odbicie w działaniach prowadzonych doraźnie po pojedynczych zamachach terrorystycznych w Izraelu (m.in. kontrowersyjne wyburzanie domów, należących do rodzin zamachowców).

Widać wyraźnie, że ze względu na zmianę charakteru zagrożeń i coraz większą ich asymetryzację, izraelska doktryna odstraszenia także zmieniła swój charakter – od prewencji i uprzedzania do reagowania *post factum* w formie bezwzględnego odwetu na nieproporcjonalną skalę. Paradoksalnie, działania tego typu, mimo że w każdym z przytoczonych przypadków faktycznie stanowiły reakcję na zaistniały już atak strony przeciwnej, powodują dużo silniejsze i bardziej jednoznaczne potępienie opinii publicznej niż typowe działania uprzedzające, gdzie – mimo częstego przypisywania Izraelowi roli agresora – liczba ofiar cywilnych siłą rzeczy była mniejsza, a operacje łatwiejsze do precyzyjnego zaplanowania i wymierzone przeciwko celom *stricte* militarnym. Pomimo dyskusyjnej skuteczności, Doktryna Dahiya pozostaje jedną z podstaw izraelskiej koncepcji odstraszenia.

Warto jednak zaznaczyć, że klasyczne działania prewencyjne i uprzedzające nie zostały wyeliminowane z izraelskiej doktryny wojennej jako takiej. O ile w okresie od początku lat 80. XX w. do około 2005 r. Izraelczycy za podstawowe zagrożenie swego bytu państwowego uznawali organizacje terrorystyczne, to w ostatniej dekadzie coraz większą rangę zaczęto nadawać zagrożeniu proliferacją broni jądrowej na Bliskim Wschodzie – a więc ponownie zagrożeniu, którego wystąpienie związane jest głównie z podmiotami państwowymi. W 2007 r. na terytorium Syrii przeprowadzona została operacja lotnicza pod kryptonimem *Orchidea*, analogiczna do działań podjętych w 1981 r. w ramach operacji *Opera* (zarówno pod względem przyczyn jak i sposobu realizacji). Na podstawie doniesień wywiadu uznano, że w syryjskim dystrykcie Dajr az-Zaur budowany jest reaktor jądrowy, którego celem będzie

⁴⁷ W wywiadzie dla izraelskiej prasy w 2008 r. G. Eizenkot stwierdził, że: „W stosunku do każdej wioski, z której wystrzelwane są rakiety wymierzone w Izrael, zastosujemy nieproporcjonalną siłę i wyrządzimy niewyobrażalne szkody i zniszczenia. Z naszego punktu widzenia to są bazy wojskowe”. Cyt. za: A. Kulick, „*Lebanon Lite*”: *Lessons from the Operation in Gaza and the Next Round against Hizbollah*, „Military and Strategic Affairs” 2009, 1 (1), s. 56-57 [tłum. własne].

⁴⁸ Szerzej o założeniach teoretycznych i realizacji w praktyce doktryny Dahiya: M. Hasian, *Israel's Military Operations in Gaza: Telegenic Lawfare and Warfare*, London 2016, s. 47–52.

pozyskiwanie plutonu do produkcji broni jądrowej. W 2012 r. izraelska prasa opisała ujawnione szczegóły operacji, bazując na danych z dokumentacji, wykradzonej z mieszkania jednego z naukowców pracujących przy budowie reaktora. Na tej podstawie rozpoznano lokalizację ośrodka, jego strukturę i obecność przy pracach północnokoreańskich ekspertów⁴⁹, co w Izraelu zinterpretowano jednoznacznie, jako potwierdzenie dążeń do zbudowania głowic jądrowych⁵⁰.

W odróżnieniu od operacji *Opera*, w 2007 r. izraelskie lotnictwo swoje powodzenie zawdzięczało przede wszystkim działaniom w cyberprzestrzeni, które pozwoliły na całkowite unieruchomienie syryjskiego systemu obrony powietrznej. 6 września 2007 r. izraelskie samoloty bez strat własnych zbombardowały domniemany ośrodek jądrowy i powróciły do baz. Tym razem zastosowano szczególne zasady bezpieczeństwa dotyczące przekazu medialnego. Krajowe media otrzymały zakaz relacjonowania operacji, zniesiony dopiero na początku października 2007 r.⁵¹. Izraelczycy nigdy oficjalnie nie przyznali się do zbombardowania ośrodka, natomiast Syryjczycy, mimo oczywistych zniszczeń i naruszenia przez Izraelczyków zawieszenia broni z 1974 r., nie wystąpili do organów społeczności międzynarodowej o potępienie działań Izraela, czy wymuszenie na nim zadośćuczynienia. Nie podjęto także żadnych kroków odwetowych. Większość źródeł sugeruje, że bierność władz syryjskich spowodowana była faktem, iż w ośrodku rzeczywiście zamierzano zbudować, poza kontrolą międzynarodową (ze złamaniem zasad NPT), reaktor jądrowy i odzyskiwać pluton w celach militarnych, a na miejscu znajdowały się urządzenia, które potwierdziłyby takie działania⁵².

Operacja *Orchidea* wyraźnie wskazuje, że wspomniana wcześniej Doktryna Begina, dotycząca utrzymania monopolu jądrowego na Bliskim Wschodzie za pomocą prewencyjnych działań ofensywnych, wciąż znajduje swoje zastosowanie, mimo generalnego odejścia od uderzenia wyprzedzającego i wojny prewencyjnej jako najważniejszych elementów koncepcji obronności. Utrzymanie jej w mocy nabiera wagi przy analizie najbardziej aktualnych zagrożeń dla Izraela, które sprecyzowane zostały w najnowszej strategii wojskowej. Zgodnie z opublikowanym w lipcu 2016 r. dokumentem, za główne zagrożenia dla swojego bezpieczeństwa militarnego Izrael uznaje:

⁴⁹ A. Kalman, *Israel used 17 tons of explosives to destroy Syrian reactor in 2007*, „Times of Israel”, <http://www.timesofisrael.com/israel-uses-17-tons-of-explosives-to-destroy-syrian-reactor/> (15.03.2017).

⁵⁰ Warto zaznaczyć, że Korea Północna rok wcześniej (w październiku 2006 r.) przeprowadziła pierwsze udane testy własnej broni jądrowej, a w całym świecie Zachodu, łącznie z Izraelem, panowało przekonanie o nieobliczalności władz koreańskich i ich skłonności do wspierania innych antyzachodnio nastawionych państw w budowie arsenału jądrowego.

⁵¹ A. Oren, *IDF Lifts Censorship of Sept. 6 IAF Strike on Target Inside Syria*, „Haaretz” 02.11.2007, <http://www.haaretz.com/news/idf-lifts-censorship-of-sept-6-iaf-strike-on-target-inside-syria-1.230392> (15.03.2017).

⁵² C. Kaplan, *Air power's visual legacy: Operation Orchard and aerial reconnaissance imagery as ruses de guerre*, „Critical Military Studies” 2015, 1 (1), s. 62.

1. trzy państwa: Iran (groźba pozyskania broni jądrowej i sponsorowanie terroryzmu), Liban (spór o złoża gazu ziemnego na dnie Morza Śródziemnego⁵³) oraz Syrię (państwo częściowo upadłe);
2. podmioty subpaństwowe, tj. nieuznawane za państwa, ale operujące jasno określonego terytorium, nad którym sprawują kontrolę: Hezbollah w południowym Libanie i Hamas w Strefie Gazy;
3. podmioty niepaństwowe: inne organizacje terrorystyczne, działające w sposób rozproszony np. Globalny Dżihad, Państwo Islamskie⁵⁴.

Zagrożenie, płynące ze strony Iranu oraz konieczność przygotowania sił zbrojnych do obrony przed tym przeciwnikiem podkreślana jest także w dalszej części *Strategii IDF*. Reakcja izraelskiej dyplomacji w związku z zawarciem 14 lipca 2015 r. umowy z Iranem, na mocy której państwa zachodnie wycofały sankcje i umożliwiły Iranowi rozwój cywilnych technologii jądrowych, również wskazuje na fakt, że w Izraelu przekonanie o wrogich zamiarach władz irańskich pozostaje silne. Ponadto państwo to może być skłonne użyć siły w przypadku, gdy otrzyma potwierdzone sygnały o próbach stworzenia broni jądrowej przez przeciwnika. Samą umowę Izraelczycy określają jako śmiertelne zagrożenie dla istnienia ich państwa⁵⁵. Scenariusz prewencyjnego zbombardowania irańskich ośrodków nuklearnych od kilku lat pojawia się w wielu opracowaniach jako mało prawdopodobny, jednak – w oparciu o doświadczenia z 1981 i 2007 r. – brany pod uwagę przez analityków.

Próby opisanie konsekwencji takiej operacji Izraelczyków podjęli się (zarówno przed zawarciem umowy z Iranem jak i po niej) m.in. analitycy amerykańskiej Kongresowej Służby Badawczej (*Congressional Research Service*)⁵⁶ i think-tanku RAND⁵⁷. Szereg opracowań opublikował także izraelski Ośrodek Studiów nad Bezpieczeństwem Narodowym (*Institute for National Security Studies – INSS*) działający przy Uniwersytecie w Tel Awiwie⁵⁸. Wszystkie wspomniane źródła zgodne są co do faktu, że celem izraelskiej polityki bezpieczeństwa jest zapobieżenie uzyskaniu przez Iran jakichkolwiek środków, które mogłyby zostać użyte poza kontrolą inspektorów MAEA do wzbogacania uranu, czy wreszcie stworzenia broni jądrowej, a militarne działania prewencyjne traktowane są jako ostateczność. Izraelczycy domagają się więc regularnych kontroli irańskiego reaktora bez wcześniejszego powiadomienia zaintereso-

⁵³ Szerzej o izraelsko-libańskim sporze, dotyczącym złóż gazu ziemnego i jego konsekwencjach dla bezpieczeństwa militarnego w regionie: J. Zych, *Izraelskie odkrycia podmorskich złóż gazu – szansa na eksportową potęgę, czy nowe zarzewie konfliktu?* [w:] *Bezpieczeństwo energetyczne wyzwaniem współczesnego świata – problemy i dylematy*, red. Z. Lach, Warszawa 2015.

⁵⁴ *Israel Defense Forces Strategy*, Israel Defense Forces Blog, <https://www.idfblog.com/s/Desktop/IDF%20Strategy.pdf> (16.03.2017).

⁵⁵ D.D. Kaye, *Do Israelis Really Want to Bomb Iran?*, RAND, <http://www.rand.org/blog/2012/01/do-israelis-really-want-to-bomb-iran.html> (16.03.2017).

⁵⁶ J. Zanotti, K. Katzman, J. Gertler, S. Hildreth, *Israel: Possible Military Strike Against Iran's Nuclear Facilities*, Congressional Research Service, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R42443.pdf> (16.03.2017).

⁵⁷ D.D. Kaye, *op. cit.*

⁵⁸ Np. A. Yadlin, A. Golov, *If Attacked, How Would Iran Respond?*, „Strategic Assessment” 2013, 16 (3), s. 7–21.

wanych, większej swobody działania inspektorów, czy też wymuszenia na Iranie zaprzestania sponsorowania terroryzmu, jako warunku zniesienia sankcji⁵⁹.

Wszystkie wspomniane opracowania sugerują także, że prewencyjne bombardowanie irańskich ośrodków nuklearnych wywołałoby tak poważne konsekwencje międzynarodowe, łącznie z możliwym zawieszeniem współpracy przez USA oraz wywołaniem przez Iran odwetowej wojny na dużą skalę, że staje się ono dla Izraela mało nieopłacalne. Oprócz tego istnieje szereg praktycznych przeszkód, uniemożliwiających powtórzenie operacji z 1981 i 2007 r. (większe odległości, rozproszenie irańskiej infrastruktury nuklearnej, rozbudowywana w szybkim tempie obrona przeciwlotnicza i in.). W 2013 r. prognozowano, że prewencyjny atak i nawet całkowite zniszczenie głównych reaktorów lub wirówek wzbogacających uran mógłby opóźnić irański program nuklearny nie więcej niż o pięć lat⁶⁰. Jednocześnie nie wyklucza się, że w przypadku złamania przez Iran zasad wspomnianej umowy, izraelscy decydenci pod naciskiem własnego społeczeństwa będą zmuszeni uwzględnić prewencyjną eliminację zagrożenia. Warto jednak dodać, że analizy, na których oparto powyższe rozważania, zostały opublikowane przed zmianą na stanowisku prezydenta USA. Niewykluczone, że zmiana polityki Stanów Zjednoczonych rządzonych przez Donalda Trumpa w stosunku do Izraela i większe poparcie dla siłowych rozwiązań na Bliskim Wschodzie sprawi, że również podejście izraelskich decydentów do prewencyjnego zbombardowania irańskich ośrodków jądrowych ulegnie zmianie. Doktryna Begin w dalszym ciągu pozostaje aktualna, a jej zastosowanie w praktyce w dużej mierze związane jest – w tym przypadku – ze spodziewaną reakcją strategicznego sojusznika zza oceanu.

PODSUMOWANIE

Uderzenie wyprzedzające oraz wojna prewencyjna przez lata stanowiły postawę izraelskiej doktryny obronności oraz główny gwarant skutecznego odstraszenia. Tego typu rozwiązania podyktowane były przede wszystkim uwarunkowaniami geograficznymi – z których najważniejsze to brak głębi strategicznej i wynikająca z tego konieczność przenoszenia działań zbrojnych na terytorium przeciwnika – oraz geopolitycznymi, tj. otoczeniem ze wszystkich stron przez wrogie państwa arabskie. Działania wojenne toczone do lat 80. XX w. dowiodły skuteczności militarnej działań zarówno prewencyjnych (wojna sueska, operacja *Opera*), jak i uderzenia wyprzedzającego (wojna sześciodniowa, pozostająca klasycznym przykładem tego typu działań).

Zmiana izraelskiej doktryny obronnej, podyktowana eliminacją głównego kierunku zagrożenia ze strony sąsiadów (porozumienie pokojowe z Egiptem) i nasileniem się zagrożeń związanych z działalnością terrorystyczną sprawiła, że koncepcja uderzenia wyprzedzającego przestała pełnić rolę filara odstraszenia, a jej miejsce zajęła Doktryna Dahiya, polegająca na zmasowanym

⁵⁹ *Questions and Answers about the Nuclear Deal with Iran*, Israel Prime Minister's Office, <http://www.pmo.gov.il/English/Pages/Iran.aspx> (18.03.2017).

⁶⁰ E. Eilam, *op. cit.*, s. 28.

odwecie. Można więc mówić o częściowej rezygnacji z prewencji na rzecz reagowania z nieproporcjonalną siłą. Przykład Operacji *Orchidea* z 2007 r. oraz aktualne dokumenty strategiczne wskazują jednocześnie, że sama idea działań prewencyjnych czy uprzedzających tam, gdzie ich zastosowanie jest możliwe, nie zniknęła z izraelskiej koncepcji obronności. W kontekście uznania irańskiego programu nuklearnego za egzystencjalne zagrożenie dla Izraela należy brać pod uwagę również scenariusz powrotu do sprawdzonych rozwiązań z przeszłości – utrzymania izraelskiego monopolu jądrowego w regionie za pomocą prewencyjnego zniszczenia irańskich ośrodków jądrowych. Wyraźnie widać, że w przypadku rozproszonych zagrożeń terrorystycznych uderzenie wyprzedzające jest praktycznie niemożliwe do zrealizowania w jego klasycznej postaci. Jednak w reakcji na zagrażającą Izraelowi rozbudowę potencjałów bojowych przez wrogie podmioty państwowe, działania prewencyjne i uprzedzające w dalszym ciągu są – i z dużym prawdopodobieństwem będą – stosowane.

BIBLIOGRAFIA

PUBLIKACJE ZWARTE I ARTYKUŁY NAUKOWE

- Bothe Michael. 2003. “Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force”, *European Journal of International Law* 14 (2): 227–240.
- Cracknell Lee. 2008. Preemptive Strike Policy of the U.S.: an Argument For Adjustment to the National Security Strategy. Quantico: United States Marine Corps Command and Staff College.
- Crow Scott. 1996. Six Days in 1967... Operational Art in the Sinai. Newport: Naval War College.
- D’Amato Anthony. 1996. “Israel’s Air Strike Against The Osiraq Reactor: A Retrospective”. *Temple International and Comparative Law Journal* 10 (Spring 1996) : 259-264.
- Eilam Ehud. 2016. *Israel’s Way of War: A Strategic and Operational Analysis, 1948-2014*. Jefferson: McFairland & Company.
- Eshel David. 1989. *Chariots of the Desert. The Story of the Israeli Armoured Corps*. London: Brassey’s Defence Publishers.
- Ford Peter Scott. 2004. *Israel’s Attack on Osiraq: A Model for Future Preventive Strikes?*. Colorado: USAF Institute for National Security Studies.
- Gawrych George. 1990. *The Key to the Sinai: The Battles for Abu Agheila in the 1956 and 1967 Arab-Israeli Wars*. Fort Leavenworth: Combat Studies Institute.
- Gluska Ami. 2006. *The Israeli Military and the Origins of the 1967 War: Government, Armed Forces and Defence Policy 1963-67*. Abingdon: Routledge.
- Guderian Heinz. 2012. *Achtung Panzer! Uwaga czołgi!*. Warszawa: Tetragon & Erica.
- Hasian Marouf. 2016. *Israel’s Military Operations in Gaza: Telegenic Lawfare and Warfare*. London: Routledge.
- Kaplan Caren. 2015. “Air power’s visual legacy: Operation Orchard and aerial reconnaissance imagery as ruses de guerre”. *Critical Military Studies* 1 (1) : 61–78.
- Kubiak Krzysztof. 2006. *Pierwsza wojna bliskowschodnia 1947-1949. Studium polityczno-wojskowe*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP.
- Kubiak Krzysztof. 2006. *Suez 1956*. Gdańsk: AJ-Press.
- Kulick Amir. 2009. “Lebanon Lite: Lessons from the Operation in Gaza and the Next Round against Hizbollah”. *Military and Strategic Affairs* 1 (1) : 51–66.

- Lamb Anthony. 2013. *Ethics and the Laws of War: The Moral Justification of Legal Norms*. London: Routledge.
- Liedel Krzysztof, Mocek Stanisław (red.). 2010. *Terroryzm w medialnym obrazie świata. Terrorysty, dziennikarze, administracja w epoce walki informacyjnej*. Warszawa: Trio.
- Messenger Carl. 2006. *Sztuka Blitzkriegu*. Warszawa: Bellona.
- Mueller Karl, Castillo Jasen, Morgan Forrest i in. 2006. *Striking First. Preemptive and Preventive Attack in U.S. National Security Policy*, Santa Monica: RAND.
- Oren Michael. 2013. *The Origins of the Second Arab-Israel War: Egypt, Israel and the Great Powers, 1952-56*, London: Routledge.
- Podeh Elie, Wincker Onn. 2004. *Rethinking Nasserism: Revolution and Historical Memory in Modern Egypt*. Gainesville: University Press of Florida.
- Shaughnessy Skaggs Thomas Michael. 2012. *The Czech-Egyptian arms deal of 1955: a turning point in Middle Eastern Cold War history*. University of Louisville.
- Słownik terminów i definicji NATO, zawierający wojskowe terminy i ich definicje stosowane w NATO. 2014. AAP-6.
- Tira Ron. 2016. "Israel's Second War Doctrine". *Strategic Assessment* 19 (2).
- Williams Louis. 1989. *Israel Defense Forces. A People's Army*. Tel Aviv: Ministry of Defense Publishing House.
- Yadlin Amos, Golov Avner. 2013. "If Attacked, How Would Iran Respond?", *Strategic Assessment* 16 (3) : 7–21.
- Zych Joanna. 2015. *Izraelskie odkrycia podmorskich złóż gazu – szansa na eksportową potęgę, czy nowe zarzewie konfliktu? W Bezpieczeństwo energetyczne wyzwaniem współczesnego świata – problemy i dylematy*, 39–52. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.

DOKUMENTY

- Israel Defense Forces Strategy. Israel Defense Forces Blog. <https://www.idfblog.com/s/Desktop/IDF%20Strategy.pdf>.
- Karta Narodów Zjednoczonych. http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php.
- Resolution 3314 (XXIX), Adopted by the General Assembly: Definition of Aggression. A/RES/29/3314, 14 December 1974. <http://www.un-documents.net/a29r3314.htm>.
- Security Council Resolution 487, 19 June 1981. S/RES/487 (1981). <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/6C57312CC8BD93CA852560DF00653>.

INNE ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Corell John. 2012. *Air Strike at Osirak*. Air Force Magazine. W <http://www.airforcemag.com/MagazineArchive/Documents/2012/April%202012/0412osirak.pdf>.
- Implications of the Acquisition by Israel of a Nuclear Weapons Capability. Central Intelligence Agency. W https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005796843.pdf.
- Kalman Aaron. *Israel used 17 tons of explosives to destroy Syrian reactor in 2007*. W <http://www.timesofisrael.com/israel-uses-17-tons-of-explosives-to-destroy-syrian-reactor/>.
- Kaye Dalia Dassa. *Do Israelis Really Want to Bomb Iran?* RAND Corporation. W <http://www.rand.org/blog/2012/01/do-israelis-really-want-to-bomb-iran.html>.

- Oren Amir. 2007. IDF Lifts Censorship of Sept. 6 IAF Strike on Target Inside Syria, Haaretz. W <http://www.haaretz.com/news/idf-lifts-censorship-of-sept-6-iaf-strike-on-target-inside-syria-1.230392>.
- Questions and Answers about the Nuclear Deal with Iran. Israel Prime Minister's Office. W <http://www.pmo.gov.il/English/Pages/Iran.aspx>.
- UNEF I - Pierwsze Doraźne Siły Pokojowe Organizacji Narodów Zjednoczonych. UN Information Center. W http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/unefi.php.
- Zanotti Jim, Kenneth Katzman, Jeremiah Gertler, Steven Hildreth. 2012. Israel: Possible Military Strike Against Iran's Nuclear Facilities, Congressional Research Service W <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R42443.pdf>.
- Żuradzki Tomasz. b.d. Wojna sześciodniowa a kryteria dopuszczalności uderzenia wyprzedzającego – komentarz W <http://www.incet.uj.edu.pl/dzialy.php?l=pl&p=31&i=9&m=26&n=2&z=0&kk=113&k=37>.